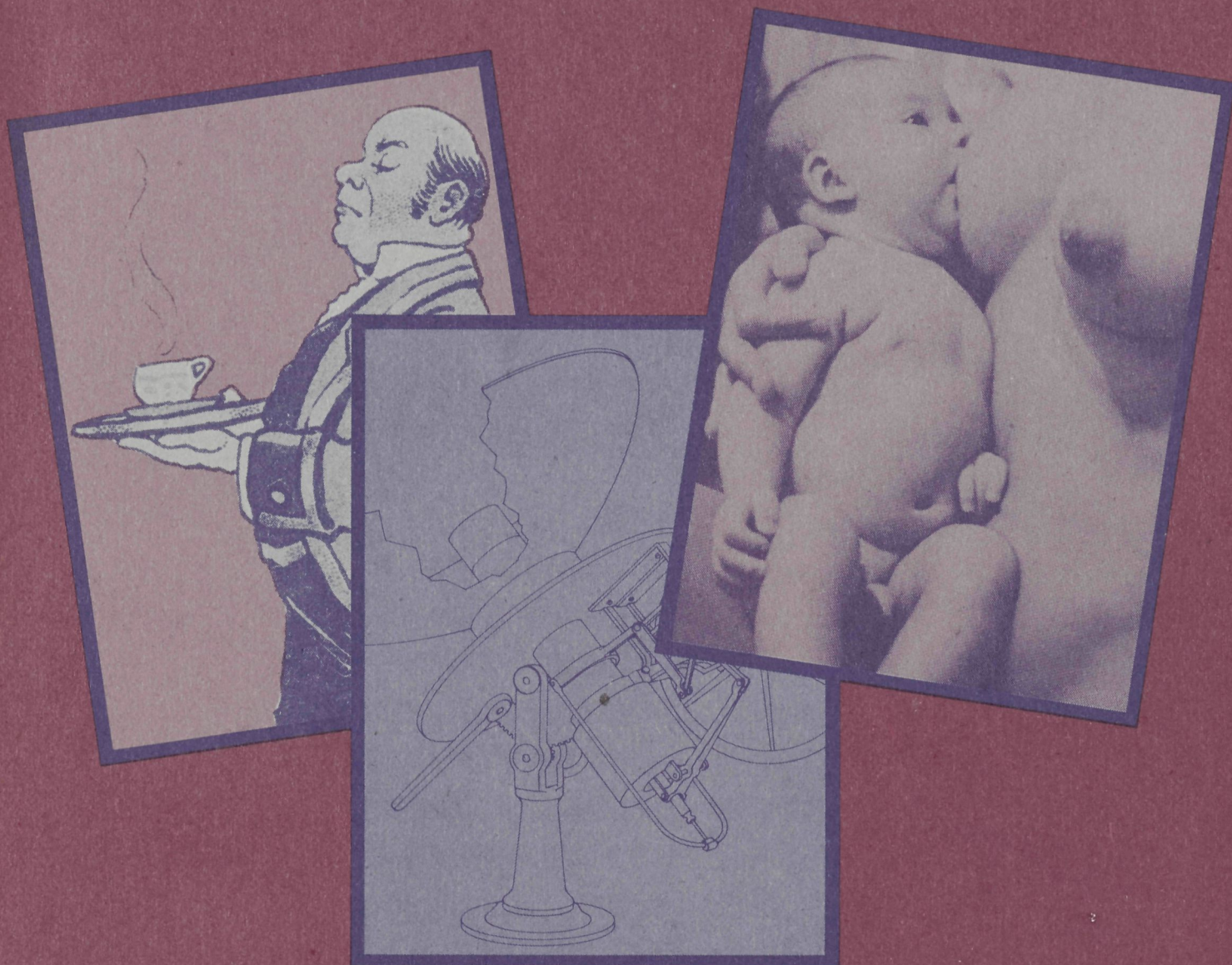

De Kleine Aarde

Zomernummer 1983

f 6,25/BF 120

Onthullend

De Lijst van Macht & Elite, de pro-kernenergie-lobby, EO, Icto & OSL: de samenzwering van de mannenbroeders.

Wie wil winkeliers in Nederland? Er is nog plaats voor 63 winkeliers in de dop.
Pag. 29

Werk aan de winkel

Onthutsend

HCB, DDT, PCB...
hoort dat in moedermelk?
Plus:

Wie krijgt óók rooie oortjes van de Stirling motor? Schiedam: Energie met mondjesmaat. De onzichtbare kompostcontainer

De Kleine Aarde
Redactie: postbus 151,
5280 AD Boxtel,
tel. 04116-8 49 21*)

Medewerkers De Kleine Aarde

Mahender Autar, Thijs de Beer, Gijs van den Berg, Uschi Bevers, Jacqueline Blom, Lex Blom, Leo van den Bos, Annelies van Bosse, Christ van den Brand, Ciel Broeckx, Monique Daalmans, Jos van Doorn, David Douwes, Paula Dijkhoff, Lowie van Erk, Cees Fransen, Marleen Heus, Ans Heykants, Pauli Jansen, Jan Juffermans, Gerard van 't Klooster, Geert Knobbe, Lorenzo Lippelt, Rien Mastenbroek, Rien Mertens, Tineke van Minderhout, Gerda Muller, Sibrand Nobbe, Marianne van Oorschot, Luc Oteman, Gerard Ros, Hans Slemmer, Guus Soetens, Wim Sijstermans, Christ Tieleman, Bert Troost, Marion van der Veen, Willy Vermelis.

Eindredactie:
Sibrand Nobbe

Vormgeving:
Robert Schaap

Illustraties:
Leo Dinnissen, Carry van Gijzen, Bureau Kristinsson, Sibrand Nobbe, Philips Persdienst, Gerth van Roden, Takuyashi, Fred Teun, Maarten Woud.

Aan dit nummer werken ook enthousiast mee:

Johan Bakker, Huub Bosse, Hans Donderwinkel, Frans Ferry, John Hamerlinck, Peter de Kievit, Kálevi Minkio, Barend Nieuwendijk, Maarten Woud.

Advertenties: 04116-8 49 21 (Tineke van Minderhout)

De Kleine Aarde verschijnt vier maal per jaar bij het begin van elk seizoen: lente, zomer, herfst en winter.

Abonnement/donateurschap:

Donateurs (een bedrag van f 25,- is als minimum gesteld) krijgen het tijdschrift gratis toegezonden.

(Hoe u donateur/abonnee kunt worden leest u op de binnenkant van het omslag).

Drukkerij NV Bergmans-MCH te Tilburg drukt De Kleine Aarde (oplage 26.000 exemplaren).
Kringlooppapier.

Uitgever: Stichting De Kleine Aarde, milieu-educatie- en voorlichtingscentrum, Boxtel.

De Kleine Aarde wil belangstelling wekken voor een leefwijze die zowel voor mens als milieu aanvaardbaar is. Veel aandacht wordt gegeven (ook tijdens exkursies, studiedagen en werkweken op het centrum) aan anders wonen en werken, duurzame energiebronnen (zon, wind, bio-gas etc.), voeding met daaraan gekoppeld gezonde land- en tuinbouwmethoden, gezondheid en hergebruik.

© Copyright De Kleine Aarde 1983

We geven vrijwel altijd toestemming artikelen (met bronvermelding) over te nemen. Bel of schrijf wel even.

Beste Dka

Schilleboer

Ik ben nog maar enkele maanden schilleboer, maar ik wil er toch wat over vertellen. Misschien hebben anderen er ook wat aan.

Vorbereiding

In ons politiereglement is het ophalen van schillen vrij. Ik denk in andere plaatsen ook wel. Zoek het voor de zekerheid even na. Zoek ook een veeboer die overschotten afneemt.

Waar mee haal je de schillen op? Traktor en auto zijn mijns inziens te duur. Bakfiets, handkar en kruiwagen zijn wel geschikt.

Wat? Ongekookte groentes zoals schillen, boerenkoolstronken, appels etc. zijn geschikt voor koeien, paarden en geiten. Haal ze op in plastic of jute zakken. Droog brood is voor alle soorten vee geschikt. Bewaar het in een kist. Gekookte etenswaren zijn met name voor varkens en kippen geschikt. Maar vooral in de zomer bederft het erg snel. Doe het in plastic emmers en hou het ver van het droge materiaal.

Wanneer ga je op pad? De dag voor het vuilnisophalen lijkt het beste. Kom elke week op een vaste tijd, buiten de spitsuren.

Waar? De straten met veel nieuwbouw en grote gezinnen leveren het meest op. Het handigst is als je een kartonnetje aan een touwtje om de hals hangt, met daarop de huisnummers en de bijzonderheden, bijvoorbeeld: nummer 24 en 26 doen samen (s), de nummers met huisdieren (kruis erdoor), mensen die niet thuis zijn krijgen een ? tot ze wel een keer thuis zijn. Het mooiste is natuurlijk als de mensen uit zichzelf al een emmertje buiten zetten.

Dit zijn zo enkele ervaringen. In de toekomst wil ik ook nog een blaadje uitgeven en wellicht wordt mijn wagen nog uitgebreid met een bakje voor wegwerpbatterijen en glas.

Steenhuis, Nieuwe Pekela

Stirling-motor

In DKA uw artikel over de Stirlingmotor gelezen. Dat maakte me aanvallig enthousiast, goed verhaal over de oorsprong in Schotland. En die geheimzinnige uitvinding, die al lang geleden

soms even in de publiciteit verscheen, om dan weer snel en spoorloos te verdwijnen, intrigeert me.

Maar ik zou ook zo graag *echt* snappen, hoe dat ding werkt, wat er precies gebeurt van fase tot fase. Met de afgedrukte tekening en uw verklaring doe ik dat in de verste verte niet. De doorsnee op blz. 9 is bovendien zo technisch, dat een leek veel moeite moet doen om alleen al te onderscheiden: wat zijn de zuigers, wat de cylinderwanden? Hoe staan de zuigers ten opzichte van elkaar?

Wat echter belangrijker is, uw artikel wekt de volgende suggestie: Er bestaat een concept en ook de praktijk van een uitstekende motor, eenvoudig, milieuvriendelijk ook wat geluid betreft. En zo zuinig, dat de olieschurken en multinationals wel zorgen, dat hij niet in productie komt. Die willen, net als vaders van Staat, geld zien. Jammer, we zouden met een scheutje slaolie uit de keukenkast van moeders geruisarm als in een Rolls Royce lang de wegen kunnen zoeven.

Deze niet weinig verdachtmakende voorstelling van zaken gaat me net even te ver. Gaat het in dezen nu werkelijk alleen maar om olie- en staatsbelangen? Deed Philips langdurig en kostbare research om de zaak dan maar weer in de doofpot te frommelen? Zo zwakbegaafd zijn die jongens in Eindhoven nu ook weer niet. En trouwens, de Stirlingmotor zal toch wel wat verbruiken? Wat gebeurt er met de prijzen van slaolie, brandspiritus, kaarsen, briketten en voor mijn part oude kranten, wanneer de westerling die massaal gaat stoken? Wanneer U wilt, dat ik DKA serieus blijf nemen, verwacht ik dat een zo belangrijke zaak als het boosaardig onthouden van een heilzame uitvinding aan miljoenen mensen niet even in een gezellig artikel wat berustend wordt afgedaan. De media, bijv. 'Achter het Nieuws' zouden, als dit alles klopt, de zaak best aan hun wat grotere klok willen hangen, zij bestaan van opwindende misstanden. Maar dan ook serieus, met interviews van een Shell- en een Philipsman er bij. Die houden misschien hun slagen om de arm, maar een goede waarnemer kan er allicht iets uit afleiden.

Nog meer feitelijkheden mis ik: waar kun je dat model af 195,— krijgen?

Hoe maakt de Zweedse versie het in de praktijk? Waarom verdwenen de Stirling pompmotoren in Amerika? (Een encyclopedie zegt, dat ze omstreeks 1920 als verouderd werden beschouwd.) Is het misschien met de Stirlingmotor net zo als met die andere uitvinding, die van Wankel, geniaal in conceptie maar in de harde technische en commerciële praktijk met net te veel kinderziekten behept om het daar te kunnen 'maken'? Enfin, ik hoop vurig, dat de hetelucht-motor het binnen afzienbare tijd wel 'maakt'. Graag zou ik meer achtergrond van deze raadselachtige kwestie willen weten. Maar dan niet middels een zwartmaak-methode, laten we de motor van het wereldgebeuren niet met haatinjecties stoken. Benieuwd naar uw eventuele reactie, in DKA of hoe dan ook, teken ik met vriendelijke groet,

F. Everbag, Zeist

Voor meer informatie zie ons artikel op pag. 59. Modellen: Impexa, Breda 076-612150

Niet van die partij

In 'De Kleine Aarde' no. 44-1983 staat een artikel over de verwickelingen tussen de Ekologische Beweging en de Centruumpartij. Een van de hoofdfiguren daarin is de heer Alfred Vierling, tegenwoordig fraktiemedewerker van genoemde partij, voordien voorzitter van de Ekologische Beweging. Met de heer Vierling kwam ik in contact inzake het ritueel slachten. Het feit dat de heer Vierling kortgeleden in dienst is getreden van de Centruumpartij betekent niet dat ondergetekende nu ook lid is (geworden) van de partij van de heer Vierling. Dat ben ik namelijk niet. Wel ben ik sinds 1977 lid van D'66. Waarvan gaarne akte.

Hans IJzerdraat

De heilige eik

Laat ik beginnen met deze mededeling: Ik ben niet naïef, niet onnozel, kom uit een natuurvriendelijk, anarchistisch — en juist dóórdát m'n vader Duits studeerde in de oorlog — 'goed' nest. Ik ben redelijk intelligent en tamelijk wantrouwend, voorzien van veel instinkt en intuïtie. En toch . . . wil ik zonder me te schamen kunnen zingen: 'Kom mee naar buiten allemaal, dan zoeken wij de wie-ie-ielewaal', hoewel dat beest zich natuurlijk ophoudt in 't dichte eikenbos. Ik wil niet alleen bewondering hoeven te hebben voor de sterrenkunde van de Egyptenaren en de tijdrekening van Zuidamerikaanse Indianen. Ik vind Stonehenge zeker zo boeiend en onze eigen hunnebedden ook? Ik wil van de paashaas en 't eierenzoeken, van de kerstboomsymboliek en al die andere door 't Christendom verdrongen rituelen, feesten en symbolen kunnen vertellen. Waarom ben ik 7 jaar lang (1x blijven zitten) dag in dag uit (tot m'n vreugde en bredere blik) volgegoten met

Griekse en Romeinse goden, maar werden Freya en Donar als privéduiveltjes van fascistenvoorgeschiedteld? Als je dat zo exclusief houdt, gebeurt dat juist. Want met nog wel algemeen levende gebruiken als paasvuur en Lucia (in Zweden) is dat niet gebeurd. Al weet ik ook wel dat de AJC gauw na de oorlog de pinksterblomdans heeft afgeschaft vanwege de 'besmette betekenis'. Maar iets is niet slecht omdat een slechterik er gebruik van maakt. We hadden moeten zien te voorkomen dat fascistendeerbiedwaardige eik wéér als hun exclusief eigendom konden claimen. Bewust heb ik bewust nooit gelezen. Maar 't blijft jammer dat het departement volkszang en dans (volkscultuur? hoe heette dat nou ook weer) van Oranje Vrijstaat niks is geworden. Eén Midzomerheksenkring in Amersfoort (waarom eigenlijk niet Lunteren, middelpunt van Nederland?) nog wat napruttelen over kabouters en paddestoelen en heksen en toen was 't beurd. Triest ook dat wandbordjes met 'Zoals 't klokje thuis tikt, tikt 't nergens' ook niet meer kunnen vanwege het 'gesundenes Volksempfinden'. Alleen in 't Fries, dat mag nog, Grote Pier, kievitseieren, Frysland boppe, en niemand roept 'boe griezels, pas maar op, kijk eens naar de Vlaamsche Leeuw'. Moet alle wijsheid dan per se alleen uit 't oosten komen? Moeten alle runetekens vernietigd, Panoramix uit de Asterix boeken verwijderd, de meeuwen gehaat worden? (Meeuwen zijn inderdaad net fascistische straatterror-groepen, maar eerlijk is eerlijk, ze vliegen prachtig).

Kortom: ik hou van Holland en daarvan wil ik zingen en dat hoeft dan toch niet meteen 't 'Wien Neerlands Bloed' te zijn of 'voor Koningin en Vaderland staat ied're jongen pal'. Zou er niet wat Lagelandse Eigenheid (ojée, wat eng, zo'n woord) kunnen zijn die bij het land hoort en niet alleen maar bij een groep fascistische engerds?

Ik weet ook wel dat nationalisme ook doodeng is en pleit dan ook sterk voor het je verdiepen in andere culturen en hun manier van tegen de dingen aankijken, zou ook graag willen dat er op scholen meer over Turkse (Islamitische) e.d. leef- en denkwijze werd geleerd. Maar mogen we dan ook van de Batavieren méér weten dan dat ze bier uit schedels dronken?

Kortom: ik vind een pluriforme maatschappij vrolijk en prettig en misgun de Centruumpartij en Elsa Vleer mijn heilige eik.

Loes Sjerp, Avenhorn

Uiteraard hebben we niets tegen eiken en meeuwen. Een eik doet er tweehonderd jaar over om groot en sterk te worden, het is prima hout voor een kast die ook zo oud moet worden en dáárom is het zonde er wegwerpdingetjes van te maken, zoals onlangs een meubelmaker in het NCRV-programma Showroom terecht opmerkte. Maar mensen die zich om enige andere reden (goed, je mag hem ook nog mooi vinden) hartstochtelijk vastklampen aan

die oeroude eik, pleeg ik te wantrouwen. Ook al doen ze dat met de beste bedoelingen, het gevaar is te groot dat mensen die in het verleden dit symbool misbruikten, erdoor worden aangetrokken. Hetzelfde geldt natuurlijk voor de meeuw, een prachtvogel die nog nooit een mens een haar heeft gekrenkt, alleen: het is voor ex-Jeugdstormers misschien wel een stille wenk, een subtiële aanwijzing de club te komen versterken. Want dát is het gevaar van symbolen: het zonnerad van Hitler, de runetekens, de eiken, de meeuwen. Het zijn allemaal betrekkelijk onschuldige zinnebeelden, tekens of voorwerpen die iets geestelijks, iets abstracts uitbeelden, zoals ook het anker het symbool vormt voor de hoop, en de vis en het lam ooit voor de vervolgde Christenen in het oude Rome de codetekens waren waaraan gelijkdenkenden elkaar konden herkennen. Het gekke is echter dat bange mensen zich minder bang gaan voelen in groepen gelijkgezinden. De identieke uitmonstering, dezelfde herkenningstekens, exact dezelfde haardracht, het zijn de ingrediënten voor het brouwen van terreurgroepen. Doe er een vlag en een vendel bij, componeer een strijdlid, en verschaft de wapens: de Hitlerjugend staat klaar. Daarom heb ik ook zo'n diepgewortelde afkeer van uniformen, van gelijkgeschakelde mensen die bij de berechting van hun daden slechts kunnen stamelen dat ze alleen maar een bevel uitvoerden . . . En daarom vind ik het ook zo ontzettend gevaarlijk mensen, die — hopelijk bewust — de oorlog hebben meegemaakt, die vrienden en vriendinnen bij de Jeugstorm zagen gaan, achteloos te zien jongleren met zulke besmette symbolen.

Sibrand Nobbe

Ervaring met de wortelvlieg

Mijn ervaring met de wortelvlieg en de bonenluis (zwarte) wil ik gaarne kwijt aan de trouwe lezers (m/v) van uw blad 'De Kleine Aarde'.

Wortelvlieg

Zet de uien en wortelen op een rij. De buitenste zijn uien. Als de wortelen opkomen neem dan een paar uien van vorig jaar. Snijd ze in partjes, pers het sap er uit en besprenkel het loof (een paar keer herhalen).

Een andere methode is halve uien tussen de wortelen leggen. Oud recept van mijn vader.

Tuinbonen

Als de tuinbonen peulen vormen, de toppen er uit halen. Want mijn ervaring is dat de zwarte bonenluis graag boven in de toppen zit. Door die eruit te halen voorkom je het grootste euvel en de bonen worden eerder rijp omdat ze niet meer in de lengte groeien (blad vormen) maar alle voedingswaarde naar de peulen gaat.

Een andere methode is een paar zaden een eindje van de andere bonen te

leggen. De grond moet wel schraal zijn. Dan heb je ook slechte planten. Bonenluizen zitten namelijk het liefst op iets minder sterke planten (ervaring). De planten vol luizen neem ik dan mee naar huis voor de kippen.

Dit was mijn ervaring met de zwarte bonenluis en de wortelvlieg.

Ik hoop van u en uw medewerkers een reactie te krijgen op mijn ervaring.

Vriendelijke groeten

G. Willemse

Leven in de natuur

Dag Sibrand!

Een beetje laat deze reactie en dat lag aan de negatiefjes van de foto's die zoek waren. Was erg blij met de reactie die ik van je kreeg en ben daarna inderdaad op zoek gegaan naar de Chemiewinkel in Groningen. Hier zal men onderzoeken of de kousjes van de butagas- en olielampen radioactief zijn en zo ja, in welke mate.

Je vroeg, of ik iets meer zou kunnen vertellen over mijn manier van leven in de 'wig-wam'. Dat doe ik graag en ik sluit er 2 fotootjes bij ter illustratie.

Zoals je ziet zijn het er eigenlijk twee. De grootste heeft een rechte uitbouw, maar van binnen is het één ruimte met een grondopp. van 24 m². De kleine 'wig-wam' is de slaaphut of het gastenverblijf. Daarnaast is er nog een w.c.-ruimte met een klein schuurtje er aan vast. Onder de w.c. zit een soort ruimte/tank met takken op de bodem.

Het geheel staat op een stukje grond van 10 are en is vanaf de weg, via een smal paadje van ± 300 meter lengte te bereiken en het grenst aan een klein beschermd vogel- en natuurreservaat.

Toevallig liep ik hier vorig jaar, via een advertentie in de krant tegen aan.

Het was me uit het hart gegrepen!

Ik was op dat moment net weer in Nederland aangekomen na één van m'n reizen (fietste in m'n eentje door Indonesië en Maleisië) en werd op slag verliefd op dit plekje: puur en simpel.

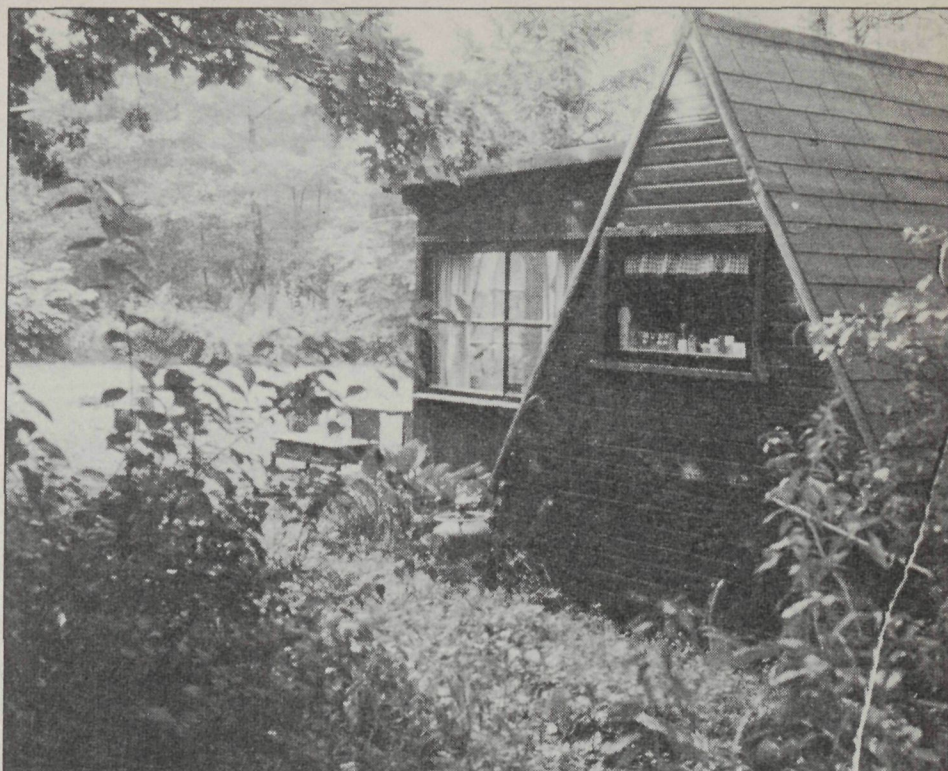
Bovendien sprak de afwezigheid van gas, stromend water en elektriciteit me erg aan. Genoot op m'n reizen altijd zo van het maken van een vuur en zoeken naar water... en de voldoening als het inderdaad gelukt was.

Vaak bij terugkomst in Nederland had ik moeite weer te wennen aan alle automatismen. En nu woon ik al bijna een jaar hier (de enige bepaling is, dat ik er geen vast postadres mag hebben), heb heel veel werk verzet en ben er nog meer van gaan houden!

De afgelopen zomer was het puur genieten met veel vuren bij de 'vuurplaats'.

Ook heb ik al veel geleerd, zijn er dingen fout gegaan en was het in het begin wennen (naast m'n baan) dat veel zaken meer tijd vroegen. Voor de winter moesten er ook nog dingen veranderd/gemaakt worden.

De verhuizing op zich bracht al een heel andere activiteit met zich mee dan normaal. De meeste spullen zijn per kruiwagen naar achteren vervoerd. Soms op

■ Carry's behuizing in de natuur

de trapper staande van een fiets met het stuur dwars...

Wat het water betreft: er was een regenton en er zat een tank onder de grond (50 liter) met deksel die een toevoerslang had naar het aanrecht/gootsteen en wat je door middel van een pedaaltje op kon pompen.

In het begin nam ik steeds een jerry-can mee van m'n werk en leegde die in de grote tank. Dit werkte prima.

Het water van de regenton gebruikte ik voor de w.c. en de planten en schoonmaakklussen.

Ook liet ik een buis slaan in de grond (7½ meter diep) met daarop een zwengpomp. Er was een boer die dit voor me wilde doen door middel van waterdruk. Bij onderzoek door het waterleidingbedrijf bleek dit lang niet zuiver te zijn (veel faecale coli-bacteriën). Op dit moment is een vraag nog steeds voor mij: hoe kan ik bij het slaan van evt. een diepere buis te werk gaan en kan iemand me van tevoren zeggen of het water dan zuiver (drinkbaar) zal zijn of niet?

De verlichting gebeurt door middel van enkele butagaslampen (propaan nu) en een grote Aladdin-olielamp. De verwarming door een kleine 'allesbrander' waar ik deze winter voornamelijk kolen in stookte (briketten en antraciet). Het kacheltje kon het heel goed warm houden. Eigenlijk was het een grotere kunst het niet té warm te laten worden. Met de butagaslampen kwam het regelmatig voor dat de witte glazen bol plotseling kon springen. Ben er nog steeds niet achter waar dat aan kan liggen. De Aladdin-olielamp geeft een prachtig licht, maar het is oppassen geblazen als die bijna leeg is. Dan begint de lamp enorm te walmen.

Het koken heb ik ook steeds gedaan op een 3-pits (propaan) gasstel.

Voor de winter zijn er voor alle ramen voorzietramen gekomen. Een nadeel was, dat geen van de raampjes open kon. Om toch een stuk ventilatie te krijgen heeft iemand vier ventilatieroosters gemaakt. Twee laag bij de grond en een in elke nok van de wig-wam.

Ook is de schoorsteen van buiten ekstra stevig vastgezet en heb ik overgordijnen gemaakt. Zo fijn als het de afgelopen zomer buiten bij het vuur was, zo knus werd het ook deze winter bij het kacheltje binnen.

Wat betreft het gras en de bomen buiten... Vorig jaar is de zeis een paar keer over het gras geweest en kwam 2x iemand helpen met een motormaaier.

Dit jaar heb ik weer een geit gekocht (heb 7 jaar geiten gehouden). Het is een mooie, drachtige Toggenburger met een lange sik en belletjes bij de kop. In mei verwacht ze haar jongen en ik hoop dat ze lekker van het gras zullen vreten. En ik ben zo gelukkig iemand gevonden te hebben die hier en daar me wat advies wil geven bij het snoeien/kappen van de bomen en wat mee wil zagen bovendien. In de krant plaatste ik een advertentie voor een geite-hokje. Er kwamen drie reacties en het beest heeft er een goed onderkomen aan.

In grote lijnen is dit zo'n beetje een glimp van mijn manier van leven geweest. Ik zou nog uren door kunnen gaan. Naast mijn vraag over de waterpomp heb ik nog zoveel andere vragen...

Het is een jaar van hard werken geweest maar ook van veel voldoening waarbij het gevoel van 'intens te leven' voorop heeft gestaan.

Carry van Gijzen, Groningen

Natuurlijk moedermelk moet, maar . . .

De baby die in het ziekenhuiskraambed gulzig aanvalt op mama's volle borst hoeft je niet te vermoeien met enge verhalen over pcb in de tl-buis boven zijn hoofd. En het kind maakt zich totaal geen zorgen over de aldrin, dieldrin, heptachloor, DDT of pcb in moeders melk, ook al krijgt baby dagelijks – in sommige gevallen – tachtig keer de hoeveelheid gif binnen die een gezonde volwassene officieel mag hebben, het kind zuigt er nietsvermoedend op los. Hij/zij is in 't geheel niet onder de indruk van het feit dat de *ACCEPTABLE DAILY INTAKE* (ADI = de maximale hoeveelheid schadelijke stof die een volwassene met een gewicht van 60 kilogram per dag mag opnemen), ruimschoots wordt overschreden.

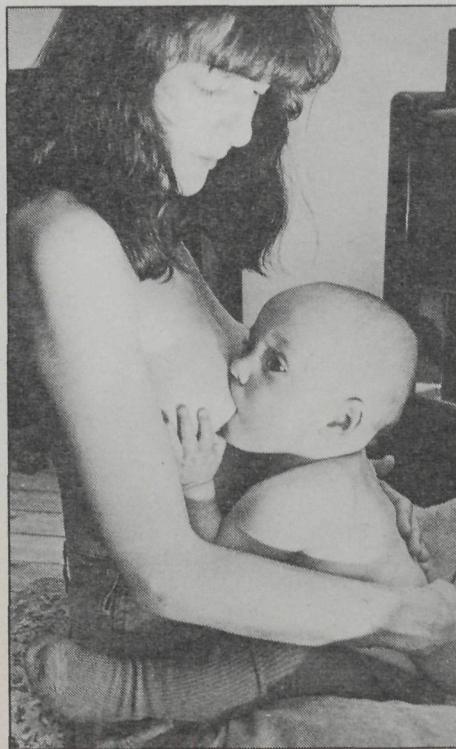
Moedermelk móét, natuurlijk, maar de verontreiniging door restanten landbouwgif en andere niet – of moeilijk afbreekbare stoffen is zo zorgwekkend hoog, dat – was moedermelk vrij te koop in de winkel – het heel snel uit de handel genomen zou worden . . .

Hoe komt het in de moederborst? Het is een lange weg, van het sproeivliegtuig boven een bananenaanplant in Guatemala, via de *Chiquita* in de fruitmand op het nachtkastje naast het kraambed, naar de moederborst, maar omdat stoffen als *aldrin*, *dieldrin* en *DDT* nauwelijks afbreekbaar zijn, blijven ze rondcirkelen. Als gieren boven hun prooi, want de *drins* bijvoorbeeld (Shell Helpt U via een omweg om zeep) worden door zoogdieren niet uitgescheiden, integendeel, ze worden keurig opgestapeld in vetlagen en de alleseter, de mens, krijgt de drins en de pcb's na verloop van tijd, vroeger of later, wel op z'n bord. Vooral die stevige vlees- en viseters, of degenen die graag voor de buis een stukje 40+ kaas uit het vuistje blijven, kunnen erop rekenen dat ze hun portie gif thuis krijgen. Want het is nu eenmaal zo dat het grootste deel van het veevoer afkomstig is uit de derde wereld en dáár is de milieuwetgeving nog niet zo streng dat een landbouwgif als dieldrin verboden kan worden (bij ons wel, in 1981; aldrin in 1982). En aangezien de giftige koolwaterstoffen zich bij voorkeur in vetlagen nestelen, kun je wel op je vette vingers natellen dat een *Big Mac* zoiets is als een tikkende tijdbom, en een Frikadel-speciaal ook gezien kan worden als een giftige boemrang.

Veel vet eten, vooral vet van dierlijke oorsprong, is dus niet zonder enig gevaar vandaag de dag. Nu is er door talloze wetenschappers al een overduidelijk verband aangetoond tussen veel vlees

(vet)eten en het vóórkomen van borstkanker bij vrouwen, de onderzoekers hoor je echter nooit hardop verklaren dat dit weleens het gevolg zou kunnen zijn van de hoge concentraties restanten landbouwbestrijdingsmiddelen in vet.

Zogende moeders spreken hun eigen vetreserves aan voor de produktie van melk (ongeveer 3,5 gram vet per 100 gram melk) en als ze jarenlang 'gewoon', dit wil zeggen zoals de gemiddelde Nederlander, Westduitsers of Belgen hebben gegeten, dan zitten er heel wat HCH's, PCB's en drins in. Iedereen denkt, nu DDT hier verboden is, dat het niet zo'n vaart loopt met de

Wie onderzoekt het?

De pil brengt het vrouwelijk lichaam min of meer in een toestand van voortdurend bevrucht zijn. Dit leidt ongetwijfeld tot een voorbereiding op zogen en – aantoonbaar – tot het in omvang toenemen van de borsten c.q. melkklieren. Er is dus sprake van extra toevoer van vet uit lichaamsreserves. Kan dit de kans op het krijgen van borstkanker vergroten? In dit verband kan wellicht ook het onderzoeksgegeven gebruikt worden, dat vrouwen die borstvoeding hebben 'verstrekt', een kleinere kans op het krijgen van borstkanker hebben. Dit zijn voorzichtige geformuleerde vragen. Wie geeft er een wetenschappelijk antwoord op?

verontreiniging van de moedermelk. Maar de jaarlijkse produktie van DDT loopt daarentegen op: van 60-duizend ton in 1974 tot naar schatting 96-duizend ton in 1980. De gemeten hoeveelheden DDT in de moedermelk zijn in 1981 dan ook vrijwel gelijk aan die van 1973. Het meest recente onderzoek wijst uit, dat baby's nog altijd elf keer de voor volwassenen toegestane hoeveelheid DDT consumeren. Voor dieldrin is er sprake van een achtvoudige overschrijding; voor pcb maar liefst 43 keer het dagelijkse maximum. Is zogen nog wel verantwoord?

Recht op moedermelk

Het spreekt vanzelf: moedermelk is uitgekiende voeding voor de kleintjes. Er zitten vitamines in, de goede verhouding melksuikers, waardoor er in de dikke darm van baby een lekker zuur milieu ontstaat; te zuur voor ziekteverwekkers als coli-bacteriën en streptococci (dit melkzuur milieu kan alleen door middel van moedermelk worden opgebouwd; flessekinderen krijgen een andere darmflora, alkalisch of neutraal en hebben daardoor een grotere kans op infecties); er zitten in moedermelk enzymen die vetmolekullen splitsen (bij de verwerking van koemelk gaan deze enzymen verloren), er zitten kiemdodende anti-stoffen in, etc. Als het even kan, moeten kinderen dus aan de borst. *Elke Pröstler*, een Duitse lerares wis- en na-

MOEDER NATUUR VERSCHOONT NIET LANGER ONZE VUILE LUIER

■ Elseviers Weekblad, juni 1970. Dertien jaar later is het nog niet schoon

tuurkunde, wist dat haar moedermelk verontreinigd was met drins, HCB, HCH, DDT, PCB en nog enkele andere stoffen afkomstig uit de heksenketels van Ciba-Geigy, Shell, Velsicol, Dow Chemical, Diamond, Hooker, Olin, Rohm & Haas en Bayer, maar toch verkoos ze haar zoontje acht maanden lang de borst te geven.

Ze schreef er een boekje over (aan de Ned. vertaling *Moedermelk in een vervuild milieu* is een groot aantal gegevens voor het schrijven van dit artikel ontleend) en zegt:

Ik had altijd gedacht dat ik betrekkelijk gezond leefde, maar de feiten waarmee ik nu werd geconfronteerd, maakten mij duidelijk dat iedereen in grote mate aan deze gevaarlijke vergiften wordt blootgesteld. Het is tegenwoordig niet meer mogelijk jezelf terug te trekken en te ontkomen aan de dreiging van een sluipende vergiftiging(. . .) Maar ondanks het hoge gehalte gifstoffen in mijn melk, kwamen de voordelen van het zogen mij zo belangrijk voor, dat ik het mijn kind niet wilde onthouden. Ik kan mijn kind niet volledig beschermen tegen de milieuverontreiniging en ik hoop hem door de borstvoeding zoveel kracht meegegeven te hebben, dat zijn lichaam zich tegen mogelijke ziekten kan verdedigen.

Elke vindt dat afzien van zogen, hetzelfde is als berusten in het onvermijdelijke; je er bij neerleggen dus. Zij benadrukt echter, dat het resultaat van haar onderzoekswerk nooit mag zijn, dat borstvoeding in een kwaad daglicht komt te staan, met andere woorden: de weg effent voor flesvoeding als Almiron, Frisilac, Similac en dergelijke. Het feit dat onderzoek van moedermelk aantoonde dat ieder mens besmet wordt met kwalijke chemische stoffen, is op zichzelf al reden genoeg om afdoende maatregelen te eisen. Niet de mens moet zich aanpassen aan het verontreinigde

Muskie aan de fles

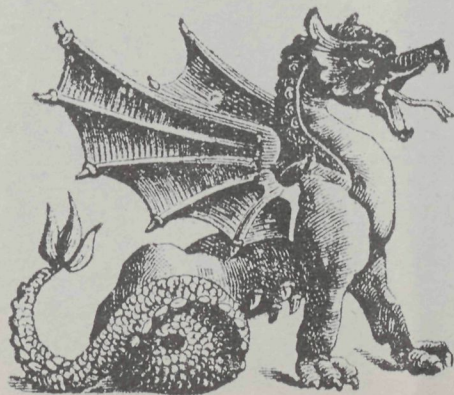
De Zwitsers spelen het spel voortreffelijk. Wilden de heren van *Hoffmann-La Roche* hun handen in onschuld wassen, nadat ze het *Seveso*-gif geruisloos hadden laten verdwijnen, *Nestlé*, de firma die wel eens verantwoordelijk wordt gesteld voor de dood van duizenden baby's in de derde wereld omdat zij hun *instant-formula*-voeding door middel van agressieve campagnes en versluierende verkooptechnieken aan jonge moeders opdrongen (vroeger waren de baby's dankzij borstvoeding beschermd tegen infecties en ondervoeding; de door slechte hygiënische omstandigheden (geen schoon, heet water bijvoorbeeld) vaak met ziektekiemen besmette flesvoeding veroorzaakte duizenden sterfgevallen) heeft zich nu verzekerd van de medewerking van de ex-senator *Ed Muskie*, die door de 22 jaar waarin hij redelijk progressief politiek bedreef, de democratische kiezers wel enig vertrouwen inboezemt. *Nestlé* deed een handige zet deze man, nu eigenaar van een advocatenkantoor in Washington DC, te strikken voor het voorzitterschap van de commissie die de hoorzittingen moet houden betreffende de rol en de houding van *Nestlé* ten aanzien van flesvoeding, zoals bekend een onderwerp waarmee de Wereld Gezondheidsorganisatie zich uitgebreid (tot grote woede van de Zwitserse en Nederlandse melkgiganten) heeft bezig gehouden.

Deze vertrouwenwekkende, internationaal goed georiënteerde politicus, vindt het helemaal niet vreemd dat een commissie die de kwalijke praktijken van een groot concern moet beoordelen, door datzelfde concern ingesteld en betaald wordt. 'Ik zit nu al 35 jaar in het openbare leven en ik ben niet van plan mijn geloofwaardigheid weg te gooien of voor een grijpstuiver te verkopen'. Voordat reporters hem konden vragen wat zijn prijs dan wel was, voegde Muskie eraan toe: 'Of tegen welke prijs dan ook te verkopen'. Aktievoerders die een internationale boycot van *Nestlé*-produkten propageren, overwegen een advertentiecampagne te voeren met als thema: Bevrijd Ed Muskie. Men koestert toch nog wel enige sympathie voor de eens zo gewaardeerde staatsman, die, zo denkt men, in een multinationalaal moeras verzeild is geraakt.

Landelijk overleg babyvoeding, Laan van Meerdervoort 148, 2517 BE Den Haag, tel. 070-608315. Deze organisatie vertegenwoordigt diverse aktiegroepen in Nederland, en rapporteert aan het International Baby Food Action Network (IBFAN) in Genève. Deze internationale organisatie ziet toe dat de gedragscode van de WHO door de fabrikanten wordt nageleefd.

milieu, maar dat milieu moet zelf weer zodanig worden gemaakt dat het een gezond, natuurlijk leven mogelijk maakt. Industrie en wetgever doen daar weinig aan. Daarom is het onze taak, door bewustwording en kritisch gedrag, extra nadruk te leggen op de eis tot een verbod op persistente (niet afbrekende) zich in levend weefsel ophopende, giftige stoffen, aldus Elke Pröstler in haar nawoord.

Zoals gezegd: gezond leven, biologisch geteelde produkten eten, geen dierlijke produkten(vet) eten, het kan allemaal wel wát schelen, maar een totaal vervuild milieu ontvluchten, dat is onmogelijk.

Via het leidingwater (Rijn en Maas, grondwater) en via de lucht, dus via maag, longen en de huid, krijgt de mens al meer dan genoeg binnen. Gaat hij dan ook veel dierlijk vet consumeren, plus land- en tuinbouwprodukten, waar de restanten bestrijdingsmiddelen nog aankleven of in opgenomen zijn, dan wordt de belasting van het lichaam met vreemde stoffen nog hoger, misschien wel ontoelaatbaar hoog.

Kreeg iedereen de juiste informatie, wist de gemiddelde konsument dat al die desinfecterende zeepjes, spray's en lotions *hexachlorofoen* bevatten en dat bij de produktie van deze stof het gevaarlijke *dioxine* vrij kan komen (*Seveso*) dan zou wellicht minder snel naar de *Oksel*-fristick worden gegrepen, en lieten we de *Unicura* voor wat het was (bacteriën die op de huid voorkomen, moeten juist leven om allerlei eczeemveroorzakers te lijf te gaan; waarom protesteren de huidartsen niet luidkeels tegen dergelijke advertentieonzin, tegen de bacterie-angst, deze overdreven desinfectie-woede, de copywriternonsens?)

Weet de gemiddelde konsument dat bij de produktie van *perchloorethyleen*, ('stomen' heet nu niet voor niets chemisch reinigen; *perchloorethyleen* wordt gebruikt om ons grasgroen mantelpakje

weer schoon te krijgen) het zeer vervuillende en giftige *hexachloorbenzeen* vrijkomt? HCB mag niet meer gebruikt worden voor de ontsmetting van zaai-goed, maar via industriële toepassingen, krijgen we er toch nog zat van binnen. HCB kan bijvoorbeeld bij zwangere vrouwen afwijkingen aan de ongeboren vrucht veroorzaken en is in Nederland en Duitsland verboden. Wat heet verboden? Het zit wel als weekmaker in plastic (pvc), het kan als verontreiniging voorkomen in schimmelbestrijdingsmiddelen voor hout (*pentachloornitrochloorbenzeen*) en HCB zit dus – ondanks het verbod – nog volop in de moeder-melk.

Aldrin, heptachloor en dieldrin (Shell exporteert nu nog de hier verboden drins naar de derde wereld; het Rotterdamse havenslib zit er vol mee) keren – zoals eerder gezegd – via veevoer, koffie, ananas, tabak, katoen en andere importen na verloop van tijd toch terug over de EG-grenzen.

Elke Pröstler (en met haar de medewerkers van het *Öko-Institut Freiburg*.) in Nederland uitgever Stichting Ekologie Amsterdam en Aktie Strohalm eisen een onmiddellijk verbod op het produceren en verspreiden van genoemde stoffen, ingrijpende veranderingen op het gebied van de landbouw, volledige voorlichting van de zijde van de overheid en de chemische industrie en een verscherpte wetgeving.

We moeten maar niet denken dat die eisen op korte termijn zullen worden ingewilligd, integendeel, het ziet er zeer beroerd uit voor ons en ons nageslacht. De bestrijdingsmiddelenindustrie gelooft nog steeds heilig in haar produkten, de meeste landbouwingenieurs denken nog steeds dat de combinatie kunstmest/gif de honger uit de wereld kan helpen en de grootindustrieën die het koebeest tot op het bot uitmelken om er gehumaniseerde babykost van te maken, laten zich hun fopspeen niet één-twee-drie afpakken. Wat de laatste betreft: zij zullen ongetwijfeld dit boekje, en de resultaten van het RIVO-onderzoek naar persistente stoffen in moedermelk (dr. P.A. Greve) die in de loop van 1983 zullen worden gepubliceerd, misbruiken voor propaganda-doeleinden. De dames- en de ouders-van-nu-bladen zullen de door grote adverteerders als *Friesche Vlag*, *Nutricia* en *Nestlé* voorgekauwde verhalen gretig slikken en dan zijn we weer terug in ... 1973.

Er is niets veranderd. Moedermelk is nog even gevaarlijk als toen. En de kans is groot dat moeders die hun baby de borst willen geven vanwege de voordelen (nu éénderde van alle moeders, dertig jaar geleden 90 procent) door de negatieve berichtgeving daar toch maar van afzien. En dat zou verschrikkelijk jammer zijn.

(S.N.)

Moedermelk in een vervuild milieu, door Elke Pröstler. Nederlandse bewerking: Aktie Strohalm. Uitg. Stichting Ekologie, Amsterdam 1983 (ISBN 90 6224 219 7).

Maken pillen en poeders ons gezonder?

Sojalecithine en knoflookcapsules als cholesterolvreters?

Veel mensen kopen bij reformwinkels of bij de reformhoek van de supermarkt in de hoop dat ze op die manier aan gezonde produkten kunnen komen. Ook bij drogisterijen en apotheken worden allerlei artikelen aangeprezen die heel wat gezondheid claimen:

'Geschikt voor cholesterol-verlagend dieet en slankheidsdieet; Zenuwsterkend; Voor een goede darmwerking; Voor een goed concentratievermogen; Overwint vermoeidheid en uitputting; Bloeddrukverlagend en dus goed voor hart en bloedvaten;...' Allemaal redenen om sojalecithine en knoflooktabletten te gebruiken, tot zelfs drie eetlepels van 't een en drie capsules van 't ander per dag. Althans, dat menen de fabrikanten van deze produkten.

Over welke produkten gaat het hier eigenlijk en wat stellen ze in werkelijkheid voor?

Knoflookcapsules

Knoflook wordt fijn gemaakt en met olie gemassereerd* tot alle vetoplosbare stoffen van de knoflook zijn overgegaan in de olie (allicin). Dit betekent echter dat verschillende wateroplosbare voedingsstoffen die in de knoflook aanwezig zijn bv. vitamines van het B complex niet in de knoflookcapsules aanwezig zijn. Knoflook is allang bekend als smaakmaker en al evenlang worden aan dit kruid gunstige eigenschappen toegekend. In haar boek 'Taal der kruiden' schrijft Mellie Uyldert over toepassing van knoflook als middel tegen allerlei kwalen. Ze

noemt er een aantal zoals: een goede opname van het verteerde voedsel, een goede darmperistaltiek, opwekken van het zenuwstelsel, een gunstige werking op hart en bloedvaten door bloeddrukverlaging, in het voorkomen van aderverkalking en als een desinfecterend kruid. Mellie Uyldert schrijft dat vooral bij een zo sterk en doordringend geurend kruid als knoflook overdaad schaadt.

Geurend kruid

Of knoflook inderdaad zoveel goede eigenschappen bezit is niet helemaal bekend en ook niet algemeen aanvaard. Evenals andere voedingsmiddelen en kruiden bevat knoflook ook voedingsstoffen. Ook is het waarschijnlijk dat knoflook specifiek gunstige eigenschappen be-

zit, die men nog niet helemaal kan verklaren. Zo is uit recent wetenschappelijk onderzoek gebleken, dat knoflook in hoge doses toegevoegd aan het voedsel van ratten, het cholesterolgehalte in het bloed van deze dieren doet *verlagen*. Hoe de cholesterolverlagende werking van knoflook tot stand komt, is nog niet helemaal bekend. Gezien echter de hoeveelheden knoflook, 2% tot 4% van het totale voedsel, moet men het belang ervan in de menselijke voeding enigszins relativeren. Men zou kunnen zeggen dat juist daarom knoflookcapsules of -tabletten een goede uitkomst zijn. Men kan dan immers grote hoeveelheden nemen zonder dat het in de voeding overheerst en dit zou dan een werking hebben als uit de proeven met ratten is gebleken. Wij hebben het echter al vaker benadrukt, dat gezond zijn, gezond blijven of worden onder andere een kwestie is van goede, evenwichtige en gevarieerde voeding. Knoflook als kruid, gebruikt zoals je andere kruiden in de voeding verwerkt, hoort daar zeker bij.

Sojalecithine

Soja wordt sinds enige tijd in Europa gebruikt en aangeprezen in de vorm van verschillende producten, maar bijna niet als sojaboon. Soja wordt door de industrie beschouwd als grondstof waar ze van alles mee kan doen. Het wordt op de markt gebracht als veevoer, kattenbrokjes, vegetarische gehaktbal, sojaolie, sojalecithine enz. (lees hierover ook de artikelen verschenen in D.K.A. nr. 41 en Milieudefensie de nrs. 10/81 en 5, 6, 7, 9, en 10/82). Sojaproducten voor menselijke consumptie worden vaak aangeprezen als echte gezonde voedingsmiddelen.

Waren de mensen enige jaren geleden, toen er nog geen soja op de Europese markt was, dan ongezond? Wat gezondheid betreft verslaat sojalecithine, alle andere soja- en niet sojaproducten tesamen, tenminste dat zou je haast gaan geloven. Onder de naam *Soy-soy of Lecithine-plus* of gewoon sojalecithinepoeder moet het goed zijn als bouwstof voor onze hersenen, zou het een vergroot reaktie- en concentratievermogen opleveren en natuurlijk is het uitstekend voor hart en bloedvaten: Lecithine als 'cholesterol-vreter'. Wat is lecithine eigenlijk en wat kunnen we geloven van al deze reclame? Lecithine is een vetachtige stof die fosforzuur bevat en daarom wetenschappelijk wordt aangeduid als 'fosfolipide'. De benaming 'lecithine' komt van het Griekse woord '*lekthos*' wat eigeel betekent, waar deze stof dan ook in voorkomt. Lecithine heeft als typische eigenschap dat het in staat is om een waterachtige stof (bijvoorbeeld azijn) en een vetachtige stof (bijvoorbeeld olie) te mengen. Zo kan men door de lecithine in eidooiers, mayonaise maken door eigeel te mengen met olie en azijn. Stoffen die deze eigenschap bezitten noemt men emulgatoren. Ze vinden in de voedingsindustrie dan ook ruime toepassing, dit staat trouwens op de verpakkingen vermeld. Sojalecithine (komt vrij bij de productie van sojaolie) is een emulgator en wordt onder andere gebruikt bij de productie van chocolade.

We maken 't zelf

Waarom wordt lecithine dan zo aangeprezen als gezondheidsprodukt? Lecithine komt in het lichaam voor als 'witte stof' van hersenen en zenuwweefsel en daarnaast speelt het een belangrijke rol bij het transportmechanisme van vetstoffen en dus ook van cholesterol in ons bloed. Door de eigenschap van lecithine als emulgator, heeft het de neiging zich te begeven tussen de grensvlakken van twee onmengbare stoffen: eiwit (waterachtig) en vetachtige stoffen. Door de tussenkomst van lecithine, kan dus het cholesterol in het bloed gebonden worden aan eiwit en uit het lichaam afgevoerd worden of het kan dienen als bouwstof voor de celmembranen. Het is dus juist dat lecithine een belangrijke stof is en in de vorm van sojalecithine wordt het therapeutisch ook aangewend bij leververvetting en bij hart- en vaatziekten. Hier wordt het dus duidelijk toegepast als medicijn. In de voeding komt lecithine maar heel weinig voor, onder andere in eidooiers, oliehoudende zaden (bijvoorbeeld sesampasta of tahin) en ongeraffineerde olie. Daarentegen wordt lecithine in voldoende mate door het lichaam zelf aangemaakt, namelijk door de lever, uitgaande van vitamines (inositol en choline) welke in een goed gevarieerde ecologische voeding voldoende moeten voorkomen, vooral in volle granen, peulvruchten en oliehoudende zaden.

Toevoeging of verontreiniging?

Het *Additievenboekje* vermeldt de toevoegingen aan eet- en drinkwaren. Maar de stoffen die eet- en drinkwaren *verontreinigen* horen volgens de Staatsuitgeverij in een andere pocket thuis: het *Contaminantenboekje*. Het leesvoer wordt dus in twee gangen opgediend — misschien wel om de verteerbaarheid te bevorderen.

Er wordt genoeg — nee, teveel — aan voedsel geknutseld. Het additievenboekje maakt dit heel duidelijk. Honderden grimmige chemische structuurformules vol haken en ogen vliegen de lezer naar de strot. Hoeveel troep heeft hij (of zij) al moeten slikken?

We slikken even iets weg als we lezen: 'Grotendeels ongenoemd blijven de zeer talrijke (ongeveer 2000!) reuk- en smaakstoffen die wel eens aan eet- en drinkwaren worden toegevoegd'. En: 'Niet altijd is duidelijk of een stof een additief is of niet. Met name de afgrenzing naar de groep bestrijdingsmiddelen, die als *voorraadbeschermingsmiddelen* worden aangeduid, is lastig'. En toch is dit nog maar het Additievenboekje en niet het Contaminantenboekje.

Enigszins onpasselijk worden we bij de gedachte dat volgens het Soepbesluit in ons bordje *Royco* maar liefst 10 ppm *antischuimmiddel* (dimethylpolysiloxaan) mag zitten. (Om de sporen dubro-citron op bord en bestek te neutraliseren?). En

Alle aanbevelingen om sojalecithine te gebruiken zijn voor onze gezondheid waardeloos. En een goed cholesterolgehalte in ons bloed, kan een kwestie van gezonde voeding zijn.

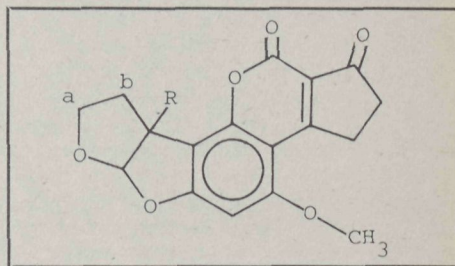
Cholesterol komt voor een klein gedeelte via de voeding binnen, maar het grootste deel wordt — evenals lecithine — aangemaakt in het eigen lichaam. Teveel wordt cholesterol als dé boosdoener beschouwd, terwijl het toch wel een belangrijke betekenis heeft voor ons organisme bijvoorbeeld bij het aanmaken van galzouten (belangrijk voor het verteren van de voedingsvetten), celmembranen en geslachtshormonen.

Het kritisch inkopen van volwaardige gezonde voedingsmiddelen heeft niets te maken met producten, die eerder als medicijn beschouwd moeten worden.

Al deze dure producten, door reformzaken en drogisterijen op de markt gebracht, helpen mee aan de geneesmiddeleninvasie van onze samenleving. Vooral omdat er onvoldoende bekend is over de eventuele schadelijke bijwerkingen bij langdurig gebruik van deze producten.

* *Aderverkalking: Dit is een in de volksmond oude en verkeerde benaming van atherosclerose, dit is een slagaderziekte waarbij afzetting plaatsvindt van cholesterol en niet in de eerste plaats van kalk, wat deze oude benaming zou kunnen doen vermoeden.*

* *Masseren is overgieten met olie*

■ Aflatoxine afkomstig van schimmel op pinda's

het van kanker-veroorzaken verdachte cyclamaat (zoetstof) mag alleen in verpakte levensmiddelen speciaal voor diabetici! (Dan is 't niet zo erg . . .). Dit alles is natuurlijk geen kritiek op de boekjes. Integendeel, ze registreren genadeloos tal van zaken waar de kritikus zijn 'oordeel' mee doet.

Kritisch lezen is echter wel nodig. Bijvoorbeeld een term als ADI (= Acceptable Daily Intake, de aanvaardbare dagelijkse inname dus), die bijna op elke bladzijde voorkomt, wekt de onjuiste suggestie dat de dagelijkse inname van allerlei troep best 'aanvaardbaar' is. We betwijfelen dit.

Termen als ADI en ppm (parts per million) geven bovendien aan dat de boekjes zich niet zo makkelijk laten lezen door mensen die in deze materie minder goed thuis zijn.

David Douwes

Het Additievenboekje kost f 25,— (253 blz.), en het Contaminantenboekje f 13,— (deel 1, 92 blz.). Staatsuitgeverij, Den Haag.

Kosmetika uit eigen keuken

Huidverzorgingsprodukten. Begin er over in het alternatieve wereldje en de voor en tegens spetteren je om de oren. Vooral de tegenpartij roert zich: Allemaal flauwekul, heb je niet nodig, je spekt alleen maar de kas van de make-up fabrikanten. Er zit allerlei rotzooi in, sommige mensen krijgen er eczeem van of zijn allergisch voor een geurtje of een kleurtje, en nog een argument: om de reacties van de huid te meten en om na te gaan of het smeerseltje misschien niet héél gevaarlijk is, moeten talloze dieren er aan geloven. Wie mooi wil zijn moet lijden, zo zegt men, maar in de rimpeltjesbestrijdingsindustrie is dat vooral het proefkonijn. Mensen die mooi willen zijn, kunnen produkten gebruiken die tot stand zijn gekomen zonder de hulp van proefdieren; Paul Penders is bijvoorbeeld zo'n fabrikant, die garandeert dat schoonheid ook mogelijk is zonder wreedheid. Een écht alternatief is: zelf maken. Dan moet je de keuken in.

Na de winter en vóór de zomer heeft de huid wel een opkikkertje nodig, wil je er niet als een getaande zeeman uit gaan zien. Met de volgende eenvoudige middeltjes zijn de sporen die kou, natheid en vorst hebben nagelaten, misschien niet geheel en al uit te wissen (beter is natuurlijk al tijdens de wintermaanden voorzorgsmaatregelen te nemen) maar dat de huid er van opknapt, dat is zeker.

Perzikhuidje met avocado

De normale huid kun je een vitamine-stoot geven door naar de groentewinkel te stappen, je zo'n exotische vrucht aan te schaffen en ongeveer twee theelepels vrucht vlees tot moes te maken en dat zachtjes in de huid te masseren. De huid schijnt de avocado bijzonder goed op te nemen. Na enige tijd de huid met een zachte, warmnatte doek schoondeppen.

Olijfolie met eigeel

Met behulp van maagdenolie (zuivere olijfolie uit de apotheek!) en eigeel een mayonaise roeren. Dit masker eventueel met een penseel over het gezicht verdeelen. Mag best 20 minuten blijven zitten. De huid wordt er zacht en glad van. Met warm water reinigen.

Pepermuntthee en witte leem

Neem wat pepermuntblad, overgiet dit met een weinig kokend water, en gebruik het aftreksel om, samen met wat witte leem (bolus alba, reformzaak, eko-win-

kel) een masker te maken.

Voordat het masker gaat 'spannen', met lauwwarm water verwijderen. Als je het spanneffekt wilt gebruiken, ga er dan even rustig bij liggen.

Aardappelmasker

Rasp een ongekookte aardappel en voeg een halve eidooier toe. Als 'dikmaker' kan wat witte leem gebruikt worden. Als de huid extreem droog geworden is van het winters weer, veeg dan wat amandelolie toe. Dit masker werkt verzachtend bij een 'aangedane huid'.

Honingtoetje

Hebben we te kampen met een bleke, grauwe winterhuid, waar weinig fleur of kleur meer aan valt te bespeuren, breng dan wat natuurhoning op de huid (zuivere bijenhoning). Gewoon laten intrekken, en bij een gevoelige huid na tien minuten verwijderen. Is de huid wat dikker, dan 20 minuten laten inwerken. Een aardige oefening voor de huid is het zogenaamde 'turnen'. Leg de vingertoppen op de honinglaag en trek ze langzaam omhoog. Het heeft het effect van een lichte spieroefening.

■ Ook de fabrikanten weten dat avocado goed is voor je huid.

From the House of HAIN
...the world's most luxurious
cosmetic cream...

HAIN
Avocado Creme

The revolutionary creaming product is formulated with cold-pressed avocado oil, with 20% oil of 100% pure, soft, so the creaming process is smooth, gentle, and effective.

HAIN Avocado Creme contains avocado oil which softens and helps your skin absorb moisture, reducing the moisture barrier and creating a smooth, young-looking, youthful skin.

Proper skin care with the help of HAIN Avocado Creme prevents moisture loss. You'll retain your beauty in every part of your body. Remember, HAIN Avocado Creme is the only cream that contains 20% avocado oil.

For all cosmetic needs, visit us at a department store, health food store, beauty shop, or direct from HAIN. HAIN Avocado Creme is available in 1.7 oz. and 3.3 oz. sizes. HAIN Avocado Creme is available in 1.7 oz. and 3.3 oz. sizes. HAIN Avocado Creme is available in 1.7 oz. and 3.3 oz. sizes.

HOUSE OF HAIN • 240 AZULIA STREET • LOS ANGELES, CALIFORNIA 90012

Pindakaas

Veel mensen zijn dol op pindakaas. Op het brood dan wel. Dat je het ook als massagecrème kunt gebruiken voor een droge, wat verkreukelde huid, wordt kennelijk door de grote kosmetika-firma's angstvallig geheim gehouden. Neem goeie pindakaas, zonder smaak-kleur-verdik-kings- of verdunningsmiddelen. Dus niet die van de tv-reclame, maar de pindakaas die zonder omwegen het potje ingaat.

Tarwe, soja en melk

Neem 1 eetlepel tarwekiemolie en zoveel sojameel en melkpoeder, dat een werkbare massa ontstaat. Laat de brei 15 tot 20 minuten inwerken.

Zuurdesem voor vette huid

Maak wat zuurdeeg (het eenvoudige recept staat in het winternummer) en breng het aan, waar de huid vet is. Laat het 20 minuten inwerken. Met warm water verwijderen. Zuurkool (biologisch; ook lekker trouwens) werkt ongeveer op dezelfde wijze.

Rimpels en eiwit

Eiwit dat tot schuim is geslagen moet dik over de huid verdeeld worden. Dan – met enig geduld – wachten tot het schuim in de huid is getrokken en deze langzaam wat begint te 'trekken'. Met water wassen en eventueel een crème aanbrengen.

Zure room en cv-huid

Veel mensen drogen langzaam uit door de aanwezigheid van een centrale verwarming. Bij het ontbreken van luchtbevochtigers kan dit nare gevolgen hebben voor de huid. Als we zure room met wat witte leem mengen, krijgen we een lekker luchtig smeerseltje, dat we in alle rust laten inwerken op de droge huid. Met lauwwarm water afnemen, drogen en een voedende crème aanbrengen.

Belangrijk is dat we zoveel mogelijk organisch geteelde (zonder kunstmest of bestrijdingsmiddelen) produkten gebruiken. Maskers moeten op een van te voren gereinigde en droge huid worden aangebracht. Maskers met vet erin, gaan niet 'trekken'. Vaak moet ook de halsstreek worden 'meegenomen'; maskers altijd voorzichtig afnemen, en daarna met lauwwarm en daarna koud water wassen. Succes, en een rimpelloos 1983 toegewenst.

Een kijkje in de B-D-keuken

Onze landbouwvoorlichters gingen eens bij hun biodynamische kollega's in Driebergen neuzen

Het Bolkinstituut ligt verscholen achter de Vrije Hogeschool. We werden ontvangen door Peter Brul, die sinds 1978 aan het Bolkinstituut verbonden is. Het Bolkinstituut is in 1976 opgericht met het doel een bijdrage te leveren aan de fenomenologische natuurwetenschap, welke ook veel gebruik maakt van direct waarneembare verschijnselen. Deze verschijnselen kan men door ervaring en door te vergelijken met bekende gegevens uitleggen.

We kregen een rondleiding langs de verschillende onderzoeken, te beginnen met het medisch onderzoek van bloed door middel van de kristallisatiemethode. Bij deze methode wordt ingedroogd bloed opnieuw opgelost in water met een toevoeging van koperchloride. Na indampen van dit mengsel ontstaat een kristallisatiebeeld, dat zou samenhangen met de constitutie van de persoon, waarvan het bloed afkomstig is.

Het volgende onderzoek was het wateronderzoek door middel van druppelbeeldproeven. Men laat druppels gedistilleerd water na elkaar in een bakje met te onderzoeken water vallen, waardoor een stromingsbeeld ontstaat, dat samen blijkt te hangen met waterkwaliteiten. Aan dit water is ten behoeve van het zichtbaar maken van het beeld 10% glycerine toegevoegd.

Het bodemonderzoek gebeurt gedeeltelijk op dezelfde wijze als bij het gangbare Bedrijfslaboratorium voor Gronden en Gewasonderzoek te Oosterbeek, dus chemisch. Men kiest hier onder andere voor, omdat de teler ermee vertrouwd is en er vergelijkingsmogelijkheden zijn. Extra is een onderzoek naar de functie

van het bodemleven. Er wordt bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar de koolzuurproductie als maat van de activiteit van bodemorganismen.

Als laatste stonden we stil bij het kwaliteitsonderzoek ten behoeve van de biologisch-dynamische landbouw. Hierbij wordt zowel naar de gewasontwikkeling, schimmels en insecten als naar het eindproduct (uiterlijk, smaak, chemische analyse, houdbaarheid, etc.) gekeken.

Het Bolkinstituut onderhoudt contacten met biologisch-dynamische telers en voorlichters door samen naar onder andere bodem, bemesting, gewas en product te kijken en te overleggen waar en hoe verbetering gewenst is. Verder heeft ze ook contacten met biologisch-dynamische verdeelcentra om te overleggen welke gewassen onderzocht zullen worden.

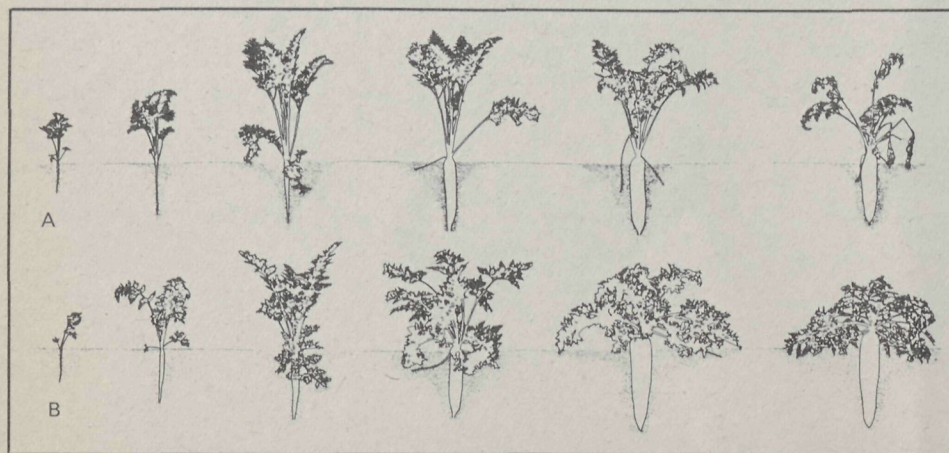
Het Bolkinstituut organiseert regelmatig studiedagen en kursussen over onder andere kippen, bemesting, fenomenologie, waarnemen. Voor meer informatie kun je je wenden tot het Bolkinstituut, Hoofdstraat 24, 3972 LA Driebergen. Tel. 03438-17814.

Studiecentrum Kraaybeekerhof

Na de interessante ochtend op het Bolkinstituut, stond Kraaybeekerhof, studiecentrum voor de biologisch-

■ Ontwikkelingsreeksen van de winterwortel (eind juni tot eind oktober).

A zandgrond Veluwe
B zavelgrond Betuwe

dynamische landbouw, op het programma.

De Kraaybeekerhof bleek gevestigd te zijn in een groot, mooi en veelzijdig huis, dat vroeger eens bejaardentehuis was geweest.

Na de nadere kennismaking met Michel Rietveld, een van de cursusleiders van Kraaybeekerhof, gingen we eens een kijkje nemen in dat gebouw. Allereerst de hal, die prachtig geschilderd is volgens de kleurenleer van Goethe (pasteltinten, die in elkaar overlopen). Op de eerste verdieping bevinden zich allemaal kamers en kamertjes, elk met een eigen karakter. Van deze kamers kunnen de cursisten gebruik maken, als zij een meerdaagse cursus volgen. Op de begane grond zijn de kursusruimten, de keukens en de kantoren. In een ander gedeelte van het huis wonen de mensen die het studiecentrum runnen.

Al pratend vernamen we, dat er eigenlijk maar weinig mensen werken voor een kursuscampus, waarbij vijf hectare grond hoort. Er werken 10 mensen, waarvan 2 full time en in vaste dienst. De anderen zijn parttimers, waarvan 2 in vaste dienst; de overigen werken op vrijwillige basis.

Het studiecentrum is een onderdeel van de biologisch-dynamische vereniging. Behalve het cursorische en voorlichtende werk vinden er dan ook conferenties plaats en is het een vergadercentrum.

Op het bedrijf, dat maar ten dele bestemd is voor produktiedoelinden, maar vooral een edukatief, demonstratieve functie heeft, worden 3 melkkoeien met jongvee gehouden, 200 kippen, en enkele varkens. Er worden voederbieten en rogge geteeld en ruim 1 ha tuinbouw, waarvan een deel als instructietuin is ingericht. Dit stukje tuin biedt wat meer inzicht in de vruchtwisseling.

Wat heeft Kraaybeekerhof te bieden? Kraaybeekerhof verzorgt kursussen op het gebied van de biologisch-dynamische landbouw, zowel voor de volkstuintier als voor de professionele tuintier. Ook houdt zij zich bezig met voeding en zijn er mogelijkheden tot werkweken en dergelijke. Wie meer wil weten, kan zich richten tot de Kraaybeekerhof, Postbus 17, 3970 AA Driebergen. Tel. 03438-12925. Er is een uitvoerige folder en programmaoverzicht aan te vragen.

Wie zei daar: Kernenergie is goedkoop?

Gedeeltelijk met steun van de Stuurgroep Maatschappelijke Discussie Energiebeleid verschenen in de afgelopen periode enkele publikaties over (kern)energie. We hebben eens gezien wie hebben meegewerkt, onder andere, aan de volgende publikaties: KIVI/NIRIA-studie naar de kosten van elektriciteit uit kolen en kernenergie, de standpuntbepaling kernenergie (een discussienota van de energiekommis-sie van de VVD) en tenslotte de geschriften 45, 46 en 47 van de prof. B. M. Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD.

Wanneer achter de naam van de auteur een sterretje * staat betekent dit dat deze naam ook voorkomt als ondertekening van een paginagrote advertentie. Die verscheen onder andere in de Volkskrant met de tekst: *Wij veroordelen intimiderende acties die tot doel hebben kernenergie bij voorbaat uit te sluiten – ook die bij Dodewaard.*

Aan de studie van het Koninklijk Instituut Van Ingenieurs en de vereniging van H.T.S.-ingenieurs NIRIA werkten onder andere mee:

Ir G. J. Schoppert (voorzitter), *gepensioneerd ingenieur te Doetinchem.*

Ir J. den Boer, *hoofdingenieur van de Provinciale Zeeuwse Energie Maatschappij die eigenaar is van de kerncentrale Borssele.*

Ir H. Borst, *ingenieur bij de KEMA in Arnhem.*

Ir P. Brand, *fysicus bij de KEMA in Arnhem.*

Ir F. W. van der Brugghen, * *ingenieur bij de KEMA in Arnhem.*

Ir N. A. Doets, *projekt-ingenieur bij de KEMA in Arnhem.*

Ir G. J. Duin, * *ingenieur bij de Arnhemse Instellingen (o.a. KEMA), secretaris van de afdeling kerntechniek van het KIVI.*

Twee ingezonden stukken in pt/aktueel van 17 november 1982 vertellen iets meer over de persoon van deze man. Ing. G. Hovestreydt, *is dit wellicht de beheerder van het instituut voor plasmafysica 'rijnhuizen' in Nieuwegein, waar het Nederlandse onderzoek naar kernfusie plaatsvindt?*

Ir P. J. van der Hulst, * *Wetenschappelijk medewerker bij de KEMA in Arnhem.*

Ir D. Jansen, *chemisch technoloog bij het Energie Centrum Nederland in Petten; vroeger het Reactor Centrum!*

Ir B. A. Kleinbloesem, *ingenieur te Bennekom.*

Ir K. Lievense, * *directeur van het ingenieursbureau L. W. Lievense B.V. in Breda.* Bedenker van het energie-opslagbekken in de Markerwaard, een goed regelbaar bekken dat de onregelbaarheid van de drie voorziene kerncentrales zou kunnen opvangen. Zijn rechterhand is Ir. Dirk Zwemmer die als

gastauteur schrijft in het blad 'Actieradius', een uitgave van de (pro) kern-energievereniging Nederland.

Ir W. Swart, * *project manager energy systems bij de voormalige kerncentrale-bouwer RVS.*

Ir. G. C. Uiter, *fysicus beleidsmedewerker bij het ministerie van Economische Zaken in Den Haag.*

Drs R. W. Vellema, *medewerker van de KEMA in Arnhem.*

Dr Ir. B. Vriesema, *medewerker bij het E.C.N. in Petten.*

Ir W. L. C. Weier, *Ing. div. projektbureaus van de KEMA.*

G. D. Zon, * *een van de directeurs van het ingenieursbureau Nucon dat zich bezig houdt met het ontwerp van kerncentrales.*

Nucon is voor een derde eigendom van het ingenieursbureau Comprimo en voor tweederde van het Redt Stickers Vermogen-concern(RSV).

De konklusie moet zijn dat van de 24 opstellers van deze studie een derde werkzaam is bij de KEMA, terwijl van zeven anderen op z'n minst mag worden verwacht dat ook zij kernenergie vanuit een positieve grondhouding benaderen.

De computerberekeningen van deze studie zullen best goed zijn; het hangt er veel meer van af welke gegevens je in de computer stopt, bijvoorbeeld een irreëel lange levensduur van een kerncentrale om zo de kosten gering te doen lijken.

Aan de standpuntbepaling kernenergie van de VVD verleenden onder meer medewerking:

Ir T. Thalhammer, *medewerker personeelszaken bij Philips.*

Ir P. Brand, *fysicus bij de KEMA in Arnhem.*

Ir B. P. Rauwerda, *directeur Industriële Consulanten Nederland B.V.*

Dr R. Braams, *hoogleraar moleculaire biofysica op non-actief aan de Rijksuniversiteit van Utrecht, tweedekamerlid voor de VVD, is of was lid van de commissie kernenergie te zamen met de heren Scherpenhuizen, Van Aardenne en De Korte.*

In het hiervoor genoemde blad 'Actieradius' schreef Braams: 'Normaal gebruik van uraan als splijtstof is ekologisch gezien zonder bezwaar en dus

aanvaardbaar.'

Als minderheidsstandpunt bevat deze standpuntbepaling de volgende teksten: 'Het onderzoek van snelle kweekreactoren moet worden beëindigd omdat de veiligheidsmaatregelen die genomen moeten worden om deze technologie in te passen in ons maatschappelijk stelsel van zodanige aard zijn dat ze de persoonlijke vrijheid waaraan de VVD als liberale partij sterk gehecht is, ernstig zullen aantasten'. En even verder: 'Mijn verwachting is dat een pro-atoomenergiestandpunt van de VVD leidt tot elektroal verlies'. Geconfronteerd met deze teksten liet de president-kommissaris van de kerncentrale Dodewaard zich volgens een regionale krant ontvallen: 'Ik heb liever geen kernenergie; er zit namelijk altijd nog een ongeluksfactor in'. Het commissariaat is volgens Mr J. W. Geertsema een onbetaalde nevenfunctie.

Aan de genoemde geschriften van de Prof. Teldersstichting werkten mee:

Ir J. H. Bakker, *oud-directeur van de Arnhemse instellingen (o.a. KEMA, SEP, VEEN, GKN).* Ook adviserend lid van de raad voor de kernenergie van het ministerie van Economische Zaken en lid van de (voorlopige) algemene energieraad (AER).

Ir G. H. Bontius, *medewerker van de KEMA.*

Ir P. Brand, *fysicus bij de KEMA.*

Dr R. Braams, *zie hier boven.*

Ir B. P. Rauwerda, *zie hier boven.*

Drs N. Rempt-Halmmans de Jongh, *oud lid van de stuurgroep Maatschappelijke Discussie Energiebeleid, kamerlid voor de VVD.*

Prof. dr ir Joris J. C. Voorhoeve, *kamerlid voor de VVD, voorzitter van de Stichting Vredespolitiek samen met drs J. A. E. Vermaat, hoofd documentatie van de Evangelische Omroep, spreker op de avonden van het ICTO, Interkerkelijk Comité Tweezijdige Ontwapening.*

Mr J. A. de Roy van Zuydewyn, *(oud)-voorzitter van de directie van de Provinciale Noordbrabantse Elektriciteitsmaatschappij PNEM. Schreef in*

NRC-Handelsblad (3-2-1976): 'Gezaghebbende godgeleerden misbruiken hun elders verdiende aureool door uitspraken op een terrein (de kernenergie, red.) waarvan zij niets afweten'. Dr S. L. Mansholt antwoordde de schrijver daarop dat deze ongeschikt was aan het hoofd te staan van een openbaar bedrijf. Al met al is de konklusie duidelijk: Ook voor 1983 geldt hetgeen in de standpuntbepaling staat: 'Een zeer kleine groep (in 1976: ± 25 man) zit nu ook op de strategische plaatsen bij de besluitvorming over kernenergie. Zowel de ingenieursvereniging KIVI en NIRIA als de politici en semi-politici uit de hoek van de VVD, het ICTO en de OSL-stichtingen adviseren de centrale overheid vanuit een vooringenome positieve houding ten opzichte van kernenergie over de kernenergie. Dat leidt dan vanzelfsprekend tot de uitkomst dat die vorm van elektriciteitsopwekking de goedkoopste is.

ZELF DOEN

De onzichtbare kompostcontainer

Mensen met een kleine stadstuin zitten niet zo te springen om een kolossale kompostcontainer in de hoek van hun stukje grond neer te zetten. Ze hebben gelijk: de grote plastic bakken zijn nou niet bepaald toonbeelden van schoonheid waar je vanaf je terrasje, met welbehagen een blik op werpt. Nu kun je natuurlijk een gat in de grond graven en zo de container verdekt opstellen. Uitstekend idee voor mensen die er al eentje hebben, maar als je er nog een moet kopen, graaf dan wel een gat, maar lees eerst of dit misschien de oplossing is voor je afvalprobleem: Men neme twee afgedankte fietswielen en een stuk geplastificeerd gaas van 60 centimeter breed (een stuk met een lengte van plusminus 2 meter is voldoende). Op de foto's is duidelijk te zien hoe het werkt: verwijder uit één wiel de spaken (beter: knip ze door bij de naaf en buig ze naar beneden om er vervol-

gens het gaas mee aan de velg vast te zetten), maar laat het andere wiel intact. U begrijpt het al: de spaken in het onderste wiel fungeren als luchtdoorlatende bodem voor onze ondergrondse humusfabriek. 'Weef' met stukjes geplastificeerd ijzerdraad (oud elektriciteitsdraad kan natuurlijk ook; sommige mensen die kunnen lassen of solderen maken er nóg een fraaier geheel van . . .) de beide velgen vast aan het gaas, en . . . klaar is kees. Voor één tientje! (winkelprijs f 96,—).

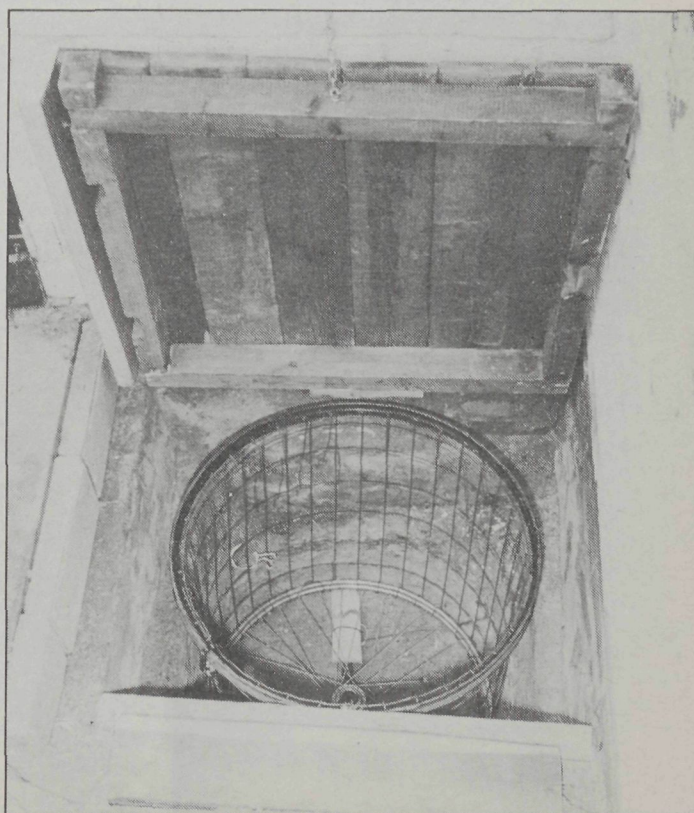
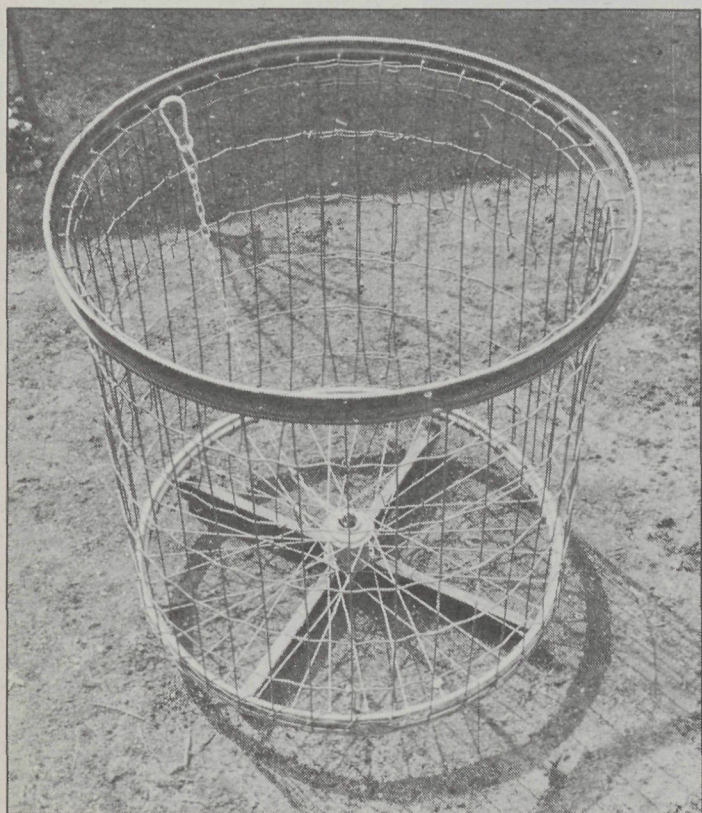
Wie het heel mooi wil doen, neemt nog een stuk fijn gaas (vogelgaas) als voering voor de stijvere buitenkant, maar je kunt de korf ook potdicht maken met bijvoorbeeld stukken karton; verteert wel langzaam, maar dat is niet slecht, integendeel.

In mijn ontwerp zit een mogelijkheid om de volle korf uit de grond te takelen. Bevestig daartoe een ketting (fietsketting kan ook; hoe recycle ik mijn fiets?) aan of door de naaf en bevestig het eind aan de rand met een haak. Als-ie vol is en je takelt 'm omhoog, dan trek je de

ketting wel naar het midden. Een andere, mooiere oplossing is: las op de naaf een ijzeren buis (daar gaatjes in boren, waardoor-ie meteen als 'schoorsteen' dienst doet). Boven op de buis kan een oog gelast worden, waarmee-ie aan de haak geslagen kan worden.

Maak het gat in de grond groot genoeg. In mijn geval 90 x 90 cm, precies 3 trottoirtegels van elk 30 cm. Diepte: plusminus 90 cm (deksel gelijk met grond). Zorg ervoor dat de grond niet inzakt; je kunt met blik, watervast triplex of ander materiaal, damwandjes maken, die bevestigd zijn aan houten palen die diep de grond in zijn geslagen. Handig is, als je werkt in een beschut hoekje van schuurtje en tuinmuur. De fundering loopt door, dus daar hoeft je ook geen instortingsvoorzieningen te maken. Maak een stevig, goed afsluitend deksel . . . en je ruikt of ziet niets meer. Metsel ook een randje dat een paar centimeter boven de tegels uitsteekt. Dit in verband met stortbuien. Halve trottoirtegels zijn daarvoor zeer geschikt.

(Zie ook: *Kompost (Bestelpagina)*.)

DKA

tuinadvies

Biologische bestrijdingsmiddelen en methoden

Het is soms tobben in de moestuin, alles staat er fris en fleurig bij en dan opeens komen de insecten en andere belagers de tuin binnen en bederven de oogst en het tuinplezier. Voor hen die niet meteen naar de spuitbus willen grijpen, hier meer over biologische middelen.

Voorkomen is natuurlijk het beste. Door een goede vruchtwisseling, de juiste bemesting, op tijd zaaien en een goede zaai/plantafstand worden al heel wat problemen voorkomen, vooral op het gebied van aaltjes en schimmels.

De koolvlieg

Deze legt eind april - begin mei eitjes in de grond om de stengel van de koolplant. De maden veroorzaken hier de zogenaamde vellers; de wortelhals is zodanig beschadigd, dat groei onmogelijk is. Er zijn meerdere generaties per jaar, maar de schadelijkste is die in het voorjaar.

Een oud beproefd middel is de koolkraag. Dit is een rond stukje asfaltpapier, doorsnede 10-15 cm. Men knipt een rond gaatje in het midden en een snede naar de zijkant. Ongeveer drie dagen na het planten, als de plant stevig staat, aanbrengen. Nu kan de koolvlieg zijn eitjes alleen maar kwijt op het asfaltpapier en daar verbranden ze in de zon.

Radijs en rammenas zijn ook gevoelig voor de made van de koolvlieg, de zogenaamde wormstekigheid. Asfaltpapier gebruiken is hier niet mogelijk. Wat weteens wil helpen is houtas, as van verbrand, schoon hout, bijvoorbeeld snoeihout. Dit moet men mengen met het zaad of flink door de grond harken vóór het zaaien of na opkomst vlak langs de rijtjes strooien. Houtas bij koolplanten in plaats van asfaltkragen werkt ook; daar hebben we op de Kleine Aarde tuin goede ervaringen mee. Een klein schepje as rond de stengel een

paar dagen na het planten is voldoende. Na veel regenval herhalen. De laatste generatie koolvlieg kan bij spuitkool weleens flinke schade aanbrengen. Door een spruitenras met harde gladde spruiten uit te kiezen, wordt vaak schade voorkomen. De aantasting begint onderaan, als men dan de onderste spruiten verwijdert kan de made niet meer hogerop kruipen. Effectiever maar wel wat duurder is het gebruik van anti-insektengaas (fijnmazige vitrage) over de planten.

(Innofa, Postbus 5142, 5004 EC Tilburg, kost f 2,10 per m²).

Rupsen

Heel veel rupsen worden opgegeten door insectenetende vogels zoals de mezen. Bij een biologische tuin hoort dus nestgelegenheid (bosjes en/of nestkastjes). Verder vliegen er op een gezonde tuin altijd sluipwespijzen en doen loopkevers en hun larven nuttig opruimingswerk. Toch kan het allemaal wel eens teveel worden en dan slaan de rupsen hun slag. Een al jaren bestaand middel is nu bereikbaar voor de amateurtuinder. Dit is een biologische insecticide waarvan de werkzame stof op een bacterie berust: *Bacillus thuringiensis*. Dit middel moet gespoten worden bij warm en droog weer. Vooral de jonge rupsen eten veel van het blad en de stof die er dan op zit veroorzaakt verlammingverschijnselen. Het middel is in kleinverpakking verkrijgbaar bij Denka Chemie, Postbus 1, Voorthuizen. 50 gram kost f 9,75 en het is voldoende voor 650 m². Het is niet schadelijk voor het milieu en de bijen.

Dit middel is ook zeer geschikt tegen de preimot, die in juli en aug. in de bladeren van de prei door hun vretelij rot en schimmel veroorzaken.

Koolkraag

Preimot is iets anders dan prei- of uienvlieg. Deze kan alleen effectief voorkomen worden door over het zaaibed van de preiplanten anti-insektengaas te spannen.

Slakken

Slakken houden niet van een droge omgeving, zorg er dus voor dat rondom de tuin geen hoog gras of onkruid staat, liefst een strook van een paar meter die kaal is. Zijn de slakken eenmaal in de tuin doorgedrongen dan is een goede remedie een potje of schaalje gevuld met bier in te graven. De slakken komen op het bier af en verdrinken. Wel moet u het bier afdekken met bijvoorbeeld twee schuimpannen omdat regen het bier teveel verschaalt.

Wortelvlieg

Bij zomer- en winterwortels en bij pastinaak komt nog al eens wormstekigheid voor. De wortelvlieg heeft meerdere generaties; de meeste schade ontstaat eind mei tot begin juni. Vanaf midden augustus is er kans op vraat van de 2e generatie. De eieren worden dicht aan de oppervlakte bij de wortelhals of in openingen in de grond afgezet. Na ongeveer 8 dagen komen de larven te voorschijn die zich eerst tegoed doen aan de buitenkant en zich later ook meer naar binnen een weg vreten door de wortel. De smaak van de wortels gaat achteruit en uiteindelijk gaan ze verrotten. Naast een ruime vruchtwisseling is het aan te bevelen om vroeg (maart-april) of juist laat (juli) te zaaien. Alleen goed verteerde, niet stinkende compost van niet-dierlijk afval gebruiken. Als u kombinatieteelt toepast met uien, knoflook, bieslook of

Koolwitje met larve en pop.

sjalotten moet dat rij om rij gebeuren.

Het meest effectief is echter anti-insektengaas, los over het gewas leggen, met stenen of grond aan de rand ter verankering. Bij kleinere perceeltjes een raamwerk maken. Vroeger harkte men roet van turf door de grond voor het zaaien, maar hier is niet meer aan te komen. (Misschien was het ook niet zo goed voor de mensen . . .).

Luizen

Een gewas dat om een of andere reden in de groei stagneert, is vaak een doelwit van luizen. Een voorbehoedend middel is brandnetelaftreksel (regelmatig 2x per week spuiten). Een hoeveelheid verse brandnetels 24 uur in een ton of emmer juist onder water laten staan. Daarna zeven en verspuiten over het gewas; bij erg jonge planten verdunnen met water. Aanvankelijk 10x verdunnen, maar als de planten groter zijn 2 keer.

Quassia: Dit zijn grof gemalen stukjes hout van een tropische houtsoort. Recept: ¼ kg 24 uur weken in 2,5 liter water, gedurende een uur zacht koken, daarna zeven, dan 1 eetlepel groene zeep en een scheutje spiritus toevoegen. Dan nog eens verdunnen tot 10 liter en met zeer veel druk verspuiten. Verkrijgbaar bij de Nijs in Lunteren, Hessenweg 67. ± f 7,- per kg.

Een krachtige straal koud water (pas op dat U het gewas niet kapot spuit) met 2% zeep en 1% spiritus is zeker zo effectief.

Aardvlooiën

Kleine springende kevertjes van enkele mm groot, ze vreten kleine ronde gaatjes in vooral koolplantjes in een jong stadium en in sommige gevallen vreten ze bijna al het jonge bladgroen weg. Vooral op droge grond is er soms veel schade, dus regelmatig begieten is een oplossing. Een andere methode is het bestuiven met basalt- of lavapoeder. Wel moet U iets voor de mond binden, omdat het poeder erg fijn is en in de longen kan komen. (Rook, Postbus 9, Krimpen a/d IJssel)

De milieuvriendelijke kus des doods van Duphar

Laat je kinderen maar niet spelen in dat keurige plantsoentje, want de kans is groot dat Duphars Casoron G strooikorrels dit vriendelijke plekje onkruidvrij hebben gemaakt. De plantsoenendienst kan het niet helpen, want elke goedbedoelende ambtenaar zal in Duphars reclamefolder lezen: 'Casoron G is veilig voor mens en dier'. En Duphars poststempel op het adresbandje vermeldt: 'Voor de gezondheid van mens, dier en plant'. Nou, dan zal het wel in orde zijn, zal zo'n ambtenaar denken. Tenminste, als hij De Kleine Aarde 43 niet gelezen heeft, en dat zit er dik in, want Volkskrant en Telegraaf waarschuwen hem elke dag tegen alternatieve ideeën. In De Kleine Aarde was te lezen dat Duphar zich zonder meer schuldig maakt aan misleidende reclame, die een gevaar inhoudt voor de Volksgezondheid. Ook Kees Beart, die in het door de gif-industrie geplaagde Lekkerkerk woont, vertrouwde de reclame van Duphar niet. En net als eerder De Kleine Aarde deed, tekende hij bezwaar aan. Dit keer mocht de Reclame Code Commissie (Westermarkt 2, 1016 DK AMSTERDAM) zich met de zaak bezighouden. 'Sommige fabrikanten van chemische bestrijdingsmiddelen proberen mijns inzien gebruikers te misleiden door te doen alsof hun produkten juist goed zijn voor ons milieu, en leggen in hun reclameuitingen nadruk op veiligheid, gezondheid en zelfs milieuvriendelijkheid', schreef Kees de Commissie. Hij noemde een paar treffende staaltjes. Duphar vindt *Casoron G Strooikorrels* 'veilig voor mens en dier', maar het is tevens een 'allesdodingsmiddel' voor kruidachtige planten, waar veel dieren van leven. Op die manier zou de stof weleens de voedselketen kunnen binnenkomen. Van het middel *Topsin M* roemt Duphar de 'grote mate van veiligheid voor mens en dier, dankzij de geringe giftigheid'... Kan veiligheid dan te danken zijn aan giftigheid? Ook het Groningse bedrijf *Aagrunol B.V.*, dat de bodem in een woonwijk vergiftigd heeft, probeert zijn rotzooi aan de man te brengen met kreten als 'milieuvriendelijk' en 'absoluut veilig'.

Onvriendelijk; onveilig

De Reclame Code Commissie stelde Aagrunol en Duphar in de gelegenheid te reageren. Aagrunol kwam met het verweer dat hun middel (*Roundup*)

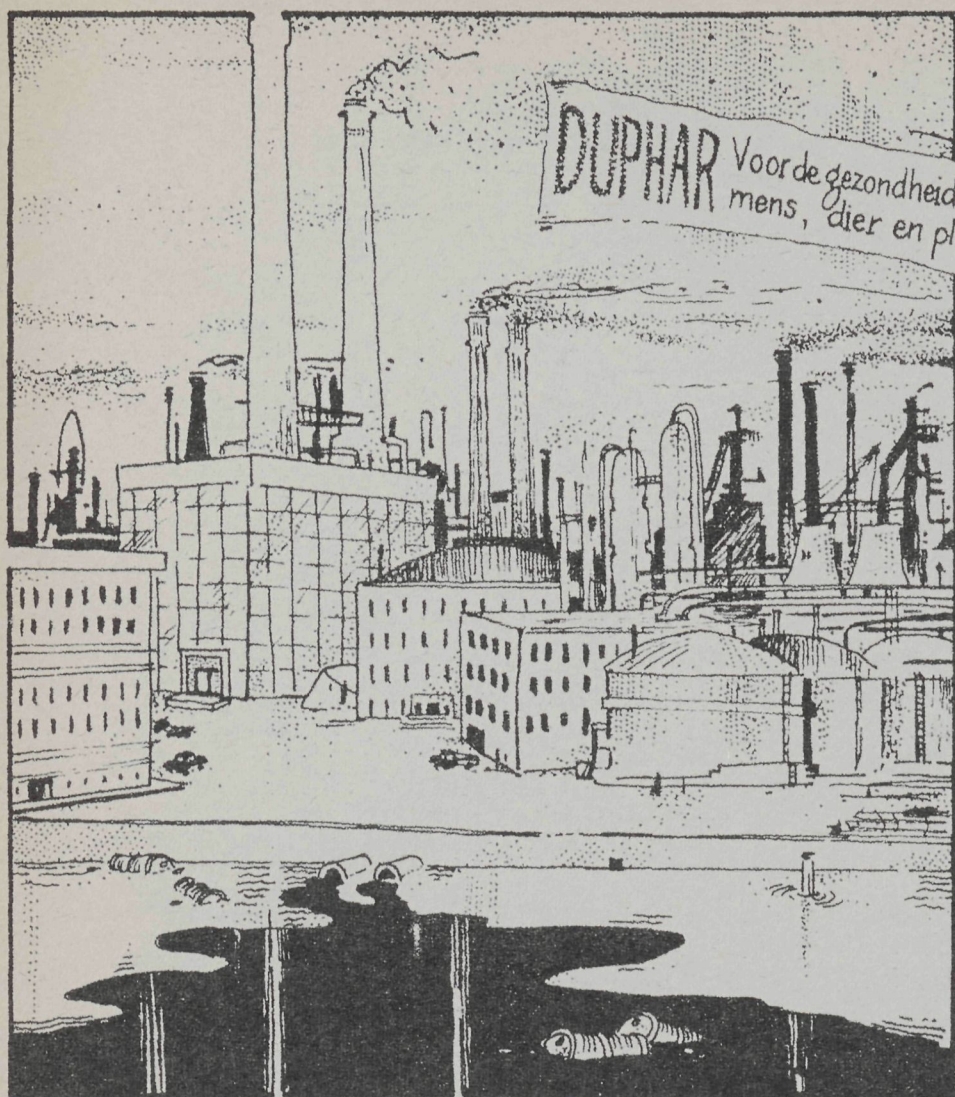
minder giftig is dan... tafelzout. En wie de door deze firma verstrekte cijfers en vaktermen op zich in laat werken zou inderdaad de neiging krijgen voortaan maar Roundup door zijn rauwkost te doen... ware het niet dat Aagrunol enkele regels verder waarschuwt tegen 'ernstige schade aan de wél gewenste vegetatie'. Duphar kwam met een heel ander verhaal. Op datzelfde hooghartige toontje waarmee deze gifbeltengrossier destijds de klacht van De Kleine Aarde bij de Reklameraad bestreed, werd nu beweerd 'dat dit niet als een 'klacht' kan worden opgevat. Afgezien hiervan is de gestelde vraag niet relevant' (die vraag luidde dus: Kan veiligheid te danken zijn aan giftigheid?). 'Deze 'klacht' (de aanhalingstekens zijn steeds van Duphar) is niet ontvankelijk: op geen enkele wijze wordt toegelicht waarop het 'bezwaar' gegrond zou zijn'. Zonder blikken of blozen durfde Duphar bovendien te beweren produkten te maken 'die gericht zijn op behoud van de gezondheid van mens, dier en plant'. (Hoe gezond zijn Volgermeerpolder, Diemerzeedijk, Noordzeekanaal... en waarom gingen minstens zeven arbeiders, die met Duphars dioxine in aanraking kwamen, zomaar dood, terwijl anderen nog steeds met hun gezondheid tobden?) Op het moment dat Duphar deze brief postte, wist men daar al geruime tijd dat bij de productie van *dichlobenil*, de werkzame stof in *Casoron G korrels*, dioxine-achtige stoffen vrijkomen die op het Noordzeekanaal worden geloosd. Dit zou enkele maanden later pas openbaar worden.

Gif in de ogen

Natuurlijk liet Kees Beart van deze verweerschriften geen spaan heel. *Dichlobenil* in *Casoron G strooikorrels* veroorzaakt in geringe hoeveelheden al ernstige lever- en nierafwijkingen. Het nageslacht van konijnen, maar misschien ook straks dat van uw kinderen, die voor 'proefkonijn' spelen in een onkruidvrij gemaakt plantsoentje, krijgt groeistoornissen. *Dichlobenil* is ook schadelijk voor het bodemleven, en laat moeilijk afbreekbare resten in het milieu achter. Kees haalde de Residubeschikking (blz. 150) erbij om aan te tonen dat *dichlobenil* 35 miljoen keer zo giftig is als Duphar aan de Reclame Code Commissie trachtte wijs te maken. Maar

FRED TEUN ©

er is meer (citaat uit de brief van Kees): 'Duphar dient, volgens de Toelatingsbeschikking onder nummer 3312, het volgende te vermelden; letterlijk en zonder enige aanvulling:

WAARSCHUWING: Gevaarlijk bij opname door de mond.

VOORZORGSMAATREGELEN:

Niet in aanraking brengen met eet- en drinkwaren.

Vermijd inademing van het stof.

Voorkom aanraking met de huid.

Draag handschoenen.

Houd rekening met de windrichting.

Reinig huid en materialen grondig na het strooien.

Duphar vermeldt in sommige reclamefolders van dit middel, dat geen speciale kleding of bijzondere voorzorgsmaatregelen voorgeschreven zijn. Dit is dus zonder meer onjuist.

Duphar liegt er dus maar op los. En Aagrunol vertelt ook niet helemaal de waarheid. Hun zogenaamde milieuvriendelijke middel Roundup laat resten in het milieu achter die het erfelijke materiaal aantasten, en verdacht worden van kankerverwekkende eigenschappen. Bovendien blijkt (uit toelatingsbeschikking no. 6483) dat Roundup gevaarlijk is voor kinderen en huisdieren.

De uitspraak

De Reclame Code Commissie is het helemaal met Kees eens. 'De Commissie huldigt de opvatting, dat zij het gebruik van de kwalificaties 'veilig' en 'voor de gezondheid van mens, dier en plant', evenals kwalificaties als 'milieuvriendelijk', in relatie tot bestrijdingsmiddelen reeds hierom onaanvaardbaar acht, omdat het een wezenskenmerk van deze middelen is, dat zij bestemd zijn om organismen af te weren of te doden'. Deze uitspraak wordt gemotiveerd met een waslijst gegevens over de gewraakte bestrijdingsmiddelen, waaruit de grote gevaren voor milieu en gezondheid overduidelijk blijken. De Commissie noemt de reclameuitingen en ook het poststempel van Duphar 'misleidend'.

Werkgroep natuurverrijking

Het aan de kaak stellen van de leugenaar van de milieuverwoesters is een belangrijke stap. Te vaak wordt aangenomen dat het milieu louter aan onwetendheid ten gronde gaat, en dat mentaliteitsverandering en kennisoverdracht de remedie vormen. Dit gaat misschien op voor onze ambtenaar, die we aan het begin van dit verhaal door Duphar bedrogen zagen worden. Maar de kwestie is natuurlijk dat tegenover ieder goedbedoeld woord van milieuor-

ganisaties op kringlooppapier de milieumafia tien doortrapte leugens op glanspapier weet te plaatsen.

De Werkgroep Natuurverrijking — een initiatief van onder meer Kees Beart — heeft een boekje gemaakt voor overheidsinstanties en andere mogelijke gebruikers van bestrijdingsmiddelen.

Hierin wordt de strijd aangeboden met de misleidende

propaganda van Du-

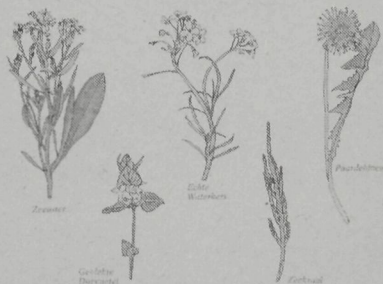
phar, Aagrunol en dergelijke. We vinden er gedegen informatie in over de effecten van deze middelen op milieu en gezondheid, en ook worden alternatieven genoemd voor spuiten ('Natuurrijk Groenbeheer') en bijvoorbeeld tips voor de schoolles. Het boekje — geen uitvoerige handleiding overigens — kan ook goede diensten bewijzen aan actiegroepen en buurtcomité's.

'Naar natuurrijk groen' — aanvragen bij Werkgroep Natuurverrijking, Opperduit 362, 2941 AR LEKKERKERK, Tel. 01805-3053. De cartoons bij dit verhaal zijn afkomstig uit dit boekje dat verzonden is naar alle gemeentebesturen in Nederland.

Nieuw van De Kleine Aarde Uitgeverij

Groente uit 't wild

plukken, zelf kweken en toebereiden

EKOLOGISCHE ALTERNATIEVEN 8

■ 'Bij het oogsten van wilde groenten (net als trouwens bij gekweekte!) moet je je altijd afvragen of ze wel onbespoten zijn. Zoek bij twijfel ergens anders! Er is immers keus genoeg. Het verstandigste is om 'jouw' oogstterrein, jouw eigen wilde groentetuin dus, het hele jaar door zo goed mogelijk, kritisch in de gaten te houden, zodat je weet wat voor soort beheer er plaatsvindt. Schroom niet de beheerende instanties duidelijk te maken, dat er mensen zijn die wilde planten eten. Wanneer we dat met z'n allen maar vaak genoeg doen kan dat weer een belangrijke bijdrage leveren aan een meer milieuvriendelijk beheer van de genoemde terreinen!'

Sluipmoordenaar duikt op in melk en water

Gif, en met name landbouwgif, duikt steeds vaker op in de kolommen van serieuze bladen als *Science*, en *New Scientist*. Maar ook het populaire weekblad *Time* kan er niet meer omheen: Milieu is al een vaste rubrieks-kop.

Time berichtte juli 1981 in dramatische bewoordingen, hoe men in California een onverwachte geboortegolf van fruitvliegjes met *malathion* trachtte te bezweren: 'In het noorden van California hoorde je de sekonden van de biologische klok wegtikken. Terwijl helioplanten opstegen om even ten zuiden van San Francisco geïnfecteerde gebieden met een dodelijke lading *Malathion* te besproeien, wisten de autoriteiten dat ze vochten tegen de fantastische vermenigvuldigingssnelheid van de piepkleine fruitvlieg: *the Mediterranean fruitfly*, kortweg *the Medfly* waarvan het volwassen vrouwtje – in de twee maanden van haar bestaan – ruim 1000 eitjes legt.'

De angst bestond dat de fruitvlieg zou uitbreken: van het gebied rond de baai van San Francisco naar de landbouwgebieden in de vallei van San Joaquin. Dat zou betekenen dat de hele staat California in quarantaine zou moeten, een enorme klap voor de voedselindustrie, altijd goed voor een omzet van plusminus 14 miljard dollar. Vijf staten hadden inmiddels Californisch fruit in de ban gedaan, tenzij het behandeld was met – dodelijk – gas.

Gouverneur *Jerry Brown* had ernstige bezwaren tegen het spuiten met gif vanuit helioplanten, maar toen de hoogste landbouwchef, *John Block*, met een quarantaine dreigde, ging Brown door de knieën. (Zoals bekend wordt Brown vooral gesteund door kiezers die het goed voor hebben met het milieu).

De bewoners van de bedreigde gebieden werden ook gebombardeerd met tal van officiële verklaringen hoe veilig *malathion* wel was: volgens toxicologen was het gif 25 keer minder erg dan de pesticide die gebruikt wordt in vlooiensandjes voor honden en katten. B. T. Collins (40), directeur van het *California Conservation Corps* (kennelijk een niet al te progressieve club), dronk een glas water, waarin *malathion* was opgelost in de concentratie, zoals die gebruikt was tijdens het spuiten vanuit de lucht. (Hoe is het nu met meneer Col-

lins, bijna twee jaar later?).

Moedermelk met heptachloor

Hawaiiaanse zuigelingen krijgen behalve moedermelk, ook dagelijks een flinke dosis landbouwgif binnen. Niet alleen het bekende DDT, waarmee het eiland vanaf 1940 tot de jaren zeventig, toen het verboden werd, met miljoenen kilo's tegelijk 'behandeld' werd, maar ook de resistente gifsoorten *dieldrin*, *chlooraan*, *hexachlorobenzeen*, *DDE*, en laatstelijk, een overdosis *heptachloor*. Bijna overal ter wereld zijn deze bestrijdingsmiddelen, omdat ze niet afbreekbaar en verdacht van het verwekken van kanker zijn, verboden. Behalve in... Hawaii, ooit een ongerepte lusthof met zon, fruit, vis, vrije liefde, schone lucht en een onbezoedelde bodem, tot de blanken er hun beschaving kwamen brengen. Met de bijbel, de kralen en de spiegeltjes, kwamen tegelijk de multinationals binnen: Del Monte, Castle & Cooke, zeer bekend van hun prachtige blikken ananas.

Hawaii kreeg een ontheffing van het federale verbod heptachloor te gebruiken, omdat de *Pineapple Growers Association* op Hawaii er met haar volle gewicht te-

genaan ging. Hierbij gesteund door landbouwwetenschappers van de Hawaiiaanse universiteit. Hoewel de Nationale Academie voor Wetenschappen verklaarde dat heptachloor mogelijk kankerverwekkend is bij mensen, en dat de vetcellen van bijna elke Amerikaan, heptachloor bevatten, slaagden de anaskwekers erin een ontheffing te krijgen, tot het moment dat een vervangend middel gevonden zou worden. Heptachloor wordt gebruikt om de kleine mieren te verdelgen die luisjes als 'melkkoeien' in leven houden, teneinde te genieten van de kleverige stof die de luis afscheidt om zich aan de ananasplant vast te hechten. Behalve de kleverige *honeydew*, scheiden de luizen (*mealybugs*) ook een gif af, dat de wortels van de ananasplant doet verschrompelen. Door de mieren te vernietigen, worden de luizen door hun natuurlijke vijanden aangepakt, en zo kan de ananas onbezorgd verder groeien.

Aangezien Hawaii grotendeels afhankelijk is van de ananasplant (de dikschillige ananas is niet gevoelig voor de *the Medfly*, die rond 1910 het eiland infecteerde en de totale fruitoogst waardeeloos maakte), is het ook niet zo verwonderlijk dat de universiteit, voor een groot deel afhankelijk van plaatselijk verleende financiële steun, zich geroepen voelt de belangrijkste inkomstenbron van Hawaii, veilig te stellen door bijvoorbeeld te zeggen dat heptachloor geen kwaad kan.

Op 21 januari van dit jaar bleken de melkmonsters, afkomstig van lokale melkfabrieken, ongewoon hoge hoeveelheden heptachloor te bevatten. Per jaar wordt er op Hawaii zo'n 5 miljoen kilo gif gebruikt en het elke zes maanden onderzoeken van de melk was dan ook bedoeld om het – altijd aanwezige – gevaar van vergiftiging vroegtijdig te onderkennen. Het departement voor de volksgezondheid deed echter niets. Men stuurde de monsters naar San Francisco om de bevindingen bevestigd te zien. Men wachtte af. Toen de onderzoeksresultaten werden bevestigd door het federale laboratorium, dacht men nog een poosje na. Men besloot méér monsters te verzamelen. De bevolking werd pas officieel ingelicht, nadat een plaatselijke krant erover schreef, zevenenvijftig dagen na de eerste ontdek-

king van het (bij muizen leverafwijkingen en kankerveroorzakend) gif.

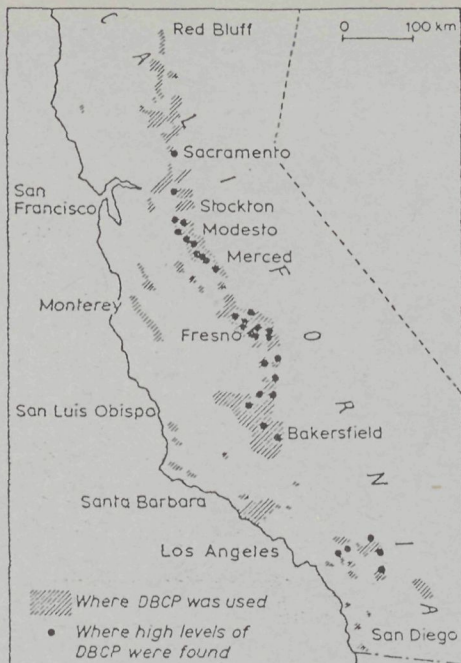
Melk moest terug

Tot elf keer toe werd melk uit de supermarkts teruggeroepen. (Na elke *recall* verklaarde de inspekteur voor de volksgezondheid met de hand op het hart, dat er niks meer te vrezen viel; begrijpelijk is dan ook, dat het vertrouwen van de bevolking in de melkindustrie en in de plaatselijke wetgevers danig geschokt is na deze affaire). De flinke schade, die onder andere de melkverkopers hebben opgelopen, wil men verhalen op de belangrijkste ananasplanter: *Del Monte*. Er loopt een schadeclaim van 31 miljoen dollar. Het heptachloor kwam waarschijnlijk in de melk terecht, omdat voer voor het vee gemaakt wordt van de bladeren van de ananasplant.

Hoewel heptachloor verboden is in Amerika, exporteert *Velsicol Chemical Corporation* nog steeds grote hoeveelheden van dit gif naar het gebied van de Caribische eilanden, Azië en Latijns Amerika. Hoeveel precies wenst de firma niet te onthullen. Bleek in Hawaï de hoeveelheid gif, uitgedrukt in delen per miljoen veel te hoog te zijn (2,7 tot 5 ppm), melk in de Verenigde Staten bevat doorgaans toch ook altijd nog hoeveelheden hoger dan 0,5 *parts per million*. De tolerantie is nul, maar aangezien de apparatuur alleen hoeveelheden groter dan 0,3 ppm kan aantonen, wordt dit niveau beschouwd als teken om actie te nemen en tot een verbod te komen. Grote hoeveelheden melk zouden dus dagelijks uit de handel moeten worden genomen. Met name kinderen tussen 1 en 2 jaar lopen een verhoogd risico, vooral vanwege de verhoogde consumptie van melkprodukten.

Lelands Parks, een biomedisch onderzoeker in Honolulu toonde aan dat monsters moedermelk nu gemiddeld drie keer zoveel heptachloor bevatten als voor drie jaar terug. *Bernard Greenberg*, van de universiteit van Noord-Carolina, gelooft dat het huidige niveau waarop heptachloor getolereerd wordt, te hoog is voor een dergelijke, mogelijk kankerverwekkende stof. Hij citeert recente rapportages waarin melding wordt gemaakt van een verband tussen blootstelling aan heptachloor en chloordaan

■ Milieuvorvechter Gouverneur Brown kreeg giftige reacties van het Ministerie van Landbouw (Gadfly = strontvlieg)

■ Besmette bronnen in Californië

(bevat heptachloor) en leukemie. Greenberg heeft het EPA (Environmental Protection Agency) voorgesteld een vervolgonderzoek onder kinderen op Oahu, Hawaï, te houden. Hij zegt dat de bevolking van Hawaï, zonder hen daarin te kennen, een 'natuurlijk' experiment is aangesmeerd en dat het dom zou zijn deze unieke kans om de gevolgen van blootstelling aan landbouwgif, te onderzoeken, voorbij te laten gaan. . .

Ook al werd de norm die de Wereld Gezondheids Organisatie stelt, (0,15 ppm) flink overschreden, toch slaagden de autoriteiten erin, zonder enige gewetenswroeging, hardop de verklaren dat de melk veilig was, maar dat 'emotionaliteit en hysterie' de bevolking ervan had weerhouden, dit te begrijpen. . . Een andere woordvoerder van het Hawaïaanse departement voor de volksgezondheid, vertelde de pers dat hij de besmette melk *niet* had ingeleverd. Hij zei tegen zijn kinderen 'dat de melk niet gevaarlijk was'.

Ook deze heer, *Koizumi*, dronk thuis naar hartelust heptachloor-melk. Hoe zou het nu met de heer Koizumi zijn? En vooral: Hoe is het met zijn kinderen?

The Tropic of Cancer

Toevallig, maar California, de staat waar ooit de schrijver van *The Tropic of Cancer*, Henry Miller neerstreek, nog net beroerd door de Kreeftskeerkring, komt met de dag meer in de greep van de scharen van Sluipmoordenaar Kanker.

Zeker 100.000 Californiërs drinken water uit met DBCP (dibromochloorpropan) vergeven bronnen. Uit een onderzoek van 1291 kankergevallen kwam een betekenisvol verband naar voren tussen het drinken van met DBCP besmet water en het voorkomen van maagkanker. Er was ook een opmerkelijk hoog aantal gevallen van kanker aan het lymfe-systeem, en van slokdarmkanker onder mannen tussen de 40

en 60 jaar. Hoewel het onderzoek nogal provocerend is, durft men er toch nog geen duidelijke conclusies uit te trekken. Want: de meeste kankergevallen komen voor onder die mensen die van Mexicaanse afkomst zijn.

To hell with politics

Het zou dus aan een bepaalde, uitgesproken andere wijze van eten, kunnen liggen. Meer dan 40% van de mensen die aan kanker stierf, had een Spaans klinkende achternaam. . . * Richard Jackson, de man die de leiding had over het onderzoek, ligt met zijn kollega's onder zwaar vuur. De Republikeinse kandidaat voor ondergouverneur, zegt dat de studie lijdt onder vóóronderstellingen; haar tegenstander, een Demokraat, is daarentegen een groot bestrijder van het gebruik van pesticiden en de daaraan verbonden gevaren, een politiek onderwerp dat de gemoederen in California nogal bezighoudt: *a hot issue*, ofwel een heet hangijzer. Tienduizenden bronnen in een strook land, tot bijna 1000 kilometer ten zuiden van Sacramento, zijn besmet met DBCP, ooit gebruikt (tot 1977 toen het verboden werd, *behalve in Hawaï*) om de *nematoden*, beestjes die fruit- en groentetelers het leven zuur maken) te bestrijden. Ruwweg 100.000 mensen krijgen nu water dat DBCP bevat; in het verleden is ongeveer 400 ton van het bestrijdingsmiddel in de Californische bodem geïnjecteerd.

John Gaston, verantwoordelijk voor de kwaliteit van het water, ressorterend onder het departement voor de volksgezondheid, zei: 'Deze mensen hebben drie mogelijkheden: Ze kunnen water in flessen kopen, koelfilters installeren of zeggen *To hell with it*. Met andere woorden 'Lazer op, Loop naar de bliksem, Hou op met dat gezeik, Flauwekul toch? Krijg de klere, 't Zal mijn tijd wel duren. . .'

John Gaston zou zich weleens kunnen vergissen in de mate van ongerustheid onder de bevolking rond Sacramento: *Richard Bradbury* diende een aanklacht in namens 200.000 Californiërs tegen de vier fabrikanten van DBCP: Shell, Chevron, Occidental Chemicals en Dow Chemicals. Als de zaak gewonnen wordt, betekent dit dat de vier giganten, die indirect verantwoordelijk gesteld zouden kunnen worden voor het giftige water met de kankerverwekkende bestanddelen, voor 3 miljard dollar aan filters zullen moeten installeren. John Gaston, die zo lakoniek doet over DBCP, mag natuurlijk doorgaan met het drinken van water uit zijn eigen, giftige bronnetjes. *But what about his children? To hell with it?*

Uit betrouwbare bronnen:

Time, vol. 118, no. 4; Science Vol. 217, New Scientist 5-8-82.

* Is het misschien ook niet zo, dat de arme seizoenarbeiders, veelal van Mexicaanse afkomst, onbekend met de gevaren, met hun blote handen in de DBCP zaten te roeren, om vervolgens hun exotische, warme hap klaar te maken? 't Is maar een hypothese. . .

Feng Shui

Het Rechte Pad leidt slechts tot armoede

Ze gooien je er bijna mee dood op de lagere school: twee fietsers moeten van A naar B, maar de ene fietst vijf kilometer per uur en de ander . . . etc. etc. En nooit stappen ze 'ns af om in de berm te genieten van madeliefjes, boter- of paardebloemen, nooit dwalen ze af van Het Rechte Pad, altijd komen ze keurig op tijd in B aan.

En dat is ook wat van jonge, opgroeiende mensjes verwacht wordt: geen afwijkend, *alternatief* gedrag vertonen, want dat zal Meester er wel eventjes — precies ja — met een lineaal uitslaan. Zo ging het tenminste vroeger. Slaan mag niet meer, maar nog steeds is het een te prijzen zaak als je *snel je doel bereikt, doelmatig werkt, niet afdwaalt in je betoog, zonder omhaal van woorden je verhaal vertelt, je je aandacht op positieve zaken richt* etc. etc.

De Chinezen kijken er toch wat anders tegen aan. Alles waar een rechte lijn aan te pas komt, wordt met enig wantrouwen bezien. *Feng Shui* is de traditionele oosterse wetenschap die wij westerlingen *ekologie* noemen. *Feng Shui* (Wind/Water) omvat echter veel meer dan de feitelijke betekenis: het is het doorgronden van natuurlijke processen, het eerbiedigen van de grond waarop de voorvaders ook hun voedsel verbouwden; het is het vasthouden van je grootste rijkdom: het stukje aarde, dat jou en je familie voedt, nu al gedurende duizenden jaren. In het *Feng Shui*-systeem is water een teken van voorspoed en rijkdom. 'Wealth and affluence' staat in de Engelse tekst. En verbazingwekkend: in het woordenboek staat dat *affluence*, behalve rijkdom, ook zijrivier betekent! En *afflux* toestroming, toevloed. Juist: het stapje naar het Nederlands is snel gemaakt, want bij ons komt het geld toch ook *binnenstromen*?

En dat brengt ons precies dáár, waar dit verhaal heen wil: bij het woordenboek, de gids die het richtsnoer zal zijn bij de verdere speurtocht in het duistere doolhof naar wat krom en recht is, goed en kwaad, links of rechts.

De lezer die gewend is aan korte, bondige teksten, zal nu enigszins geprikkeld raken door onze omhaal van woorden, de omtrekkende bewegingen, het breedsprakige en langdradige betoog, de vele barrières die hem steeds doen struikelen; woedend zal hij worden over de grote omweg die hij moet maken teneinde het einddoel, de laatste alinea, te bereiken. Leerde hij niet op dezelfde lagere school dat een rechte lijn de kortste afstand is

tussen twee punten en dat afstand niet meer en niet minder betekent dan de lengte van de rechte lijn die twee punten verbindt? Welaan, waarom dan zo getreuzeld, waarom steeds weer een zijpad begaan, waarom niet het vastomlijnde reisplan op tafel gelegd en de tijdspanne aangegeven, waarbinnen het doel bereikt kan worden? Waarom wordt er geen baanbrekend werk meer verricht, waarom begeven wij ons steeds vaker op kronkelpaden waar het krioelt van dagdieven, schuinsmarcheerders en buitenbeentjes? Waar blijft de sterke baanderheer, die dit zootje ongeregeld uit de weg ruimt? Dit kluwen krompraters een kopje kleiner maakt, kortwiekt, want zegt het spreekwoord niet: Gekrulde haren, gekrulde zinnen? Deze scheve verhouding moet worden rechtgebogen. Kronkelen van de pijn zullen ze zich, in bochten wringend, opdat er een einde komt aan hun losbandig leven. Vooruit: Op 't Rechte Pad!

■ Een kort-Amerikaans geschoren gazon. Netjes!

Een scheve schaats

Als u dit stukje nog eens leest zult u opmerken dat *scheef*, *schuin*, *krom*, *kronkelen* en *krioelen*, kortom alles waar geen lineaal aan te pas komt, een zeer negatieve lading heeft. Recht (lees het woordenboek er maar op na), richting, doel, kort, baanbrekend, etc., al deze begrippen liggen goed en krijgen sinds jaar en dag een 8+ voor gedrag.

Nu is het aardige dat de bevolkingsgroep die wij rechts plaatsent, een grote voorliefde aan de dag legt voor deze positieve grondhouding; *no-nonsense*, recht op het doel af, gedraag je als een man, druk je kort en krachtig uit, ga recht door zee. Kijk de mensen recht in de ogen (ook al ben je net bezig, ze van hun laatste duppie te verlossen . . .).

Aardig is ook, dat deze bevolkingsgroep — althans de mannetjes — over 't algemeen de kaken graag spiegelglad scheert ('geen struikgewas op m'n gezicht, bah!) de gazons dienovereenkomstig behandelt (Onkruid? Dat spuit je toch kapot?), kortom: recht = rechts = netjes, verzorgd dus. Krom = links = langharig, bebaard, onverzorgd dus.

Links houdt wél van onkruid (*kwaad*-kruid op z'n Zuid-Nederlands), leidt een wat losser leven, dwaalt vaker af van de geijkte paden, de uitgestippelde carrière. Rechts vindt dat doorgaand verkeer voorrang heeft; links wil er nog wel eens over nadenken of afbuigend verkeer al-

tijd maar moet wachten tot meneer in zijn Turbo (o ja: rechts houdt ook van snelle auto's, en kaarsrechte autowegen) voorbij is gescheurd. Rechts hoort bij het gareel, aangepast gedrag; links wil best kromme sprongen maken. Rechts hoort bij rechtsstaat, links wil die nog weleens ter discussie stellen.

Rechts wil grote glanzende appels; links hapt graag in een wat minder fraai exemplaar, als die tenminste maar gifvrij en lekker is. Rechts wil een groot tegelerras; links kiest een wilde tuin met bessen.

Rechts stelt de mens centraal en vindt dat alles om hem/haar draait. Het wild is er toch voor de mens? De bio-kip/varken of het kistkalf: ze zijn toch voor hem/haar geboren? Links wil zich best bukken voor een lieveheersbeestje of een stap opzij doen. Rechts is onbuigzaam, links meegaand. Rechts is rechtlijnig, links kan *switchen*. Rechts is behoudend, links wil verandering.

Riooljournalistiek

Rechts heeft de riolering uitgevonden, hoogspanningsmasten, wolkenkrabbers, *Autobahnen* en de lopende band en nu zitten we er mee. Maar de rechte lijn, althans volgens *Feng Shui*, doet ons op de duur de das om.

Waar het water wegloopt in een rechte, ononderbroken stroom, daar zal ook het bezit van de mensen die er wonen in het niet verdwijnen, tegelijk met het water, waarschuwt de Feng-Shui-leer. Volgens de Chinezen — en zij kunnen het weten — moet het water zo lang mogelijk vastgehouden worden. De boer, bedreven in het voor de bodem zo heilzame werk, zal de stroom zien kronkelen van woede. Het deert hem allerminst; zijn familie zal er wel bij varen.

Het Rijke Westen is voor het overgrote deel rechts, Chinezen zijn links en dat is — gezien het voorafgaande — niet zo verwonderlijk.

De Chinezen knoeien graag met water, doen heel veel met hun poep en pies, (dat gaat voor een deel terug naar het land) ze koken op bio-gas (óók van poep), ze fietsen veel, geloven in kringlopen en god moge verhoeden dat ze Coca Cola echt lekker gaan vinden in China.

De blik recht vooruit

Het Westen zal — in het kader van een omscholingsprogramma — moeten beginnen met het afschaffen van: de wc, het gazon, de lineaal, het richtsnoer, de leidraad, het schietlood, de kaarsrechte gang, het doelbewust gedrag, de met goed gevolg doorlopen school, de cijfers voor vlijt, de voorrang van rechts, de afkeer voor alles wat kruipt, de Philips, de rechtsonkeert mars, de dubbele namen, de titels, de riolbuis, de waterzuiveringsinstallaties en nog een paar dingetjes . . . Het geld wordt ook in één klap overbodig, want dat maakt nu eenmaal recht wat krom is. En krom mag nu immers krom blijven, móet zelfs krommer, schever en schuiner zijn dan ooit, want: Krom is voortaan mooi.

(S.N.)

Eotie & Ictopia:

Thuislanden voor de jongens van Stavast

Waarom maken we niet ergens — in Drenthe bijvoorbeeld — een groot reservaat waar Eoten en Ictopen, samen met de mannenbroeders van de OSL, zich de godganse dag kunnen vermaken met bijvoorbeeld het graven van schuttersputjes, slijpen van slagersmessen en prevelen van psalmen, terwijl natuurlijk het wakend oog op het Oosten gericht blijft: van die kant dreigt immers het gevaar?

Waarom gunnen we die mensen niet hun eigen kruisrakettjes, hun eigen neutronenbommetjes als ze zich daar nou prettig bij voelen? Uitstekend idee, maar voorlopig lijken ze niet van plan te emigreren, een verlaten eiland op te kopen of anderszins het veld te ruimen. Integendeel: De EO rukt op naar de 300.000 leden, het ICTO (afkorting van *Interkerkelijk Comité voor Tweezijdige Ontwapening* krijgt als bestrijder van Mient-Jan Faber bij steeds meer kerk-gangers voet aan de grond en daar zien we dan het merkwaardig samengaan van VVD, CDA en uiterst rechts; veel Icto-leden (zo bleek uit een onderzoek van *Christenen en Socialisme*) zijn ook begunstiger of sympathisant van het OSL, het *Oudstrijders Legioen* (klinkt heel vertrouwenwekkend, maar het zijn voor het merendeel mannen die ná de Tweede Wereldoorlog in ons Indië en Korea vochten; ze hebben dan ook een gruwelijke hekel aan 'die zachte eitjes', waarmee de door hen zo verafschuwde Spock-generatie wordt bedoeld. Citaat uit het OSL-blad Stavast: *In Amerika heeft men Spock (zijn boek dan) op de brandstapel geworpen. Het wordt dus hoog tijd dat men dat hier ook doet. De winst kan alleen bezinning op opvoeding en onderwijs zijn. Een bijkomend gunstig effect is dan een lekker fikkie, sterk genoeg om meteen BVD-ers (bedoeld wordt: Bond van Dienstweigeraars. Red.) beroepskrakers, Onkruid en alle andere onkruid in te smijten(. . .) Laten we maar niet onze schouders ophalen over dat stel-*

letje onbenullen. Ook al hebben we ze in gedachten al op de brandstapel liggen. En zo gaat het nog een tijdje door). De lezer heeft nu ongeveer een indruk wat die jongens van Stavast zo dwarszit: *Beroepsniksnutten, Rooie Vrouwen, Spock-achtige studenten, beurzenvreter* dus.

Ach, allemaal niet de moeite waard om er een vel kringlooppapier aan te verspillen, ware het niet dat CDA-ers, VVD-ers en EOten niet alleen nauw betrokken zijn bij het ICTO, maar tevens het OSL (en Stavast dus) een warm hart toedragen. We zien hier dus dat uiterst rechts in CDA en VVD zich prima op d'r gemak voelt in gezelschap van de EO, de spreekbuis van de galmende meerderheid.

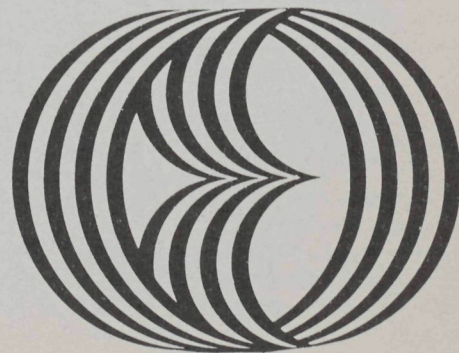
Men zegt weleens dat Jezus van Nazareth communist was, maar een echte Gristen ziet kans om, met een bijbel in de hand, het vermoorden van politieke tegenstanders (communisten in Midden-Amerika) tot Gods Goede Werken te rekenen.

Wie is Wie?

In de brochure *Het Icto, een Vrèdesbeweging?* wordt uit de doeken gedaan dat deze beweging alleen is opgericht om het IKV dwars te zitten en de macht van Mient-Jan te verzwakken. En er wordt duidelijk in aangetoond dat het ICTO vrijwel het OSL is.

Een paar namen:

Dominee J. J. Poort, voormalig legerpredikant uit Oisterwijk, komt regelmatig spreken op Icto-afdelingen, is lid van

het comité van aanbeveling en advies van het Icto. Dominee is tevens lid van het bestuurskollege van de OSL-stichtingen. Ook schroomt hij niet te publiceren in het blad Stavast. Hoe denkt dominee over het leger? Zo: *De groetplicht werd afgeschaft. Lang haar mocht worden gedragen, hoe krankzinnig dat ook stond, van onder de militaire helmen neergolvend soms tot op het stuitbeen, en na de eerste vier weken was iedere 18-jarige in het genot van een permanente nachtpermissie, zodat hij elke nacht mocht gaan, staan en liggen waar hij dat zelf verkoos. Een volslagen idiote toestand, die in geen enkel zinnig gezin of jeugdkamp wordt getolereerd*. Poort geeft graag de schuld voor deze toestanden aan de antimilitaristische geestelijke verzorgers, het IKV, de VVDM en mensen als Von Meyenfeld. Hier zien we de eerste verbinding van kerk, leger, anti-IKV-beweging en OSL. Natuurlijk kent dominee ook *drs. J. A. E. Vermaat*, hoofd documentatie van de EO, schrijver in Stavast en Icto-spreker. De link naar *Professor mr P. Valkenburgh*, hoogleraar politieke wetenschappen, die wij laatstelijk zagen optreden in een EO-documentaire over het fascisme, is dan zo gelegd, want hij is behalve Icto-spreker, ook een geliefd redenaar in OSL-kringen. Op het laatste kongres van de OSL, oktober '82 zei hij dit: *'Inhoudelijk gezien zijn de overeenkomsten tussen de Groenen nu en de Bruinen in het Duitsland van 40 à 50 jaar geleden frappant. En is het ook niet zo dan een mengsel van groen en rood ook een soort bruin geeft?*

Kijk: zo'n man past prima in een EO-documentaire, hoort gewoonweg thuis op een OSL-kongres, moet een zeer geliefd spreker zijn op Icto-avonden in de provincie, maar hij zou van het universitair (en elk ander) onderwijs moeten worden buitengesloten. Dominee Poort kent dus Vermaat van de EO, Poort kent ook Valkenburgh, Valkenburgh kent Vermaat, Vermaat kent . . . *Joris J. C. Voorhoeve* van . . . de VVD, woordvoerder buitenland en bijzonder hooglebaar in de Internationale Betrekkingen en Ontwikkelingen aan de Landbouwhogeschool te Wageningen, want . . . samen zitten ze ook in de *Stichting Vredespolitiek* (SVP). Ook Voorhoeve is een gewaardeerd inleider op Icto-avonden, omdat hij zo boeiend kan spreken over die gevaarlijke Rus. Februari dit jaar ontving Voorhoeve enkele Afghaanse verzetsleiders, prachtige, sterke strijders, gehuld in kleurrijke gewaden, die nauwelijks moeten hebben begrepen voor welk karretje zij door dit in maatpak gehuld kamerlid werden gespannen. Wat voor links indertijd Vietnam was, is Afghanistan voor rechts: Zie je wel, die Russen, ze deugen niet. Over de gruweldaden die de Amerikanen hebben begaan zul je een Voorhoeve nooit horen zeuren: in de strijd tegen het Rode Gevaar is toch alles geoorloofd? Samen met ex-defensiespecialist Ad Ploeg trekt Voorhoeve ten strijde tegen het IKV, ook al moeten ze daarvoor — tot diep in Friesland — in kille kerke-

raadskamers hun verplichte preek tegen de eenzijdige ontwapening houden. *Het IKV moet de wereld uit, en om te beginnen uit de Gereformeerde Kerk*, zingen de VVD-ers vroome mee in het koor van angstige gelovigen.

Generaal ziet spoken

Kolonel buiten dienst H. Meyer uit Ede, spreker op Icto-avonden, weet het als oud-strateeg allemaal goed te analyseren: *Het IKV-verschijnsel zoals het is uitgegroeid, toont ons aan hoever het gezwel van de langzame vergiftiging der geesten — volgens Lenins recept zonodig met hulp van school en preekstoel — in ons totale kerkelijke en ook politieke bestaan is doorgewreten*. De generaal zonder leger is bang: *De praktijk van het IKV is aktie tegen de Nato, tegen de krijgsmacht, advertenties voor dienstweigerers, samenwerking met hen die de staat omver willen werpen*. Meyer ziet overal IKV-infiltranten en vindt dat de gereformeerde en hervormde synodes zich niet langer moeten laten ringeloren. Een ander heer van rechts, *prof. jonkheer Alting von Geusau*, mag ook graag een Icto-spreekbeurt vervullen. Zoals bekend baarde de jonkheer opzien door te verklaren (het werkt altijd weer; het ANP zet dergelijke onzin wel op het net) dat het IKV door . . . ja, nu volgt de onthulling: *Moskou* wordt betaald. De KVP-jonkheer (VVD-ers kunnen het trouwens ook; Geertsema, Rietkerk) weet precies — vanuit een eeuwenoude traditie — hoe hij de lijfeigenen koest en klein moet houden: verspreid een gerucht, zaai verdeeldheid en . . . heers. Wist u trouwens dat de verarmde tak van de Altings von Geusau al jaren op de been wordt gehouden door Washington? En dat de jonkheer zeer bevriend is met die andere KVP-er, die nog roomser is dan de paus: Joseph Luns? Het tweede is waar, het eerste is niet te bewijzen, maar aangezien de jonker er blijk van geeft, zich toch niet te willen houden aan fatsoensnormen van onze

■ De Nieuwe Heelmeesters: fakkelop-tochten voor gezag en vrijheid . . .

rechtsstaat (het heilige erfgoed dat zo nodig met kruisraketten moet worden verdedigd tegen *barbaren*) kunnen we dat toch met een gerust hart zeggen? (Laat A. von G. maar bewijzen dat 't niet waar is!)

IBM-vertegenwoordiger (uit hoofde van zijn beroep moet-ie wel van Amerikanen houden) *G. Offringa* uit Paterswolde is voorzitter van de Icto-afdeling ter plaatse, maar tevens is hij een actief OSL-er. Dat merkte Groningen ten tijde van de munitietransporten, toen Offringa en vier medestanders de *Werkgroep voor Gezag en Vrijheid* oprichtten. In een advertentie in het *Nieuwsblad van het Noorden* werden de aktievoerders op één lijn gesteld met Hitler en zijn trawanten. 'Jullie noemen jezelf links en vaak socialist (. . .). Jullie zijn opnieuw de misbruikers van het woord socialisme (. . .). Met jullie rode fascisme etc. etc.'

Typerend voor OSL-begunstigers en Stavast-scribenten is het veelvuldig gebruik van het woord *ettergezwollen* en de variatie: *etterbuilen*. Steevast eindigt dan ook het betoog met een beroep op een krachtige overheid, een sterke man, die het straatrapalje, inbrekers en vernielers, kortom dat zootje ongeregeld, eens mores leert. Je hoort tussen de regels de schrijver monken: *Zachte heelmeesters maken stinkende wonden* en zie: daar vloeit al de slotzin uit de kras-sende kroontjespen: *Deze etterbuilen, dit gezwel, het mes erin!*

Angst

Waarom kunnen kerk en kapitaal het zo goed met elkaar vinden? Wat is de samenbindende funktie tussen mensen die god noch gebod vrezen en diepgelovigen? Waarschijnlijk berust alles op pure angst. Een diepgewortelde angst voor de rode horden, daterend uit de tijd van rond de Russische revolutie, gevoed door meneer de directeur en meneer pastoor. De een zag een eind komen aan zijn winstgevende praktijken. Zijn bezit, zijn macht zou afbrokkelen; de ander vreesde de goddeloze honden omdat ze zeker ook zijn schaapjes uit de kerk zouden jagen. Macht maakt corrupt, dat is bekend. Wie macht heeft verworven, wil deze graag houden. Lees de geschiedenis en de krant er maar op na. Kerk en kapitaal hadden (en hebben) er alle belang bij, de 'rooien' af te schilderen als onmenssen. Dit vijanddenken, waarbij de vijand al bijna een eeuw de Rus is (en nog steeds heeft hij geen stap op ons grondgebied gezet; de Amerikanen krijgen een stuk van ons land zonder slag of stoot . . .) moet intact gehouden worden. En in het beeld past uiteraard géén woord van kritiek op volkeren die zich moeten verdedigen tegen een dreigende kommunistische 'inval'. Wat men dus ook in Zuid-Afrika uitspookt, wat men daar ook in naam van het Gristendom voor gruwelen bedrijft, het is *geoorloofd* omdat Zuid-Afrika (voor die ellendige kommunisten) strategisch gezien zo'n geweldig mooie uitvalsbasis is. Heeft u grotere onzin ge-

VRIENDSCHAPS-SJAAL

NAVO-sjaal (blauw) f 20,-
Amerika-sjaal (blauw) f 20,-
Zuid-Afrika sjaal (blauw) f 20,-
(N.B. De sjaals zijn in juni a.s. leverbaar)

VRIENDSCHAPSDASSEN

Alle dassen zijn uitgevoerd in donkerblauw (nassaublauw) met, naar gelang van soort, vaptjes en biezen in nationale kleuren f 15,00

Vriendschapsdas Zuid-Afrika met oranje leeuwjes en roodkleurige springbokjes f 15,00

Vriendschapsdas Israël met de Davidster en oranje leeuwjes f 15,00

Vriendschapsdas Amerika met oranje leeuwjes en de Amerikaanse "Eagle" f 15,00

Vriendschapsdas NAVO met NAVO-embleem en oranje leeuwjes f 15,00

CHOKERS

■ Een verhelderend stukje met PR-materiaal uit het OSL-blad Stavast. We kregen het thuisgestuurd, omdat we bij de EO een programma-tekst hadden aangevraagd . . .

hoord in een tijd van SS20, MX- en Pershing-raketten die nauwelijks 5 minuten nodig hebben om hun dodelijk karwei af te ronden?

Wat er ook in Midden-Amerika gebeurt, wat Chili overkwam: Amerika, onze bevrijders, treft geen blaam. Zij doen het allemaal om ons te beschermen tegen die smerige kommunisten, godzijdank.

ViViDEO

Heeft de kerkganger een diepe angst voor al 't nieuwe, voelt hij zich zeker in de handen van de Heer, de conservatieve stemmer is doodsbang het oude te verliezen. De tradities, de verworvenheden, de macht, de posities, het mate-

■ Naast het Icto opereert — met vrijwel dezelfde mensen — de Stichting Vredes Politiek, met onder andere Voorhoeve en Vermaat als topfiguren. Het egeltje werd vóór de oorlog ook al gebruikt als symbool van afschrikking. De partij die het toen hanteerde sprak over Volk en Vaderland; de Stichting Vredes Politiek is voor Vrede en Vrijheid.

(4) De rode hersenspoeling begint op uw eigen TV! Kijk kritisch, prijs f 8,00/100

(5) Communistische vrede is dodelijker dan oorlog f 8,00 per 100 stuks.

(6) Sir Winston Churchill
Socialisme is de filosofie der mislukking gebaseerd op het evangelie van de afgunst f 8,00 per 100 stuks.

(7) Rood is goed voor de liefde, niet voor de toekomst f 8,00 per 100 stuks.

(9) Op U zijn honderden SS-20 raketten gericht. Maak de NAVO sterk, ook met kernwapens f 8,00 per 50 stuks.

(12) Het IKV de politieke wereld uit, om te beginnen uit Nederland f 8,00 per 100 stuk

(13) Kreeft: Liever rood dan dood

riële bezit. Klampt de één zich vast aan het Hemelse goed, de ander omknelt de video, de Porsche en het tweede huis, maar beiden kunnen en willen hun zekerheid niet missen. Het verschil is duidelijk: de gelovigen die zich tot het Icto hebben bekeerd zijn echt bang voor Russen; de VVD-er Ad Ploeg daarentegen zie ik best een Smirnoff-wodka en een toastje kaviaar nuttigen op een receptie bij de Russische ambassadeur ('t Is natuurlijk de taal die echte verbroe-

dering in de weg staat . . . en dus ook het zaken doen).

Wees niet bevreesd

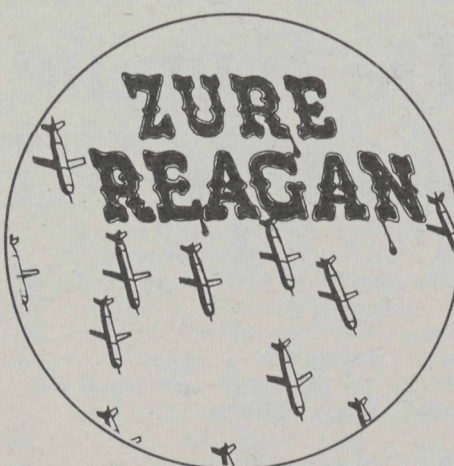
We zien trouwens dat angst — ook al komt-ie uit verschillende bronnen opborrelen — een samenbindende faktor van jewelste is: kijk maar naar dit kabinet. 't Lijkt wel twee-komponentenlijm, zo vast zit het in elkaar. Een splijtzwam als het IKV moet dan ook snel onschadelijk worden gemaakt. Met verdachtmakingen, met wel en dan weer niet aan demonstraties meedoen, met tweedrachtzaaien door organisaties als het Icto, SVP, Waakt en Weegt en Comité Stop de SS20.

Het gaat dus niet om die verdomde kruisraketten, het gaat er doodeenvoudig om wie het hier voor het zeggen heeft. Wie heeft de macht? In dat kader is het voor de partijen die de macht hebben, domweg gevaarlijk als een IKV en een Mient-Jan Faber zomaar 400.000 mensen achter zich krijgen. Want de gedachte dat jouw macht aan het tanen is, dat geeft nog véél meer angst dan drie miljard Russen en evenzoveel SS-20-raketten bij mekaar.

Sibrand Nobbe

* ICTO-brochure kan besteld worden: Christenen voor Socialisme, Woudenbergseweg 54, 3707 HX Zeist. Tel. 03439-1226. Piet van der Ploeg maakte 'm.

Buttons te koop

Je kunt dan wel voor 'n duppie geboren zijn (volgens Den Uyl dan), maar daarom hoeft je nog niet voor 'n kwartje te worden gepakt. Bijstandsmoeders die de artikelen bij Albert Heyn van een nieuwe prijsplakkertje voorzien, werkende jongeren die de ijskast van minister De Koning leeghalen ('Koningen en Graven stelen als de raven'), hongerstakers op het Binnenhof . . ., voor jullie en vele, vele anderen is er nu een button. Laat zien dat je niet geplukt wilt worden: KRAP BIJ KAS op de jas! Uiteraard voor een spotprijsje, al is het dan iets meer dan een kwartje. Eén piek.

Ook te koop (in sommige boekhandels en EKO-winkels) de button ZURE REAGAN (zie afbeelding). Kost ook een piek.

De waterkanonbestendige buttons, die een leven lang mee kunnen gaan, hebben een doorsnede van 37 mm.

Het aantal buttons maal één gulden, vermeerderd met f 1,50 verzendkosten, gireren op postgiro 52730 van De Kleine Aarde, Boxtel. Vermeld van elke button de gewenste aantallen. (Voorbeeld: je vermeldt '1x KBK + 2x ZR' en gireert f 3,— + f 1,50 = f 4,50). België: per gulden 20 Bf rekenen.

Elke verandering is nog geen verbetering. Hoe vaak hoor je dat niet zeggen?

Mensen zijn wat huiverig voor veranderingen. Niet alleen het aantasten van in hun ogen fundamentele waarden boezemt angst in, ook bijvoorbeeld het veranderen van werkkring, het verhuizen naar een andere stad, een andere school: het blijven angstige zaken. Uit angst voor het nieuwe klampen we ons, vaak met moeizaam bijeengegaarde argumenten, vast aan het oude.

Zoals Papoea's in Nieuw-Guinea zich veel veiliger voelen bij het water halen door de vrouwen tien kilometer verderop dan bij het installeren van een waterpomp, zo zal de gemiddelde Nederlander, Amerikaan of andere bewoner van het beschaafde westen verontrust reageren op iets langer haar dan-ie gewend is (kijk voor de grap eens naar de lieve foto's van de Beatles uit het begin van hun loopbaan), wordt de gevestigde orde wild van het uitdelen van krenten en schrikken wij ons dood van woestuitziende punks. Na verloop van tijd treedt er een gewenning op: hadden de krakers het in het begin nogal moeilijk, nu begint langzaam begrip te ontstaan voor de mensen die de bestrijding van de woningnood zelf en met eigen middelen, ter hand hebben genomen.

Zo begon men tien jaar geleden, toen onze nationale kabouter Roel van Duyn over windmolens sprak, vreselijk hard te lachen: het bulderende startsein voor meer leuke akties. Het toverwoord was 'ludiek' en als het maar ludiek was, dan was het goed.

De autoriteiten wreven in hun handen en zelfs de Telegraaf begreep vrij snel dat er leuk en niet rellerig over ludieke akties geschreven diende te worden. Ludiek is ongevaarlijk, niet bedreigend, wordt niet serieus genomen, boezemt dus geen angst in bij de burgerij. Ook de politie begrijpt dit maar al te goed en zet tijdens een ontruiming van een kraakpand een ME-Sinterklaas op het dak, vergezeld van enkele zwarte Pieten die echter wel degelijk harde tikken met hun lange roe uitdelen. Harde aktie van de gevestigde orde, maar zacht verpakt. Tot er weer eens een groep verschijnt als Onkruid, een kollektief als Atoomvrijstaat of een kontra-spionagedienst als de VIP-inlichtingendienst. Op dat moment schrikken we wakker: dat is nieuw. En:

Joost van Steenis bevecht de elite

Siddert De Familie voor de VIP?

'De leden van de leidende klasse verdedigen in de eerste plaats hun eigenbelang. Zij zijn verantwoordelijk voor het voortbestaan van de ongelijkheid in macht, inkomen, kennis, bezit en ook in levensverwachting. Daarom is het geoorloofd die mensen aan te vallen.'

Woorden uit de mond van Joost van Steenis, directeur van de VIP-inlichtingendienst. Zoals de naam al aangeeft, houdt deze dienst zich bezig met de zeer machtigen en rijken (VIP = *Very Important Person*; Zeer Belangrijk Persoon). De VIP probeert te achterhalen waar de machtigen en rijken hun macht aan ontlelen en hoe zij die gebruiken. De VIP-inlichtingendienst verzamelt de kennis over de macht die de topmensen in deze maatschappij uitoefenen en slaat die kennis op in een alternatieve databank. De gewone burger kan over de gegevens beschikken en krijgt daardoor een machtsinstrument in handen. Eenzelfde machtsinstrument als

het bezetten van atoom-bunkers, het stelen van verdedigingsgeheimen, het blokkeren van kerncentrales, het ophouden van atoomafvaltransporten, het is niet leuk en vooral niet ludiek, zoals de gevestigde orde het zo graag zou zien. Toch hebben al deze groepen het volste recht zich te verzetten tegen de overmacht die - zo voelen zij dat althans - hen daadwerkelijk naar het leven staat.

'De atoom-oorlog wordt over onze lijken gevoerd' zeggen de Onkruid-aktievoerders. 'Kern-energie bedreigt ons en de toekomst van onze kinderen', zeggen de Dodewaard-dicht-betogers. En de VIP? De VIP trekt ten strijde tegen de macht van de elite. De met elkaar trouwende afstammelingen van vroeger (of nu nog) rijke families, zouden de werkelijke machthebbers in Nederland zijn. Het machtsmisbruik van deze groep moet worden aangevallen en daarom verzamelt de VIP inlichtingen over invloedrijke personen.

In de rubriek *Grensovergang* willen we dit soort randgebieden betreden. Een kijkje over de grens. Een kennismaking met vreemde zeden en gewoonten en afwijkende tafelmanieren. Zoals in het buitenland waar je ook wel eens dingen op je bord vindt waarvan je denkt... niet schrikken dus, gewoon dooreten. Grensovergang: NIEUW!

de instrumenten waar de machthebbers over beschikken. Instrumenten waardoor zij voor de gewone burger een spookbeeld van ongrijpbare macht zijn geworden. De VIP wil daar tegenwicht aan bieden. Door het beschikbaar stellen van gegevens over de machtigen in de bestaande maatschappij hoopt de VIP dat de VIP's zich belemmerd gaan voelen en in hun daden voortaan rekening houden met de belangen en gevoelens van de gewone burger.

De Familie

De VIP is ontstaan uit de stichting *Macht en Elite*. Deze stichting onderzocht tussen 1975 en 1979 de macht en rijkdom van tweehonderd industriële en financiële leiders. De onderzoekers ontdekten dat de tweehonderd leiders nauwe familiebanden hadden en dat zij een groot gedeelte van de Nederlandse produktiemiddelen en het financieel-economische leven beheersen. De stichting kwam tot de konklusie dat,

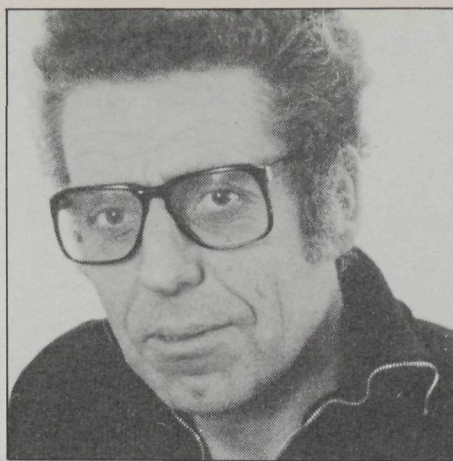
ondanks een krachtige linkse beweging en ondanks vele massale akties, oorlog, honger en ongelijkheid nog altijd niet uitgebannen zijn. Om de bestaande elitaire en autoritaire maatschappij — die (volgens Macht en Elite) de oorzaak is van veel ellende — blijvend te verstoren, zal men nieuwe aktievormen moeten gaan gebruiken die onafhankelijk zijn van de leiders van de huidige akties. 'Immers', aldus Joost van Steenis, 'de huidige akties richten zich voornamelijk tegen strukturen en instellingen'. Volgens de direkteur van de VIP zullen de aktievoerders hun akties meer moeten gaan richten tegen de machtige personen die deze strukturen in stand houden. 'De machtigen moeten persoonlijk aangetast worden. Alleen als dat gebeurt, zal de leidende klasse sneller bereid zijn tegemoet te komen aan de wensen van de bevolking. Op deze manier wordt de hiërarchie van de machtsverdeling doorbroken.' Maar deze aktievorm heeft volgens de VIP meer voordelen. Door de personen-aanvalsakties kan de bevolking een machtsinstrument ontwikkelen dat onafhankelijk (autonoom) is van de leiders van de democratische organen. 'Hoe hoger deze leiders opklimmen en hoe vaker zij met de elite-mens in aanraking komen, hoe meer zij zich aan de wensen, gedragingen en ideeën van de elite aanpassen. Daardoor raken ze steeds verder verwijderd van de niet-elitemens en krijgen ze steeds minder aandacht voor het verminderen van de ongelijkheid.'

Geen vertrouwen in links

'De VIP heeft dan ook weinig waardering voor de georganiseerde linkse beweging die volgens haar alleen met woorden naar grotere gelijkheid streeft'. 'Hun daden bewijzen dat er in het huidige leven niet veel verandering is te verwachten.' De VIP wil dan ook dat de aktie niet afhankelijk is van derden, maar van de wil van de aktievoerder. Een dergelijk onafhankelijk machtsmiddel voor de bevolking betekent, dat de politieke leiders hun greep op de bevolking kwijtraken en haar niet meer als machtsmiddel tegenover andere elites kunnen gebruiken. Dat betekent niet alleen het begin van het einde van de privileges van de politieke elite, maar ook het begin van de macht van de autonome mens.

Net als de BVD . . .

De VIP is in februari 1982 van start gegaan met het op ruime schaal verspreiden van 'Registratieformulieren'. Deze registratieformulieren doen qua opzet sterk denken aan het enquêteformulier van het Consumenten Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf (CIMK). Vragen dus over godsdienst, kranten en bladen die men leest, medicijnen, bezittingen, lidmaatschappen . . . Vragen die men aan de VIP's zelf kan stellen. De meer verlegen korrespondent wordt aanbevolen vuilniszakken van de VIP mee te nemen en

■ Joost van Steenis

daaruit gegevens te plukken over leveranciers. Andere manier om gegevens te krijgen zijn het leeghalen van de brievenbus (bank- en giroafschriften; zakenrelaties), het aanknopen van gesprekken met personeel en leveranciers (inzicht krijgen in levenswijze en huiselijke problemen), posten bij de woning (wie komt er zoal op bezoek), af luisteren en . . . inbreken. Een heel andere benadering is het uitpluizen van 'officiële' bronnen (kranten en tijdschriften). Al deze gegevens worden op de registratieformulieren vermeld, waarna een kopie naar Postbus 690, 1000 AR in Amsterdam kan worden gestuurd. De VIP controleert, registreert en rangschikt de gegevens. Indien nodig reikt de VIP aan de juiste personen informatie uit. 'Maar niet aan iedereen. Wij zijn geen commerciële instelling die gegevens verschaft, waarmee de ene VIP de andere hooggeplaatste een poot kan uitdraaien. De VIP-inlichtingendienst is opgericht om te onderzoeken, wat men kan doen tegen de elitaire macht.'

Inbreken, brievenbussen leeghalen, in vuilniszakken zoeken, af luisteren. Praktijken waar veel links georiënteerden tegen ageren wanneer 'loodgieters' van rechts ze gebruiken (Watergate). Mag links deze middelen dan wel gebruiken? Joost van Steenis: 'Links is kortzichtig. Je kunt wel allerlei maatschappelijke veranderingen willen bewerkstelligen door je te beperken tot aanvaardbare akties, maar het resultaat zal dan nihil zijn. Er zijn zulke ernstige zaken aan de hand en er wordt op zulke geheime manieren onderhandeld, dat er best wel eens meer bekend zou mogen worden dan dat momenteel bekend is. Om die zaken boven tafel te krijgen moet je misschien wel eens middelen gebruiken die ethisch gezien niet door de beugel kunnen. Het doel heiligt de middelen. Je moet de duivel met de duivel bestrijden. De huidige machthebbers, zowel de politieke als financieel-ekonomische elite, zowel links als rechts, schrikken er niet voor terug om de privacy van de gewone mens aan te tasten. Zou die gewone mens dan ook niet de privacy van de elite aan mogen tasten? Wil je een mensvriendelijke maatschappij, dan zal de ethiek concessies moeten doen aan de harde werkelijkheid.'

Van vakbonds- tot Nos-bons

De VIP beschikt momenteel over gegevens van (de) 2 à 3.000 leidende personen in Nederland. Dat zijn niet alleen mensen als Albert Heyn, Dreesmann, Kraayeveld van Hemert en Mr. P. Slavenburg, in de VIP-databank komen ook de namen voor van E. C. M. Jurgens, Drs. J. Den Uyl, W. Kok, P. Dankert en V. Halberstadt. Daarnaast beschikt de VIP al over gegevens van vele duizenden andere Nederlanders. De activiteiten van de VIP zijn niet lang onopgemerkt gebleven. Op 28 januari 1982 stelden de VVD-kamerleden *Evenhuis* en *Koning* vijf vragen aan de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie. De kamerleden vroegen de ministers of zij de VIP-inlichtingendienst kenden, of zij op de hoogte waren van de onderzoeksmethoden en wat zij daar van vonden, hoe verspreid de VIP was en of de leidende personen tegen de VIP beschermd werden. Zo nee waarom niet? Zo ja, hoe? Op 26 juli 1982 antwoordde de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, Max Rood, mede namens zijn kollega van Justitie, dat hij op de hoogte was van het bestaan van de VIP-inlichtingendienst. Hij vond enkele van de door de VIP aanbevolen onderzoeksmethoden laakbaar, maar kon geen grenzen aangeven tussen de gegevens die tot de persoonlijke levenssfeer gerekend kunnen worden en datgene wat — met name in het geval van personen die vooraanstaande posities innemen — als algemeen bekend mag worden verondersteld. De minister antwoordde verder nog, dat het eenieder in beginsel vrij staat inlichtingen te verzamelen en door te geven. Ook over individuele personen. Deze vrijheid vindt echter zijn grens daar, waar gebruik worden gemaakt van onrechtmatige middelen of inbreuk wordt gemaakt op de rechten en vrijheden van anderen, met name op het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer. De minister had niet de indruk dat het bij de VIP om iets anders ging dan om een aktie van beperkte omvang.

VIP vrijuit

De VIP was door de VVD-vragenstellers niet van de vragen op de hoogte gesteld en ook de minister vond het niet noodzakelijk om aan de VIP te vragen wat zij aan het doen was. Een VIP-medewerker las op 29 juli toevallig een berichtje in het Algemeen Dagblad onder de kop: 'Geen verbod inlichtingendienst VIP'. 'Leuk om zoiets in de krant te lezen', aldus Joost van Steenis, 'maar jammer dat de minister het niet nodig vond de VIP in te lichten over de vragen, en zijn antwoord.' De VIP-inlichtingendienst heeft uit het krantenbericht wel de konklusie getrokken, dat zij nu officieel de enige autonome Nederlandse inlichtingendienst is. Joost van Steenis: 'De ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie hebben haar toestemming gegeven inlichtingen over personen te verzamelen en te publiceren'.

De lijst van Macht & Elite

Opmerking: De lijst is niet helemaal tot op de dag van vandaag bijgewerkt.

GROEP 1

De Koninklijke Familie

Hiervan zijn geen vertegenwoordigers opgenomen.

GROEP 2 (de adel)

v. Andringa de Kempener, jhr W.

1910. ABN, Goudsche verz., Joh. Enschedé, Saab Scania, KNAC

v. Asbeck, bar H. J.

1924. Secr. Beatrix, Rode Kruis

v. Asch v. Wijck, jhr H. M. J.

1929. Soc. Gén. Ned., Pr. Bernh. Stichting

v. Asch v. Wijck, jhr L. H. M. J.

1928. Insinger & Co, KNSM

de Beaufort, jhr J. F.

1922. Kraayenhagen & Co, Effectenbeurs

de Beaufort, jhr J. M.

1912. Hollandsche Huis, Gero

de Beaufort, jhr W. H.

1910. Ver. Het Grondbezit, dijkgraaf

de Beaufort, jhr W. H.

1925. Rentmeester, Grondkamer, watergraaf

Beelaerts v. Blokland, jhr P. A. C.

1932. Westl/Utr hyp., minister

den Beer Portugael, jhr J. L.

1941. Schlenker & Bicker Caarten ass.

den Beer Portugaal, jhr L.

1939. idem, v. Overzee & Co

Bentinck, bar C. A.

1907. Nat. Inv. Bank, Stad R'dam, adelsver.

Bentinck, bar S. P.

1909. Monumentenraad, Kastelenstichting

v. Boetzelaer, bar C. G.

1921. Hagelunie, Klaverblad, rentmeester

v.d. Borch v. Verwolde, bar A. P. R. C.

1921. Boomkweker, pachtkamer, kastelenst.

v.d. Bosch, gr J. H. O.

1906. Ned. Bank, Nat. Inv. Bank, Alb. de Bary,

Kas ass., Hunter Douglas,

Joh. Enschedé.

Bosch v. Rosenthal, rid C. H. N. F. M.

1921. Dijkgraaf, nertsfokker, houtvester

Bosch v. Drakenstein, jhr M. A. M. G.

1912. Ver. Grondbezit, bosschap, jachtraad

de Brauw, jhr M. L.

1925. Nat. Ned., Berenschot, Grondbez., minister

de Brauw, jhr P. J. W.

1912. Nassau verz., deken adv., rechter

de Brauw, jhr W. M.

1917. Spaarb. Den Haag, verz. kamer

Collot d'Escury, bar H.

1924. Holl. Verz. Soc., Intern.-Müll, rechter

Collot d'Escury, bar K. J. A.

1933. Zeel. verz., rentmeester kroondomein

v. Dedem, bar W.

1929. SHV, Spaarb. A'dam

v.d. Does de Bye, jhr A. P.

1921. Unitas, belegg. raad

v. Dorth tot Medler, bar R. E.

1911. Landekonoom

Elias, jhr C. A.

1928. Vlaer & Kol, v. Oldenborgh & Co, eff.

v.d. Feltz, bar G. W.

1931. v. Lanschot, Delta Lloyd, Dordtsche

v. Geen, jhr A. J.

1920. Rentmeester, pachtkamer, kastelenst.

Gevers, bar W. J. G.

1911. Amb. Hof v. St. James, Londen

de Graeff, jhr D. G.

1905. ABN, Adamse belegg, Deli, HBG, v. Nelle

Greven, jhr J. C.

1914. RABO, Porcelaine Fles

Groeninx v. Zoelen, jhr F. W. E.

1924. Beleggingsconsulent

Hooft Graafland, jhr D. R.

1939. M & H, van Heek text.

v. Hövell tot Westerflier, bar Z. O. H. M.

1942. AMRO

Huysen v. Kattendijke, rid H.

1915. Intern. Handels en diamantbank

de Jonge v. Ellemeet, jhr H.

1916. Kap. ter zee, militaire commissies

Krayenhoff, jhr G.

1922. Ned. Bank, Bankraad, AKZO, Rode Kruis

Laman Trip, jhr R. E.

1905. Philips, NKF, Ver. Ned. Fabrikaat

v. Lennep, jhr E.

1905. secr.-gen. OESO, IMF

v. Lennep, jhr J. P. A.

1903. Spaarb. Adam, Nachenius & Dud. vH, eff.

v. Lennep, jhr M. F.

1915. Slavenb., KNSM, NSU, RSV, NDU, Adam

Rubb.

v. Lidth de Jeude, jhr C. C.

1909. Insp.-gen. landmacht, Raad v. Beroep

Loudon, jhr A. A.

1936. AKZO, Hoogovens

Loudon, jhr F. J.

1938. PHP, Ned-Am Instituut

Loudon, jhr F. W.

1937. Rentmeester

Loudon, jhr G. E.

1942. AMRO

Loudon, jhr J.

1936. Rothschild, SHV, Heineken

Loudon, jhr J. H.

1906. Shell, Chase Manh., Ford, Hoogovens

v. Lynden, bar C. D. A.

1915. M&H

v. Lynden, gr J. C. E.

1912. Bosexploitant

v. Lynden, bar J. J. L.

1913. Funkties rond het Kon. Huis

v. Lynden, bar R. B.

1912. Amb. V.S.

v. Lynden v. Sandenburg, gr C. T. E.

1905. Ned. Bank, Bank. Ned. Gem., SHV,

Heidemij, Heineken, SER,

AMRO, Elsevier

Martini Buys, jhr P. H. A.

1913. v.d. Hoop & Co eff, Ver. Effectenhand.

v. Meeuwen, jhr L. E. A. J.

1924. Ned. Bank, v. Puyenbroek text.

Nahuis, jhr P. H. G.

1917. Scheepshyp. bank, v. Marle, v. Vugt ass.

v. Nispen tot Pannerden, jhr O. F. A. H.

1907. RABO, AMEV

Op ten Noort, jhr J.

1916. N-W hyp Bank, Spaarb., Verz. mijn

Quarles v. Ufford, jhr H. P.

1936. PHP, Amro-Pierson Fund, Broekmans B.

Quarles v. Ufford, jhr I. E. B.

1924. Unilever

Quarles v. Ufford, jhr P.

1914. PHP, Amro-Pierson Fund, Broekmans B.

Goudsche verz., VRG, v. Schuppen

Reuchlin, jhr H.

1906. AMRO, HAL

Reuchlin, jhr J. J. D. P.

1907. Nat. Ned., Tiel/Utrecht

v. Riemsdijk, jhr H. A. C.

1911. AMRO, Philips

Roëll, jhr E. W.

1908. M&H, Adamse bel., AGO, Kas. ass.,

OBAM, Ned Lloyd, NSU, thes. Juliana

Roëll, jhr T.

1936. Leaseco

Rutgers v. Rozenburg, jhr L. M.

1912. Spaarbank. Adam, grondkamer

Schimmelpenninck vd Oye, bar C. J.

1906. Westl/Utr., Jonas & Krusem eff., A. Rubb.

Schorer, jhr T. A. J. W.

1909. Zeeuwse verz., 1e Kamer

Sickinghe, jhr F. O. J.

1926. AMRO, Ned. Bank, AGO, VMF, Eur.

Comm. Trust

Sirtema v. Grovestins, bar J. G. A.

1925. ABN, M&H, OBAM, Dordtsche, NPM,

Unifonds, EUPIC, thes Beatrix

Six, jhr J.

1919. Vastgoedbel., v. Houten, TROS

Snouck Hurgronje, jhr W. J.

1916. Shell, Ned. Golf. Fed.

Snouckaert v. Schauburg, bar R. C.

1923. Adm. & Trustkant, Furnée, Pierson Trust

Snouckaert v. Schauburg, bar W. E.

1925. VZVZ, verz., v. Nelle, Banque de Paris

Steengracht v. Oostcapelle, jhr J. W.

1927. Hoogheemraad

Sweerts de Landas Wyborgh, bar A. J. A.

1909. Stad Rotterdam, v. Marle verz.

v. Sytze, bar M. P. D.

1928. Landbouwer, dijkgraaf

Teding v. Berkhout, jhr J. P. E.

1938. Hudig-Langeveldt, andere ass mijn

v. Tets, jhr D. A. W.

1917. Ver. Grondbezit, Reass. gr. grondcomm.

v. Tets, jhr G. O. J.

1924. Unileverpensioenfonds, 1e Kamer

v. Tuyll v. Serooskerken, bar F. L. S. F.

1911. Adelsorden, Rode Kruis. Bijbelgenootsch.

v. Tuyll v. Serooskerken, bar F. W. W.

1911. Barclays Kol & Co, Landry & van Till

v. Tuyll v. Serooskerken, bar H. G. I.

1917. Westl/Utr, Bank Ned. Gem, Monumentenr

v. Tuyll v. Serooskerken, bar S. J.

1905. *Kas. ass. Raad van State*
 v. Tuyll v. Serooskerken, bar W. R. A.
 1914. *Intendant Drakenstein*
 v. Valkenburg, jhr C. C.
 1910. *Hudig-Langeveldt, vd Hoop Offers, Monumentenraad, Adelsver.*
 v. Verschuer, bar O. W. A.
 1927. *RABO, v. Lanschot, jachtraad, Raad v. S. de Vos van Steenwijk, bar C.*
 1919. *Unitas, Eur. Inv. Bank, B. v. Hand en S*
 v. Vredenburg, jhr H. F. L. K.
 1905. *Amb WGKS, Italië*
 v. Wassenauer, bar A. J. O.
 1930. *Hoogheemr, hoofdingeland, rechter*
 v. Weede, jhr S. G.
 1914. *NPM, Adamse bel., Delta Lloyd, Nedlloyd, Centr. trust, comp., NSU*
 Westpalm van Hoorn van Burgh, jhr N. J.
 1916. *Nat. Ned., Tiel/Utr., Rotary*
 Wittert v. Hoogland, jhr O. A. E. E. L.
 1909. *AMRO, BPM, Heineken, Bührmann-Tetterode*

GROEP 3 (het patriciaat)

André de la Porte, C.
 1904. *AMRO*
 Beels, T.
 1930. *M&H, Adams bel. dep., Convento, Holl., Fund*
 v. Beuningen, H. A.
 1910. *Unitas, SHV*
 v. Beuningen, H. J. E.
 1920. *PHP, Unitas, Robeco, Rolinco, Rorento, AMEV, Pakhoed, Smit, Jagersver.*
 v. Beuningen, J. W.
 1938. *Smit*
 v. Beuningen, W. F.
 1939. *M&H*
 Beyen, K. H.
 1924. *AMRO, Ver. Glas, staatssecr. ekon. zaken*
 Blaisse, P. A.
 1911. *AMRO, Ennia, Elsevier, Wereldh., Verto*
 Blaisse, W. B.
 1923. *Unilever*
 Blijdenstein, W. J. H.
 1904. *ABN*
 Briët, L. A. E.
 1922. *Slavenb. Bos Kalis*
 ten Cate, E.
Nijverdal ten Cate
 Delprat-Labouchere, M. L. A.
 1936. *ABN*
 v. Dorp, W. A.
 1913. *ABN, Naarden, Ver. Glas*
 Doude v. Troostwijk, F. A.
 1923. *Tjeenk & Co, eff., Effectenbeurs*
 Dutilh, H. N.
 1912. *Slavenburg, AGO, Nassauverz.*
 v. Dijk v. 't Velde, J. G. C.
 1920. *Thes. Bernhard*
 v. Eeghen, C.
 1924. *Slavenburg, Amas, Eng-holl bel. trust*
 Enschedé, D. J.
 1923. *Joh. Enschedé, VRG*
 v. Everdingen, H. G.
 1906. *ABN, Nat. Ned., Nat. Inv. Bank, KLM*
 Fabius, C. P. C.
 1917. *M&H, Calvé*
 Fabius, K.
 1908. *Spaarb. Utrecht, rechter*
 Fentener v. Vlissingen, F. H.
 1906. *AMRO, Unitas, SHV*
 Fentener v. Vlissingen, F. H.
 1933. *SHV*
 Fentener v. Vlissingen, J. A.
 1939. *PHP, Amro-Pierson, SHV, Henkell Ned.*
 Fentener v. Vlissingen, J. M.
 1907. *SHV, Chamotteunie*
 Fock, C. L. M.
 1905. *AMRO, AGO, BAM, Internatio-Müller*
 Fockema Andreae, W. H.

1909. *Deli, HBG, Pakhoed, Gist Broc., v. Nelle*
 Geertsema, J. H.
 1941. *ABN*
 Geertsema, W. J.
 1918. *PGEM, C. d. K. Gelderland*
 Gelderman, E. A.
Nijverdal ten Cate, Holec, Holdoh
 Gleichman, C. A.
 1907. *v. Marle ass.*
 Gleichman, P.
 1900. *Tiedeman & Van Kerchem*
 Guépin, J. P.
 1929. *Naarden*
 ter Haar, B.
 1912. *AMRO, Deli, Continental Can*
 ter Haar, P.
 1930. *R. Mees & Zn., ass*
 v. Heek, J. W. C.
 1938. *v. Heek text. Spinnerij ned., Tw. Kabel*
 Heldring, J. L.
 1917. *NRC-Handelsblad*
 v. Hellenberg Hubar, B. A. J. M.
 1921. *Ned. Bank, Nat. Inv. Bank*
 Henny, M.
 1913. *Onderl. Levensv. Mij Den Haag*
 v. Heukelom, L. C.
 1912. *seccr.-gen. Beneluxraad*
 Heyning, C. T. C.
 1918. *Unilever, Slavenburg*
 Hintzen, G. H.
 1920. *Slavenburg, van Lanschot, R. Mees & Zn*
 v. Hoboken, J. H. jr
 1915. *A. v. Hoboken & Co., Nw Rdam ass.*
 Hooglandt, J. D.
 1927. *ABN, Westl/Utr., Hoogovens*
 Hudig, D. P.
 1926. *Hudig-Langeveldt, Nw Rdam ass., vd Hoop*
 Hudig, M.
 1910. *D. Hudig & Co, vd Hoop Offers*
 Hudig, R. C.
 1915. *Rentmeester, taxateur*
 Huet, P. A.
 1910. *Amfas*
 Ingen, Housz, B. F. C. M.
 1910. *ABN, Nat. Inv. Bank, Ogem, NBM, Hoogovens*
 Insinger, J. H. O.
 1918. *Amb. Madrid, Brussel*
 s' Jacob, F. B.
 1914. *NPM, ICU, Sanders, Palthe, Vihamij*
 Kalf, P. J.
 1937. *ABN, HBU, Export fin mij*
 Karsten, C. F.
 1917. *AMRO, PHP, Westl/Utr., Nat. Ned., HAL*
 Kessler, G. A.
 1916. *Ned. Bank*
 Kleyn van Willigen, P. E. E.
 1917. *AMRO, Nat. Ned., Ennia, OBAM, NKF, Smit, Furness, Scheepshyp. bank*
 Kolff, A. Q.
ABN
 Korthals Altes, J. P.
 1914. *Kas. ass. Bührm.-Tett. Ver. Effectenh.*
 Korthals Altes, P. F.
 1922. *Bührmann-Tetterode*
 ter Kuile, H. J. C.
 1913. *AGO, HAL, Calvé, Nederhorst, Holec*
 Laan, R. E.
 1906. *Wessanen*
 Laan, R. jr
Bührmann-Tetterode, Pakhoed
 Labouchere, P. C. G.
 1909. *Adm & Trustkant.*
 v. Lanschot, J. C.
 1929. *v. Lanschot, Nat. Inv. Bank, Ver. Eff. h.*
 v. Lanschot, M. G.
 1936. *v. Lanschot*
 v. Lanschot, W. C. J. M.
 1914. *v. Lanschot*
 v.d. Leeuw, J. J.
 1918. *Van Nelle*

Linthorst Homan, H. P.
 1905. *AMRO, AGO*
 Loudon, C. A. H.
 1907. *Delta Lloyd*
 Luns, J. A. M. H.
 1911. *seccr.-gen. Nato, minister*
 v. Marken, E. P.
 1908. *PHP*
 v. Marken, J. C.
 1906. *PHP, Westl/Utr., Shell, Dordtsche, Turmac*
 v. Marle, W.
 1909. *Effectenmakelaar*
 v. Marwijk Kooij, M.
 1927. *NPM, KSH, Naeff, Samas, Smilde holding*
 Mees, P. A. J.
 1907. *M&H, Fr/Gr hyp. Spaarb. Rdam, NSU*
 Mees, R. S. H.
 1931. *M&H, Ned. Bankiersver.*
 ter Meulen, E. H. B.
Ter Meulen BV, PTT-raad
 de Monchy, R. A.
 1923. *ABN, Pakhoed, Spaarb. Rdam, Amev*
 Philips, F. J.
 1905. *AMRO, Philips, NKF*
 Pierson H. D.
 1915. *AMRO, PHP, Ned. Ass. Gr., fin. adv. Juliana*
 Rahusen, N. E. H.
 1930. *Brons-Orobio, Brons-v. Lennep. Mendes*
 v. Rees, R. D. E.
 1927. *Brons-Orobio, Orobio-Mees-Herman*
 v. Royen, J. H.
 1905. *AKZO, Hoogovens, Unilever, DAF, minister*
 v. Royen, O. H. A.
 1930. *AMRO, Unilever*
 Rueb, I. G.
 1912. *Nat. Ned., Tiel/Utr.*
 Ruys, B. E.
 1925. *AMRO, Ned. Lloyd, NSU, Smit, Reiss*
 Ruys, L. P.
 1909. *ABN, Ned. Bank, M&H, Nat. Ned., SHV, NSU, Ned. Lloyd, v. Nelle, v. Heek, Braat*
 Scholten, T. M.
Robeco, Rolinco, SHV, Elsevier, v.d. Grinten, Douwe Egberts
 Scholten, Y.
 1918. *Kas. ass., SHV, Philips, Westl/Utr., AKZO, Hoogovens, Volker Stevin*
 Schmidt v. Gelder, H. E.
 1923. *Sarakreek Goudvelden*
 Schmidt v. Gelder, P.
 1915. *ABN, v. Gelder Papier*
 v. Tienhoven, G.
 1901. *Effectenmakelaar*
 Verkade, F.
 1904. *Verkade, Centr. Beheer*
 Viëtor, H. E.
Vitolholding, Krasnapolsky
 Voûte, J. R.
 1924. *PHP, Westl/Utr., Heineken, Ogem, Amfas*
 v.d. Wall Bake, H. W. A.
 1906. *ABN, Fokker, KNSM, Hoogovens, Naarden*
 Waller, F. G.
 1895. *Gist Brocades*
 Wurfbain, J. C.
 1907. *ABN, KLM, IBB, Nijverdal ten Cate*
 Wurfbain, L. H. sr
 1909. *AMRO, Nefo*
 Wurfbain, L. H. jr
 1934. *PHP, HAL, Nefo, Helmaholding*
 Wijckerkeld Bisdom, C. R. C.
AMRO, AGO, Philips, Shell, Heineken

GROEP 4 (de overigen)

v.d. Bergh, R.
 1913. *AMRO, Ennia, Bergoss, ACF*
 Blom, P.
 1919. *Blom & van der Aa, Adam-London*
 Brenninkmeyer, G.
 1932. *Academische Raad. Andere leden moeten nog uitgekozen worden.*

Brouwer, E. A.
Kas, ass., Robeco, Westl/Utr., EOE
 Brouwer, H. J. W.
 1911. *ABN, M&H, VNU, BP-raff, Delta Lloyd, Pakhoed, IHC, Reesink*
 Brouwer, L. E. J.
 1910. *ABN, Shell, Moeara Enim, NSU, Naarden, Ned Lloyd, Bos Kalis*
 Dreesmann, A. C. R.
ABN, AGO, V&D, BOZ., O. Rothe & Jiskoot
 Dreesmann, A. G. J. M.
 1936. *V&D*
 Estourgie, C. L. M.
Paribas, Macintosh
 v.d. Grinten, C. O.
AMRO, Océ v.d. Grinten, PLEM
 v.d. Grinten, W. G. L.
DSM, HBC, Desseaux, Centraal Beheer
 Heineken, A. H.
 1924. *ABN, Heineken, SHV, BOZ, Thyss-Bornem.*

Jiskoot, A.
 1918. *AMRO, PHP, Hudig-Langeveldt, Heineken*
 Jurgens, H. E.
International Gold Corporation
 Jurgens, M. R. M.
 1916. *Industrieel*
 Kraayevelde v. Hemert, J.
 1929. *Slavenburg, Amev, Bos Kalis*
 Langelaan, D. F. W.
 1912. *M&H, NPM, Adam Rubber, Furness*
 v. Mourik Broekman, H. M.
ABN., Nat. Ned., Philips, AKZO, Ned. Lloyd Noordhof, D.
 1915. *Philips, Westl/Utr., Volker, VMF, NKF*
 Otten, F. F.
 1935. *Philips*
 v. Puyenbroek, A. J.
Telegraaf, v. Puyenbroek expl. mij
 Slavenburg, P.
Slavenburg, NPM, Ned. Bank. Ver., Netam

Slavenburg, R.
Slavenburg, Bank v.d. Bouwnijverheid
 Smit, J. C.
 1930. *Fr/Gr Hyp., Holec, VNU*
 v. Schaik, J. R. H.
 1917. *Shell, Ogem, Borsumij, Bijenkorf*
 Toxopeus, E. H.
Bank. Ned. Gem., Bos Kalis, Amfas, Gasunie
 Toxopeus, E. J. G.
Shell
 Verloop, E. J.
Unilever
 Verloop, J. K.
ABN, v. Gelder Papier
 Verloop, W. H.
 1912. *Amev*
 Vroom, R. J. P.
V&D

Nederlandsche Cultuur van vreemde smetten vrij

Niet alleen de Ekologische Beweging wil Nederland natuurzuiver houden, onbezoeeld door buitenlandse smetten. Ook sommige andere groeperingen die zich zorgen maken over het milieu, streven naar een definitieve oplossing van het buitenlandersvraagstuk.

Neem nou eens zo'n Socialistische Partij. Deze vooral in Zuid-Nederland vrij sterke club kwamen we vroeger tegen in het Milieu Actiecentrum Nederland, bij de Uniser-affaire, Billiton, de cadmium-affaire in Budel... En nou schrijft hun partijblad: 'tussen de twee wereldoorlogen kwamen vele buitenlandse arbeiders als mijnwerker in Limburg wonen. Zij pasten zich snel aan aan de Limburgers, ook al omdat de taal, de religie — kortom hun hele cultuur — niet al te zeer verschilde met die van de Limburgers'. Verderop zegt het blad dan over de huidige gastarbeiders dat 'de problemen vooral groot worden bij die mensen die de islamitische godsdienst belijden en zich waarschijnlijk daardoor moeilijk kunnen aanpassen'. Liggen gezellige katholieken meer in de smaak bij de SP dan eenkennige islamieten? Jazeker: de Turk of Marokkaan die zich niet kan 'aanpassen' aan de Nederlandse 'cultuur' moet van deze partij een oprotpremie krijgen en oprotten! (De Tribune, 29-4-1983). Gastarbeid zou volgens dit blad 'in de taboesfeer worden getrokken'; men wil nu 'duidelijkheid'.

Ether en reinkultuur

Ook in een andere milieuvriendelijke partij, de PPR, zijn dit soort geluiden waarneembaar. Althans één prominent lid van de rechtervleugel van deze partij treedt op als zuiveraar van de z.g.n. Nederlandse cultuur. Ik bedoel Erik Jurgens. In het katholieke magazine De Tijd verdedigt hij de Rotterdamse hoogleraar Couwenberg, die zegt dat de 'Nederlandse Cultuur' in gevaar wordt gebracht door al die buitenlanders. Jurgens vindt dit een gewettigde opvatting, die helemaal niet rechts is, maar deel uitmaakt van... jawel: 'de cen-

Burgers in de verdediging

Ook in Engeland zie je dat burgers meer willen weten over de mensen die kunnen beschikken over laden vol met informatie over 'de gewone man.' Het is een reactie op het eenzijdig aftappen van informatie: zij weten alles en wij weten niets. Vorig jaar juni kwam in Engeland het boek *Naar een Burger Informatie Dienst (Towards Citizens' Intelligence Agency CIA)* uit, gepubliceerd door de *Cienfuegos Press*, die eerder opzien baarde met het boek *Naar een Burger-militie (Towards a Citizens' Militia)*. Het boek werd samengesteld door de Britse anarchist Stuart Christie. Christie: 'Tegen de tijd dat wij ontdekken dat de overheid een opwerkingsfabriek voor radio-actief afval in onze achtertuin heeft gepland of dat de plaatselijke overheid heeft besloten de hoofdstraat te ver-

vangen door een overdekt winkelcomplex, of dat we, als belastingbetalers een paar miljard pond extra moeten gaan investeren in onze defensie, dan is het meestal te laat.' (Denk ook aan Vredepeel! Red.). Christie komt ook bij het *Establishment* uit en noemt het voorbeeld van een klein dorp op Wales, *Abergavenny*, waar journalisten ontdekten dat een groot deel van de Vrijmetse-laarsloze gevormd wordt door *Tories* (die ook de plaatselijke gemeenteraad kontroleerden), dat de managers van de banken lid waren, de gemeente-sekretaris, de eigenaren van The Abergavenny Chronicle, het hoofd van Politie, drie sergeanten, 17 winkeliers en 16 ondernemers. Het boek van *Cienfuegos* weerspiegelt 15 jaar ervaring bij het in het in kaart brengen van De Tegenpartij, waaronder ook de neo-nazistische en extreem-rechtse bewegingen vallen. (S.N.)

Towards a Citizens Intelligence Agency, Cienfuegos Press, Over the Water, Sanday, Orkney, KW17 2 BL. Tel. 08575 369, Prijs: £ 6,—.

trumpolietiek. Mensen die zich opwinden over dit soort uitlatingen zouden volgens Jurgens in beslag genomen worden door een *taboe*. Toen de Nederlandse auteur W. F. Hermans de Zuid-Afrikaanse apartheid goedpraatte, en mensen daar boos om werden, klom Jurgens opnieuw in de pen (De Tijd, 29-4-1983). Dit keer worden die mensen niet van een taboe, maar wel van een 'geloof' in een 'manicheïstische tweedeling tussen goed en kwaad, God en Duivel, onderdrukten en onderdrukkers' beticht. Allemaal heel slecht voor de Nederlandse cultuur, vindt hij, want die is meer gebaat bij 'een kritische dialoog dan een culturele isolering' (van Zuid-Afrika). Erik Jurgens is niet de eerste de beste. Hij is de hoogste baas van de NOS, en heeft daarom indirect grote invloed op de Nederlandse beeldbuiskultuur, die in de vorm van Dallas, Falcon Crest en Dynasty tot ons komt. Toen iemand een geluidsband van de Centruumpartij had

verwisseld voor een anti-fascistisch radioprogramma, sprong Erik uit z'n PPR-vel. Hij bewoog Hemel en Den Haag dat de band alsnog zou worden uitgezonden, hetgeen inderdaad geschiedde... in zendtijd die gereserveerd was voor buitenlanders en andere minderheden! Centruumpartij... heeft Erik daar dan óók al iets mee te maken? Ja, tòch! Samen met Ir Alblas van de Centruumpartij (en de al genoemde 'centrumpoliticus' Couwenberg) vormt hij een clubje dat de Nederlandse politiek wil verrijken met het *referendum*, dat als punt één genoemd wordt in het programma van de Centruumpartij (*milieu* = punt 9, *buitenlanders* = punt 10). Zo zijn we dan toch weer uitgekomen bij Janmaat en zijn rap. De milieubeweging put uit vele bronnen: sociale, kulturele, religieuze, politieke... Kennelijk worden sommige van die bronnen verontreinigd door de gifbelt van de geschiedenis.

David Douwes

Van Groente uit 't wild tot Albert Heyn

Eten in Nederland

Ooit had Siegfried Duitenberg, in het Drentse Rolde een winkeltje in knotsen, speerpunten en stenen vuistbijlen. Plaatselijke jagers, die in tijden van slapte, als er in de verste verten geen oeros te bekennen viel de tijd doodden met het vervaardigen van handwapens, brachten hun overproduktie naar Siegfried. Deze had altijd wel iets in huis, dat hun begeerte (of die van hun vrouwen) opwekte: een bronzen gesp, een miniatuur hunebed voor op de schoorsteenmantel of een barnstenen amulet waarmee de gunst van de god Donar kon worden gekocht, waardeloze prullen dus, in ruil voor lang en hard werken. Later schafte Siegfried zich ook een diepvrieskist en een koelcel voor groenten aan: de mannen die hun wapens in de strijd waren kwijtgeraakt, konden nieuwe halen bij Siegfried in ruil voor een halve os, twee mud knollen, of drie mud eikeltjes. En toen het winter werd, en de magen van de jagers en landbouwers en hun kinderen allengs harder begonnen te knorren, adverteerde Siegfried pagina-groot in *De Nieuwe IJstijd* met kant-en-klare, diepgevroren maaltijden. De Rolde winkelier had het slim bekeken: begin met een wapenhandel en eindig steenrijk (daar is het laatste woord dus ook duidelijk van afgeleid). Deze korte geschiedenis laat zien dat de handel zich altijd verrijkt ten koste van de hardwerkende jager, boer of ambachtsman. Maar toch heb je ze kennelijk nodig, want door de hele geschiedenis, waar je ook komt, verschijnen de handelaren op het toneel. De importeurs, de groothandelaren, de detaillist en dan pas de konsument.

In het dorpje *Herculaneum*, vlak voor *Pompeï* en bedolven onder een dikke laag modder toen de *Vesuvio* vuur begon te spugen, kun je al een winkeltje zien in graan en wijn (biologisch, dat spreekt). Maar in die tijden was waarschijnlijk de relatie tussen winkelier en klant nog vrij duidelijk: je kon bijvoorbeeld geen boer worden, vanwege je slechte rug, dus bleef er eigenlijk niets anders voor je over dan een kruidnierskarrière, tenminste als je niet over andere vaardigheden beschikte. Het ontstaan van het verschijnsel winkel is dus duidelijk: we hebben het te danken aan onze eerste boeren, die geen zin hadden dag-in-dag-uit achter een oeros aan te rennen, maar in plaats daarvan de beesten gingen temmen, melken en

met de mest het land in kultuur brengen. De vrouwen van de vroegere jagers hadden al geleerd wat poten en zaaïen was, ook omdat zij meer dan genoeg hadden van het eeuwige zoeken naar groente in 't wild, het eindeloos speuren naar pitten en zaden.

Toen de jagers zich *settelden* (zij moesten van hun vrouwen boer worden; deze kregen minder tijd voor de landbouw omdat er meer kinderen werden geboren) en hun knollen keurig in rijtjes gingen poten, toen was het bekeken (zie ook ons verhaal over *Feng Shui*, of wel hoe de rechte lijn het begin van het einde is). Immers: met het in kultuur brengen van het land, met het in overzichtelijke rijen poten en zaaïen van de gewassen en het wieden en schoffelen, brak het tijdperk aan van overproduktie. De nieuwbakken boer kreeg het vak zo goed onder de knie, dat hij alras meer produceerde dan hij en zijn gezin op kon eten. Hij ging voor de markt produceren. Zoete lieve Gerritje ging naar Den Bosch toe, zijn vrouw bracht de eieren mee, en ze gingen samen terug naar de hofstee met een paar el laken, potten en pannen en een handvol kopergeld. Nog een paar reuzeschreden in de geschiedenis en we zien de landbouwkoöperaties verschijnen: de Cebeco, de Coveco en de Rabo, het eindigt allemaal op o.

De boer (zijn vrouw is nog steeds present) bedient nu de computers van de

■ Siegfried Duitenberg in zijn winkel te Rolde.

ligboxenstal, de legbatterij of de geheel geautomatiseerde tuinderij. Waren de blauwe overalls de laatste jaren toch al in de minderheid, het zal niet lang meer duren of ook de boer zit achter een palissander bureau aan wat knoppen te draaien. De overproduktie, die zich nu — aan het oog onttrokken — ophoopt in graansilo's en immense boterpakhuizen, of aan de horizon verschijnt in de vorm van melkpoederbergen, wordt nu niet meer regelrecht afgevoerd naar de markt, maar via allerlei zijpaden, mondjesmaat aan de konsument gevoerd. Een door niemand meer te begrijpen prijzensysteem moet de indruk wekken dat 't allemaal goed werkt. De markt ligt echter niet meer in het centrum van Den Bosch, maar is een abstract gegeven geworden; een maag zo groot als Europa, uitpuilend van de overvoeding, ziek van de zure, giftige damp die uit de walmende hoeveelheid voedsel opstijgt.

De vroegere jager, die nu boer is geworden, produceert nog steeds voor de nazaten van Siegfried, die via, via een flinke vinger in de pap hebben bij de Rabo-bank. De konsument weet allang niet meer hoe brood gebakken wordt en flatkinderen geloven dat Onze Lieve Heer Albert Heyn heet: Hij let toch op de kleintjes, heeft pakken vol verse melk in voorraad en aan plakjes gesneden oeros in de koeling, bakt ons dagelijks brood, dus geen wonder dat zijn tempels zo druk bezocht worden, en zovele klanten in de rij staan voor zijn kassa's ten einde de vruchten die het vervreemd bestaan hen heeft opgeleverd, te ruilen tegen de goddelijk lekkere spijzen van Heer Heyn.

Want boeren ruilen nu niet meer een mud aardappelen tegen een kruiwagen of een nieuwe spade, de arbeidsanalist ruilt zijn computerprogramma's tegen een blik doperwten; het is allemaal wat ingewikkelder geworden. Men gaat niet meer met buurman Siegfried een pot bier drinken om de angst voor morgen, de donder en de bliksem eventjes te vergeten, nee, tegenwoordig ga je in therapie en daarvoor krijgt de hulpverlener via, via in ruil wel zijn fles Bokma (plus natuurlijk de nieuwste Compact Disc-speler). Hadden we vroeger alleen meeneer pastoor en dominee die langs kwamen om te vertellen hoe wij 's Heeren wegen dienden te bewandelen, vandaag worden wij elke dag herinnerd

aan onze verdorven levenswijze door het bestaan van eko-werkers, kringloopwinkeliers en universitair geschoolde schilleboeren. Wij zijn zo diep gezonken in het wegwerpmoeras, zo vervreemd van de natuur, zo ver van deze wereld, dat wij in ruil voor een mud onbespoten aardappelen welzijns-werkers inhuren die ons weer terug op het rechte, ekologisch verantwoorde pad moeten sleuren.

Het zal nooit meer worden zoals het was, maar dat hoeft ook niet. Het gaat er niet om dat de oertijd terugkeert, maar dat het systeem van uitbuiting, ondoorzichtigheid en dus geen greep hebben op je eigen voedsel, verdwijnt. Hebben wij hiervoor overduidelijk aangetoond dat ook Siegfried de winkelier de zaak belazerde en handig inspeelde op vraag en aanbod, een paar duizend jaar later werkt Albert H. nog precies eender.

Miljarden mensen werken zich te pletter om zich in leven te houden met voedsel waar ze geen fluit over te zeggen hebben. Waar de handel grof aan verdient. Voedsel wordt steeds duurder en steeds slechter, dat is het gegeven. Hoe komt dat? Omdat de voedselindustrie nauwelijks geïnteresseerd is in de kwaliteit van de voeding, maar in zaken als: *wat is de marge, en wat is de uiterste verkoopdatum?* De handel speelt in op korte kooktijden, op gemak en snel klaar, en laat geen kans voorbijgaan om te benadrukken dat koken een vervellende, tijdrovende zaak zou zijn. De handel heeft belang bij etenswaren die een lang schapleven hebben, dit wil zeggen, Koopmans meelfabrieken zijn niet geïnteresseerd in volkorenmeel omdat er geen vraag naar zou zijn, men wil er niet aan omdat de distributie er niet op is ingesteld. Volkorenmeel is een levend produkt; als je het te lang ongekoeld laat staan, wordt het ranzig. Daarom is ook bloem uitgedonden. Niet alleen omdat de *chic* wit brood at, maar ook omdat dit meel zo dood is als een

pier, en dus een leven lang meegaat. Mensen die hard werken (in de eerste plaats voor voeding en onderdak toch?) hebben er recht op te weten wat ze op hun bord krijgen. Kan dat nog in deze tijd? Zeker. De alternatieve sektor rukt hard op. Ook al doet een AH verwoede pogingen gezonde hoekjes in zijn supermarkten als het alternatief aan te prijzen, dit gevecht zal hij verliezen als de konsument in de gaten krijgt wáár zijn centen blijven (belastingvrij overgeheveld naar de A-Holding op de Antillen), als de konsument er van doordrongen raakt nooit enige invloed te kunnen uitoefenen op de kwaliteit van zijn voedsel.

Hoe moet het wel? Het antwoord zou het circuit kunnen zijn dat nu al bijna tien jaar draait, en waar sprake is van een stuk of drie stromingen: de b-d-ers, de ekologen en de macro-bioten. Alle drie hebben ze vaste afnemers, maar vooral de laatste tijd is er sprake van een driestromenland: in sommige winkeltjes ligt het Japanse zeewier broederlijk naast de babyhapjes van Aquarius en de pompoenmoes van Eko. Want of het nu yin of yang is (makro-bioten) met kosmische invloeden (biologisch-dynamisch) of EKO (met beiden benen op de grond), de drie merken hebben gemeen dat geen gif in de produkten geduld wordt. En dat is al heel prachtig.

Het EKO-circuit, waarover op de volgende pagina's meer, kan er op korte termijn 63 winkels bij gebruiken. Daar is behoefte aan, vooral van de zijde van de landbouwers die het gifspuiten beu zijn, doodmoe worden van de EG-prijspolitiek en eindelijk weleens weer gezond willen boeren. Ook talloze tuinders staan te trappelen, want het is toch al te erg als je hoort dat de teler die zo ongeveer heel Nederland van bramen voorziet, zijn eigen produkten beslist niet meer durft te eten? Omdat hij precies weet hoe vaak hij er met de gifspuit overheen ging om de geplande op-

brengst te halen (in de greep van de bank dus).

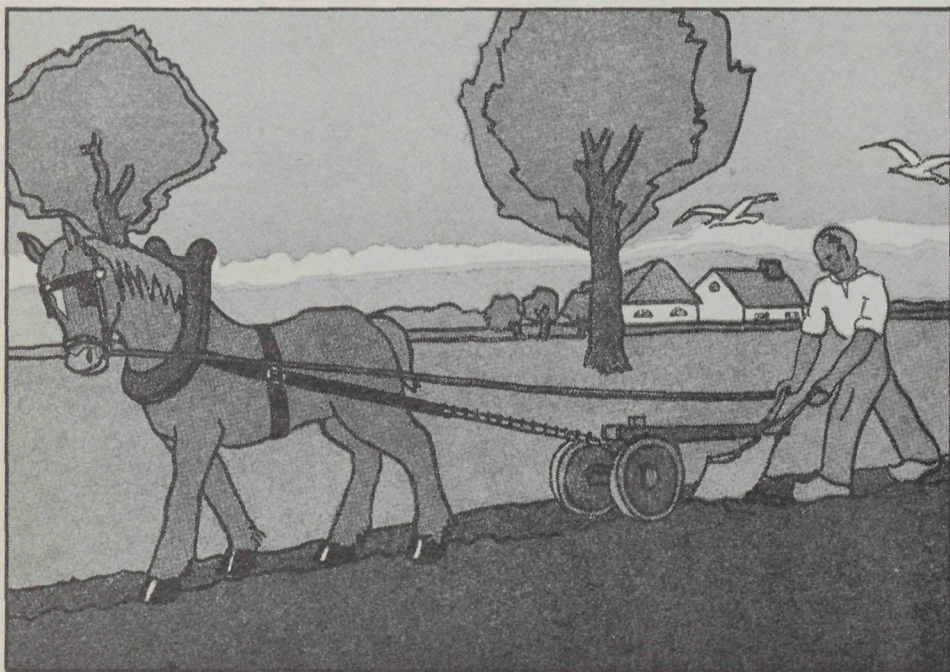
De logica van het EKO-circuit zal iedereen aanspreken: korte vervoerslijnen, waardoor alles eerder bij de klanten is. 'n Kortere afstand tussen boer en bord, dat zal duidelijk zijn, kost minder brandstof. Dat is gunstig voor de prijsopbouw. Verder is er een duidelijke prijskalkulatie, worden er vooraf afspraken gemaakt met de telers over wat in het circuit nodig is aan bijvoorbeeld groente en krijgen de klanten zoveel mogelijk informatie over herkomst en kwaliteit van het produkt. Deskundigen van het Ekologisch Landbouw Konsulentschap begeleiden de boeren en tuinders en zien er op toe dat de richtlijnen gevolgd worden.

Dit circuit is dus in de kern gezond, ook al zijn er binnen de regio's soms wel wat zaken die wat beter geregeld zouden kunnen worden. Niet altijd is dat het gevolg van de opzet van het circuit, vaak is het een regelrecht gevolg van de kapitalistische erfenis die een ieder toch wel met zich meedraagt. Zo verkoopt een dependance van de macro-biotiek (Jakso-boerderij) sinds kort in het Brabantse onbespoten groente tegen dumprijzen. Men levert aan iedereen die het wil hebben, gebruik makend van eigen overschotten en die van andere telers (b-d- en eko).

Het Eko verdeelcentrum in Boxtel, het Boldercentrum, reageerde wat bozig op dit initiatief, ook omdat zij gedurende jaren de moeilijke markt voor groente hebben voorbereid. Juist op het moment dat de groenteafzet in de lift zit, zien zij de zorgvuldige prijsopbouw verstoord.

Dit betekent dat ook binnen het Eko-circuit, waar concurrentie in principe is uitgebannen en winkeltjes in dezelfde stad samen druk overleggen, dat één goedkope kist bloemkool de afspraak-ekonomie kán ondermijnen. Veel, zo niet alles hangt dus af van de prijs, maar wil het binnen de eko-regio's reilen en zeilen zoals het hoort, dan moet er weerstand geboden kunnen worden aan de verleiding koopjes binnen te halen. Want van koopjes, zo leert de geschiedenis, wordt op den duur meestal maar één druk baasje beter.

Wil de afspraak-ekonomie het dus redden, dan zal de klant nog meer betrokken moeten worden bij produktie en distributie, zal de konsument precies moeten weten wat hij eet en waar het vandaan komt. Er zal een stevige verbinding moeten zijn tussen bord, kassa en bakkersoven, om maar eens één lijn te noemen. Die band moet zo hecht zijn, dat winkelier noch klant zullen zwichten voor incidentele aanbiedingen die weliswaar goedkoper zijn, maar waar je emotioneel niet zo door geraakt wordt. Het produkt zal opnieuw een gezicht moeten krijgen. Niet zoals Henkes jenever, of Kanis en Gunnink dat doen door in een Ster-spot enkele getaande kruidendrogers of koffiebranders op een ouwe zolder te laten rondmaken, maar gewoon echt: Wie is die man of vrouw die mijn kaas maakt? S.N.

winkelen in nederland

Er is nog ruimte

Het EKO-circuit wil er de komende jaren zo'n 63 winkels bij. Nu overal de gezellige buurtwinkels langzamerhand verdwijnen, de aloude familiebedrijven van De Gruyter, Jamin en Simon de Wit hun winkel-deuren sluiten, lukt het de alternatieven een gezonde keten eko-winkels te vormen. Klein is fijn, zeggen de verdelers, maar om het allemaal rendabel te maken heb je wel een minimum-omvang nodig. Voor wie wil winkeliëren, hieronder een lijst van vestigingsplaatsen. Er is nog meer ruimte in Nederland, maar daar kunnen rijdende winkeliers terecht. Wie er zin in heeft, en denkt een winkel te kunnen runnen, neemt contact op met de vaste contactman van het desbetreffende verdeelcentrum. Zij zullen zorgen voor verdere begeleiding.

Sutelkoffe

kontaktpersoon: Jurrien Roosien, 05944-2928.
Almelo, Dokkum, Lemmer, Stadska-naal.

Distel

kontaktpersoon: Willem Korsten, 03498-4127.
Amersfoort, Zeist, Barneveld, Ermelo, Apeldoorn, Veenendaal, Tiel.

Delta

kontaktpersoon: Willem Timmermans, 01182-2450.
Axel, Terneuzen, Etten-Leur, Oosterhout.

Het Boldercentrum

kontaktpersoon: Frans Kapteijns, 04116-77088.
Valkenswaard, Roermond, Eersel-Bergeyk, Helmond (Deurne), Schijndel, Best, Son en Breughel, St. Oedenrode, Oosterhout, Rijen, Geldrop.

De Schalm

kontaktpersonen: Jan de Rijk, Lazlo Erhard, 01802-2692.
Leidschendam, Den Haag, Rijswijk,

Rotterdam, Dordrecht, Zoetermeer, Vlaardingen, Schiedam, Hoek van Holland, Waddinxveen-Boskoop.

De Nieuwe Lelie

kontaktpersoon: Willem Maatman, 03434-54270.
Den Helder, Schagen, Bijlmermeer,* Amstelveen,* Uithoorn, Diemen,* Slotervaart/Osdrorp,* Weesp,* Aalsmeer, Badhoevedorp, Hoofddorp, IJmuiden, Oostzaan, Koog/Zaandijk, Loosdrecht, Almere, Santpoort, Beverwijk, (met * sterretje genieten voorkeur).

De Euleteul

kontaktpersoon: Willem Maatman, 03434-54270.
Echt, Kerkrade, Valkenburg, Maastricht (buitenwijk).

De Groene Band

kontaktpersoon: Reynier Cornelisse, 05756-2935.
Elst, Zevenaar, Arnhem-Zuid, Oosterbeek, Velp. Verder graag een rijdende winkel om verschillende kleine plaatsen te voorzien.

Hoe begon 't in Brabant?

Eén van de eerste winkels in deze kontreien was de boerderijwinkel van De Kleine Aarde. Ook de andere winkels in de omgeving (Den Bosch, Eindhoven, Tilburg) was het al vlug duidelijk, dat er heel wat geregeld moest worden om tot een min of meer regelmatige aanvoer van producten te kunnen komen.

In 1974 werd daarom met het verdeelcentrum De Kleine Aarde begonnen.

Het ging gewoon te gek.

Vier, vijf, zes, acht winkels kwamen twee keer per week hun spullen halen op het verdeelcentrum. Vooraf waren die producten door de verdelers opgehaald bij de producenten en uitgesorteerd aan de hand van de bestellingen, die de winkels telefonisch doorgaven. Zo ontstonden, in hoog tempo, nieuwe winkels. En in kleine plaatsen, te klein voor een winkel, staken konsumenten de koppen bij elkaar en richtten een konsumentenkring op.

Tien, twaalf, veertien winkels en de verdelers voelden aan, dat heel hun handeltje gruwelijk uit de hand dreigde te gaan lopen. Er moest een betere planning komen, meer producten, meer vastigheid, zodat de klanten van de winkels ook ergens op konden rekenen. Belangrijke stap was, dat het verdeelcentrum zelf ging bezorgen op vaste routes en vaste

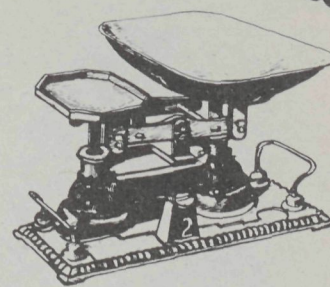
tijden. Zo regelmatig mogelijk . . . want de auto's die er voor nodig waren, mochten maar weinig geld kosten. De gevolgen laten zich raden . . .

Vóórdat het route-schema helemaal rond was, hadden we al bijna twintig winkels. En de eerste biologische restaurantjes openden hun deuren. Het was jakkeren. De organisatie was zo strak mogelijk gehouden om node-loos tijdverlies te voorkomen, maar het jakkeren bleef, ook al kreunden de wagens heviger onder te zware belasting dan de mensen die ze vulden, leeghaalden en reden. De Kleine Aarde werd te klein voor de dynamische verdelers die nauwelijks meer op vergaderingen kwamen. Exkursiegroepen keken vreemd op als ze vrachtwagens en bestelwagens zagen binnenscheuren. Kortom het kind werd lastig, kreeg een te grote mond en moest dus maar op kamers. Er werd afgesproken, dat de verdelers een andere plek zouden zoeken en zelfstandig verder zouden gaan in een bedrijfsvorm, die inspraak mogelijk maakte van producenten en winkels. Zo kwam het verdeelcentrum De Kleine Aarde terecht op het industrieterrein van Bostel. Werd omgedoopt tot Boldercentrum B.V., waarin winkels en producenten prioriteitsaandelen hebben.

(H.B.)

Is 't Noorden EKO aan 't vermoorden?

**winkelen
in nederland**

Er is veel deining ontstaan in de noordelijke alternatieve voedselwereld sinds er een Eko-winkel in de stad Groningen bij is gekomen.

Waarom hebben de andere Groningse winkels 'nee' gezegd tegen deze winkel, hoe verdween 't Midden, komt er een coöperatief Eko-verdeelcentrum? Een poging om duidelijk te maken en te verhalen hoe het in de warrige, alternatieve handel en wandel toegaat.

In Groningen en Friesland bestaat een bevredigend overleg tussen de verschillende beroepsgroepen in de ekologische voedselwereld. Er is een winkeliersvereniging, er is POEN (producenten en verwerkersoverleg EKO Noorden), een telersoverleg en de Circuit-courant voor interne nieuwsparing.

Aan overleg dus geen gebrek, maar overleggen gaat traag en de handel verlangt snelheid.

De recessie is ook merkbaar in de alternatieve handel, de sprankelende groei is eruit en het is een kunst om welk bedrijf dan ook in leven te houden. De Sutelkoffe, het noordelijke Eko-verdeelcentrum, heeft in de eerste 2 maanden van 1983 30% minder omgezet dan vorig jaar.

Het is bijzonder geworden wanneer een winkel haar omzet ziet groeien. Tekenen van een mogelijke rek uit de groei, tot een algemene stagnatie van de handel in biologisch voedsel.

Begrijpelijk dus dat de Sutelkoffe omzetuitbreiding zoekt; als een Sinterklaas-kadoetje kreeg men in december het hele gebied van het Eko-verdeelcentrum 't Midden (Drente en gedeelte Overijssel) erbij. Locust b.v., die de buitenlandse inkopen voor de Eko-verdeelcentra en sinds kort ook Manna verzorgt, kocht toen de hele failliete boedel van 't Midden op om zo een zorgkindje kwijt te raken en de Sutelkoffe gezonder te maken. De winkeliers in dit gebied wisten van niets, ze werden pas na de overname op de hoogte gesteld en konden van de ene op de andere dag hun Eko-produkten bij de Sutelkoffe bestellen. Een vervelend gevolg is ook dat al de overlegvormen nu uitgebreid moeten worden tot een regio, van Waddenzee tot Twente, een gebied dat bijna niet meer te overzien is.

Een nieuwe EKO-winkel

De winkeliers in de stad Groningen hadden al eens afgesproken dat wanneer er een winkel bij moest komen, dat dat dan het best in het zuidelijke deel van de stad, Helpman, kon. De Sutelkoffe zag er wel iets in om dit gat in de markt op te vullen.

Toen een geschikt pand in Helpman werd gevonden, werd er een besloten vennootschap opgericht met gelden van mensen die nauwe verwantschap hebben met de Sutelkoffe en Locust. Toen het pand al gehuurd en de verbouwing geregeld was en de vriendin van één der medewerkers van de Sutelkoffe was aangezocht om de zaak te runnen, werden de andere winkels in de stad bericht over de 'plannen'.

De stadjes waren boos. Oké, zij wilden wel een winkel erbij, maar hadden het graag eerder geweten. Weer een botsing tussen traagheid van overleg en de snelheid van de handel, het spanningsveld tussen ideaal en werkelijkheid.

Nadat iets soortgelijks ook al bij het verdwijnen van 't Midden is voorgekomen, kost het grote moeite om te blijven geloven dat overleg een onderdeel van de EKO-filosofie is. In ieder geval lappen de Sutelkoffe en Locust dit uitgangspunt aan hun laars.

Toch is dit gebrek aan overleg niet het grootste bezwaar tegen de komst van de Helpmanwinkel. Belangrijker is het dat er een direkte relatie bestaat tussen de Sutelkoffe en de EKO-winkel. Zo'n verwantschap geeft aanleiding tot intimiteiten waar andere winkels door benadeeld kunnen worden. Gevreesd wordt dat door de financiële inbreng van de Sutelkoffe in de winkel, het verleidelijk is om soepel om te gaan met betalingsvoorwaarden en bij schaarste aan produkten de eigen winkel voorrang te geven. Duidelijk is wel geworden dat voor een aantal winkels de Sutelkoffe te ver is gegaan en men geen vertrouwen heeft in de verbintenis van dit verdeelcentrum met een winkel.

Verdeel en heers

De Sutelkoffe heeft in haar bestaan steeds een dynamisch beleid gevoerd om de noordelijke regio te laten groeien. Er is een begin gemaakt met een EKO-groenteverdeelcentrum, waardoor er een aantal telers bijkwam, er zijn verweringsbedrijven voor honing, notenmoes,

sesampasta, goma-sio, tofu, seitan, muesli en kaas, er is een verpakkingsbedrijf gekomen. Het aantal winkels groeit echter niet. Een groot probleem voor het verdeelcentrum is dat er op grote afstanden van elkaar weinig en vaak kleine afzetpunten zijn wat op zichzelf wel begrijpelijk is voor een gebied met een geringe bevolkingsconcentratie. De Sutelkoffe eist van leveranciers en afnemers een solidariteit, waarbij verwerkers alle grondstoffen via hen betrekken en niet rechtstreeks aan winkels leveren buiten het verdeelcentrum om.

Van winkels wordt min of meer verwacht dat men alles afneemt wat de Sutelkoffe in haar assortiment heeft. Een aantal winkels wil de Sutelkoffe niet anders zien dan als één van de leveranciers, tenslotte zijn gelijksoortige produkten ook via andere verdelers verkrijgbaar. Deze winkels willen herkomst, kwaliteit, prijs en continuïteit in aanbod met elkaar vergelijken en zo steeds voor ieder produkt tot een keuze van leverancier komen.

Ja en hoe zit het dan met de idealen van een gesloten EKO-circuit? Ten eerste is er nooit een duidelijke EKO-filosofie ontwikkeld en ten tweede blijkt dat ieder van de regionale verdeelcentra een andere visie heeft op de vraag in hoeverre je winkels aan je kunt verplichten in hun bestelgedrag. De eis die de Sutelkoffe stelt aan leveranciers en winkels is dus iets wat zij hebben bedacht. Voor hen is dat natuurlijk prachtig zo'n monopolie over aanvoer en afzet; zo verdeel je en heers je over de regio.

Toen men bij de Sutelkoffe oorzaken zocht voor de daling van afzet werd het eerst gedacht aan gebrek aan solidariteit bij een aantal winkels. Goed is het dan te bekijken hoe je het voor een winkel aantrekkelijker kunt maken om af te nemen. Dit kan door zorgvuldiger om te gaan met overleg en door een betere bedrijfsvoering, waardoor de prijzen omlaag kunnen en al de bestelde goederen ook geleverd kunnen worden.

SNEL

Sinds september is er een initiatiefgroep bezig om de rechtspositie van het verdeelcentrum te veranderen in een coöperatie van leveranciers en afnemers. Een idee waar in de EKO-wereld naar gestreefd wordt en de eigenaar van de Sutelkoffe aan mee wil(de) werken.

Mijmeringen van een winkelier

Wat was het spannend en sprankelend toen ik voor het eerst naar de winkel onder 'de Ruimte' aan de Keizersgracht ging, nadat ik met Liesbeth de afspraak had gemaakt op de volksvergadering van Oranje Vrijstaat om te komen helpen. Ze zat op een stoel voor de deur te breien in de zon, zei 'moj' en liet me de morsige kelder zien waar wat verlepte groente en een paar andere biologische produkten uitgestald lagen. Boer Meekel was de belangrijkste leverancier en Scholten bracht toen al Lima produkten. De klanten waren freaks en vonden het helemaal te gek dat gezonde voer. Als het maar goed voelde, dan was het oké, hoeveel je verkocht deed er niet zo toe.

Nu werk ik in een winkel waar 7 mensen – wit – hun volkoren zuurdesembrood verdienen en in de eerste plaats ben ik nu middenstander. De omzet is heilig en het ideaal zoek.

Niet meer dat bedompte sfeertje in winkels gelegen in achterafte stegen en straatjes, maar waar je nu ook komt: je ziet dat de winkels steeds mooier en schoner worden. Ze liggen op centralere plaatsen tussen andere winkels, stralen helderheid uit en de drempel is zo laag geworden dat menig huisvrouw haar weg gevonden heeft naar de alternatieve winkel. Toch is er de herinnering aan hoe het was bij veel klanten.

Een piepkassa is voor de winkelier noodzakelijk om per produktgroep te zien of er wat aan verdiend wordt, voor menige klant is er de nostalgie naar dat eenvoudige rekenapparaat, liefst zonder elektra of batterij. De rieten manden gingen gauw stuk en waren moeilijk te clienen, daar zijn nu de ijzeren boodschappenmandjes voor gekomen; de karretjes liggen al op de loer.

De keuringsdienst wil niet meer de totale zelfbediening; alleen onbewerkte produkten die in het normale gebruik gewassen en/of gekookt worden, mogen de klanten zelf scheppen, de rest moest verpakt worden met vermelding van: 'ten minste houdbaar tot'.

En dan zijn we nu ook maar met aanbiedingen begonnen, er is minder te besteden en wil de heilige omzet op peil blijven, dan moet je op de kleintjes letten. Muesli voor 5,88, de prijs van pindakaas op Calvé-niveau en 2 kroppen b.d.-sla voor een piek. De konsument kijkt er niet eens vreemd van op. Raar dat de reactie op de nieuwe kassa's met muissound veel heftiger was dan op de prijzenakties. Veranderen is goed, stilstand achteruitgang en ook wij ekologische middenstanders moeten steeds maar weer doorgaan.

Hans Donderwinkel

Er werd veel vergaderd in herfst en winter, de regio werd overvoerd met verslagen, er werden andere verdeelcentra bezocht en er was overleg met de achterban.

Duidelijk werd dat zo'n koöperatie mogelijk was. Het grootste probleem is de economische positie van de Sutelkoffe. Overname had een voorkeur, en er werd bekeken, met behulp van de Economiewinkel van de Universiteit in Groningen, of dit haalbaar was. Toen het gebied van 't Midden bij de Sutelkoffe kwam was de overname beter haalbaar, de koöperatie werd opgericht en er kwam een regionale vergadering in december 1982 voor alle telers, verwer-

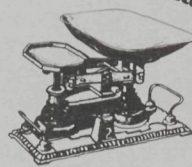
kers, verdeelcentrum, winkels en konsumentengroepen. Op deze avond bleek er een meerderheid voor de koöperatie te zijn, ondanks dat is er tot nu toe weinig vaart in de overname gekomen. De eigenaar van de Sutelkoffe wilde een duidelijker 'ja' van de regio, de initiatiefgroep SNEL is in slaap gevallen na veel onderling geharrewar.

Op 4 mei kwam de regio voor een tweede maal bij elkaar om over de koöperatie te praten.

Het is te hopen dat er in het Noorden niet te lang gewacht gaat worden met het nemen van duidelijke beslissingen want niemand is gebaat bij een grotere verdeeldheid.

Eko-winkelier: opbouwwerker, voorlichter, en nog veel meer

**winkelen
in nederland**

Een onmisbare plaats, binnen het circuit, neemt dus de ekowinkel in. Dat is de plaats, waar het produkt zijn weg vindt naar de konsument.

Een goeie eko-winkel is een schaap met vijf poten.

Eerste poot is gezonde voeding. Dat staat centraal en moet dus ook heel duidelijk in de winkel aan bod komen. Niet alleen de produkten, maar ook de samenhang. De segmenten, waaruit de dagelijkse kost is opgebouwd, moeten ook duidelijk in de winkel terug te vinden zijn. Daardoor kunnen de klanten hun aangeboren instinkt weer activeren. Een dergelijk assortiment, herkenbaar gepresenteerd, straalt vertrouwen uit. Een veel voorkomend en vaag gevoel bij mensen, die 'alternatief' gaan eten is: 'Ja, maar kom ik nu wel aan voldoende voedingswaarde, energie, vitaminen etc.?'

Daar moet je rekening mee houden, zowel bij het samenstellen van het assortiment als bij de presentatie.

timent als bij de presentatie.

Een in principe onnodig produkt als zemelen, wekt de indruk, dat je die dan toch nog extra nodig zou hebben. Terwijl de kracht van het assortiment behoort te zijn dat alles er voldoende in aanwezig is.

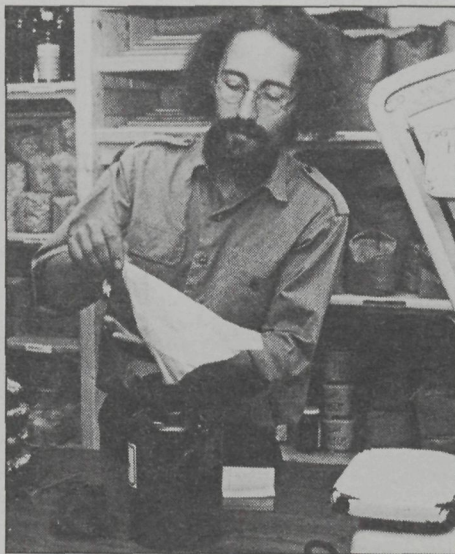
Tweede poot, waar de winkel op kan steunen is informatie rond produkten. Je zit als eko-winkelier in de bevoorrechte positie dat er steeds meer argumenten zijn voor de produkten, als je er meer over weet. Daar moet je dan ook gebruik van maken. En het kan geen kwaad om de samenstelling en bereidingswijze van een eko-produkt te vermelden naast diezelfde gegevens uit de gangbare voedingshandel. Dan blijkt dikwijls duidelijk op welke punten de kwaliteit aantoonbaar beter is. En dat zijn dan stuk voor stuk argumenten. En dan praat ik nog niet over de maatschappelijke argumenten/aspekten rond de produkten. Dat brengt ons meteen op de

Derde poot. Het economisch reilen en zeilen binnen het alternatieve circuit kan je in de winkel in beeld brengen.

Afspraak-ekonomie. Het niet door-draaien van groente en fruit.

De milieu-vriendelijke verwerking van produkten. En het feit, dat onze wijze van werken een wapen is tegen werkeloosheid, wat al jaren werkt en waarvan ze in Den Haag nog steeds liggen te dromen. Hang eens wat foto's op van een producerend bedrijf; laat eens zien hoe een produkt tot stand komt, enz. enz. Er zijn winkels, die op zulke dingen letten. Anderen zijn er van teruggekomen omdat het geen weerklank vond in hun klantenkring.

Vierde poot, waarop een winkel steunen kan, is uitgebreide informatie.

Die kan dikwijls niet mee worden geleverd in een winkelgesprek. Sommige winkels organiseren info-avonden in samenwerking met milieu-verenigingen. Veel winkels organiseren kookkursussen, speciale avonden over babyvoeding en andere onderwerpen. In sommige gevallen valt dat tegen, in meer gevallen wordt daar lonend gebruik van gemaakt. En het komt de winkel natuurlijk ten goede.

De vijfde poot. Nou, dat is dus de moeilijkste. Er bestaan al tien jaar lang eko-winkels. Zij werkten, zeker in aanvang, alternatief, soms zelfs uiterst alternatief. In alles.

De kunst zal het zijn om — vanuit een alternatief circuit — de weg te vinden naar de (nog) niet alternatieve klant. En dat gebeurt niet bij de producent en niet bij het verdeelcentrum, maar juist bij de winkels. Een ander produkt, een andere economie, andere doelstellingen houdt natuurlijk in, dat je ook anders moet winkelen. De kunst zal zijn dat andere zo naar buiten te brengen, te demonstrenen dat het aandacht trekt, die aandacht vasthoudt en innemend werkt. Een eigen stijl, met eigen kenmerken, maar gericht op mensen, die van buiten komen.

Maar iedereen doet het op zijn eigenwijze eigen wijze. Hoe eigenwijs dat is, is wel belangrijk.

De winkel is de plaats van ontmoeting tussen circuit en publiek.

Je kunt een prima assortiment hebben. Je goed presenteren, voldoende informatie geven, enz. enz., maar dan moet je ook nog het publiek kunnen bereiken. Dat is niet in de eerste plaats de taak van de producenten en ook niet die van de verdelers.

Ik zal er niet voor pleiten, om allerlei middelen te gaan gebruiken in navolging van de gangbare handel.

We hebben andere doelen, een ander assortiment, dus je moet het ook anders aanpakken.

Maar wel aanpakken. Ook dat is een stuk van je vak, als winkelier. De kunst is het publiek te raken met wat je wilt.

Dat wat je wilt, dat is een gegeven.

Maar je moet dat bezien vanuit de konsument om contact te kunnen leggen. Verplaats je daar maar eens in.

Hoe kan je de aandacht trekken en hoe vasthouden?

Welke verwachtingen zal publiek hebben?

Hoe komt het over, als je pas om tien uur open gaat? Kunnen we het ons blijven permitteren om 's maandags te sluiten? Je moet het redelijk mogelijk maken dat je in de routing van de huisvrouw(-man) een plaats krijgt.

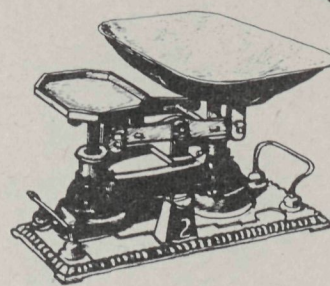
Als je geen concessies doet aan de mensen, dan is het advies een heel goedkoop pandje te huren.

Dan zit je ook wel in de lift hoor. Maar in die andere. Want er gaan immers ook veel liften naar beneden.

Huub Bosse

De lage drempel van de Stelling

**winkelen
in nederland**

Sommige klanten hadden het na een paar keer winkelen pas in de gaten dat ze in het alternatieve wereldje verzeild waren geraakt. Je merkt bij 'de Stelling' nauwelijks dat je een alternatieve winkel binnenkomt. Hoe lokt deze Arnhemse eko-winkel de nieuwe klanten over de uiterst lage drempel?

Waarin *de Stelling* zo verschilt van de meeste alternatieve winkels is de voorrang die gegeven wordt aan de echte ekologische produkten en een assortiment dat voor de doorsnee konsument herkenbaar is. In D.K.A. nr. 37 (zomer 81) schreef Arie van Genderen al: *Alternatief moet weer gewoon worden*. Niet nog meer exotische produkten met vreemd klinkende namen, veel gezondheid belovend, tegen ook nog hoge prijzen maar een assortiment dat aansluit bij het voedingspatroon van de konsument. Niet om te kiezen voor de weg van de minste weerstand, want zo gemakkelijk is het niet. Gemakkelijk is het juist om een stoffig winkeltje te houden met veel vreemde spulletjes, waarbij men zich verzekerd heeft van een elitair klubje dat zo goed weet wat gezond is, als het maar niet op gangbare voeding lijkt.

Het eerste dat de konsument opvalt als hij *de Stelling* binnenkomt, is het uitgebreide assortiment groenten en fruit. Alles wat het ekologische verdeelcentrum aan deze tuinbouwprodukten ter beschikking heeft is in de winkel te krijgen. Goed gesorteerd en leuk gepresenteerd met duidelijke prijskaarten. Tuinbouwprodukten als groenten en fruit nemen in de ekologische voeding een belangrijke plaats in. Daarom is het ook belangrijk dat het in de winkel voldoende voorradig is, dat de produkten er zo gaaf mogelijk uitzien en dat de prijzen schappelijk zijn. Dit alles wil natuurlijk niet zeggen dat de Arnhemmers vies zijn van een plekje op een appel of dat, om de prijzen zo laag mogelijk te houden, boer of winkelier maar moet gaan inleveren. Wel kun je je afvragen of de huidige prijzen in sommige winkels wel redelijk zijn.

De vicieuze cirkel

Wanneer verse tuinbouwprodukten stiefmoederlijk behandeld worden is het gevaar groot in een vicieuze cirkel terecht te komen: Er zijn maar weinig groenten, de prijs is hoog, dus de konsument haalt zijn groenten op de markt. Ekologische groenten blijven liggen, gaan verleppen, weg doen is voor de al-

ternatieve winkelier nog steeds zonde, dus verse groenten komen er niet of veel te laat bij en de vraag ernaar blijft klein. Er moet eigenlijk een doorbraak komen bij de alternatieve winkels om verse groenten en fruit de plaats te geven die het toekomt. Dat geldt ook voor zuivel- en bakkerijprodukten. Dit zijn inderdaad de produkten waarvan men kan zeggen dat ze echt ekologisch zijn, regionaal geproduceerd in mens en milieuvriendelijke bedrijven, bij een zo direct mogelijke wisselwerking tussen producent, winkelier en konsument. Deze drie groepen produkten krijgen dan ook het hoofdaccent in het assortiment van *de Stelling*. Daarbij zijn dit ook produkten die de konsument kent en ze nemen een belangrijke plaats in in een gezond voedingspatroon. Men rekent op deze produkten een marge van zo'n 25 tot 30% zodat de verkoopprijzen redelijk blijven en ze samen 60 tot 70% van de omzet van de winkel uitmaken. Deze 'echte' ekologische produkten vormen het visitekaartje van de Stelling. Daarnaast krijgen granen, melen, graanvlokken, deegwaren, peulvruchten, oliën en dergelijke een opvallende plaats in de winkel en zijn ze voorzien van een degelijke verpakking en een volledige en duidelijke etikettering.

Ekotische waar

Miso en *tamari* spelen dan wel traditioneel een belangrijke rol in de alternatieve voeding, toch wordt het tijd dat we ons eens afvragen wat zij eigenlijk betekenen hebben in de ekologische voeding. Zeker nu er steeds meer nieuwe produkten bijkomen: *seitan*, *tofu*, *tempeh*, *carobpasta* . . . , het lijkt wel of we de voedingsindustrie achterna hollen. Ik wil hier niet zeggen dat deze produkten waardeloos zijn; als smaakmakers en artikelen ter afwisseling zijn ze zeker beter dan bouillontabletjes of hapklare sojabrokjes. We beschouwen ze dan ook als een aanvulling op de ekologische voedingsmiddelen. De hoeveelheid en de plaats van deze produkten in de winkel moet dan ook bepaald worden door de vraag ernaar. We moeten ze daarom

KURSUS- PROGRAMMA

tweede helft '83

DE KLEINE AARDE

'Stelling' in de regio van Groene Band

ogische uitgangspunten waar-
'de Stelling' staat:
e verkoop van voedings-
elen volgens ecologische teelt
e zo min mogelijk bewerkt zijn.
et zoveel mogelijk betrekken
evensmiddelen uit eigen omge-
en die uit het seizoen afkomstig

oetheid in prijsopbouw van de
smiddelen.

et streven naar een regionale
- en milieuvriendelijke struk-
van vervaardiging en ver-
ding van levensmiddelen.

'Stelling' in de regio van de ne Band

EL = Stichting Ecologische
smiddelen, het stichtingsbe-
bestaat uit 5 mensen die samen
twerking dragen voor de win-
e Stelling.

Groene Band: één van de negen
nale verdeelcentra voor ecologi-
levensmiddelen. De Groene
bestrijkt de regio Raalte-
erswijk-Nijmegen.

EL: = Waarborg Ecologische
smiddelen. Dit is een vere-
g van tuinbouwers en andere
selproducenten, winkeliers, kon-
tengroepen, restaurants en de
ne Band.

hierdoor overigens niet beperk-
dat van andere winkels,
deel zelfs. Men had een positieve
gemaakt voor ecologische uit-
unten, en dit is volgens de men-
de Stelling iets anders dan bij-
eld biologisch-dynamische
spunten. De Stelling is van
dat niet alleen de teeltwijze be-
f een produkt ecologisch is, ook
ijvoorbeeld handelsoverwegingen
aom worden hier geen produk-
makro-biotische of biologisch-
sche verdeelcentra verkocht.
s gaan allerlei produkten
en omdat, zo zegt Reynier Corne-
zich de economische crisis laten
ten. Economie en ecologie

worden dan door elkaar gehaald. Men
gaat allerlei concessies doen en op een
gegeven moment wordt men een neo-
reformwinkel.

Haalbaar?

Op de vraag of deze opzet een haalbare
kaart is, ook voor kleinere plaatsen, ant-
woordt Reynier dat een winkel een af-
spiegeling moet zijn van wat konsument
en winkelier wil. Zo kan hij zich voor-
stellen dat in kleinere plaatsen op ver-
zoek van de konsument een gedeelte van
het assortiment bestaat uit levens-
middelen van makro-biotische en/of
biologisch-dynamische verdeelcentra.
Vele winkeliers zullen het met deze visie
niet eens zijn en de discussie over welk
assortiment men moet voeren is allang
aan de gang.

Die kan dikwijls niet mee worden ge-
verd in een winkelgesprek. Sommige
winkels organiseren info-avonden in
samenwerking met milieu-vereniging
Veel winkels organiseren kook-
kursussen, speciale avonden over ba-
voeding en andere onderwerpen. In
sommige gevallen valt dat tegen, in-
meer gevallen wordt daar lonend ge-
bruik van gemaakt. En het komt de
winkel natuurlijk ten goede.

De vijfde poot. Nou, dat is dus de
moeilijkste.
Er bestaan al tien jaar lang eko-win-
Zij werkten, zeker in aanvang, alter-
tief, soms zelfs uiterst alternatief. In
alles.

De kunst zal het zijn om — vanuit e
alternatief circuit — de weg te vinde
naar de (nog) niet alternatieve klant
En dat gebeurt niet bij de producent
niet bij het verdeelcentrum, maar ju-
bij de winkels. Een ander produkt, e
andere economie, andere doelstellin
houdt natuurlijk in, dat je ook ande
moet winkelen. De kunst zal zijn da
andere zo naar buiten te brengen, te
demonstreren dat het aandacht trek
die aandacht vasthoudt en innemen
werkt. Een eigen stijl, met eigen ken
merken, maar gericht op mensen, di
van buiten komen.

Maar iedereen doet het op zijn eiger
wijze eigen wijze. Hoe eigenwijs dat
is wel belangrijk.

De winkel is de plaats van ontmoeti
tussen circuit en publiek.

Je kunt een prima assortiment hebb
Je goed presenteren, voldoende info
matie geven, enz. enz., maar da
moet je ook nog het publiek kunn
reiken. Dat is niet in de eerste plaat
taak van de producenten en ook nie
van de verdelers.

Ik zal er niet voor pleiten, om allerl
middelen te gaan gebruiken in navo
ging van de gangbare handel.

We hebben andere doelen, een ande
sortiment, dus je moet het ook ande
aanpakken.

Maar wel aanpakken. Ook dat is ee
stuk van je vak, als winkelier. De k
is het publiek te raken met wat je w
Dat wat je wilt, dat is een gegeven.
Maar je moet dat bezien vanuit de k
sument om contact te kunnen legge
Verplaats je daar maar eens in.

Hoe kan je de aandacht trekken en hoe
vasthouden?

Welke verwachtingen zal publiek heb-
ben?

Hoe komt het over, als je pas om tien
uur open gaat? Kunnen we het ons blij-
ven permitteren om 's maandags te slui-
ten? Je moet het redelijk mogelijk
maken dat je in de routing van de huis-
vrouw(-man) een plaats krijgt.

Als je geen concessies doet aan de men-
sen, dan is het advies een heel goedkoop
pandje te huren.

Dan zit je ook wel in de lift hoor. Maar
in die andere. Want er gaan immers ook
veel liften naar beneden.

Huib Bosse

Overzicht

juli

za/zo 23-24: achtergronden en aanleg van een
wilde plantentuin.

za 30: studiedag vruchtwisseling, kombinatietee-
ten en ziekten en plagen.

augustus

vrij/za/zo/ 12-13-14: verven met plantaardige
verfstoffen.

ma 15: avondkursus innaken (1).

di 16: avondkursus biologisch tuinieren (1).

za 20: studiedag milieuvriendelijk huishouden.

zo 21: studiedag grond en bemesting.

ma 22: avondkursus innaken (2).

di 23: avondkursus biologisch tuinieren (2).

do 25: studiedag ekologisch stadsontwerp.

vrij/za/zo 26-27-28: innaken.

di 30: avondkursus biologisch tuinieren (3).

ma/di 29-30: winkelkursus blok 1: filosofieën en
stromingen (Boxtel).

september

zo 4: open dag: de ekologische producenten.

ma 5: avondkursus innaken (3).

di 6: avondkursus biologisch tuinieren (4).

do/vrij/za/zo 8-11: voeding voor gevorderden.

ma 12: avondkursus innaken (4).

ma 12: winkelkursus blok 2,3 presentatie en in-
richting; beheer van in- en verkoop (Utrecht).

di 13: winkelkursus blok 2,3 (Boxtel).

di 13: avondkursus biologisch tuinieren (5).

vrij/za/zo 16-17-18: kruidenweekend.

ma 19: avondkursus koken voor kamerbewoners
(1).

ma 19: winkelkursus blok 2,3 (Utrecht).

di 20: winkelkursus blok 2,3 (Boxtel).

di 20: avondkursus zuigelingen en peutervoeding
(1).

za 24: kacheldag.

ma 26: avondkursus koken voor kamerbewoners
(2).

ma 26: winkelkursus blok 4,5, voedings- en dieet-
leer; warenwet, produktinformatie en etikettering
(Utrecht).

di 27: winkelkursus blok 4,5 (Boxtel).

di 27: avondkursus zuigelingen- en peutervoeding
(2).

woe 28: doe-het-zelf voedselkursus (1).

do 29: studiedag innovatie/renovatie.

doende voorradig is, dat de produkten
er zo gaaf mogelijk uitzien en dat de
prijzen schappelijk zijn. Dit alles wil na-
tuurlijk niet zeggen dat de Arnhemmers
vies zijn van een plekje op een appel of
dat, om de prijzen zo laag mogelijk te
houden, boer of winkelier maar moet
gaan inleveren. Wel kun je je afvragen
of de huidige prijzen in sommige win-
kels wel redelijk zijn.

De vicieuze cirkel

Wanneer verse tuinbouwprodukten
stiefmoederlijk behandeld worden is het
gevaar groot in een vicieuze cirkel te-
recht te komen: Er zijn maar weinig
groenten, de prijs is hoog, dus de kon-
sument haalt zijn groenten op de markt.
Ekologische groenten blijven liggen,
gaan verleppen, weg doen is voor de al-

oktober

vrij/za/zo 30 september, 1-2 oktober: drukpun-
tenmassage.

ma 3: avondkursus koken voor kamerbewoners
(3).

ma 3: winkelkursus blok 4,5 (Utrecht).

di 4: winkelkursus blok 4,5 (Boxtel).

di 4: avondkursus zuigelingen- en peutervoeding
(3).

woe 5: doe-het-zelf voedselkursus (2).

vrij/za/zo 7-8-9: kookweekend.

za 8: geitendag.

ma 10: avondkursus koken voor kamerbewoners
(4).

ma 10: winkelkursus blok 4,5 (Utrecht).

di 11: winkelkursus blok 4,5 (Boxtel).

di 11: avondkursus zuigelingen- en peutervoeding
(4).

woe 12: doe-het-zelf voedselkursus (3).

vrij 14: windthema dag.

zo/ma/di/woe/do/vrij 16-21: open herfstweek.

ma 17: winkelkursus blok 4,5 (Utrecht).

di 18: winkelkursus blok 4,5 (Boxtel).

vrij/za/zo 21-22-23: voeding voor
beroepsgroepen-theoretisch deel.

ma 24: avondkursus koken voor kamerbewoners
(5).

ma 24: winkelkursus blok 4,5 (Utrecht).

di 25: winkelkursus blok 4,5 (Boxtel).

woe 26: doe-het-zelf voedselkursus (4).

do 27: studiedag energiearm bouwen.

ma 31: avondkursus koken voor kamerbewoners
(6).

ma 31: winkelkursus blok 4,5 (Utrecht).

november

di 1: winkelkursus blok 4,5 (Boxtel).

woe/do/vrij 2-3-4: kokskursus.

vrij/za/zo 4-5-6: wonen als groep.

ma 7: winkelkursus blok 5 (Utrecht).

di 8: winkelkursus blok 5 (Boxtel).

vrij 11: studiedag zachte technologie.

za 12: kippendag.

za 12: studiedag groen geld.

ma 14: winkelkursus blok 5 (Utrecht).

di 15: winkelkursus blok 5 (Boxtel).

woe/do/ 16-17: voeding voor beroepsgroepen -
praktijkgedeelte.

za/zo 19-20: voeding voor beroepsgroepen -
praktijkgedeelte.

ma 21: winkelkursus blok 5 (Utrecht).

di 22: winkelkursus blok 5 (Boxtel).

do 24: avondkursus de geneskrachtige werking
van edelstenen (1).

do 24: studiedag ontwerpen met passieve zonne-
energie.

vrij/za/zo 25-26-27: oriëntatie- en adviesweekend
voor zelfbeginners.

za 26: studiedag voor voedingsvoorlichters
(Utrecht).

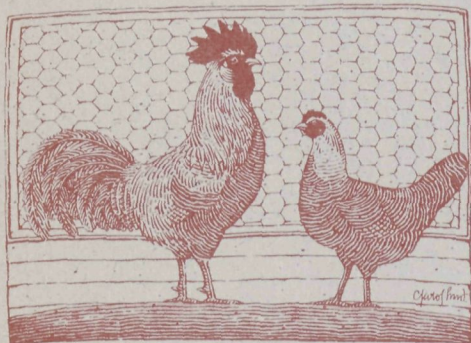
Ekotische waar

Miso en tamari spelen dan wel traditio-
neel een belangrijke rol in de alterna-
tieve voeding, toch wordt het tijd dat we
ons eens afvragen wat zij eigenlijk te be-
tekenen hebben in de ekologische voe-
ding. Zeker nu er steeds meer nieuwe
produkten bijkomen: *seitan*, *tofu*, *tem-
peh*, *carobpasta* . . ., het lijkt wel of we
de voedingsindustrie achterna hollen. Ik
wil hier niet zeggen dat deze produkten
waardeloos zijn; als smaakmakers en ar-
tikelen ter afwisseling zijn ze zeker beter
dan bouillontabletjes of hapklare soja-
brokjes. We beschouwen ze dan ook als
een aanvulling op de ekologische voe-
dingsmiddelen. De hoeveelheid en de
plaats van deze produkten in de winkel
moet dan ook bepaald worden door de
vraag ernaar. We moeten ze daarom

ma 28: winkelkursus blok 5 (Utrecht).
di 29: winkelkursus blok 5 (Boxtel).

december

do 1: avondkursus de geneeskrachtige werking van edelstenen (2).
do 8: avondkursus de geneeskrachtige werking van edelstenen (3).
vrij 9: studiedag energiebeleid.
za/zo/ 10-11: voedingsvoorlichting.
ma 12: winkelkursus blok 6,7 administratie, financiering, kontakten met overheidsinstanties (Utrecht).
di 13: winkelkursus blok 6,7 (Boxtel).
do 15: avondkursus de geneeskrachtige werking van edelstenen (4).
za 17: studiedag voor artsen en natuurartsen.
ma/di 19-20: winkelkursus blok 6,7 (Boxtel).

Algemene voorlichting

Lange themadag milieuvriendelijk huishouden.
Op zaterdag 20 augustus van 10.00 tot 22.00 uur een studiedag voor iedereen die beroepsmatig of vanuit de dagelijkse praktijk geïnteresseerd is in het zo mens- en milieuvriendelijk voeren van de eigen of andermans huishouding. Onderwerpen zullen zijn: Milieuvriendelijke was- en schoonmaakmiddelen, verf, energietips. Inklusief de maaltijden:
A f 55,—, B f 70,—, C f 85,—.

Winkelierskursus, eind augustus tot half december.
De gangbare vakopleiding voor de levensmiddelenbranche besteedt nauwelijks aandacht aan producten uit het alternatieve circuit. Ook voor een andere benadering van voorlichting, reclame en prijsopbouw is in deze opleiding weinig ruimte. De Kleine Aarde organiseert daarom voor de tweede keer deze cursus voor Eko-winkeliers. Diverse visies, producten en de verwerking daarvan worden behandeld. Daarnaast ook onderwerpen als: Voedings- en dieetleer, de warenwet, presentatie en inrichting van de winkel, beheer van in- en verkoop, administratie en financiering. De cursus is bedoeld voor mensen die al enige ervaring en kennis van het winkelbedrijf hebben. Er kan ingeschreven worden voor de hele cursus of voor onderdelen daarvan. De cursus wordt gegeven in Utrecht (maandag) en bij voldoende deelname ook in Boxtel (dinsdag). De kosten zijn f 20,— per dag. Een informatiestencil en inschrijfformulier kun je aanvragen bij De Kleine Aarde. Voor data: zie ook agenda voor in dit cursusprogramma.

Open zondag, 4 september.

Op deze dag is iedereen welkom, die geïnteresseerd is in de ideeën van De Kleine Aarde. De tuin, de piramidewoning, het bolhuis en de kruidtuin zijn vrij te bezichtigen. Deze dag zal in het teken staan van de milieuvriendelijke producent en konsument. In diverse stands zullen regionale (Brabant) producenten hun bedrijf en producten presenteren. U als konsument kunt zich informeren en eventueel producten kopen. Ook de voorlichtingsgroep van De Kleine Aarde zal informatie verschaffen. Natuurlijk wordt er weer gezorgd voor een lekkere en gezonde hap. Voor kinderen is opvang aanwezig. De dag is van 10.00 tot 17.00 uur. Het programmablad kost f 1,— en geldt als entree. Kom zoveel mogelijk zonder auto!

Kruidenweekend, 16-17-18 september.

In het najaar is het ook in de kruidtuin oogsttijd. Dit weekend besteden we vooral aan conservering en verwerking van kruiden. Als je volgend jaar een kruidtuin aan wilt leggen, is het goed om daar nu al voorbereidingen voor te treffen. Het gebruik van kruiden in de natuurgeneeskunde en als thee- en keukenkruiden komt natuurlijk ook aan de orde. Het weekend begint vrijdagavond om 20.00 uur en eindigt zondagmiddag om 16.00 uur.
A f 125,—, B f 155,—, C f 195,—.

Herfstweek, 16 t/m 21 oktober.

Een open werkweek voor mensen met of zonder kinderen die De Kleine Aarde van dichtbij naar ideeën en praktijk willen leren kennen. We bieden tijdens deze week de mogelijkheid voor praktisch werk in groente- en kruidtuin, vodenweverij en de keuken. Daarnaast ook informa-

Stelling' in de regio van Groene Band

ogische uitgangspunten waar-
'de Stelling' staat:
e verkoop van voedings-
elen volgens ekologische teelt
e zo min mogelijk bewerkt zijn.
et zoveel mogelijk betrekken
evensmiddelen uit eigen omge-
en die uit het seizoen afkomstig

penheid in prijsopbouw van de
smiddelen.

et streven naar een regionale
- en milieuvriendelijke struk-
van vervaardiging en ver-
ding van levensmiddelen.

Stelling' in de regio van de Groene Band

EL = Stichting Ekologische
smiddelen, het stichtingsbe-
bestaat uit 5 mensen die samen
twerking dragen voor de win-
e Stelling.

Groene Band: één van de negen
nale verdeelcentra voor ekologi-
levensmiddelen. De Groene
bestrijkt de regio Raalte-
erswijk-Nijmegen.

EL = Waarborg Ekologische
smiddelen. Dit is een vere-
g van tuinbouwers en andere
selproducenten, winkeliers, kon-
tengroepen, restaurants en de
ne Band.

hierdoor overigens niet beperk-
dat van andere winkels,
deel zelfs. Men had een positieve
gemaakt voor ekologische uit-
unten, en dit is volgens de men-
de Stelling iets anders dan bij-
eld biologisch-dynamische
spunten. De Stelling is van
dat niet alleen de teeltwijze be-
f een produkt ekologisch is, ook
ijvoorbeeld handelsoverwegingen
aarm worden hier geen produk-
makro-biotische of biologisch-
ische verdeelcentra verkocht.
s gaan allerlei produkten
en omdat, zo zegt Reynier Corne-
zich de economische crisis laten
ten. Economie en ecologie

worden dan door elkaar gehaald. Men
gaat allerlei concessies doen en op een
gegeven moment wordt men een neo-
reformwinkel.

Haalbaar?

Op de vraag of deze opzet een haalbare
kaart is, ook voor kleinere plaatsen, ant-
woordt Reynier dat een winkel een af-
spiegeling moet zijn van wat konsument
en winkelier wil. Zo kan hij zich voor-
stellen dat in kleinere plaatsen op ver-
zoek van de konsument een gedeelte van
het assortiment bestaat uit levens-
middelen van makro-biotische en/of
biologisch-dynamische verdeelcentra.
Vele winkeliers zullen het met deze visie
niet eens zijn en de discussie over welk
assortiment men moet voeren is allang
aan de gang.

Die kan dikwijls niet mee worden ge-
verd in een winkelgesprek. Sommige
winkels organiseren info-avonden in
samenwerking met milieu-vereniging.
Veel winkels organiseren kook-
kursussen, speciale avonden over ba-
voeding en andere onderwerpen. In
sommige gevallen valt dat tegen, in
meer gevallen wordt daar lonend ge-
bruik van gemaakt. En het komt de
winkel natuurlijk ten goede.

De vijfde poot. Nou, dat is dus de
moeilijkste.

Er bestaan al tien jaar lang eko-win-
Zij werkten, zeker in aanvang, alter-
tief, soms zelfs uiterst alternatief. In
alles.

De kunst zal het zijn om — vanuit
alternatief circuit — de weg te vinde-
naar de (nog) niet alternatieve klant.
En dat gebeurt niet bij de producenten
niet bij het verdeelcentrum, maar ju-
bij de winkels. Een ander produkt, en
andere economie, andere doelstelling
houdt natuurlijk in, dat je ook ande-
moet winkelen. De kunst zal zijn da-
andere zo naar buiten te brengen, te
demonstreren dat het aandacht trek-
die aandacht vasthoudt en innemen
werkt. Een eigen stijl, met eigen ker-
merken, maar gericht op mensen, die
van buiten komen.

Maar iedereen doet het op zijn eigen
wijze eigen wijze. Hoe eigenwijs dat
is wel belangrijk.

De winkel is de plaats van ontmoet-
tussen circuit en publiek.

Je kunt een prima assortiment heb-
Je goed presenteren, voldoende infor-
matie geven, enz. enz., maar dat
moet je ook nog het publiek kunnen
reiken. Dat is niet in de eerste plaat-
taak van de producenten en ook niet
van de verdelers.

Ik zal er niet voor pleiten, om aller-
middelen te gaan gebruiken in navo-
ging van de gangbare handel.

We hebben andere doelen, een ander
sortiment, dus je moet het ook anders
aanpakken.

Maar wel aanpakken. Ook dat is een
stuk van je vak, als winkelier. De kunst
is het publiek te raken met wat je wilt.
Dat wat je wilt, dat is een gegeven.
Maar je moet dat zien vanuit de
sument om contact te kunnen leggen.
Verplaats je daar maar eens in.

Hoe kan je de aandacht trekken en hoe
vasthouden?

Welke verwachtingen zal publiek heb-
ben?

Hoe komt het over, als je pas om tien
uur open gaat? Kunnen we het ons blij-
ven permitteren om 's maandags te slui-
ten? Je moet het redelijk mogelijk
maken dat je in de routing van de huis-
vrouw(-man) een plaats krijgt.

Als je geen concessies doet aan de men-
sen, dan is het advies een heel goedkoop
pandje te huren.

Dan zit je ook wel in de lift hoor. Maar
in die andere. Want er gaan immers ook
veel liften naar beneden.

Huib Bosse

tie over verantwoorde voeding, energiebesparing,
ekologisch tuinieren en aanverwante onder-
werpen.

Eén dag is er speciale aandacht voor padde-
stoelen. Ook uitstapjes naar alternatieve bedrijven
behoren tot het programma.

Voor kleine kinderen is er opvang.

De cursus begint zondagavond om 20.00 uur en
eindigt vrijdagochtend om 10.00 uur.

A f 180,—, B f 225,—, C f 255,—.

Weekendkursus Wonen als groep, 4-5-6 november.

Een ontmoetingsweekend voor mensen die op een
of andere wijze in een groep willen gaan wonen.
We zullen informatie aanbieden over diverse
ideeën en mogelijkheden. Zoals het piramide-
woonplan van De Kleine Aarde, centraal-wonen
projecten en zelfvoorzienend wonen en werken.
Ook problemen die je op sociaal en juridisch ter-
rein kunt tegenkomen worden besproken.

Er zal ruim aandacht gegeven worden aan ieders
ervaringen, ideeën en mogelijkheden bij het in
praktijk brengen van deze ideeën.

Kinderen zijn welkom. Voor opvang wordt ge-
zorgd.

Het weekend begint vrijdagavond om 20.00 uur en
eindigt zondag om 16.00 uur.

A f 125,—, B f 155,—, C f 195,—.

Themadag 'Waarom Groen Geld?', 12 november

Deze dag zal vooral mensen aanspreken die vanuit
hun beroep, studie of interesse betrokken zijn bij
het zoeken naar alternatieven voor ons ekono-
misch stelsel: veranderingen die een structurele
oplossing kunnen bieden.

'Arbeid en zeggenschap in bedrijven' en 'Het
Groene Geld-circuit' zullen de onderwerpen zijn
die op deze dag d.m.v. inleiding en gesprekken
worden aangeboden.

Voor de directe kosten van deze dag vragen we
f 25,— p.p. Voor de verdere kosten mag u, in de
lijn van deze dag, zelf bepalen wat het u 'waard'
is.

Tijd van 10.00 tot 17.00 uur.

Kleinschalige bedrijvigheid

**Oriëntatie en Adviesweekend voor zelfbeginners,
25-26-27 november**

Dit weekend is bedoeld voor iedereen die zich wil
oriënteren op de mogelijkheid voor het beginnen
van een eigen bedrijf, uitgezonderd een land- of
tuinbouwbedrijf. Voor dat laatste verzorgt de
landbouwvoorlichting ieder jaar een apart begin-
nersweekend. Daarnaast is dit weekend gericht op
degenen die al concrete plannen in een bepaalde
richting heeft, maar nog met vragen zit over ver-
gunningen, boekhouding, wetten, marketing etc..
Daarvoor komt een deskundige ondersteuning
vanuit MeMo en Kamer van Koophandel.

Er worden excursies georganiseerd naar bedrijven
binnen verschillende branches.

Het weekend begint vrijdagavond om 20.00 uur en
eindigt zondag om 16.00 uur.

A f 125,—, B f 155,—, C f 195,—.

doende voorradig is, dat de produkten
er zo gaaf mogelijk uitzien en dat de
prijzen schappelijk zijn. Dit alles wil na-
tuurlijk niet zeggen dat de Arnhemmers
vies zijn van een plekje op een appel of
dat, om de prijzen zo laag mogelijk te
houden, boer of winkelier maar moet
gaan inleveren. Wel kun je je afvragen
of de huidige prijzen in sommige win-
kels wel redelijk zijn.

De vicieuze cirkel

Wanneer verse tuinbouwprodukten
stiefmoederlijk behandeld worden is het
gevaar groot in een vicieuze cirkel te-
recht te komen: Er zijn maar weinig
groenten, de prijs is hoog, dus de kon-
sument haalt zijn groenten op de markt.
Ekologische groenten blijven liggen,
gaan verleppen, weg doen is voor de al-

Kursussen met gastdocenten

De hierna vermelde kursussen worden verzorgd
door gastdocenten van De Kleine Aarde.
Ook deze activiteiten staan in het teken van bewust
omgaan met je zelf en je omgeving. Deze kursus-
sen zijn georganiseerd in samenwerking met- en
onder verantwoording van de Kursusgroep.

Weekend drukpunt-massage

**'Voorkomen is beter dan genezen', 30 september en
1-2 oktober**

De natuurlijke, genezende krachten in de mens
zijn groot, het stimuleren van deze krachten is de
meest effectieve en onschadelijke manier van ge-
nezen en het voorkomen van ziektes.

Drukpunt-massage of *shiatsu* is een methode
waarmee voornamelijk met de handen en de duim
druk wordt uitgeoefend op energiebanen in het
lichaam. Met *shiatsu* kun je klachten als hoofd- en
rugpijn en verstoppingen voorkomen en ver-
helpen. Het maakt je meer zelfvoorzienend en
ziektkosten worden gedrukt.

Dit weekend biedt je een unieke kans om de
grondbeginselen van deze methode in korte tijd te
leren.

Ervaring of voorkennis is geen vereiste voor deel-
name aan deze cursus.

De cursus wordt begeleid door Gérard Heijnen.
Hij geeft al langere tijd *shiatsu*-kursussen en ad-
vies op het terrein van gezonde voeding, hij
volgde hiervoor onder andere een opleiding aan
het *Kushi*-instituut in Londen.

Het weekend begint vrijdagavond om 20.00 uur en
eindigt zondag om 16.00 uur.

A f 125,—, B f 155,—, C f 195,—.

**Gastkursus 'De geneeskrachtige werking van edel-
stenen', 24 november, 1-8-15 december**

Op vier woensdagavonden zal gastdocente Han-
neke van de Graaf een cursus over de genezende
kracht van edelstenen geven. Zij werkt hier in de
praktijk al jaren mee.

De meest voorkomende en ook zeldzame stenen
zullen door haar op nuchtere, maar gevoelige
wijze besproken en bekeken worden. Enige voor-
kennis is niet nodig.

De avonden zijn van 20.00 uur tot 22.30 uur.

A f 45,—, B f 60,—, C f 80,—.

**Weekend spinnen en verven met plantaardige verf-
stoffen, 12-13-14 augustus**

Zelf verven is leuk om te doen en je krijgt prach-
tige kleuren die meestal goed bij elkaar passen.
Als je kritisch met de beitsmiddelen omgaat, ben
je ook nog milieuvriendelijk bezig.

Inhoud van het weekend: spinnen van wol, zijde,
katoen, vlas, wassen en kaarden, beoordelen van
een vacht, twijnen. Aan de hand van een schema
leren we alle mogelijkheden van een plantaardige
verfstof te benutten. Met elke verfstof kun je al
zo'n 18 kleuren maken.

Het weekend begint vrijdagavond om 20.00 uur en
eindigt zondag om 15.00 uur.

A f 125,—, B f 155,—, C f 195,—.

Ekotische waar

Miso en *tamari* spelen dan wel traditio-
neel een belangrijke rol in de alterna-
tieve voeding, toch wordt het tijd dat we
ons eens afvragen wat zij eigenlijk te be-
tekenen hebben in de ekologische voe-
ding. Zeker nu er steeds meer nieuwe
produkten bijkomen: *seitan*, *tofu*, *tem-
peh*, *carobpasta* . . ., het lijkt wel of we
de voedingsindustrie achterna hollen. Ik
wil hier niet zeggen dat deze produkten
waardeloos zijn; als smaakmakers en ar-
tikelen ter afwisseling zijn ze zeker beter
dan bouillontabletjes of hapklare soja-
brokjes. We beschouwen ze dan ook als
een aanvulling op de ekologische voe-
dingsmiddelen. De hoeveelheid en de
plaats van deze produkten in de winkel
moet dan ook bepaald worden door de
vraag ernaar. We moeten ze daarom

Voeding

Avondkursus innaken, 15-22 augustus en 5-12 september

Als de zomer weer bijna voorbij is, willen we de overvloed aan groenten en fruit op een verantwoorde manier verwerken, zodat we er in de koude wintermaanden nog wat aan hebben. Weken, melkzure gisting, jams zonder suiker en andere vormen van inmaak komen tijdens deze 4 avonden aan bod. Tijd van 19.00 tot 22.00 uur. A f 60,—, B f 75,—, C f 100,—.

Weekendkursus innaken, 26-27-28 augustus

In dit weekend worden dezelfde onderwerpen behandeld als in de avondkursus innaken. Het weekend begint vrijdagavond om 20.00 uur en eindigt zondag om 16.00 uur. A f 125,—, B f 155,—, C f 195,—.

Kursus voeding voor gevorderden, 8-9-10-11 september

Een cursus voor mensen die al enige tijd bezig zijn met alternatieve voeding. De cursus probeert tegemoet te komen aan de behoefte naar zowel theoretische als praktische scholing. Op het programma o.a.: Verschillende voedingssystemen, warenkennis, voedingsleer, voeding en Derde Wereld, recepten- en menuleer, praktijk van de ecologische keuken. Wil je voedingsvoorlichting geven, dan kun je aansluitend op de cursus, de cursus in december volgen. Tijd: van donderdagochtend 10.00 uur tot zondagmiddag 16.00 uur.

Avondkursus koken voor kamerbewoners, 19-26 september, 3-10-24-31 oktober

Deze avondkursus is bedoeld voor de (toekomstige) kamerbewoners, die zelf verantwoord willen koken in plaats van gebruik te maken van kant-en-klaar voedsel of voedsel uit pakjes en blikken. In deze cursus komen o.a. het bereiden van diverse warme maaltijden, lunches en gebak aan bod. Tijd: van 18.30 tot 21.00 uur. A f 90,—, B f 100,—, C f 115,—.

Avondkursus koken voor kamerbewoners, 19-26 september, 3-10-24-31 oktober

Deze avondkursus is bedoeld voor (toekomstige) kamerbewoners die zelf verantwoord willen koken. Zelf koken i.p.v. gebruik te maken van kant en klaar voedsel of voedsel uit pakjes en blikken. Aan bod komen o.a. het bereiden van warme maaltijden, lunches en gebak. Tijd: van 18.30 tot 21.00 uur. A f 90,—, B f 100,—, C f 115,—.

Kookweekend, 7-8-9 oktober

Tijdens dit kookweekend maken de kursisten kennis met de ecologische voeding. Er wordt aandacht besteed aan vele aspecten van de voeding zoals: warme maaltijd, lunches, brood en gebak. Het weekend is vooral gericht op de praktijk, daarnaast zullen ook enkele theoretische achtergronden aan de orde komen. Tijd: van vrijdagavond 20.00 uur tot zondagmiddag 16.00 uur. A f 125,—, B f 155,—, C f 195,—.

Kursus voor instellingskoks, 2-3-4 november

Een cursus voor instellings- en dieetkoks die zich theoretisch en praktisch met ecologische voeding willen bezig houden. Er wordt aandacht besteed aan de uitgangspunten van ecologische voeding en de toepassingsmogelijkheden in de instellingskeuken. Ook komen onderwerpen aan bod zoals: 'Alternatieve voeding en dieetproblematiek' en 'De organisatie van het ecologische voedselcircuit'. Tijd: van woensdagmorgen 10.00 uur tot vrijdagmiddag 16.00 uur. A f 150,—, B f 180,—, C f 200,—.

Kursus voeding voor beroepsgroepen, 21-22-23 oktober en 16-17 november of 19-20 november

Deze cursus is bedoeld als nascholing voor mensen met een traditionele voedingsopleiding (leerkrachten huishoudkunde, T.H.W.-ers, diëtisten). We willen aansluiten bij het werkveld van de kursisten, zodat ze in de praktijk aan de slag kunnen. De cursus bestaat uit een theoretisch en een praktisch gedeelte. Op het programma staan o.a.:
- geschiedenis en uitgangspunten van verschillende alternatieve voedingssystemen.
- ecologische landbouw
- warenkennis
- voeding en het wereldvoedselvraagstuk
Tijdens de praktijkdagen op 16-17 november of 19-20 november komt het werken in de ecologische keuken aan bod. Tijd: het theoretisch gedeelte begint 's morgens om 11.00 uur het praktisch gedeelte om 10.00 uur. A f 275,—, B f 295,—, C f 320,—.

Studiedag voor voedingsvoorlichters, 26 november in Utrecht

Een studiedag voor mensen die voorlichting over voeding geven, i.p.v. de vroegere terugkomdagen. Thema van deze dag 'Diëten en alternatieve voeding'. Hoe kun je een dieet in een alternatieve voeding inpassen? Daarnaast staan op het programma:
- uitwisseling van ervaringen bij het geven van voorlichting
- laatste nieuwtjes op voedingsgebied
Tijd: zaterdag van 10.00 uur tot 17.00 uur. De prijs van deze cursus f 25,—; de kursisten moeten zelf hun lunchpakket meenemen.

Weekend 'Voedingsvoorlichting', 10-11 december

Ben je ook zo'n self-made voedingsvoorlichter?

Stelling' in de regio van Groene Band

Ecologische uitgangspunten waar 'de Stelling' staat: de verkoop van voedingsmiddelen volgens ecologische teelt en zo min mogelijk bewerkt zijn. Het zoveel mogelijk betrekken van levensmiddelen uit eigen omgeving die uit het seizoen afkomstig

zijn. De Stelling heeft een bijdrage aan de prijsopbouw van de levensmiddelen.

De Stelling streeft naar een regionale en milieuvriendelijke structuur van vervaardiging en verdeling van levensmiddelen.

Stelling' in de regio van de Groene Band

DEEL = Stichting Ecologische Levensmiddelen, het stichtingsbestuur bestaat uit 5 mensen die samen verantwoording dragen voor de winst van de Stelling.

Groene Band: één van de negen regionale verdeelcentra voor ecologische levensmiddelen. De Groene Band bestrijkt de regio Raalte-Elterswijk-Nijmegen.

DEEL = Waarborg Ecologische Levensmiddelen. Dit is een vereniging van tuinbouwers en andere zelfproducenten, winkeliers, consumentengroepen, restaurants en de Groene Band.

Door hierdoor overigens niet beperkt dat van andere winkels, de Stelling zelf. Men had een positieve bijdrage gemaakt voor ecologische uitgangspunten, en dit is volgens de mening van de Stelling iets anders dan bijvoorbeeld biologisch-dynamische uitgangspunten. De Stellingen zijn van mening dat niet alleen de teeltwijze belangrijk is, ook het produkt ecologisch is, ook bijvoorbeeld handelsoverwegingen daarom worden hier geen producten van makro-biotische of biologische verdeelcentra verkocht. Men gaat allerlei produkten kopen omdat, zo zegt Reynier Cornelisz de economische crisis laten zien. Economie en ecologie

worden dan door elkaar gehaald. Men gaat allerlei concessies doen en op een gegeven moment wordt men een neo-reformwinkel.

Haalbaar?

Op de vraag of deze opzet een haalbare kaart is, ook voor kleinere plaatsen, antwoordt Reynier dat een winkel een afspiegeling moet zijn van wat konsument en winkelier wil. Zo kan hij zich voorstellen dat in kleinere plaatsen op verzoek van de konsument een gedeelte van het assortiment bestaat uit levensmiddelen van makro-biotische en/of biologisch-dynamische verdeelcentra. Vele winkeliers zullen het met deze visie niet eens zijn en de discussie over welk assortiment men moet voeren is allang aan de gang.

Die kan dikwijls niet mee worden ge-
verd in een winkelgesprek. Sommige
winkels organiseren info-avonden in
samenwerking met milieu-vereniging.
Veel winkels organiseren kook-
kursussen, speciale avonden over ba-
voeding en andere onderwerpen. In
sommige gevallen valt dat tegen, in-
meer gevallen wordt daar lonend ge-
bruik van gemaakt. En het komt de
winkel natuurlijk ten goede.

De vijfde poot. Nou, dat is dus de
moeilijkste.
Er bestaan al tien jaar lang eko-win-
Zij werkten, zeker in aanvang, alter-
tief, soms zelfs uiterst alternatief. In
alles.

De kunst zal het zijn om — vanuit
alternatief circuit — de weg te vinde
naar de (nog) niet alternatieve klant.
En dat gebeurt niet bij de producent
niet bij het verdeelcentrum, maar ju-
bij de winkels. Een ander produkt, a-
andere economie, andere doelstellin-
houdt natuurlijk in, dat je ook ande-
moet winkelen. De kunst zal zijn da-
andere zo naar buiten te brengen, te
demonstreren dat het aandacht trek-
die aandacht vasthoudt en innemen
werkt. Een eigen stijl, met eigen ker-
merken, maar gericht op mensen, d-
van buiten komen.

Maar iedereen doet het op zijn eigen
wijze eigen wijze. Hoe eigenwijs dat
is wel belangrijk.

De winkel is de plaats van ontmoet-
tussen circuit en publiek.

Je kunt een prima assortiment hebt
Je goed presenteren, voldoende info-
matie geven, enz. enz. enz., maar da-
moet je ook nog het publiek kunne-
reiken. Dat is niet in de eerste plaat-
taak van de producenten en ook ni-
van de verdelers.

Ik zal er niet voor pleiten, om aller-
middelen te gaan gebruiken in nave-
ging van de gangbare handel.

We hebben andere doelen, een ande-
sortiment, dus je moet het ook ande-
aanpakken.

Maar wel aanpakken. Ook dat is ee-
stuk van je vak, als winkelier. De k-
is het publiek te raken met wat je v-
Dat wat je wilt, dat is een gegeven.
Maar je moet dat bezien vanuit de
sument om contact te kunnen legg-

Verplaats je daar maar eens in.
Hoe kan je de aandacht trekken en hoe
vasthouden?

Welke verwachtingen zal publiek heb-
ben?

Hoe komt het over, als je pas om tien
uur open gaat? Kunnen we het ons blij-
ven permitteren om 's maandags te slui-
ten? Je moet het redelijk mogelijk
maken dat je in de routing van de huis-
vrouw(-man) een plaats krijgt.

Als je geen concessies doet aan de men-
sen, dan is het advies een heel goedkoop
pandje te huren.

Dan zit je ook wel in de lift hoor. Maar
in die andere. Want er gaan immers ook
veel liften naar beneden.

Huub Bosse

Min of meer toevallig gestart met het geven van
lezingen, kooklessen e.d.. Heb je ook behoefte aan
meer scholing? Dan is dit weekend misschien iets
voor jou. Aan de orde komen o.a.:

- het maken van een lessenplan
- hoe zet je een kookles op
- welke werkvormen kun je gebruiken bij het
geven van je les.

Een heel praktisch weekend waar je echt zelf aan
de slag moet.

Tijd: van zaterdagmorgen 10.00 uur tot zondag-
middag 16.00 uur.

A f 110,—, B f 135,— C f 160,—.

Kursussen van gastdocenten

Avondkursus zuigelingen- en peutervoeding, 20-27
september en 4-11 oktober

Een cursus voor ouders en a.s. ouders die hun
baby en peuter op een verantwoorde wijze willen
voeden.

Op het programma staan o.a. de volgende onder-
werpen: borstvoeding, alternatieven voor borst-
voeding, overgaan op vaste voeding, het bereiden
van gerechtes voor baby en peuter.

Tijdens deze cursus is de uitwisseling van erva-
ringen erg belangrijk.

Gastdocent is Cuner Kuhlmann. Zij is lerares
gezondheidskunde en huishoudkunde en werkte
ook aan het vorige weekend enthousiast mee. Cu-
nera heeft zelf één (binnenkort twee) kinderen.

Tijd: van 20.00 tot 22.00 uur.

A f 45,—, B f 62,50,— C f 85,—.

Doe-het-zelf voedselkursus, 28 september, 5-12 en
26 oktober

In deze avondkursus worden de volgende onder-
werpen behandeld:

- gist- en zuurdesembrood van volkorenmeel
- eenvoudig gebak: vlaaien en kruidkoeke
- yoghurt en kwark
- bereiding van zuurkool en zoetzuur

Gastdocent Greet Hoppers is diëtiste en oud-
medewerkster van de voedingsgroep.

Tijd: van 19.30 tot 22.00 uur.

A f 50,—, B f 70,— C f 85,—.

Landbouw

Achtergronden en aanleg van een wilde plantentuin,
23 en 24 juli

Een siertuin aanleggen met inheemse planten, dus
met planten die hier van nature voorkomen? Ja,
dat is zeker mogelijk en veel leuker dan u wellicht
op het eerste gezicht denkt. Zo'n tuin is boeiend
en verrassend, er is steeds wat te beleven.

Wel is het belangrijk wat kennis van zaken te
hebben alvorens u aan een dergelijke tuin begint.
Er wordt tijdens de cursus uitgebreid ingegaan op
de verschillende typen levensgemeenschappen,
hun grondsoorten en andere belangrijke factoren.

doende voorradig is, dat de produkten
er zo gaaf mogelijk uitzien en dat de
prijzen schappelijk zijn. Dit alles wil na-
tuurlijk niet zeggen dat de Arnhemmers
vies zijn van een plekje op een appel of
dat, om de prijzen zo laag mogelijk te
houden, boer of winkelier maar moet
gaan inleveren. Wel kun je je afvragen
of de huidige prijzen in sommige win-
kels wel redelijk zijn.

De vicieuze cirkel

Wanneer verse tuinbouwprodukten
stiefmoederlijk behandeld worden is het
gevaar groot in een vicieuze cirkel te-
recht te komen: Er zijn maar weinig
groenten, de prijs is hoog, dus de kon-
sument haalt zijn groenten op de markt.
Ekologische groenten blijven liggen,
gaan verleppen, weg doen is voor de al-

Verder is het belangrijk om te weten hoe je het in
de praktijk aanpakt dus de aanleg ervan en het
onderhoud.

Deze dagen zijn vooral bedoeld voor mensen, die
hun tuin nog moeten aanleggen of hem willen ver-
anderen en er eens iets anders mee willen doen.
Andere belangstellenden zijn ook welkom.

Tijd: van zaterdagochtend 10.00 uur tot zondag-
middag 17.00 uur.

A f 110,—, B f 135,— C f 160,—.

Studiedag vruchtwisseling, kombinatietelten en
ziekten en plagen, 30 juli

De vruchtwisseling en het voorkomen van ziekten
en plagen staan in nauwe relatie met elkaar. Bo-
vendien is er in dit verband ook met combinatie-
telten wat te doen. Welke betekenis deze onder-
werpen voor onze moestuin hebben wordt
uitgebreid tijdens deze studiedag besproken.

De studiedag is bedoeld voor de gevorderde en
zeer geïnteresseerde amateurtuinder.

Tijd: van 10.00 tot 17.00 uur.

A f 40,—, B f 60,— C f 75,—.

Studiedag grond en bemesting, 21 augustus

Op deze dag wordt wat dieper ingegaan op het
thema grond en bemesting. Aan de orde komen
grondsoorten, structuur van de grond en bodem-
leven, de betekenis van de grond voor de plant,
mestsoorten, welke voedingselementen belangrijk
zijn voor bepaalde functies in de plant, het grond-
onderzoek, etc.

Deze dag is speciaal bedoeld voor de gevorderde
of zeer geïnteresseerde amateurtuinder, die meer
kennis over deze materie op wil doen.

Tijd: van 10.00 tot 17.00 uur.

A f 40,—, B f 60,— C f 75,—.

Avondkursus ekologisch tuinieren, 16-23-30 augus-
tus en 6-13 september

Op vijf dinsdagavonden een cursus biologisch tui-
nieren voor volkstuinters. In deze cursus komen
aan bod: grondsoorten, grondbewerking, bemes-
ting, compost maken, vruchtwisseling, het maken
van een teeltplan en het voorkomen van ziekten
en plagen.

Verdere informatie over zaaien, verspenen, plan-
ten en de mogelijkheden van plat glas. De cursus
legt een basis om goed ekologisch te tuinieren. Bij
uitstek geschikt voor mensen uit de omgeving.

Tijd: van 19.30 tot 21.30 uur.

A f 55,—, B f 75,— C f 90,—.

Geitendag, 8 oktober

Studiedag over het houden van geiten en de kaas-
bereiding. Deze dag wordt op een geitenbedrijf
gehouden.

Tijd: van 10.00 tot 17.00 uur.

A f 40,—, B f 60,— C f 75,—.

Kippendag, 12 november

Een studiedag over hoe je zelf kippen kunt
houden: o.a. het hok, het voer en ziekten komen
aan bod.

Tijd: van 10.00 tot 17.00 uur.

A f 40,—, B f 60,— C f 75,—.

Ekotische waar

Miso en tamari spelen dan wel traditio-
neel een belangrijke rol in de alterna-
tieve voeding, toch wordt het tijd dat we
ons eens afvragen wat zij eigenlijk te be-
tekenen hebben in de ekologische voe-
ding. Zeker nu er steeds meer nieuwe
produkten bijkomen: seitan, tofu, tem-
peh, carobpasta . . ., het lijkt wel of we
de voedingsindustrie achterna hollen. Ik
wil hier niet zeggen dat deze produkten
waardeloos zijn; als smaakmakers en ar-
tikelen ter afwisseling zijn ze zeker beter
dan bouillontabletjes of hapklare soja-
brokjes. We beschouwen ze dan ook als
een aanvulling op de ekologische voe-
dingsmiddelen. De hoeveelheid en de
plaats van deze produkten in de winkel
moet dan ook bepaald worden door de
vraag ernaar. We moeten ze daarom

Bouwdagen

Dit is een serie van 4 lange studiedagen voor ontwerpers, architecten, bouwkundigen, stedenbouwers, planologen en andere beroepsmatig geïnteresseerden, die op de hoogte willen blijven van de ontwikkelingen in de bebouwde omgeving. De studiedagen kunnen ook afzonderlijk gevolgd worden. Een lange studiedag duurt van 's ochtends 10.00 uur tot 's avonds 9.00 uur en is inclusief maaltijden. Mogelijkheden tot overnachting zijn aanwezig. De kosten per lange studiedag inclusief maaltijden zijn vanaf f 70,—, A f 70,—, B f 90,— C f 105,—.

1. Ekologische stadsontwerp, donderdag 25 augustus 1983

Uitgangspunt van deze studiedag zijn de problemen die ontstaan door het toepassen van zonne- en windenergie. Daarnaast geldt als leidraad de kleinschalige samenlevingsvorm, dit zowel in de zin van structurele voorzieningen als in de directe leefomgeving.

2. Innovatie/Renovatie, 29 september 1983

Deze studiedag gaat over de vernieuwde en hernieuwde inzichten over de renovatie van het bestaande huizenbestand in Nederland (zo'n 4 miljoen woningen) in de stedelijke gebieden in Nederland. Het toepassen van vernieuwde ecologische woonprincipes, is het hoofdthema van deze dag.

3. Energiearme bouw, 27 oktober 1983

Uitgangspunt is de huidige stand van zaken in de bouw. De dag zal toegespitst worden op twee aspecten, nl. de technische- en de architectonische aspecten van energiearm bouwen. Bij de technische aspecten komen naar voren de isolatiewaarde, het verwarmingssysteem, de mechanische ventilatie en de toepassing van materialen. De architectonische aspecten gaan over het gebruik en indeling van ruimten, de vormgeving van het gebouw en zijn omgeving, de oriëntatie en de invloed van de technische aspecten.

4. Passieve zonne-energie, 24 november 1983

Bij deze lange studiedag gaat het om projecten die reeds zijn uitgevoerd, waarbij de problemen op een rij gezet worden. Daarnaast wordt er ingegaan op de gebruiksmogelijkheden van passieve zonne-energie, zowel praktisch, technisch, als architectonisch. De opbrengst en het rendement van dergelijke

bouwkundige systemen zal doorgelicht worden en de mogelijkheden van warmteopslag worden aangegeven. Daarbij wordt ingegaan op de ontwerp-kriteria die voor het ontwerpen noodzakelijk zijn.

Energie-dagen

Deze serie van 4 themadagen, is voor professionele mensen, actieve belangstellenden, gebruikers en producenten.

Een themadag is van 's ochtends 10 tot 's middags 5 uur, inclusief een maaltijd. De themadagen kunnen ook afzonderlijk gevolgd worden. De kosten per themadag zijn inclusief maaltijd vanaf f 40,—.

A f 40,—, B f 60,— C f 75,—.

1. Kacheldag, zaterdag 24 september 1983

Deze dag is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in het gebruik van houtkachels. Aandacht wordt besteed aan de veiligheids- en milieuaspecten. Dus hoe kan een kachel die geschikt is voor zowel kolen als hout en ten onrechte vaak al-lesbrander wordt genoemd, op een verantwoorde manier worden gebruikt?

Verschillende types van kachels worden met elkaar vergeleken en ook wordt gekeken naar de mogelijkheid om een houtkachel in een c.v. systeem in te passen.

2. Winddag, vrijdag 14 oktober

Op deze tweede themadag over windenergie ligt ditmaal het accent op de (gedeeltelijke) zelfbouw. Verschillende problemen die bij zelfbouw kunnen optreden worden onder de loep genomen, zowel technisch als juridische. Daarnaast wordt aandacht geschonken aan juist de kleinschalige productie van windmolens en het decentraal toepassen van windenergie.

3. Zachte technologie, vrijdag 11 november 1983

Hoofdthema van deze dag is de ontwikkeling en toepassing van zachte technologie juist in de Westerse maatschappij. Hierbij worden deze technologieën uitgewerkt voor de Derde Wereld landen, maar toepassing ervan is afhankelijk van de Westerse landen. Als leidraad wordt de ontwikkeling van ideeën en projecten genomen zoals die nu in Nederland spelen.

4. Energiebeleid, vrijdag 9 december

Centraal op deze studiedag staat de vraag welk energiebeleid vanuit milieu-oogpunt het meest gewenst is.

Twee zogeheten milieu-scenario's, toekomstplannen voor het te voeren beleid op energiegebied dus, worden met elkaar vergeleken. Daarbij wordt niet alleen gelet op effecten voor het milieu, maar ook wordt gekeken naar gevolgen voor de werkgelegenheid en naar de investeringen die nodig zijn. De twee scenario's waar het om gaat zijn het CE scenario en het scenario van Joop Boer en Joop Oudelhuis uit Groningen.

Iedereen die geïnteresseerd is in de discussie over energiebeleid is van harte welkom.

Stelling' in de regio van Groene Band

ogische uitgangspunten waar-
'de Stelling' staat:
e verkoop van voedings-
delen volgens ecologische teelt
e zo min mogelijk bewerkt zijn.
et zoveel mogelijk betrekken
evensmiddelen uit eigen omge-
en die uit het seizoen afkomstig

penheid in prijsopbouw van de
smiddelen.

et streven naar een regionale
- en milieuvriendelijke struk-
van vervaardiging en ver-
ding van levensmiddelen.

Stelling' in de regio van de ne Band

EL = Stichting Ecologische
nsmiddelen, het stichtingsbe-
bestaat uit 5 mensen die samen
ntwoording dragen voor de win-
de Stelling.

Groene Band: één van de negen
nale verdeelcentra voor ecologi-
levensmiddelen. De Groene
bestrijkt de regio Raalte-
erswijk-Nijmegen.

EL = Waarborg Ecologische
nsmiddelen. Dit is een vere-
g van tuinbouwers en andere
selproducenten, winkeliers, kon-
tengroepen, restaurants en de
ne Band.

s hierdoor overigens niet beperk-
dat van andere winkels,
deel zelfs. Men had een positieve
gemaakt voor ecologische uit-
nuten, en dit is volgens de men-
de Stelling iets anders dan bij-
eld biologisch-dynamische
gspunten. De Stelling is van
g dat niet alleen de teeltwijze be-
f een produkt ecologisch is, ook
bijvoorbeeld handelsoverwegingen
aarom worden hier geen produk-
makro-biotische of biologisch-
ische verdeelcentra verkocht.
ls gaan allerlei produkten
en omdat, zo zegt Reynier Corne-
zich de economische crisis laten
ten. Economie en ecologie

worden dan door elkaar gehaald. Men
gaat allerlei concessies doen en op een
gegeven moment wordt men een neo-
reformwinkel.

Haalbaar?

Op de vraag of deze opzet een haalbare
kaart is, ook voor kleinere plaatsen, ant-
woordt Reynier dat een winkel een af-
spiegeling moet zijn van wat konsument
en winkelier wil. Zo kan hij zich voor-
stellen dat in kleinere plaatsen op ver-
zoek van de konsument een gedeelte van
het assortiment bestaat uit levens-
middelen van makro-biotische en/of
biologisch-dynamische verdeelcentra.
Vele winkeliers zullen het met deze visie
niet eens zijn en de discussie over welk
assortiment men moet voeren is allang
aan de gang.

Die kan dikwijls niet mee worden ge-
verd in een winkelgesprek. Sommige
winkels organiseren info-avonden in
samenwerking met milieu-vereniging
Veel winkels organiseren kook-
kursussen, speciale avonden over ba-
voeding en andere onderwerpen. In
sommige gevallen valt dat tegen, in-
meer gevallen wordt daar lonend ge-
bruik van gemaakt. En het komt de
winkel natuurlijk ten goede.

De vijfde poot. Nou, dat is dus de
moeilijkste.

Er bestaan al tien jaar lang eko-win-
Zij werkten, zeker in aanvang, alter-
tief, soms zelfs uiterst alternatief. In
alles.

De kunst zal het zijn om — vanuit
alternatief circuit — de weg te vinde
naar de (nog) niet alternatieve klant
En dat gebeurt niet bij de producent
niet bij het verdeelcentrum, maar ju-
bij de winkels. Een ander produkt,
andere economie, andere doelstellin-
houdt natuurlijk in, dat je ook ande
moet winkelen. De kunst zal zijn da-
andere zo naar buiten te brengen, t
demonstreren dat het aandacht trek-
die aandacht vasthoudt en innemer
werkt. Een eigen stijl, met eigen ke-
merken, maar gericht op mensen, d
van buiten komen.

Maar iedereen doet het op zijn eige
wijze eigen wijze. Hoe eigenwijs da-
is wel belangrijk.

De winkel is de plaats van ontmoet-
tussen circuit en publiek.

Je kunt een prima assortiment heb-
Je goed presenteren, voldoende inf-
matie geven, enz. enz., maar d
moet je ook nog het publiek kunne
reiken. Dat is niet in de eerste plaa-
taak van de producenten en ook ni-
van de verdelers.

Ik zal er niet voor pleiten, om aller-
middelen te gaan gebruiken in nav-
ging van de gangbare handel.

We hebben andere doelen, een and-
sortiment, dus je moet het ook and-
aanpakken.

Maar wel aanpakken. Ook dat is e
stuk van je vak, als winkelier. De
is het publiek te raken met wat je
Dat wat je wilt, dat is een gegeven
Maar je moet dat bezien vanuit de
sument om contact te kunnen leggen.
Verplaats je daar maar eens in.

Hoe kan je de aandacht trekken en hoe
vasthouden?

Welke verwachtingen zal publiek heb-
ben?

Hoe komt het over, als je pas om tien
uur open gaat? Kunnen we het ons blij-
ven permitteren om 's maandags te slui-
ten? Je moet het redelijk mogelijk
maken dat je in de routing van de huis-
vrouw(-man) een plaats krijgt.

Als je geen concessies doet aan de men-
sen, dan is het advies een heel goedkoop
pandje te huren.

Dan zit je ook wel in de lift hoor. Maar
in die andere. Want er gaan immers ook
veel liften naar beneden.

Huub Bosse

Algemeen

Lezingen en exkursies

Over De Kleine Aarde en haar uitgangspunten
met betrekking tot energie, voeding en landbouw.
Medewerk(st)ers houden inleidingen voor groepen
en instellingen. Bij een exkursie wordt u boven-
dien rondgeleid over het terrein.

Verhuur

Op verzoek sturen wij u een lijst met de diaserie
en maquettes die wij verhuren.

Studiedagen en werkweken

Voor groepen van maximaal 30 personen. Een of
meerdere dagen op De Kleine Aarde; een kombi-
natie van kennismaken met onze ideeën en prak-
tisch werken in tuin, keuken en voddeweaverij.
Het programma stellen we in overleg met de groep
samen.

Prijs afhankelijk van het programma ongeveer
f 40,— pp. per dag.

Bijtijds aanvragen

Om teleurstellingen te voorkomen is het raadzaam
om lezingen, exkursies, studiedagen, etc. liefst
twee maanden van tevoren aan te vragen. Werk-
weken moeten wij al een jaar van tevoren in-
plannen.

Aanmelding

Aanmelding kan alleen met het aanmeldingsfor-
mulier. Als u voor een bepaalde activiteit als re-
serve staat genoteerd, dient u zich een volgende
keer opnieuw in te schrijven.

Overnachting en maaltijden

Tijdens weekends en werkweken kunt u op het
terrein overnachten. Er zijn vijf slaapzaaltjes met
in totaal 32 bedden. Overnachtingen en maaltijden
zijn in de kursusprijs inbegrepen.

Telefonische informatie: 04116-84921. Schriftelijk:
De Kleine Aarde kursuswerk, Munsel 17. Postbus
151, 5280 AD Boxtel.

Aanmeldingsformulier

Verstuur dit aanmeldingsformulier in een envelop, of neem de gegevens hiervan over op een
briefkaart.

Aktiviteiten en datum: _____

Naam: _____

Adres: _____

Woonplaats en postcode: _____

Telefoon: _____

Geboortedatum: _____

Bekendheid met het onderwerp: weinig/redelijk/veel

Kursusprijs (naar inkomen, zie onder): f _____

Datum: _____

Handtekening: _____

Ik betaal het kursugeld kontant bij aankomst.

Bij annulering ben ik 50% van de kursusprijs verschuldigd.

A = minimuminkomen, B = modaal inkomen, C = boven modaal inkomen.

Bij ontvangst van dit inschrijfformulier bent u genoteerd als deelnemer (m/v). U ontvangt alleen bericht
van ons als u niet geplaagd kunt worden.

De Kursusgroep

doende voorradig is, dat de produkten
er zo gaaf mogelijk uitzien en dat de
prijzen schappelijk zijn. Dit alles wil na-
tuurlijk niet zeggen dat de Arnhemmers
vies zijn van een plekje op een appel of
dat, om de prijzen zo laag mogelijk te
houden, boer of winkelier maar moet
gaan inleveren. Wel kun je je afvragen
of de huidige prijzen in sommige win-
kels wel redelijk zijn.

De vicieuze cirkel

Wanneer verse tuinbouwprodukten
stiefmoederlijk behandeld worden is het
gevaar groot in een vicieuze cirkel te-
recht te komen: Er zijn maar weinig
groenten, de prijs is hoog, dus de kon-
sument haalt zijn groenten op de markt.
Ekologische groenten blijven liggen,
gaan verleppen, weg doen is voor de al-

Ekotische waar

Miso en tamari spelen dan wel traditio-
neel een belangrijke rol in de alterna-
tieve voeding, toch wordt het tijd dat we
ons eens afvragen wat zij eigenlijk te be-
tekenen hebben in de ekologische voe-
ding. Zeker nu er steeds meer nieuwe
produkten bijkomen: seitan, tofu, tem-
peh, carobpasta . . . , het lijkt wel of we
de voedingsindustrie achterna hollen. Ik
wil hier niet zeggen dat deze produkten
waardeloos zijn; als smaakmakers en ar-
tikelen ter afwisseling zijn ze zeker beter
dan bouillontabletjes of hapklare soja-
brokjes. We beschouwen ze dan ook als
een aanvulling op de ekologische voe-
dingsmiddelen. De hoeveelheid en de
plaats van deze produkten in de winkel
moet dan ook bepaald worden door de
vraag ernaar. We moeten ze daarom

nog niet gaan verstoppen maar ze een te opvallende plaats geven, maakt een alternatieve winkel juist zo vreemd en onherkenbaar, elitair dus. *De Stelling* richt zich met ekologische voeding op een grotere groep consumenten en het assortiment en de inrichting zijn daar ook op afgestemd, de hoge drempel is er niet. Er zijn immers mensen genoeg die milieubewuster en gezonder willen gaan consumeren (dit bewijst onder andere de toenemende belangstelling van grootwinkelbedrijven voor reformprodukten) maar vaak is de alternatieve winkel nog te ongewoon, ziet men teveel onbekende produkten, is de drempel te hoog.

De beoordeling van wat ekologisch is of niet, hangt van de persoonlijke benadering van de winkelier af en, zo blijkt, wanneer je verschillende winkels bezoekt, wordt dit begrip verschillend ingevuld. Overigens: De mensen van de Stelling vinden dat ekologische winkels in de strikte zin van het woord niet bestaan. Wel bestaat er een ideaalbeeld en dat proberen *Jeroen van Ewijk, Dauwe Tamminga, Freek te Brinke, Reynier Cornelisse* en *Marijke Pruys* in Arnhem te benaderen. We moeten nu maar afwachten of deze opzet succesvol is en dat hangt natuurlijk van meer factoren als de ligging van de winkel, de inrichting, de kennis van de winkelier en andere factoren waarvoor meer aandacht zou moeten bestaan.

In verschillende opzichten, maar vooral qua assortiment en ligging, kan men van *de Stelling* zeggen dat het een winkel is die een doorbraak betekent in het alternatieve voedselcircuit.

Ontstaan

Tot juli '82 was er in Arnhem geen ekologische winkel, wel 4 tot 5 reformwinkels, een makrobiotische winkel en een biologisch-dynamische winkel. Eigenlijk werd het initiatief voor het opzetten van de Stelling genomen door het regionale verdeelcentrum voor ekologische produkten *de Groene Band*. Misschien vraag

je je af of dit niet teveel van het goede was en dit de positie van de andere alternatieve winkels in Arnhem niet danig aantastte? De situatie was echter zo dat *de Groene Band* in Arnhem geen enkel afzetpunt had, ondanks het feit dat dit de grootste stad in de regio is. Men heeft een actief wervingsbeleid gevoerd maar zelfs op advertenties in plaatselijke bladen kwamen geen reacties. Toen hebben de 5 hierboven genoemde mensen samen een stichting gevormd om een winkel op te zetten. Vier jaar heeft men moeten wachten op de Stelling. Naast deze vijf mensen zijn er bij de Stelling nog twee vrijwilligers werkzaam. Op langere termijn is men van plan om deze winkel in privé-beheer over te laten gaan.

Voor het opzetten van deze winkel had men bij de keuze van vestiging rekening gehouden met drie voorwaarden:

- De winkel moet in het subcentrum van Arnhem gelegen zijn. De keuze viel op een pand in de Steenstraat, een oude winkelbuurt die gerenoveerd wordt en gelegen is tussen woonwijken. Er is immers ook een streven naar het vervullen van de functie van buurtwinkel.

- Het pand moet betaalbaar zijn.

- Een open, goed ogende winkel.

Deze drie voorwaarden heeft men kunnen vervullen en hopelijk resulteert dit in het bereiken van meer consumenten. Teveel ekologische winkels zijn nog te ver van de winkelcentra. De consument moet al behoorlijk gemotiveerd zijn om voor zijn voedingsmiddelen een grote afstand af te leggen.

Waar de Stelling ook nog een aparte plaats inneemt in het alternatieve voedselcircuit is het diskutabele punt: *Waar haal je je produkten vandaan?* Doordat deze winkel voortkomt uit *de Groene Band/WEL* (zie kader) worden er hier alleen maar produkten afgenomen van het regionale verdeelcentrum voor ekologische levensmiddelen. Het assorti-

■ 't Staat er groot op, maar toch denken de mensen: 'Niks ekologisch, gewone winkel toch?'

'De Stelling' in de regio van de Groene Band

Ekologische uitgangspunten waarvoor 'de Stelling' staat:

- De verkoop van voedingsmiddelen volgens ekologische teelt welke zo min mogelijk bewerkt zijn.
- Het zoveel mogelijk betrekken van levensmiddelen uit eigen omgeving en die uit het seizoen afkomstig zijn.
- Openheid in prijsopbouw van de levensmiddelen.
- Het streven naar een regionale mens- en milieuvriendelijke structuur van vervaardiging en verspreiding van levensmiddelen.

'De Stelling' in de regio van de Groene Band

- *STEL* = Stichting Ekologische Levensmiddelen, het stichtingsbestuur bestaat uit 5 mensen die samen verantwoording dragen voor de winkel de Stelling.
- *de Groene Band*: één van de negen regionale verdeelcentra voor ekologische levensmiddelen. De Groene Band bestrijkt de regio Raalte-Winterswijk-Nijmegen.
- *WEL* = Waarborg Ekologische Levensmiddelen. Dit is een vereniging van tuinbouwers en andere voedselproducenten, winkeliers, consumentengroepen, restaurants en de Groene Band.

ment is hierdoor overigens niet beperkter dan dat van andere winkels, integendeel zelfs. Men had een positieve keuze gemaakt voor ekologische uitgangspunten, en dit is volgens de mensen van de Stelling iets anders dan bijvoorbeeld biologisch-dynamische uitgangspunten. De Stelling is van mening dat niet alleen de teeltwijze bepaalt of een produkt ekologisch is, ook tellen bijvoorbeeld handelsoverwegingen mee. Daarom worden hier geen produkten van makrobiotische of biologisch-dynamische verdeelcentra verkocht. Winkels gaan allerlei produkten verkopen omdat, zo zegt Reynier Cornelisse ze zich de economische crisis laten aanpraten. Economie en ecologie worden dan door elkaar gehaald. Men gaat allerlei concessies doen en op een gegeven moment wordt men een neo-reformwinkel.

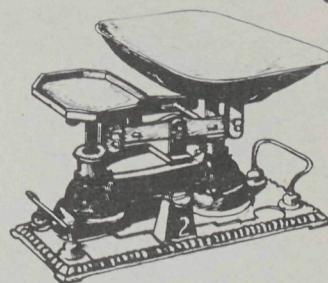
Haalbaar?

Op de vraag of deze opzet een haalbare kaart is, ook voor kleinere plaatsen, antwoordt Reynier dat een winkel een afspiegeling moet zijn van wat consument en winkelier wil. Zo kan hij zich voorstellen dat in kleinere plaatsen op verzoek van de consument een gedeelte van het assortiment bestaat uit levensmiddelen van makrobiotische en/of biologisch-dynamische verdeelcentra. Vele winkeliers zullen het met deze visie niet eens zijn en de discussie over welk assortiment men moet voeren is allang aan de gang.

De Wingerd: Net als toen

**winkelen
in nederland**

Opmerkelijk verschijnsel in De Wingerd: de klanten zijn niet zoals je zou verwachten allemaal piepjong, psp-stemmend en baarddragend. Steeds vaker komt de generatie van voor de oorlog over de drempel van de Eindhovense winkel, nu alweer een halfjaar op de nieuwe stek.

Hoe dat zo komt? Jan Bruinsma, voorzitter van de Stichting De Wingerd, en tevens beheerder van de winkel, denkt dat het vooral ligt aan het uiterlijk: aan de buitenkant ziet het er uit als een gewone winkel en... als je wilt word je bediend, net als vroeger in de buurtwinkel. De bejaarden komen ook voor het geliefde zwarte roggebrood, één prei of een pond kamille: 'Ik heb het aan mijn hart en in de nieuwe Story staat dat je dan kamille moet eten...' Waar rodelbladen al niet goed voor zijn. Overigens is de invloed van de media wel degelijk te merken aan de omzet. Laatst waren ze in een mum van tijd alle zuurdesembroden kwijt op de vrijdagmarkt: de VPRO had er in Puur Natuur aandacht aan besteed. Toch is zo'n effect helaas maar van korte duur beamen medebestuurders en vrijwilligers Huub Bolster, Leo Dinnissen en de beide WVM-ers Carla en Cecile. Veranderen, vooral van voedingswijze, gaat nu eenmaal langzaam.

Op stand

De Wingerd bestaat nu zes jaar. Eerst zaten ze een paar straten verder in een verbouwd woonhuis, nu delen ze samen met restaurant In de Roos een fraai hoekpand. De verhuizing, de verbouwing en de betere stand hebben wel degelijk voor een hogere omzet gezorgd; men schat de meeromzet op 30%. Tot nu toe wordt de begroting gehaald: f 8000,— per week, een dikke f 380.000,— per jaar.

Brood is ook in Eindhoven de grote trekker. Omdat de vraag nogal varieert (de aanvoer is geen probleem) wil men een kleine buffervoorraad invriezen. Klanten blijven namelijk weg als ze een paar keer hun neus hebben gestoten. Nu is er wel uitwisseling van brood met de andere winkels (De Gestelse Grutter en De Appelboom onder andere), maar in vele gevallen is ook daar geen brood meer op de plank. Wél heeft men altijd gist in de koeling om de zelfbakkers te plezieren en per week gaat er dan ook wel een zak meel door.

De Wingerd zit tussen de elite en de arbeiders. De klantenkring is niet bepaald 'arm' te noemen, zoals gezegd variërend van jong tot oud, en vooral de laatste tijd komen er steeds meer mensen op doktersadvies: 'Dokter heeft gezegd dat ik zemelen moet eten'. Het oude verhaal dus: Wél of geen zemelen in voorraad hebben. De mensen van De Wingerd zijn er nog niet uit, maar men overweegt toch om eens contact te zoeken met de huisartsen en internisten die deze patiënten 'doorverwijzen'.

In goed brood zitten immers meer dan genoeg zemelen. Een ander punt: de eko-eieren. Tot nu toe verkocht De Wingerd scharreleieren (echte, van loslopende kippen) maar niet gevoerd en behandeld volgens de richtlijnen. Op het moment staan er echter twee soorten eieren op de toonbank: scharrel- en echte, maar duurdere eko-eieren, afkomstig van kippen waarvan ook de

snavels niet zijn gebrand (wijdverbreid misverstand: snavelen móet wel pijn doen omdat je in het vlees brandt; was dit niet het geval dan groeide de snavel immers weer aan).

Sommige produkten zijn echter onverkoopt vanwege de te hoge prijs: biologische hazelnoten en linzen bijvoorbeeld. Over het algemeen heeft De Wingerd echter niet te klagen over het assortiment, al zet men dan wel wat vraagtekens bij nieuwe produkten als Carob-pasta en andere smeerseltjes.

De inrichting is verrassend licht, helder en overzichtelijk. Men wordt niet gedwongen de hele zaak rond te lopen, maar als men tijd heeft kan dat wel. Groente mag zelf gepakt worden; er is een ruime sortering *non-food*. Men heeft zich over de inrichting en de kleuren door deskundigen laten informeren, onder andere door iemand van het Centraal Instituut voor Midden- en Kleinbedrijf (CIMK).

Een belangrijk advies aan starters: ga bij de inrichting van de winkel niet uit van een bestaande situatie, sloop die mooie lambrisering er toch maar uit; denk ook eens aan indirect licht boven in de winkel, dat geeft een ruime en schone sfeer. De verbouwing heeft bijna een halve ton gekost, maar als het zo blijft gaan als nu, is die investering er snel uit. De Wingerd doet zijn naam eer aan: een snelle groeier.

■ De Wingerd, groei en bloei

Hoe ziet het Eko-circuit er uit?

Na de historie en de beschrijving van de ontwikkeling van de Boldercentrumregio, nu een beeld van de huidige situatie in Eko-Nederland. We nemen daarbij de ekologische verdeelcentra als startpunt van de beschrijving.

Op dit moment zijn er in Nederland acht ekologische verdeelcentra, verdeeld over evenzovele regio's (zie ook het kaartje). In bijna alle regio's wordt een volledig pakket ekologische/biologische levensmiddelen aangeboden, waarbij de versprodukten (zoals brood, groente en fruit en zuivel) vrijwel allemaal uit de eigen regio afkomstig zijn.

Geleverd wordt er aan alternatieve winkels, restaurantjes en konsumentenkringen (in totaal 250-300).

In een aantal regio's hebben producenten en afnemers zich verenigd met het doel zo invloed te hebben op het verdeelcentrum van hun regio.

De buitenlandse biologische produkten, zoals rijst, noten en zuidvruchten, worden centraal ingekocht door het bedrijf Locust. Te zamen met Locust zitten de verdeelcentra in de federatie van ekologische verdeelcentra. Het doel van deze federatie is om de landelijke samenwerking te structureren. Onderwerpen die regelmatig in de vergaderingen ter sprake komen zijn bijvoorbeeld etikettering, gezamenlijke inkoop, gezamenlijke projecten e.d.

In de tijd dat het aantal verdeelcentra, winkels en producenten snel toenam (zo rond 1978) is een tweetal instanties ontstaan die zich bezig gingen houden met de kwaliteit van de ekologische produkten. Dat zijn de Stichting Alternatief Warenonderzoek (SAW) en het Ekologisch Landbouw Konsulentschap (ELK). In vergelijking met toen hebben er een aantal verschuivingen plaatsgevonden in de activiteiten van de SAW en het ELK. Hier komt alleen ter sprake wat de huidige activiteiten zijn.

De SAW is houdster van de drie kwaliteitskeurmerken, zoals het EKO-keurmerk, het EKO-om-keurmerk en het EKO-zie produktomschrijvingkeurmerk voor respectievelijk 100% ekologische produkten, ekologische produkten in omschakelingsfase en voor produkten die niet aan de eko-richtlijnen voldoen. De SAW houdt zich nu vrijwel alleen bezig met de uitgifte en controle van de merken.

Het ELK houdt zich onder andere

bezig met de begeleiding van de voor het ekologische circuit werkende boeren (in zowel binnen als buitenland). Daartoe worden regelmatig de telers bezocht en adviezen verstrekt. Tegelijkertijd is er daarmee een controle, dat er niet van ongeoorloofde middelen gebruik wordt gemaakt. Iets wat zeker voor de buitenlandse boeren van belang is. Zo worden bijvoorbeeld de rijstboeren in Italië of de tarweboeren in Frankrijk vóór, gedurende en na het teeltseizoen bezocht. En dan is er sinds januari 1982 de Vereniging voor Gebruikers van Ekologische Produkten (VEP). Zij heeft een aantal van de vroegere werkzaamheden van de SAW overgenomen, zoals het doen en laten doen van warenonderzoek en het publiceren van uitgebreide produktinformatie. Belangrijkste doel daarbij is de behartiging van de belangen van de konsument.

Het eko-circuit moet in omvang toenemen wil de afzet toenemen. Het jaar 1982 liet vrijwel geen groei meer zien ten opzichte van 1981. Terwijl er aan de aanbodzijde (telers, akkerbouwers, veehouders, bakkers, noem maar op) voldoende mogelijkheden aanwezig blijken te zijn. Uit onderzoek, in 1981 verricht voor de SAW,* en ook uit la-

tere onderzoeken, is gebleken dat er echter wel degelijk mogelijkheden zijn voor afzetgroei. Een groot aantal wordt nog niet door de huidige afzetpunten bereikt.

Een van de hoofdproblemen is dus het aantal afzetpunten. Er spelen ook andere problemen, maar deze vallen buiten het kader van dit artikel. We verwijzen daarvoor naar de uitgave (G)Roeien tegen de stroom in verkrijgbaar bij de VEP.*

Zo blijkt er in een groot aantal gemeenten met bijvoorbeeld meer dan 20.000 inwoners geen ekologisch/biologische produkten te koop te zijn. Ook is er een aantal grotere gemeenten (met meer dan 50.000 inwoners) waar bijvoorbeeld de produkten slechts op één, vaak niet zo duidelijk te herkennen plaats, te koop zijn.

Het zal duidelijk zijn dat, wil de ekologische gedachte en de ekologische produktenstroom zich uitbreiden, het aantal ekologische verkooppunten vergroot moet worden.

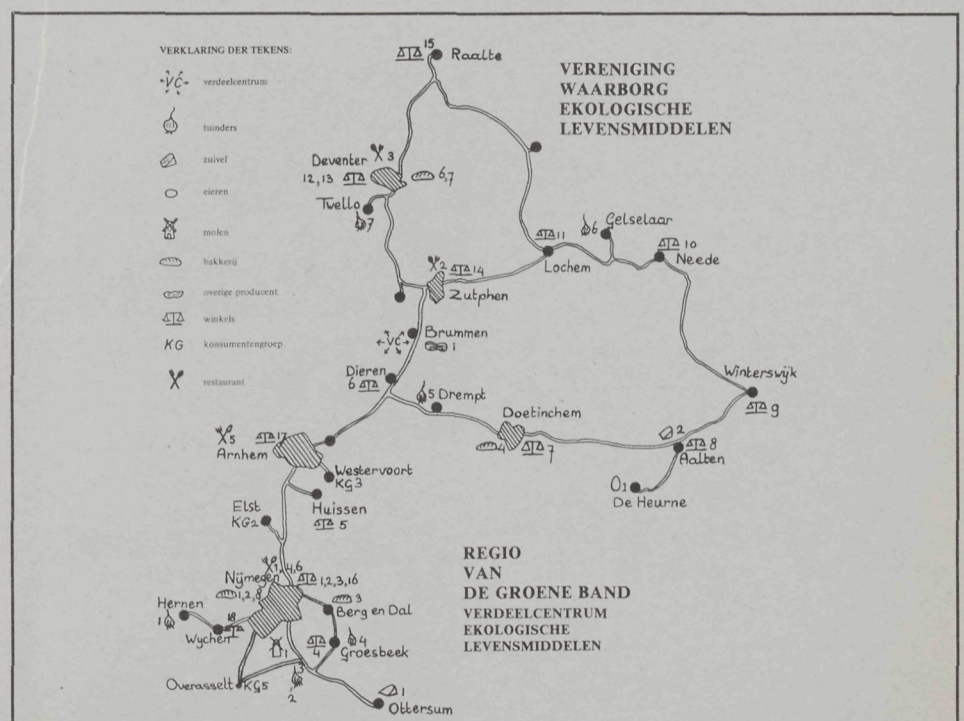
Je kunt natuurlijk de eko-produkten bij 't publiek brengen via gewone kruideniers, reform-winkels etc. maar dan ben je wel al je extra-doelstellingen kwijt: afspraak-ekonomie, de memo-aspekten en 't kontakt tussen producent en winkelier.

'n Beetje hetzelfde wanneer derde-wereld produkten in Xenos- in plaats van wereldwinkels verkocht gaan worden. En daar kiezen we bewust niet voor.

Omdat we dat niet willen en ook omdat je dan niet blijft bestaan.

Daarom zullen we in de hiernavolgende artikelen een beeld gaan geven van wat een ekologische winkel is, welke mensen er in staan en wat je moet doen als je een winkel wilt beginnen.

(G)Roeien tegen de stroom in, uitgave VEP, Nieuwe Leliestraat 159, 1015 AC Amsterdam. Tel. 020-245979.

Wat van ver komt is lekker!

De vakantie staat weer voor de deur en daarom hier een aantal nationale menu's uit 6 verschillende landen. Blijf je in Nederland dan kun je toch een stukje buitenland binnen halen door deze gerechten op tafel te zetten. Een smakelijk!

Van de met een cijfer gemerkte gerechten vind je onder de menu's, het recept. De recepten zijn voor vier personen.

Frankrijk:

Kapucijners - Ratatouille (1)
Aardappelpuree

Spanje:

Paella (2)

Griekenland:

Moussaka (3)

Stokbrood

Komkommersla

Duitsland:

Zuurkoolschotel (4)

Yoghurt met bessen

Italië:

Risotto (5)

Salade van kropsla en radijs

Noord-Afrika:

Cous-Cous (6)

1. Kapucijners - Ratatouille

1 kg. verse kapucijners

2 uien

125 gr. tomaten

1 groene paprika

250 gr. aubergine

200 gr. courgette

1 eetl. tamari

500 gr. broccoli

laurierblad, thijm, marjolein, cayennepeper, 1 teentje knoflook, olie

Bereiding:

Dop de kapucijners en was ze. Zet ze op met een bodempje water en kook ze in 10-15 min. gaar.

Snijd de uien in halve ringen en fruit ze samen met het geperste teentje knoflook en de kruiden in olie.

Was de aubergine en de courgette en snijd ze in plakjes; was de paprika, snijd hem in reepjes en voeg alles bij de uien. Laat het ongeveer 10 min. smoren.

Blancheer de broccoli (d.w.z. $\pm$ 2 min. in kokend water houden). De steeltjes moeten zacht aanvoelen.

Was de tomaten en snijd ze in kwartjes. Meng alle groenten en kapucijners door elkaar en laat alles met een beetje water en een eetlepel tamari nog 2 min. zachtjes sudderen.

2. Paella

1 kg. mosselen

thijm, laurier, peterselie, prei, knoflook, ui, wortel

1 grote gesnipperde ui

1 rode en 1 groene Spaanse peper

2 fijn gesnipperde sjalotjes

1 geperst teentje knoflook

250 gr. tomaten

3 eetl. olijfolie

200 gr. rijst

saffraanpoeder

100 gr. garnalen of 4-6 steurgarnalen

600 gr. verse doperwtten

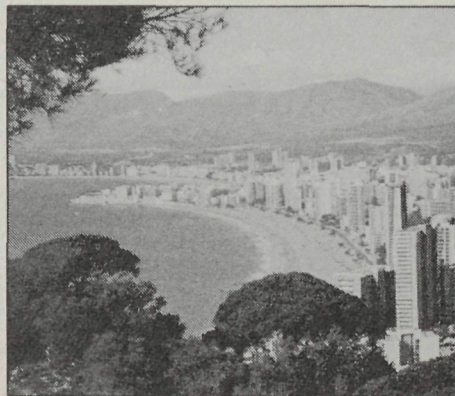
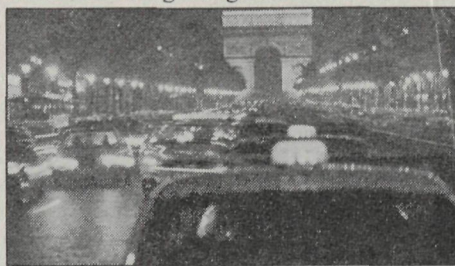
1 grote ui, in ringen gesneden

verse, gehakte peterselie

Bereiding:

Week de mosselen in koud, zout, water ($\pm$ 30 min.). *Let op:* mosselen die tijdens het weken open gaan, niet gebruiken bij de verdere verwerking in het gerecht!

Boen de mosselen schoon en kook ze daarna in water waar thijm, laurier, peterselie, knoflook, een stukje prei, ui, wortel aan toegevoegd is. Kook de

mosselen 5-10 minuten, ze zijn gaar als de schelp open is.

Giet het vocht door een kaasdoek in een zeef af. Gooi dit niet weg. De kruiden en groenten worden verder niet verwerkt.

Fruit de gesnipperde ui, Spaanse pepers, sjalotjes, knoflook en tomaten in olie.

Wrijf een ruime zware pan in met olie, verhit deze en doe de afgemeten hoeveelheid rijst en een mespuntje saffraan erin. Laat de rijst onder voortdurend roeren een kleurtje krijgen.

Verdun het kookvocht van de mosselen met water tot bijna twee keer de hoeveelheid van de rijst. Breng het vocht aan de kook en giet dit over de rijst.

Kook dit $\pm$ 25 min.

Voeg de groenten toe aan de rijst en roer alles goed door elkaar.

Leg de garnalen dan op de andere ingrediënten (eventueel kruiden met zout en peper). Dek de pan af en zet de paella $\pm$ 10 min. in een voorverwarmde oven (180°C).

Dop de erwten, was ze en zet ze op met een bodempje water. Kook ze $\pm$ 5 min. en laat ze daarna uitlekken op een zeef. Neem de paella uit de oven, strooi de erwten er over, en leg de gekookte mosselen erop.

Zet de pan nog eens 10 min. in de oven, maar nu zonder deksel, tot de rijst al het vocht heeft opgenomen.

Fruit de in ringen gesneden ui in wat olie en garneer hiermee en met de gehakte peterselie, vlak voor de paella — in de pan — wordt opgediend.

3. Moussaka

1½ kg. aubergine

olijfolie

zout

2 gesnipperde uien

1 teentje geperste knoflook

8 tomaten

1 dl. kruidenbouillon

2 eetl. tomatenpuree

scheutje sherry

peper

Voor de saus:

35 gr. boter

35 gr. tarwemeel

3 dl. melk

zout, nootmuskaat

1-2 eidooiers

150 gr. belegen Edammer, in plakken gesneden

Bereiding:

Was de aubergines, snijd ze in plakken van ± 1 cm. en bak ze in een koekepan in olijfolie vlug aan beide kanten bruin. Verhit in een andere pan 2 eetl. olie en fruit hierin de ui en de knoflook.

Voeg de bouillon, de tomatenpuree, de sherry en peper naar smaak toe. Roer dit door elkaar.

Was de tomaten, snijd ze in vieren en voeg ze aan het bouillon-mengsel toe. Laat dit gedurende 10 min. zachtjes sudderen.

Smelt de boter in een pan, doe al het meel er in een keer bij en roer dit mengsel tot een slappe bal.

Voeg de melk in gedeelten toe en roer het mengsel glad en laat het even doorkoken.

Maak de saus op smaak met zout en nootmuskaat en meng er tenslotte de eidooiers door.

Wrijf een vuurvaste schaal in met wat olie.

Leg op de bodem een paar plakken aubergine, daarop een deel van het tomaten-mengsel en vervolgens enkele plakken kaas. Ga hiermee door tot alles op is. Giet tenslotte de warme béchamelsaus over het gerecht en plaats het 3 kwartier in een matig voorverwarmde oven (175-200°C).

4. Zuurkoolschotel

800 gr. aardappelen

2 appels

2 peren

600 gr. zuurkool

4 eetl. rozijnen

zout

2 eetl. olie

1-2 dl. water of groenten-bouillon

Bereiding:

Schil de aardappelen, ontpit ze en snijd ze in stukjes. Was de appels en peren en snijd ze in stukjes.

Was de rozijnen.

Meng de zuurkool met de aardappelen, het fruit en de rozijnen.

Verwarm de olie en doe het zuurkool-mengsel in de pan. Laat alles even bakken en voeg het vocht toe.

Sluit de pan, breng het vocht aan de kook en laat het geheel in $\pm 15-20$ min. gaar worden.

5. Risotto

50 gr. boter

1 kleine gesnipperde ui

300 gr. ronde rijst

900 cc. groentenbouillon

60 gr. geraspte kaas

Voor het groenten-mengsel:

175 gr. wortelen

175 gr. sperziebonen

250 gr. prei

250 gr. tomaten

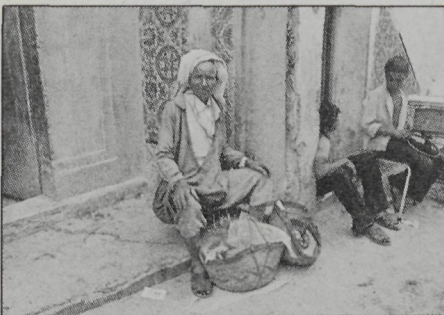
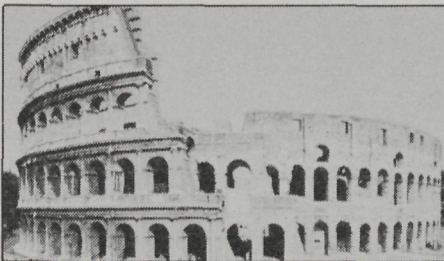
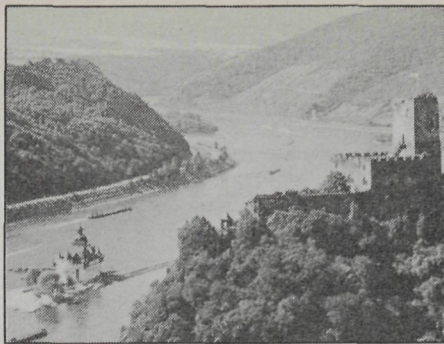
1 teentje knoflook

peterselie

olie

Bereiding:

Bak de ui in 25 gr. boter goudbruin.

Doe er dan de ronde, gewassen rijst bij en verhit deze 2-3 min. onder voortdurend omroeren.

Doe er een soeplepel kokende bouillon bij. Zorg dat de bouillon (bij de rijst) net blijft koken. Roer af en toe in de kokende rijst. Als de meeste bouillon is opgenomen, doe er dan opnieuw een lepel bij. Roer steeds en doe er telkens weer wat vocht bij. (Risotto is een vochtige rijst die je kunt gieten. Het uiteindelijke resultaat hangt af van regelmatig roeren, waardoor het zetmeel aan het oppervlak van de rijstkorrel in beweging komt en de korrels in een romig vocht gaan zweven). Voeg tegen het einde van de kooktijd de bouillon in kleine hoeveelheden toe, de rijst moet vochtig zijn maar mag niet in de bouillon zwemmen. Maak de groenten tijdens het koken van de rijst schoon en gaar. Snijd hiervoor de wortelen en de sperziebonen in stukjes en kook ze in een bodempje water ongeveer 5 min. voor.

Bak daarna de in ringetjes gesneden prei en de geperste knoflook in 2 eetl. olie, doe er de wortelen, de sperziebonen, de in stukjes gesneden tomaat en de helft van de gehakte peterselie bij. Laat het groenten-mengsel in 15 min. gaar en goed warm worden.

Voeg de groenten toe aan de rijst (als deze net nog niet gaar is).

Neem de pan met het rijst-groenten-mengsel nu van het vuur af en voeg de rest van de boter, de peterselie en de geraspte kaas toe.

Roer de risotto voorzichtig om de kaas

erdoor te mengen en de groenten te verdelen.

6. Cous-Cous

100 gr. kikkererwten

water

stukje wortel, prei, ui, kruidnagel, laurier, thijm

1 kleine gesnipperde ui

250 gr. witte kool, in stukjes gesneden

1-2 teentjes geperste knoflook

60 gr. boter

zout

(cayenne-)peper

saffraanpoeder

150 gr. wortelen, in plakjes gesneden

125 gr. koolrabi, in stukjes gesneden

150 gr. courgette, in stukjes gesneden

$\frac{1}{2}$ fijn gesneden groene paprika

250 gr. tomaten, in kwartjes gesneden

koreander

± 1 l. groentenbouillon

200 gr. cous-cous

250 gr. pompoen (Hokkaido) óf 250 gr.

aubergine

100 gr. prei

olie

Bereiding:

Week de kikkererwten een nacht in ruim koud water. Kook de erwten met de wortel, ui, prei, laurier en thijm gedurende 15 min. en zet ze daarna 3-4 uur in de hooikist (of kook de kikkererwten $1\frac{1}{2}$ uur zonder gebruik van de hooikist).

Maak de groenten schoon en snijd ze. Fruit de ui, kool en knoflook in de helft van de boter. Voeg naar smaak zout en (cayenne-)peper toe en doe er een snufje saffraanpoeder bij. Roer het geheel goed door elkaar.

Voeg daarna de gare kikkererwten, de rest van de groenten (behalve de pompoen en prei) en de koreander toe en giet er de groentenbouillon op tot het mengsel net onder staat.

Breng het geheel aan de kook en laat het 20-25 min. koken.

Besprenkel de cous-cous met koud water, doe hem in een zeef en hang deze in de pan met het groenten-mengsel zodra het vocht kookt. (Je kunt in plaats van een zeef ook een stoommandje gebruiken, dat in veel natuurvoedingswinkels verkrijgbaar is). Laat de cous-cous zo in 20-25 min. gaar stomen.

Snijd intussen de pompoen in grove stukken en de prei in ringen en fruit dit in een beetje olie, voeg daarna een scheutje water toe en een snufje zout en laat dit in 15 min. gaar stoven.

Haal na 20-25 min. de cous-cous uit de zeef, doe hem in een schaal en roer met een houten lepel de klonten los.

Roer dan de rest van de boter door de cous-cous en giet er onder voortdurend roeren zoveel kookvocht bij als de cous-cous kan absorberen.

Schik de pompoen langs de rand van de schaal en leg de uitgelekte groenten op de cous-cous.

Dien het kookvocht desgewenst apart op.

dacht ik deels op te vangen. Ze zullen altijd wel blijven spelen, maar hoeven niet per definitie te leiden tot sluitingen, coups en zenuwinstortingen.

Erg belangrijk is het uitstippelen van een bepaald beleid voor een bepaalde periode, ongeacht de medewerkerswisselingen. Dit voorkomt konstante discussies over wat belangrijk is met als eventueel gevolg dat er niets meer van de grond komt.

Binnen dit beleid een aantal doelen stellen, bijvoorbeeld uitbouwen van een bepaald assortiment, halen van een bepaalde omzet, nevenactiviteiten, bereiken van bepaalde klantengroepen, etc.

Bekijken met welke middelen dit kan gebeuren zoals lessen, informatie, reclame, enz.

Nagaan wie wat het beste kan doen qua tijd, interesse, capaciteiten. Hierop kunnen dan ook nieuwe vrijwilligers aangenomen worden, er kan duidelijk gemaakt worden wat er wordt verwacht en of dit overeenkomt met de verwachtingen van de vrijwilliger.

Vanuit de winkel betekent dit heel simpel eisen stellen aan nieuwe medewerkers, dus selekteren. Dit is iets wat altijd erg zwaar valt binnen vrijwilligersorganisaties, maar er moet een bedrijf gerund worden. Dit kan niet alleen op basis van goede wil en er is vaak niet genoeg tijd voor uitgebreide inwerkkursussen.

Een goed werkschema maken, zodat ook duidelijk wordt wie op wat aangesproken kan worden. Proberen afspraken te maken over de tijd dat iedereen vrijwilligt in weekroulatie en in totale tijd. Dit laatste is niet altijd haalbaar, maar er kan wel vaak een minimumperiode worden afgesproken.

Zorgen voor een goed informatiesysteem dat voor iedereen bereikbaar is. Regelmatig vergaderen met goede notulen, ook al staat er niet veel op de agenda en als er behoefte aan is een deel hiervan besteden aan meer persoonlijke dingen. Dit laatste duidelijk scheiden van de zakelijke punten. Zorgen voor een goede boekhouding en regelmatige

financiële overzichten. Het financiële gedeelte is niet voor iedere vrijwilliger even interessant, maar het blijft een winkel.

Een of meerdere mensen belasten met het totale overzicht en de totale organisatie. Er gaat veel om in een winkel, zeker als er veel mensen staan en als er veel nevenactiviteiten verricht worden. Het is dan wel noodzakelijk dat al die bezigheden ergens samenkomen.

En, *last but not least*, het aksepteren dat

er veel tijd in de groep zelf gaat zitten naast het directe winkelgebeuren. Dit klinkt misschien allemaal erg systematisch, overbodig en weinig idealistisch. Maar een beetje zakelijkheid, zeker als het een zaak (een winkel) betreft is ook nooit weg.

N.B. Ik heb het steeds over vrijwilligers, maar bedoel natuurlijk vrijwillig(st)ers, alleen dat typt zo lastig en ik weet geen goed 'seksloos' woord hiervoor.

Gifgroene week

Ook dit jaar werd in Berlijn weer een *Gifgrüne Woche* (gif-groene week) georganiseerd. Voor het derde jaar werd een aanvulling gegeven op een spektakel dat elk jaar in Berlijn plaatsvindt, nl. de groene week. De groene week van Berlijn is een internationale levensmiddelenbeurs. Deze beurs trekt elk jaar weer tienduizenden bezoekers die daar kunnen zien en proeven hoe goed het met de levensmiddelenindustrie gaat.

De Berlijnse ekologische beweging echter vindt deze beurs **unkritisch**. Als aanvulling op deze beurs wordt daarom elk jaar in dezelfde week een tentoonstelling georganiseerd in het Berlijnse Ökodorf. Daar wordt dan informatie verstrekt die door de levensmiddelenindustrie achtergehouden wordt. Het thema van dit jaar was de supermarkt.

In een grote ruimte in het Berlijnse Ökodorf had men dit jaar een levens-echte supermarkt nagebouwd. Met kassa's, wagentjes en een bewakings-systeem was een sfeer gekreëerd zoals men die vindt in dit soort 'levens-middelen-pakhuizen'.

Op de planken vond men de meest voorkomende levensmiddelen en aanverwante zaken. Bij alle produkten was de informatie vermeld die op de originele verpakking ontbrak. Zoals de hoeveelheid conserveringsmiddel, kleurstof en hun schadelijke invloed op het menselijke lichaam.

Op een cynisch-komische manier werd in de gebruikelijke supermarkt-taal de hoeveelheid giftige stof die een produkt bevat als verkooplogan gebruikt. Bij de afdeling brood werd een 'doe-het-zelf-volkoren-pakket' aangeboden. Het pakket bevatte een wittebrood en een pak zemelen. Ook werd bij elke verpakking vermeld dat het evenwicht op deze manier weer hersteld werd.

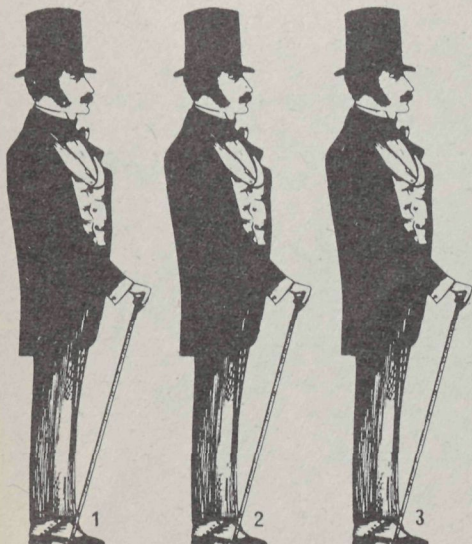
Ook de afbreekbaarheid van iedere verpakking werd bij de produkten vermeld. In levensgrote collages werd uitgelegd hoe de kunstmest en pesticide-industrie het onmogelijk heeft gemaakt dat de kleine boeren en tuinders nog kunnen concurreren als ze deze vervuulende stoffen niet willen gebruiken. De afdeling pesticiden toonde verder nog een aantal stoffen

die 'helaas' niet meer in Europa te koop zijn. Deze gedeeltelijk in Europa geproduceerde stoffen zijn echter in elk van onze filialen in de derde wereld te koop.

Voor een stuntprijs werd op de afdeling spaanplaat een kwaliteit te koop aangeboden die gegarandeerd werd levenslang hoofdpijn te veroorzaken. Op de afdeling groente was het koopje van de week: groente uit diverse EEG landen. De prijs was zo laag omdat ze in het land van herkomst moeilijk verkoopbaar waren vanwege radioactieve bestraling. Door W.H.O. en F.A.O. goedgekeurde kwaliteit!

Bij aankoop van meer dan 50 gulden kreeg elke klant bij de kassa een verrassing: een gratis busje atoomafval met internationale richtlijnen voor het opslaan. In het opvangcentrum voor verontruste klanten werd eerste hulp verleend in de vorm van alternatieven voor de supermarkt. Het is op veel plaatsen gelukkig nog mogelijk om bij de (biol.) boeren en tuinders zelf te kopen. Ook op de markt en bij kleine buurtwinkeltjes natuurlijk. Ook werd gewezen op het bestaan van coöp's en biowinkels waar men nog ekologisch verantwoorde produkten kan kopen. Bij de uitgang was nog een boekenstand waar men alle informatie gebundeld voor een spotprijsje kon kopen.

Frans

Hoe doen ze het in Frankrijk?

Over brandnetel-eters en maanknabbelaars

Langonnet klinkt enkele adepten van de Bretonse folkmuziek misschien bekend in de oren. Inderdaad, het is de woonplaats van Alan Shivell. Maar, er woont nog meer inspiratie...

In januari 1980 richtten vier vrienden uit dit dorp de vereniging 'Debrerien Linad' op. (Bretons voor 'brandnetel-eters'). Twee leden van het viertal hadden al enige ervaring met de biologische landbouw en biologische producten: Sylvain Le Cras werkte tot voor kort als konsulent-vertegenwoordiger van biologische agrarische basisproducten en teeltwijzen. Michel Moreau verdient zijn dagelijkse (zelfgebakken) brood als biologisch landbouwer.

Hun voornaamste drijfveer om de vereniging op te richten, was zoveel mogelijk mensen gelegenheid te geven zich van gezonde biologische voeding te voorzien. Gezonde voeding, die vóór de oprichting van 'Debrerien Linad' eigenlijk alleen tegen een schandalig hoge prijs in de gespecialiseerde winkels ('les maisons diététiques') te krijgen was en dus niet voor iedereen financieel haalbaar was. Daarnaast wilde het viertal de konsumenten zelf de verantwoordelijkheid voor hun dagelijks eten in handen geven. Iemand, die gezond wil eten, moet zich kunnen informeren over de manier waarop het produkt tot stand is gekomen. De vereniging moest dus ook informatie geven over de biologische landbouwmethoden en verder over het hele terrein van de 'agrobiologie'.

De organisatie

'Debrerien Linad' is eigenlijk een konsumentengroep, die zich inzet voor de aankoop van biologische producten. Iedereen, die belangstelling heeft, kan lid worden. Om de twee maanden krijgt elk lid (op het ogenblik zijn er meer dan 300 leden) een bestellijst toegestuurd. Op deze lijst staan de verschillende producten aangegeven met achtereenvolgens hun biologische garantie en hun prijs. De konsument kan achter elk produkt aangeven wat en welke hoeveelheid hij wil bestellen. Daarna berekent hij het totaalbedrag en stuurt hij zijn bestellijst met een chèque naar de groepsverantwoordelijke. De organisatie is namelijk verdeeld in geografische sectoren. Elke sektor (bijvoorbeeld de groep van leden, die in en om Quimper.. wonen) heeft één persoon, die de verantwoordelijkheid gedurende een jaar op zich neemt.

De verantwoordelijke persoon ontvangt de bestelling van elk lid uit zijn groep, voegt alle lijsten samen in één bestelling en stuurt deze op naar het centrale adres. Daar worden alle ontvangen bestellijsten weer samengevoegd.

Is uiteindelijk één grote bestellijst tot stand gekomen, dan wordt een bestelling verzonden naar de verschillende leveranciers. Daarna volgt een wachttijd van twee à drie weken, voordat de producten geleverd worden. Zijn de producten op het centrale adres aangekomen, dan worden ze door één persoon reeds gerangschikt per groep, zodat het uitdelen later sneller en gemakkelijker kan geschieden. Op een van te voren vastgestelde datum komen alle groepsverantwoordelijken de producten van hun groep ophalen. Deze producten worden vervolgens verdeeld aan de verschillende leden van elke sektor.

Financiering

Om de vereniging te laten draaien wordt 8% bij de aankoop prijs van de producten gevoegd. Deze marge geeft de mogelijkheid om bijvoorbeeld de schade te betalen, die ontstaan is tijdens transport of opslag.

Aan elk lid wordt per jaar een bijdrage gevraagd van 30 gulden. Deze bijdrage is bestemd voor de kosten van papier, stencils enzovoort en voor het abonnement op het informatieblad 'Pomme de

pain', dat bij elke bestelling wordt meegegeven.

Verder is elk lid verplicht een 'sociaal aandeel' te betalen (f 25,—), zodat de vereniging een voorraad kan aanleggen. Dit aandeel wordt teruggegeven, wanneer een lid de vereniging verlaat.

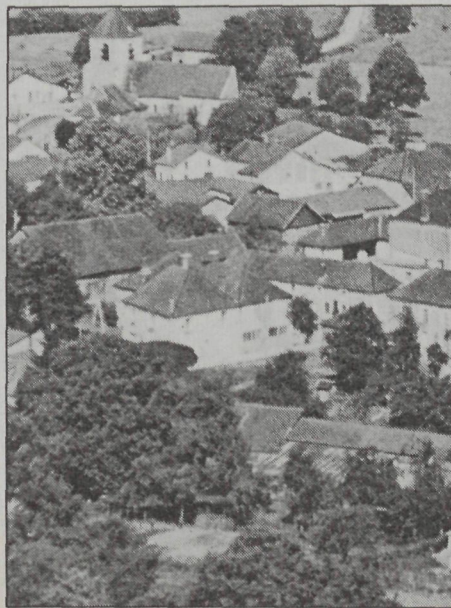
Garanties

Het bestuur van de vereniging vraagt aan elke leverancier zeer nauwkeurige garanties voor de verkochte producten (analyses enzovoort). Wanneer een produkt niet gegarandeerd biologisch is, maar toch bewerkt en bewaard zonder chemische stoffen, dan wordt het op de bestellijst aangegeven (bijvoorbeeld voor de verschillende soorten oliën en de droge vruchten). Wat de verse groenten betreft, deze zijn gegarandeerd biologisch, want ze zijn afkomstig van producenten of boeren, van wie hun teeltmethoden bekend zijn (meestal boeren uit Bretagne).

Een nieuwe vereniging

In januari 1983 werd een nieuwe vereniging opgericht. CROQ'LUNE (= Hap de maan) genaamd. De voornaamste functie is de aankoop van biologische producten en de distributie aan de leden. Tevens worden nauwe contacten opgenomen met de producenten. 'Croc'Lune' komt dus in de plaats van 'Debrerien Linad'. Maar deze laatste blijft nog steeds voortbestaan en heeft nu als functie het verspreiden van informatie via 'Pomme de Pain', het op touw zetten van informatie-dagen en -activiteiten en ook bijvoorbeeld het organiseren van een fest-noz (= bretons nachtfest) om wat extra geld bij elkaar te krijgen. De oprichting van een tweede vereniging geeft de mogelijkheid om vanaf een gezonde en duidelijke basis te starten. Enkele nieuwe organisatievormen worden gekreëerd, om zodoende de deelname aan de verenigingsactiviteiten te vergroten.

In de eerste plaats is er nu de bestuurskommissie, bestaande uit een voorzitter, een plaatsvervangend voorzitter, een penningmeester en een sekretaris. Daarnaast is een bestuursraad opgericht, samengesteld uit 11 verenigingsleden. Deze raad zal elk jaar voor een derde gedeelte vernieuwd worden (de functies van de bestuursleden zijn onbetaald). De bestuursraad houdt toezicht op het doen en laten van de bestuurskommissie.

sie, opent bankrekeningen en kan de voorzitter en de penningmeester toestemming geven alle noodzakelijke handelingen voor het functioneren van de vereniging uit te voeren (aankopen, investeringen enzovoort.)

Er is ook een nieuwe plaats gekomen voor een boekhouder (onbetaald). Deze houdt zich bezig met het controleren van de rekeningboeken en biedt vooral hulp aan het bestuur bij het beheren en opstellen van een duidelijke boekhouding.

Participatie van de leden

Vanuit de groep verenigingsleden kwam nogal wat kritiek op de nieuwe organisatievorm. Sommigen waren bang, dat het bestuur teveel macht in handen zou

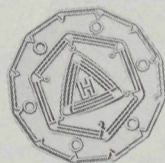
krijgen en dat de leden aan de basis niet meer zouden kunnen beslissen over eventuele nieuwe ontwikkelingen binnen de vereniging. Voor een optimaal functioneren van Croq'Lune is het echter noodzakelijk, dat een kleine groep mensen (vrijwilligers en dus onbetaald trouwens) de verantwoordelijkheid op zich neemt. Het is waar dat in kleine verenigingen elk lid deel kan nemen aan het beheren van de vereniging. Maar het aantal leden is dan ook beperkt. Voor een vereniging als 'Croq'Lune', met méér dan 300 leden, verspreid over héél Bretagne, lijkt een gezamenlijk besturen niet de ideale oplossing. Iemand, die zijn stem wil laten horen kan dat doen op de 'algemene vergaderingen', die 2 à 3 keer per jaar plaatsvinden. Verder kan

men bijdragen en opmerkingen opsturen voor 'Pomme de Pain'. Ook beginnen nu verschillende plaatselijke groepen binnen de vereniging zich te organiseren om geregeld met elkaar in contact te blijven, informatie uit te wisselen en bepaalde problemen met elkaar te bespreken (gezondheid, voeding, tuinieren, enzovoort).

Zoals het er nu uitziet, gaat 'Croq'Lune' een duidelijker toekomst tegemoet.

In ieder geval moet gezegd worden, dat het eten van gezonde voeding niet langer meer in een mysterieuze en elitaire sfeer zal verkeren. De kennis, dat er meer mensen op dezelfde golflengte bezig zijn, zal voor velen een goede en positieve stimulans betekenen.

Enquête

**Het
Groene
Geld**

Voor de invoering van het Groene Geld hebben we nog een paar gegevens nodig. Er moeten straks voldoende waren in Groen Geld geprijsd zijn, anders wordt het een kollektie koffiemuntjes waarvoor maar één ding te krijgen is. Dus moet een niet te klein aantal bedrijven met het geld willen werken. En natuurlijk zal de groene munt alleen rollen wanneer genoeg mensen hiermee willen betalen of uitbetaald willen worden. Deze enquête is bedoeld om inzicht te krijgen in deze factoren.

Eerst nog even het geheugen opfrissen: Groen Geld vertegenwoordigt gewerkte tijd. Voor één uur werk ontvang je een munt van één Uurwaarde, en daarvoor kun je alles kopen, waarin (in totaal) één uur arbeid is opgeslagen (zie ook De Kleine Aarde nummer 43 en 44).

Scenario A.

Werklozen, of mensen die onder het mom van arbeidstijdverkortung een stuk van hun loon moesten inleveren, gaan klusjes doen voor elkaar. De een is handig met de kward, de ander wil wel in de tuin werken, hoe ruilen ze hun arbeid? Heel eenvoudig: één uur schilderwerk is ruilbaar tegen één uur tuin-werk. Dit kan met gesloten beurs geregeld worden. Er komt geen groen of zwart geldstuk aan te pas. Maar hoe ruil je vier uur schilderwerk tegen zes uur tuinwerk? Twee uren tuinwerk worden nu niet gekompenseerd door schilderwerk van de ander. Voor deze twee uur kan een aanvullende betaling worden voorgesteld, bijvoorbeeld f 25,— per uur, of . . . één Uurwaarde per uur. De 'tuin-werker' kan de twee Uurmunten bewaren, om daar later iemand twee uur voor te laten komen klussen.

Scenario B

In uw stad of dorp komt een arbeidsruilbeurs. U kunt daar uw eigen arbeid 'te koop' aanbieden in ruil voor die van anderen, op basis van 1 uur arbeid A =

1 uur arbeid B, of 1 Uurwaarde. Uitbetaling met groene munt vindt plaats als de gevraagde arbeid nog niet direct beschikbaar is, maar de door u geboden arbeid al meteen verricht kan worden. Het groene geld fungeert dan eigenlijk als herinnering dat u een x aantal uren arbeid verricht heeft, en dus x uur arbeid terug kunt krijgen. In de MEMO-krant van december j.l. ('Tijdbank') en De Kleine Aarde nummer 44 ('De Weg en het Groene Geld') staan varianten van dit scenario beschreven.

Scenario C

Winkeltjes en andere bedrijfjes in uw omgeving betalen een deel van de daar gewerkte uren groen uit. Als iemand bijvoorbeeld 2 uur groen wordt beloond, mag hij (zij) in natura het produkt van 2 uur werk meenemen, maar ook 2 Uurwaarden muntgeld opnemen, om daarmee in een ander bedrijfje, dat aan dit groene circuit meedoet, groen geprijsde artikelen te kopen. De groene prijsvorming staat in detail beschreven in De Kleine Aarde 43 en 44. Het komt erop neer dat de arbeidstijd, die met een bepaalde produktiefase gemoeid is, in de vorm van een toegevoegde waarde (zo veel Minutenwaarden) bij de prijs van het uitgangsmateriaal wordt opgeteld. Ook afschrijvingskosten van machines en dergelijke worden in de prijs opgenomen.

Eén van de voordelen van alle beschreven scenario's is dat er in principe nergens winst wordt gemaakt, en dat het toch functioneert. De onder scenario B genoemde publikaties behandelen geslaagde experimenten met dit systeem. Ander voordeel: het gaat hier om pure ruilhandel, waarbij geen 'gewoon' geld wordt gehanteerd. Fiscus en Sociale Dienst hebben er geen vat op, en niemand wordt benadeeld.

De vragen

Als u met deze enquête mee wilt doen,

vermeld dan op een briefkaart (aan De Kleine Aarde, postbus 151, 5280 AD Boxtel) de woorden: *Groen Geld-enquête*, en daaronder de codes en andere gegevens (zie hieronder; vet gedrukt).

Vraag 1. (Of u het nou met de beschreven scenario's eens bent of niet): Welk scenario heeft volgens u de meeste kans van slagen, wanneer mensen het uitproberen? (Indien 'A': **1A** invullen, anders **1B** of **1C**. Of **1X**; dit betekent 'niet één scenario is volgens mij levensvatbaar'). U mag dit toelichten.

Vraag 2. Welke scenario's wijst u beslist van de hand, op principiële of praktische gronden? (Invullen **2A** en/of **2B** en/of **2C**. Of **2X**; dit betekent: 'Ik wijs géén scenario van de hand'). U mag dit toelichten.

Vraag 3. Stel: er worden goederen of diensten te koop aangeboden voor groen geld. Zou u, in ruil voor eigen arbeid of koopwaar, groen geld aanvaarden met het oogmerk dit weer uit te geven in ruil voor die groen geprijsde goederen of diensten? Noteer: **3 ja** of **3 nee**.

Vraag 4. (Alleen invullen als u de vorige vraag bevestigend heeft beantwoord:) In welke van de genoemde scenario's? (Invullen **4A** en/of **4B** en/of **4C**. Of **4X**; dit betekent: 'Ik wil wel groen geld gebruiken, maar niet in een van de genoemde scenario's').

Vraag 5. Welk scenario zou u willen helpen organiseren: **5A** en/of **5B** en/of **5C**. (U kunt ook invullen: **5X**; dit betekent: 'geen').

We stellen prijs op uw naam en adres indien u iets zou willen organiseren. Natuurlijk kunt u dan vertellen welke mogelijkheden u heeft. En ook mag u uiteraard bij alle vragen commentaar geven. Bij voorbaat dank.

David Douwes

Volle kracht vooruit

WATER

Schone waterkracht goedkoopste energiebron

In dit artikel wordt een aantal ontwikkelingen geschetst op het gebied van de waterkracht. Met name kijken we naar Nederland en naar wat wel de 'kleine waterkracht' genoemd wordt. Deze 'kleine waterkracht' heeft internationaal gezien een grote toekomst. De voordelen liggen op 't gebied van energiebesparing, werkgelegenheid en milieu. Waterkracht verdient een eigen volwaardige plaats in een totaal (milieuvriendelijk) energiebeleid, vindt Johan Bakker uit Nijmegen, die voor u eens heel diep in deze onuitputtelijke energiebron is gedoken . . .

'Het lijkt erop dat waterkracht in ons land de snelst gerealiseerde, alternatieve energiebron gaat worden' schreef De Volkskrant begin dit jaar.

Gewezen werd op het voornemen van de elektriciteitsmaatschappijen in de Maas waterkrachtcentrales te gaan bouwen en het plan om een buiten gebruik geraakte kleine waterkrachtcentrale in de Roer bij Roermond nieuw leven in te blazen (DKA 1979). Met een berekende kilowattprijs onder de 10 cent, is dat een zeer aantrekkelijke zaak. Kern- of kolencentrales doen het daar niet voor.

Witte steenkool

Iedereen kent het waterrad als benutting van hoog naar laag stromend water. Bergachtige landen als Noorwegen en Zwitserland maken voor hun elektriciteitsbehoefte dankbaar gebruik van het vallende water: respectievelijk voor 99% en 74% in 1980.

Tegenwoordig zijn er niet alleen geschikte en rendabele turbines voor 'watervallen', maar ook voor grote waterstromen met klein verval, zoals in Nederland.

Vergeten we even dat er al sluizen en stuwen in onze rivieren liggen en kijken we alleen naar de hoeveelheid water die onze grenzen jaarlijks passeert dan zou het technisch mogelijk zijn in de Rijn ruim 250 MW en in de Maas bijna 300 MW aan waterkrachtvermogen te bouwen.

Vervolgens kunnen we berekenen hoeveel vermogen geïnstalleerd kan worden, zonder dat de benodigde voorzieningen (stuwen, dammen, etc.) de elektriciteit uit de waterkracht onbetaalbaar maken.

De Maas kan dan ruim 210 MW en de Rijn-takken (Lek en IJssel) 60 MW aan waterkracht krijgen. Voor de IJssel betekent dat bijvoorbeeld de bouw van 2 stuwtappen en 2 kleine sluizen. In dit geval is de jaarlijkse elektriciteitsproductie van de waterkrachtcentrales (wkc's) hoog, omdat zoveel mogelijk water in elektriciteit wordt omgezet.

Maar de aanvoer van water is onregelmatig, met andere woorden, de wkc's draaien in zo'n geval onregelmatig.

Om een gegarandeerd of betrouwbaar vermogen te krijgen (men rekent er dan op dat de waterkrachtcentrale jaarlijks een minimum aantal uren in bedrijf is, bijvoorbeeld meer dan 5000), zakt het te installeren vermogen tot ruim 70 MW in de Maas en 45

MW in de Rijn-takken. Dat is globaal economisch haalbaar.

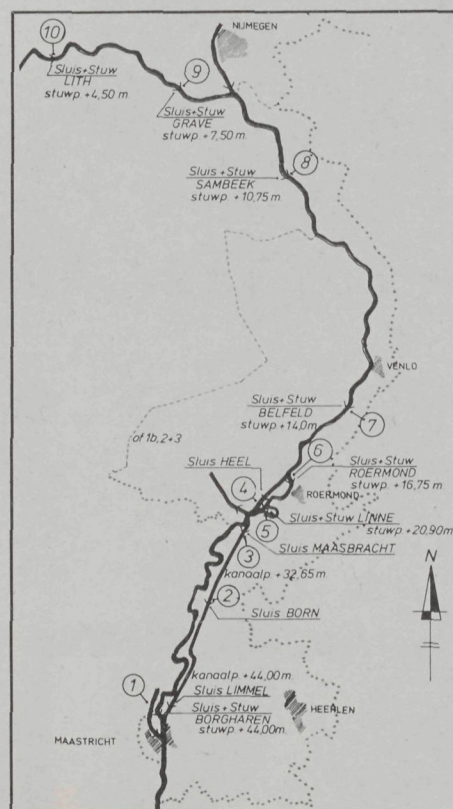
Zo'n 70 MW is voldoende om een stad van 135.000 inwoners van stroom te voorzien.

Grote plannen

De Samenwerkende Elektriciteitsproducenten (SEP) besloten in januari 1983 in de Maas tien wkc's bij bestaande stuwen te gaan bouwen. Tezamen zal dat nog geen 1% van het landelijk elektriciteitsverbruik dekken. Maar voor Limburg ligt dat anders. Deze, bijvoorbeeld voor windenergie ongunstig liggende provincie, boft wat betreft waterkracht. Samen kunnen de Maascentrales tussen de 6 en 12% van het Limburgs elektriciteitsgebruik gaan leveren.

Het valt niet te ontkennen dat het hard gaat

■ Overzichtskaart potentiële wkc lokaties

met de ontwikkeling van waterkracht in Nederland. Nog geen jaar geleden verklaarde een KEMA-woordvoerder tegenover een Gelderse journalist dat het nog wel 10 jaar zou duren voor de eerste waterkrachtcentrale gebouwd zou zijn. Nu praat men officieel al over 1986, de ingebruikname van een waterkrachtcentrale te Heel (bij Roermond). Eind 1979 wakte het Energie-onderzoekcentrum Nederland (ECN) met een rapport de indruk dat waterkracht in Nederland geen rendabele zaak zou zijn. Een ingenieur noemde die konklusie later in een artikel 'geen Watergate, maar een Waterkrachtschandaal'.

In juni 1982 doet het ECN haar huiswerk nog eens over: 75 MW-vermogen in de Maas vindt ze nu (wel) haalbaar. Schreven 2 jaar geleden alleen 'alternatievelingen' enthousiast over waterkracht (zoals Energie Anders), nu doen mensen in de elektriciteits- en waterbouwwereld voorkomen dat door hun inzicht en voortvarendheid de Nederlandse waterkracht in een stroomversnelling is geraakt. Wie de eer toekomst is minder belangrijk. Het gaat goed met de alternatieve energiebron waterkracht en dat is belangrijker. Maar ook dit heeft zijn keerzijde. Het verschil tussen theorie en praktijk oftewel tussen voornemen en realisatie is nog groot. Na unaniem positieve rapporten over waterkracht van achtereenvolgens Energie Anders (mei 1981), het buro Haskoning en TH Delft (Neerke, juni 1982) leek de weg naar snelle realisatie open.

Maar eerst doen het Energie Studie Centrum (juni 1982), de Samenwerkende Elektriciteitsproducenten SEP (januari 1982), de Nederlandse Energie Ontwikkelingsmaatschappij en PLEM (maart 1983) en TH Delft (Terwisga, oktober 1982) het algemene studiewerk min of meer nog eens dunnetjes over.

In de rapporten gaat het vaak om kleine verschillen met betrekking tot de uiteindelijke bouwkosten en haalbare vermogens. Daar kun je nog lang rapporten over schrijven. Het gaat tenslotte om de praktijk. Verheugend is het dan ook dat de stuw bij Heel, die als meest geschikte waterkrachtlocatie uit de bus komt nu aan een *konkrete* bouwstudie wordt onderworpen.

Als een dergelijke zorgvuldigheid bij bijv. de bouw van de kweekreaktor te Kalkar was nagestreefd was het project waarschijnlijk nooit verder gekomen dan de tekentafel. Daar rollen immers vele miljarden, véél meer dan ooit was begroot . . .

Keurslijf

Over wat de uiteindelijke mogelijkheden voor waterkracht in de rivieren (Maas, Rijn, en IJssel) zijn, wordt nog verschillend gedacht. Dat heeft minder te maken met de technische know-how die aanwezig is. Vlak over de Belgische grens bij Lixhe aan de Maas bijvoorbeeld, werkt sinds 1980 een wa-

terkrachtcentrale van 21 MW.

Het heeft meer te maken met de soepelheid van de baas-van-de-rivieren (Rijkswaterstaat) en de elektriciteitsmaatschappijen. Als Rijkswaterstaat niet genegen is haar stuwprogramma's (eisen ten aanzien van waterafvoer, stroomsnelheden in kanalen en waterstanden) dijkbeschoeiingen e.d. ten behoeve van de waterkracht kritisch te bekijken, en de elektriciteitsmaatschappijen enkel en alleen een zo laag mogelijke kilowattprijs voor waterkracht in de wacht willen slepen, dan zijn de mogelijkheden waarschijnlijk beperkt. *Terwisga* (1982) berekent dat bij de huidige brandstofprijzen dan slechts 4 lokaties in de Maas in aanmerking komen: bij Born (ca. 5 MW-wkc in het Julianakanaal), bij Maasbracht (als Born), bij Heel (15 MW in het Lateraalkanaal) en bij Lith (10 MW in de Maas).

Het is de vraag of de waterkracht dit keurslijf verdient.

De vraag naar elektriciteit is 's nachts lager dan overdag. Wordt 's nachts rivierwater opgestuwd om dit overdag door turbines te laten lopen, dan kan een waterkrachtcentrale dienen om pieken in het elektriciteitsverbruik op te vangen. Wordt vervolgens een waterkrachtcentrale gekombineerd met een aantal windmolens, dan wordt de toepasbaarheid nog groter. Je hebt dan een plan Lievens in het klein: windmolens pompen het water stroomopwaarts, waarna het op een gewenst moment door de turbines van de wkc gevoerd kan worden.

Het opslaan van windenergie in het niveauverschil van water blijkt de grootste voordelen te bieden bij spaarbekkens van (te bouwen) wkc's. In tegenstelling tot andere vormen van gekombineerde water-en-eind-energieproductie, zoals grote stuwmuren (Plan Lievens, of in een ander land via het internationale koppelnet), ondergrondsspaarbekkens (OPAC-systeem) of regionaal spaarbekkens (Energio-systeem), lijken ruimtelijke en de milieukonsequenties, alsmede het geschatte elektriciteitsverlies bij deze wateraccumulatie het kleinst. Temeer als dat met kleinschalige warmte-krachtinstallaties gepaard gaat. Door de afgravingen in de grindgaten bij Roermond bijvoorbeeld, is een groot boezemgebied ontstaan, dat via regulatie het hele jaar door kan zorgen voor een regelmatige waterdruk en dus stroomproductie. Ook bij stuwen te Linne en Grave doen zich in de naaste toekomst die mogelijkheden voor. Uiteraard pleit dit niet voor de afgravingen. Het is hoogstens van de nood een deugd maken.

In plaats van de 75 MW continu vermogen, zou een spaarbekken in de grindgaten van de Maas per dag 4 uur lang een vermogen van 120 MW kunnen leveren, geschikt voor piektaken. Dankzij de minder seizoengevoelige afvoer van de Jeker en de Geul, vergeleken met de (regen)rivier de Maas is dit vermogen het hele jaar beschikbaar. Bovendien is in de winter de vraag naar elektriciteit groter dan zomers en dat geldt ook voor de Maasafvoer.

Voorspelbare opbrengst

Worden dit soort overwegingen in een bouwstudie meegenomen, dan kan dit leiden tot een andere keuze van turbines, andere vorm van in- en uitstroomopeningen, en dergelijke. Ook de kosten kunnen daardoor hoger uitvallen. Maar dat mag niet het (enige) bepalende argument voor een bepaalde wkc zijn. De situatie is per stuw verschillend.

Bij *Heel* is het rivierbeheer een van de moeilijkste, omdat tussen Maasbracht en Heel 5 waterwegen bij elkaar uitkomen, hetgeen daarmee ook een uitdaging voor het beheer is. Bij *Lith* is de valhoogte van het water weer lager: nauwelijks 3 meter. Bij de stuwen in de *Nederrijn* en *Lek* is de effectieve val-

hoogte weer kleiner, maar de aanvoer van water daarentegen konstant over het jaar. Elke stuw heeft zijn eigen mogelijkheden en beperkingen. Voor elk zal een specifieke bouwstudie nodig zijn. De kosten van zo'n studie wegen ruimschoots op tegen de uiteindelijke bouwkosten van een wkc.

De toepassing van waterkracht kan voor het milieu gevolgen hebben, met betrekking tot: — verandering waterstanden — verandering stroomsnelheden — visstand- en vistrek

Per lokatie zullen die gevolgen bekeken en afgewogen moeten worden bij de bouwstudie.

Zo zullen ook de belangen van de scheepvaart, waterbeheersing etc. bekeken moeten worden.

Als de elektriciteitsproducenten voor de stroom uit waterkracht ook de zogenaamde SEP-vergoeding betalen, worden de mogelijkheden voor waterkracht groter. De SEP betaalt een vermogensvergoeding voor het in centrales opgestelde vermogen en de bedieningskosten. Het vermogen moet dan altijd beschikbaar en gegarandeerd zijn. Bij waterkracht is dat zonder meer afhankelijk van het wateraanbod. Dat aanbod is echter goed voorspelbaar. Het lijkt erop dat de elektriciteitsmaatschappijen dit serieus willen overwegen.

Nog eventjes wachten?

De elektriciteitsbedrijven PLEM, PNEM en PGEM geven er de voorkeur aan eerst de wkc te Heel te bouwen en afhankelijk van de resultaten en ervaringen te Lith en Grave de bouw van wkc's ter hand te nemen. Daar valt uiteraard wat voor te zeggen: de turbine-

■ **Waterkracht is niet alleen nuttig, maar kan ook mooi zijn. De graanmolen in Dommelen (NB).**

techniek maakt bijvoorbeeld nog steeds grote vorderingen door. Hoe later een wkc wordt gebouwd, des te beter zal die zijn. Een eenmaal gerealiseerde wkc ligt er voor 40 tot 50 jaar. Aan de andere kant is het zo dat op dit moment de nodige argumenten er voor pleiten om zo snel mogelijk de verschillende wkc's te bouwen:

- daar is nogal wat — zeer gewenste — werkgelegenheid mee gemoeid;
- wachten betekent bij economische haalbaarheid een inkomstenderving door verminderde besparing op de kwh-prijs;
- zelfs bij bedrijfseconomische onzekerheid(!) blijven de voordelen op het gebied van diversifikatie, milieu en macro-economie, alsmede werkgelegenheid over-eind.

Waterkracht in Nederland is niet helemaal een onbekende. Tot het begin van de zeventiger jaren draaide bij de stuw te Hagenstein een waterkracht-turbine van 2 MW. De turbine begaf het en de reparatie werd op dat moment te duur bevonden. Deze was indertijd door Stork in licentie gebouwd. Bij de huidige stroomprijs is de reparatie dik en dubbel rendabel. Binnen een half jaar verwacht men de turbine te kunnen reviseren. De rest van de centrale ligt er al startklaar en in-de-olie bij.

De bouw van een waterkrachtcentrale met een investering van f 50 miljoen brengt naar schatting zo'n 1300 mensjaren werk met zich mee. Met andere woorden: gedurende 3 jaar kunnen 430 mensen werk vinden in de bouw van het elektrische (kabels, transformatoren), het elektromechanische (turbines) en het civiele gedeelte (betonwerken) van de wkc.

De turbinebouw is een nogal specialistische aangelegenheid. Toch blijkt bijvoorbeeld de PGEM er wel vertrouwen in te hebben deze

turbines in licentie in Nederland te kunnen laten bouwen.

Een waterkrachtcentrale kan zeer ver geautomatiseerd worden. De wkc te Lith heeft maar 4 bedieningsmensen, los van de administratieve krachten. Maar rekenen we dat terug per hoeveelheid opgesteld vermogen dan is dat niet te verwaarlozen.

Het installeren van waterturbines in de vele riviertjes en beekjes brengt heel wat meer werkgelegenheid met zich mee.

In Vakbondskringen heeft men er wel oren naar om de Nederlandse waterkracht flink te gaan *pushen*. Men moet er in Nederland een tijdje mee vooruit kunnen. En er moeten mogelijkheden tot export komen. Vooral als het gaat om turbines voor laag verval en de betonnen bouwkonstrukties is er ontwikkeling mogelijk. Export naar vele landen is daarna mogelijk. Ook de ontwikkelingslanden kunnen, gezien de mogelijkheden, van die vooruitgang profiteren.

Wie 't kleine niet eert . . .

De turbintetechniek is al zover voortgeschreden dat in principe elk hoogteverschil in het water benut kan worden. Onlangs werd op een symposium het voorbeeld aangehaald van een stuwte waar een hoogteverschil van enkele tientallen centimeters voldoende energie leverde om het stuwte automatisch te regelen.

Zowel de Nederlandse Energie Ontwikkelings Maatschappij, (NEOM) als Energie Anders/TH Delft en TH Twente zijn gestart of starten met onderzoek naar de mogelijkheden van de *mikro*-waterkracht in Limburg, Brabant en Gelderland.

Zo wees de Nederlandse Energie Ontwikkelings Maatschappij al op 2 lokaties tussen Roermond en de Duitse Grens aan de Roer waar kleine en goedkope elektriciteits producerende wkc's gebouwd kunnen worden. In de buurt van Roermond komen volgens de NEOM nog 1 à 2 lokaties in aanmerking. Een bedrijf uit het Overijsselse Wijhe heeft hier een nieuwe turbine voor op de markt gebracht. Een groepje werkloze ondernemers uit Noord-Limburg, wil konkrete activiteiten op het gebied van de mikro-waterkracht gaan ondernemen.

Zeker niet overall zal installatie van dergelijke turbines een zegen zijn. Bijvoorbeeld in de bronbeken van de Veluwe kan dat leiden tot een aanzienlijke milieuverstoring, als het waterregime door stuwing gewijzigd wordt. Op plaatsen waar oude watermolens liggen, bijvoorbeeld in het Limburgse Houthem, zal de installatie weinig problemen met zich meebrengen.

De mogelijkheden voor de kleine waterkracht mogen voor ons land misschien niet zo spektakulair zijn. Een blik over de grens toont vele mogelijkheden.

Mini-krachtcentrales

In Frankrijk draait een duizendtal mini-waterkrachtcentrales die per jaar in totaal 2 miljard kilowatt, dat is 1% van Frankrijks elektriciteitsverbruik leveren.

In de VS wees onderzoek uit dat bij bestaande stuwen en dammen alleen al aan kleine wkc's (tot 5 MW) circa 26.000 MW geïnstalleerd kan worden. Dat is ongeveer de helft aan wat er in de VS aan kerncentrales staat!

Voor ontwikkelingslanden zijn de mogelijkheden nog groter.

While the potential contribution of mini-hydro plants to the total production of hydropower would be very small, their significance may be very great in rural areas of some developing countries (Interim rapport VN-conferentie, 1980.)

De ekologische en maatschappelijke problemen, die grote stuwdammen en daarbij

Potentiële waterkrachttoepassingen in Nederland

plaats	soort	opmerkingen
overall	schoepenraden	Vergunnings- en installatieproblemen te verwachten bij wildgroei. Gevolgen voor het milieu plaatselijk mogelijk. Voor de zelfbouwer.
sluizen binnenwateren	mikro wkc's	Geringe afvoer, weinig verval, waterbeheersingseisen beperken de energieopbrengst.
inhammen kust (Nieuwe Statenzijl, Delfzijl, Vlissingen, Den Helder)	kleine getijden centrales	Mogelijkheden met name in Westerschelde van enkele tientallen MW's. Konkurrerende el. prijzen
beken en riviertjes (Dinkel, Roer, Jeker, etc)	micro wkc	Milieukonsekwenties kunnen ter plekke groot zijn. Turbinetype van grote invloed. Inventarisaties zijn gestart.
grote rivieren (Maas en Rijn)	lage-druk-wkc	Tussen de 90 en 275 MW te installeren. Stuw- en bijschakeling windmolens overwegen.
grote rivieren	osmose (OEC) centrales	Kosten nog hoog. Onderzoek nodig. Milieukonsekwenties niet bekend. In de toekomst mogelijk een grote bijdrage.
rivieren + meren	accumulatie (stuw- en berging)	Ondergrondse pompaccumulatie Plan Lievense, etc. Milieugevolgen niet te verwaarlozen. Afwegen tegen alternatieven.
Oosterschelde werkhaven Grevelingen-Volkerak	grote getijden centrales	max. 500 MW Gevolgen voor (voorgeschreven) 3 MW getijdenbewegingen. Kosten nog 28 MW hoog
tussen Wadden- eilanden*	grote getijden centrales	Ontbreken van dammen, stuw mogelijkheden, e.d. uit milieuovertuigingen compleet onaanvaardbaar. Kosten: gigantisch.
op zee	golf- en getijden- centrales	Weinig tot geen praktijkkennis. Ontwikkelingen volgen. In de toekomst mogelijk grootschalige toepassingen.

* De ongewenstheid van wkc's hier zou voor zichzelf moeten spreken. Toch werd het idee onlangs in vakbondskringen geopperd.

Ontwerpvermogens en gemiddelde jaarproductie voor waterkrachtlokaties in de grote rivieren

	Borg- haren	Born	Maas- bracht	Linne/ Heel	Bel- feld	Sam- beek	Grave	Lith	Driel	Ame- rongen	Hage- stein	
Energie Anders 1981	13	4,5	4,6	18,4	11,1	11,2	10,3	12,7	10,4	12,8	8,0	MW ¹
	49,5	34,6	35,2	94,2	48,4	49,0	45,2	55,8	55,9	68,8	43,0	GWh/jr ²
Has-koning 1981	5	9	10	21	5	5	5	5	-	-	-	MW
	15	63	69	87	23	23	24	23	-	-	-	GWh/jr
Neerken TH Delft 1982	-	20	22	16	7	-	-	-	9	8	7	MW
	-	116	127	47	24	-	-	-	56	34	36	GWh/jr
Terwisga TH Delft 1982	x	4,2	4,2	15,0	x	x	x	9,8	x	x	x	MW
	x	29,2	29,2	50,2	x	x	x	37,0	x	x	x	GWh/jr

MW = Megawatt = 1000 Kilowatt

GWh/jr = Gigawattuur per jaar. 1 GW = 1000MW.

- niet onderzocht

x bij huidige technische, economische of waterhuishoudkundige randvoorwaarden niet haalbaar geacht.

behorende wkc's met zich meebrengen, ontbreken vrijwel bij de kleine waterkracht. China heeft met ruim 88.000 kleine wkc's (tot 300 KW) de grootste ervaring op dit gebied.

Volgens bovenstaande onderzoekskommissie van de VN verdient de kleine waterkracht alle aandacht:

- goed voor de plaatselijke werkgelegenheid;
- de materialen zijn plaatselijk beschikbaar;
- de centrales zijn, gezien hun lange levensduur, goedkoper dan nucleaire of fossiele installaties.

En door allerlei vorderingen op turbinegebied, zoals het gebruik van omkeerbare pompen en nieuwe turbines die hoogteverschillen van 1½ meter rendabel kunnen benutten, hebben ze een grote toekomst.

Dodewaard op waterkracht?

In 1949 verrichtte Ir W. Brandenburg studie naar waterkrachtmogelijkheden in de Waal. Hij konkludeerde dat er 7 waterkrachtcentrales met een totaalvermogen van 188 MW in de Rijntakken gebouwd konden worden, waarvan één van 45 MW te ... Dodewaard! Het verdrag van Mannheim heeft de vrije doorvaart over de Waal vastgelegd. Dat valt moeilijk terug te draaien. In Dodewaard is wel een proefkerncentrale verschenen van 50 MW, dat is bekend. De commissie Beek becijferde onlangs dat sluiting van de Dodewaardcentrale in navolging van de Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland (GKN 1981) zo'n f 250 miljoen kost en ten koste van werkgelegenheid gaat. Zowel op de berekeningen als de uitgangspunten valt het nodige af te dingen. Zaken als, de uiteindelijke belastingsfaktor (de effectieve bedrijfstijd) en kosten voor opslag van hoogradioactief afval worden bijvoorbeeld door Damveld (1982) op grond van praktijkgegevens veel lager resp. hoger ingeschat. Ook het uitgangspunt van Beek en GKN dat voor het vermogen van Dodewaard bij sluiting, het vermogen van een kolengestookte eenheid in de plaats moet komen doet merkwaardig aan bij de huidige overcapaciteit aan elektriciteitscentrales.

Waarom bouwen we in Dodewaard er geen waterkrachtcentrales voor in de plaats? De GKN berekende een Dodewaard-kilowattuur op 13,9 cent, Damveld kwam op 19,7 cent uit.

Stel we bouwen nu meteen de meest rendabele wkc, dan lijkt een gemiddelde kwh-prijs van 9 ct voor waterkracht haalbaar. Een vervanging van de Dodewaard-elektriciteit door waterkracht levert de komende 10 jaar dan een totale winst op van f 180 miljoen volgens de GKN-gegevens, en ruim 300 miljoen uitgaande van Damvelds berekeningen. Die tien jaar wordt gezien als levensduur die Dodewaard nog te goed heeft.

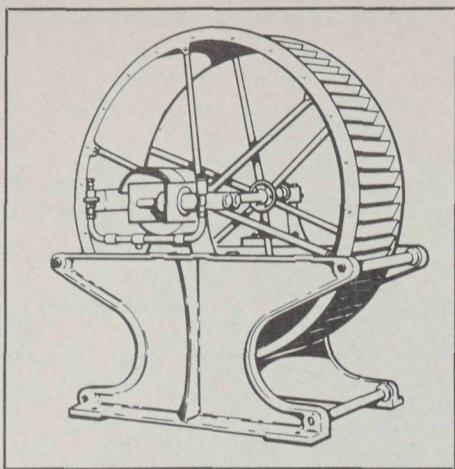
Andermans veren

Hoe vaak wordt er ook niet op gewezen dat de elektriciteitsprijs in Frankrijk zo laag is, dankzij het grote aandeel van kernenergie? Maar liefst 30% van de Franse elektriciteit is afkomstig uit waterkrachtcentrales met een prijs die in 1980 bijna een derde is van die van kern- of fossiele centrales. De redenatie gaat hier dus al mank.

Blijkbaar kan dit ook een verdienste van waterkracht zijn: de ontwikkeling van kernenergie ondersteunen.

De VN commissie wees er al met nadruk op, dat waterkracht een *eigen* volwaardige plaats moet krijgen en op al zijn voordelen in zijn totaliteit beoordeeld moet worden. Daar schort het nog aan.

Als de nu relatief snelle ontwikkeling van waterkracht in Nederland gaat dienen als publicitaire of financiële ondersteuning van allerlei kolen- en kernenergieprojecten

dragen we water naar de zee. Waterkracht vraagt dus een 'groen energiebeleid'. De ontwikkelingen staan niet stil. Een nieuw idee is bijvoorbeeld energie te winnen uit menging van zoet rivier- en zout zeewater. Dit osmose-verschijnsel leidt tot drukverschillen die in een centrale met een turbine in elektriciteit zijn om te zetten. Over milieugevolgen en uiteindelijke kosten van deze Osmose Energie Conversie Centrales valt nog weinig zinnigs te zeggen. De eerste indicatie van wat technisch mogelijk lijkt, wijst op een te installeren OEC-vermogen van zo'n 1800 MW binnen onze grenzen. Dat is al snel meer dan 15% van ons elektriciteitsgebruik. In hoeverre dit haalbaar is moet nog blijken. Dat geldt ook voor de hier niet besproken projecten als plan Lievense, getijdecentrales e.d.

Het is weinig feestelijk dat Nederlands eerste, nieuwe waterkrachtcentrale te Heel in 1986

geopend zal worden onder de rook van de enorme aangrenzende Claus-kolencentrale. Maar het kan een ommekeer zijn.

Literatuur

* F. A. M. de Graaf. *Energie uit Maas en Rijn. Een systematische analyse*. Energiestudie centrum van het ECN Petten, juni 82.

* Jip Lenstra. *Waterkracht, mogelijkheden voor ons land*. Stichting Energie Anders Hoek van Holland, mei 1981.

* R. H. van Terwisga. *Waterkracht in de Maas en Nederrijn* TH Delft, oktober 1982.

* J. H. den Boon. *Waterkracht en accumulatie in Nederland*. Centrum voor Energiebesparing juni 1982.

* Preparatory committee for the united nations conference of new and renewable sources of energy. *Report of the Technical Panel on Hydropower* (first en second session), mei 1980/jan. 1981.

* Themagroep energie en milieu, actieplan werkgelegenheid. *Dodewaard op waterkracht*. Nijmegen, augustus 1983.

* Bedrijfsledengroep ABVA-K.U. Nijmegen motie t.a.v. sluiting Dodewaard ten behoeve van waterkrachtoptie. Unaniem aanvaard op 24-2-1983.

* Artikelen uit het tijdschrift *Energiebesparing*.

* Korrespondentie Actieplan werkgelegenheid Nijmegen, met Centrum voor Energiebesparing te Delft en Energie Anders te Hoek van Holland.

* Notities gesprekken Actieplan met PGEM, provincie Gelderland, personeel Hagenstein e.d.

* Diverse krantenartikelen.

* J. H. den Boon. *Waterkracht en accumulatie in Nederland*. Centrum voor Energiebesparing juni 1982.

* PLEM/Rijkswaterstaat/NEOM. *Waterkracht Maas*. januari 1983.

■ Eén onzer verslaggevers in gesprek met wethouder volkshuisvesting Zijdeveld van Schiedam. Deze opende op 15 mei, tijdens de grote Energie markt onze piramide woning. Hij (en zijn vrouw) waren zó enthousiast over deze nieuwe wijze van bouwen, dat de Stichting Bouwplan, De Kleine Aarde voor een gesprek werd uitgenodigd.

Inzet: De speciale beurskrant, met alle informatie (adressen!) over de deelnemers is nog verkrijgbaar, stort f 1,50 op giro 52730 van DKA Bostel mvv De Stoker en de krant wordt u omgaand toegezonden.

'Het scheelt 'n slok op 'n borrel'

Schiedamse woningen gebruiken energie met mondjesmaat

Momenteel gebruiken nieuw gebouwde huizen ongeveer 2000 m³ aardgas per jaar. De gemeente Schiedam vindt dit nog veel te veel. Zij stelt: 'Huizen die meer dan 1000 m³ per jaar gebruiken, worden bij ons niet meer gebouwd. De architect, aannemer of opdrachtgever die daarmee aankomt is een dief in de portemonnee van de huurder'. Een harde, maar terechte uitspraak. In Schiedam worden nu huizen gebouwd die slechts 2 à 300 m³ aardgas per jaar gebruiken! Het kán dus wel. Thijs de Beer over Het Nieuwe Bouwen en de praktijk: 184 minimum-energiewoningen in Schiedam.

De woningen zijn zó ontworpen dat er vrijwel geen warmteverlies naar buiten toe optreedt. Bij een proef begin dit jaar, in de enige echt koude week, ('s nachts -10 °C), bleek dat de woning in vier dagen, zonder te stoken, afkoelde van 22 °C naar 19 °C. Hoe werd dit bereikt? Nou gewoon, door veel isolatie, gebruik van passieve zonne-energie en de combinatie van een aantal slimme ideeën.

Optimale isolatie

De huizen zijn geheel ingepakt met een isolatiedeken van 18 centimeter minerale wol. Hierbinnen ligt een dikke steenmassa. Dit heeft tot voordeel dat de warmte vast gehouden wordt. Daardoor zal het in de winter warmer blijven en in de zomer koeler. Een nadeel vind ik, dat als je in de winter twee weken op vakantie bent geweest, je drie dagen nodig hebt om deze massa weer op temperatuur te krijgen.

Drie dagen kou lijden dus. Of je moet aan de buurman die de planten water geeft, vragen of hij de verwarming op tijd aanzet. De buitenmuur bestaat uit een pleisterlaag die is aangebracht op de isolatiedeken. Dit is goedkoper dan een stenen muur, het is licht van gewicht en het 'ademt' enigszins (het laat waterdamp en lucht door, dit is belangrijk voor de kwaliteit van de isolatie).

Alle ramen zijn van dubbelglas met aan de buitenkant dikke isolerende luiken, die de bewoners van binnenuit simpel met een slinger open en dicht kunnen draaien. Het is de bedoeling dat deze luiken overdag open zijn en 's avonds, als het donker wordt weer gesloten worden. De praktijk zal leren of de bewoners zich aan de regel houden. Een

nadeel kan zijn, dat als de wind op de luiken staat, het zeer zwaar is om de luiken open dan wel dicht te draaien. Het 'moment' is namelijk nihil, waardoor de kracht zeer groot moet zijn (probeer zelf maar eens een deur te sluiten door vlak naast de scharnieren te duwen, dit kost veel meer kracht dan bij de klink). Nu zit er wel een overbrenging op van 1 : 18, dus in hoeverre mijn bezwaren reëel zijn kan ik niet zeggen. Een belangrijk voordeel van buitenluiken ten opzichte van binnenluiken is dat ze geen ruimte in de woning innemen, de planten kunnen niet bevriezen en het belangrijkste: het glas zit aan de binnenkant, zodat bevrozing van condens in de profielen, en daarmee breuk, voorkomen wordt.

Overigens zijn het zolderraam en de bovenlichten wel voorzien van binnenluiken, zodat ook hier proefondervindelijk kan worden vastgesteld wat het beste en prettigste is. Ook de begane grondvloer is zeer goed geïsoleerd: alle funderingsbalken zijn ingepakt met 10 cm dikke polystyreenplaten. Een belangrijk punt, dat nogal eens vergeen wordt, is het aanwezig zijn van zogenaamde koudebruggen. Hierdoor 'lekt' veel warmte naar buiten. Alles wat

■ De energiezuinige woningen in Schiedam

door de dikke isolatie naar buiten 'prijkt' is een potentiële koudebrug. In slecht geïsoleerde huizen betekent dit qua warmteverlies verhoudingsgewijs vrijwel niets, maar in dit type woning is het, ook weer verhoudingsgewijs, een aanzienlijk verlies. Daarbij geven koudebruggen bij minimaal geventileerde woningen als deze, aanleiding tot condensvorming. Vooral wanneer deze condens inwendig in de constructie optreedt, bestaat er kans op grote schade. De koudebruggen zijn als volgt tegengegaan: alle bevestigingsbouten van de isolatie zijn met plasticpluggen vastgezet in de binnenmuur, alle mogelijke kieren langs de isolatie zijn met PUR-schuim dichtgespoten en de dakgoot is bevestigd aan multiplexprofielen. Alleen de bevestiging van zonwering heeft een paar (onvermijdelijke) koudebruggen.

Passieve zonne-energie

Het is logisch dat deze huizen zoveel mogelijk gebruik maken van passieve zonne-energie. (Het is tenslotte de goedkoopste warmtebron). De woonkamer en de slaapkamers zijn alle min of meer op het zuiden gericht. Hier is de warmtevraag het grootst, dus het effect van de zon het hoogst. De ramen op het zuiden zijn groot, terwijl de ramen op het noorden (keuken, hobbyruimte)

klein gehouden zijn.

De woningen die pal op het zuiden staan, ontvangen jaarlijks maximaal 2600 kWh aan warmte van de zon. De woningen die zuidoost of zuidwest gericht zijn, krijgen ongeveer 20% minder. Om de zoninstraling in de zomer zoveel mogelijk te beperken, zijn er grote hardhouten zonweringen geplaatst. In de winter, als de warmtevraag het hoogst is, schijnt de zon er echter onderdoor (de zon staat dan lager).

Verwarming en ventilatie

Omdat de huizen potdicht zijn, moet er mechanisch geventileerd worden, anders word je duf door zuurstofgebrek. Het probleem hierbij is, dat warme lucht afgezogen wordt, terwijl er koude lucht voor in de plaats komt. Om die afgevoerde warmte toch nog te gebruiken is er een warmte terugwininstallatie in de nok gezet: de warme lucht staat zijn warmte af aan de koude instromende lucht. Dit gebeurt via een lamellensysteem, zodat de in en uitstromende lucht niet rechtstreeks contact maken. Op deze manier wordt 75% van de warmte binnenshuis gehouden.

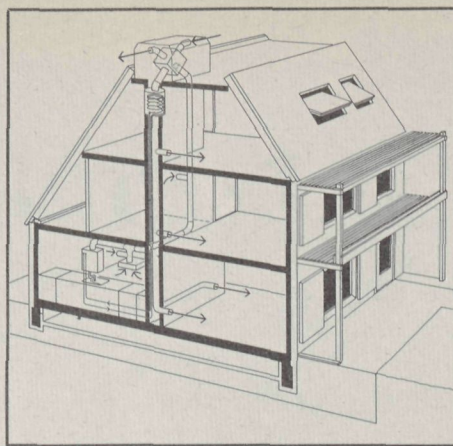
De gebalanceerde ventilatie met warmterugwinning blaast verse lucht in de woonkamer en de slaapkamers (de keuken wordt voldoende verwarmd door geiser, fornuis en apparaten). Deze lucht wordt als warmtedragend medium gebruikt. In de keuken is een geiser aanwezig voor het warme water. Deze geiser heeft een capaciteit, (aanzienlijk groter dan nodig is) voor bijverwarming: 13 kW tegen normaal 1,5 à 4 kW. Omdat een normale keukengeiser ongeschikt is voor aansluiting op een verwarmingsspiraal hebben de firma's Slootweg en Fasto de Fasto-twin ontwikkeld. Deze geiser verwarmt de instromende lucht bij (als dat nodig is) via een water-lucht warmtewisselaar. De werking van deze water-lucht warmtewisselaar berust op hetzelfde principe als de warmte terugwininstallatie.

De geiser heeft een elektronische ontsteking en géén waakvlam; dit bespaart ± 150 m³ gas per jaar. Het rendement ligt op 78%. En omdat de rookgasafvoer is aangesloten op de warmte terugwininstallatie komt het totale rendement in de buurt van de 95%.

(Mensen, apparaten, verlichting en passieve zonne-energie produceren samen op deze manier toch zo'n 1650 kWh). Een belangrijk nadeel van deze mechanische ventilatie en verwarming is dat het geluid dat de installatie produceert via de metalen buizen waarschijnlijk beneden goed te horen zal zijn. Vooral als 's avonds de luiken dicht zijn, en er geen straatgeluiden doordringen, kan dit gaan irriteren. Bij de woningen van architectenbureau Kol en Lindeman in Cuijk was dit ook het geval. Zij gaan nu grote rubberen ringen aanbrengen om de overdracht van geluid tegen te gaan.

Milieuaspecten

Aan deze huizen zit een aantal milieuaspecten. Om te beginnen gebruiken

■ Een opengewerkte tekening van de huizen met ventilatiesysteem, luiken, passieve zonne-energie etc.

deze huizen zoals reeds gezegd een minimum aan gas, iets wat natuurlijk gunstig is met betrekking tot de luchtvervuiling.

De architect heeft bewust gebruik gemaakt van vure houten deuren, en niet van tropische houtsoorten, om toch nog iets tegen de ontbossing in de tropen te doen. Het is dan echter wel jammer dat de zonwering wel van tropisch hardhout is, maar aangezien deze niet teveel onderhoud mag vergen is dit wel te begrijpen. Iets wat ik wel vreemd vind, is het gebruik van aluminium ramen (het maken van aluminium kost zeer veel energie) en het gebruik van PUR-schuim (dit is niet milieuvriendelijk bij het aanbrengen en verbranden, alhoewel dat laatste voorlopig nog niet de bedoeling is).

Een leuk 'grapje' is het plaatsen van een zogenaamde vliegenkast in de buitenmuur van de keuken. Deze kast is bedoeld als koelkast, waardoor een echte koelkast alleen in de zomer noodzakelijk is. Dit bespaart dus weer veel stroom. (Het woord 'grappig' is van de architect, niet van mij. Ik vind het heel slim. Ook bij bestaande huizen zouden de bewoners zo iets best zelf kunnen maken).

In het begin werd er aan gedacht om in alle huizen houtkachels te plaatsen. Hier is echter van afgezien omdat als er niet zeer goed gestookt wordt, je een behoorlijke luchtvervuiling krijgt (bij onvolledige verbranding en het gebruik van b.v. geschilderd hout). In 17 huizen is wel een houtkachel geplaatst zodat er toch bekeken kan worden in hoeverre een dergelijk verwarmingssysteem voldoet.

Kosten

Het hele verhaal klinkt nou allemaal wel mooi en prachtig, maar wat kost zo'n huis nou? Dat valt ook al ontzettend mee. De eis van de gemeente was dat de huizen voor de sociale woningbouw prijs gebouwd moesten worden. De extra-isolatie mocht slechts f 11.000,— kosten. Aan deze eis is voldaan, oftewel de huren zijn even hoog als bij een normale nieuwbouw woning, maar de bewoners zullen het verschil in de gasrekening wel merken!

Nieuwe kijk op afval

In tal van gemeenten gist het van de hergebruikactiviteiten: kringloopmarkten, hergebruikcentra, GoedZooiwinkels etc. etc. De nota's en de boekjes over de opmars van hergebruik dwarrelen bijna dagelijks binnen. Veel tijd en energie wordt door burgers gestoken in de opzet van bijvoorbeeld een plaatselijk kringloopcentrum.

Ook in Boxtel is men druk in de weer. De opzet is zó professioneel, dat de provincie een royale startsubsidie verstrekte van 30-duizend gulden. De gemeente Boxtel zal het vele werk dat door de inwoners verzet wordt, zeker ook op de juiste waarde weten te schatten. Hopelijk komt ook van die kant subsidie om het centrum van de grond te helpen. Men verwacht dat het centrum binnen niet al te lange tijd arbeidsplaatsen gaat opleveren, al zal vooral bij de start gerekend moeten worden op vrijwilligers.

De Natuur- en Milieufederatie Overijssel heeft naar aanleiding van de Kringloopbeurs, vorig jaar in Hattum, een overzichtelijk boekje samengesteld, waarin alle deelnemers plus de vele mogelijkheden om afvalstoffen her te gebruiken, nog eens staan vermeld.

Ook de D'66/PPR-fractie in het Gelderse Nijkerk ging wroeten in de afvalberg. Zij kwam tot de ontdekking dat de Nijkerkers opgezaagd worden met 262.000 kg papier, afkomstig van de zes gratis huis-aan-huisbladen. Samen met het ongevraagde reklamedrukwerk, waarvan naar schatting 3½ kilogram de vuilniszak ingaat, zou dit de bewoners, als al dit oud papier gestort zou worden, al f 1,10 per jaar kosten. D'66/PPR zou het niet onredelijk vinden als de uitgevers van de 'gratis' kranten eens de rekening zouden krijgen gepresenteerd voor de tot nu toe 'gratis' verwijdering van leesvoer. Op deze manier heeft men heel Nijkerk doorgerekend en men komt tot 4936 ton afval dat hergebruikt zou kunnen worden (en dus niet gestort) hetgeen alleen al om die reden de gemeente (de burgers dus) f 449.037,— zou besparen. De winst die Nijkerk maakt op de vuilniszakken (f 222.146) dient hier wel van te worden afgetrokken. Er resteert dan: f 226.891.

De nota kan afgehaald worden (of besteld) bij D'66, Kolkstraat 21, Nijkerk, tel. 03494-56505 of bij de PPR, Wilgenlaan 25, Nijkerk, tel. 03494-52401. (Zonder verzendkosten f 3,50).

Hergebruik in opmars, kan besteld worden bij Natuur en Milieu Federatie Overijssel, Thorbeckegracht 22, 8011 VM Zwolle, tel. 038-217166.

Opzet Kringloopcentrum Boxtel: A. van Minderhout, Nieuwe Nieuwstraat 75, 5283 CB Boxtel, tel. 04116-73618.

Zon maakt Zimbabwe Zelfstandig

Een mobiele draagbaar gemaakt van een oude tuinstoel, een 'zonneoven' waarin je brood kunt bakken en een koelkast gemaakt van kippegaas en houtskool, die koelt tot twee tot vijf graden boven nul – dat is koel in Afrika – koel genoeg om medicijnen te bewaren op het platteland waar elektriciteit ontbreekt. Dit zijn slechts enkele van de originele vondsten op de internationale beurs met als thema technologie en plattelandsontwikkeling die september vorig jaar plaatsvond in Bulawayo, Zimbabwes belangrijkste industriestad.

Op de 'Rural Development Technology '82 Exhibition', werd ruim aandacht besteed aan alternatieve technologie. Vergelijkbare beurzen – *Technology for the People* – waren eerder gehouden in Genève en Mexico, maar daar werd echter erg weinig aandacht geschonken aan de rol van (alternatieve) technologie bij de plattelandsontwikkeling.

Met ruim 200 deelnemende ondernemingen, niet-gouvernementele organisaties (NGO's) en overheidsinstellingen uit Afrikaanse en Westerse landen, was de RDT de eerste in zijn soort die in Afrika werd georganiseerd.

De vijfdaagse tentoonstelling was opgebouwd rond de negen lidstaten van de *Southern African Development Coördination Conference (SADCC)* – Angola, Botswana, Lesotho, Mozambique, Malawi, Swaziland, Tanzania, Zambia en gastheer Zimbabwe. Deze landen beslaan een totale oppervlakte van bijna 5 miljoen vierkante kilometer en ze hebben samen een inwonertal van ruim 50 miljoen mensen. In hun gemeenschappelijk streven economisch onafhankelijk te worden van Zuid-Afrika, geven de SADCC-landen de hoogste prioriteit aan de ontwikkeling van het platteland, waar ruim 85% van de bevolking leeft. Tot op heden zijn ze vooral gericht op het verhogen van de landbouwproductiviteit. Om echter de voortgaande trek naar de steden, waar noch werk noch een infrastructuur aanwezig is om de mensen op te vangen, een halt toe te roepen, is men druk bezig een breder concept van plattelandsontwikkeling te verwerkelijken.

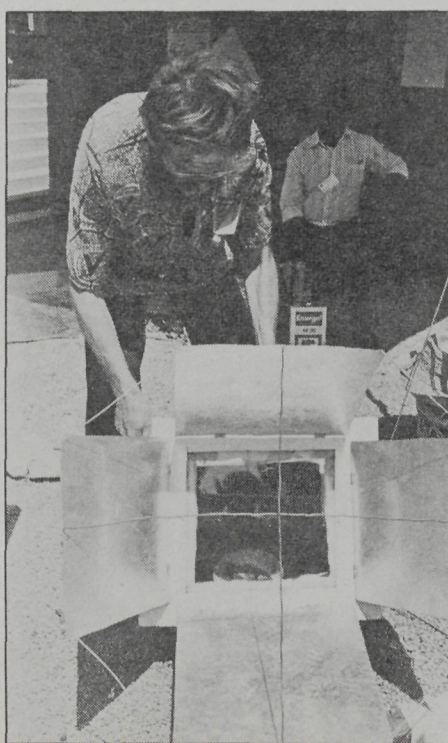
In het licht van dit laatste streven liet de RDT een verscheidenheid aan technieken zien op het gebied van landbouw en veeteelt, gezondheid en hygiëne, onderwijs, energie, irrigatie, transport en communicatie, woningbouw en bouwmaterialen. Van het eenvoudige en brandstofzuinige kookkacheltje, tot het watervoorzieningsproject werkend op zonne-energie. Het feit dat de waterpomp door zonne-energie werd aangedreven, maakte dit kant-en-klare en peperdure-bouwpakket tot alter-

natieve technologie die bij uitstek geschikt was voor plattelandsontwikkeling, aldus de vertegenwoordiger van de Franse firma.

Zon zat

In een werelddeel met een schrijnend tekort aan brandhout, maar met een overvloed aan zon, werd er op de beurs veel aandacht besteed aan zonne-energie. In schril contrast met de dure zonne-panelen (voornamelijk tentoongesteld door de westerse landen) stonden de zonnereflektoren van pater Brian MacGarry van het *Silveira House*. Silveira House is een trainingscentrum voor met name ex-vrijheidstrijders, over 't algemeen jonge mensen

■ Pater Brian MacGarry legt de werking van zijn 'zonneoven' uit. Men kan in ± 1,5 uur vlees gaar koken.

dus. Door middel van het geven van onder andere onderwijs en cursussen in een ambachtelijk vak, is het Silveira House momenteel betrokken bij een kleine 300 projecten, over het gehele land verspreid. Deze NGO wordt financieel ondersteund door onder andere CEBEMO en NOVIB. Sinds medio vorig jaar importeert SOS-Wereldhandel kunstnijverheidsartikelen, die door de jongeren van het centrum worden gemaakt. Gedurende de vijf dagen waren de twee 'zonnekokers' van de pater de gehele tijd in werking. Beide worden reeds door veel vrouwen in Zimbabwe gebruikt. Voor zijn bijdrage aan de stimulering van het gebruik van zonne-energie kreeg pater MacGarry in november vorig jaar de *Eicher-trofee* uitgereikt door de *Solar Energy Society of Zimbabwe*. Op het gebied van de gezondheidszorg liet Malawi een prachtig staaltje van innovatie zien. In 1975 ging dit land zwaar gebukt onder een cholera-epidemie. Veel mensen, woonachtig in ver afgelegen en moeilijk bereikbare gebieden, overleden omdat het onmogelijk was ze te vervoeren.

Majid Bakari, hoofd van het Malindi plattelandscentrum ontwierp daarom een alternatief transportmiddel, waarmee patiënten langs smalle bospaden en over moeilijk begaanbaar terrein kunnen worden vervoerd.

Een oude metalen en met plastic beklede tuinstoel werd recht gebogen tot een *stretcher*. De stretcher zette hij vast op een as met twee wielen. Voorzien van een zonneschermpje en twee in elkaar vloeiende stangen, waardoor het geheel achter aan een fiets kon worden gehangen, had hij zijn mobiele brancard voor elkaar. Menig missieziekenhuis in Malawi, vaak midden in de bush gelegen, maakt nu dankbaar gebruik van Bakari's lichtgewicht ambulance.

Niet grillen, maar koelen!

De *Hlekweni Friends' Rural Service* hadden op de beurs een kleine stand waar met name de houtskoolkoelkast en hun jongste experiment de *RAMMED EARTH BRICK MOULD* veel opzien baarde. De HFRS is een NGO, een vijftiental jaar geleden opgericht met als doel de plattelandsbevolking te helpen door het geven van praktische cursussen op het gebied van onder andere landbouw en veeteelt, woningbouw en kunstnijverheid. Voor HFRS betekent plattelandsontwikkeling dat deze wordt aangepast aan de plaatse-

■ De houtskoolkoelkast

lijke omstandigheden, zowel economisch als wetenschappelijk.

Vlak buiten Bulawayo hebben ze een experimentele boerderij, waar de meeste kursussen plaatsvinden. Hun werkzaamheden worden financieel ondersteund door onder andere *Oxfam* en de beide Nederlandse medefinancieringsorganisaties *ICCO* en *Cebemo*.

De houtskoolkoelkast bestaat uit een 5 cm dik houten frame, voorzien van houtskoolwanden. Aan zowel de binnen- als buitenkant van het frame is kippegaas gespannen, met daar tussenin een laag houtskool. Op de bovenkant van de koelkast is een bak aangebracht, gevuld met water. Aan alle vier zijden van de koelkast hangen handdoeken, die nat blijven omdat een rand in de waterbak hangt. De natte handdoeken houden de houtskoolwanden zó koel, dat de temperatuur in de koelkast nooit boven de 5°C komt! Deze koelkast werd reeds gebruikt door de Engelsen in Indië en Egypte. Hetzelfde principe wordt vandaag de dag ook in het Middenoosten toegepast voor het koelhouden van de woonvertrekken. Een dubbel kippegaasvenster met tussen het gaas strohalmen, waarlangs dan water sijpelt. Hoe harder het waait, des te meer afgekoelde lucht door de vochtige halmen de kamer instroomt.

Uit de grond stampen

Rammed Earth Brick Mould (aangestampte aarde) is met veel succes vele honderden jaren lang gebruikt als bouw materiaal. Graansilo's, volledig gemaakt van aarde en meer dan 2000 jaar oud, staan nog steeds in het noorden van *Sudan* overeind. Gedurende de afgelopen eeuw heeft men in *Zimbabwe* voornamelijk met baksteen gebouwd, hetgeen een dure methode is, zeker nu er zo'n groot tekort aan brandhout is.

De aangestampte aardesteent werd hier na het uitroepen van de onafhankelijkheid in april 1980, herontdekt. De 'pers' machines die de stenen maken, zijn echter duur en

vaak te gekompliceerd in gebruik, zodat ze voor de meeste dorpen en coöperaties op het platteland een utopie blijven. De goedkoopste machine kost 250 Zim \$, ongeveer 800 gulden.

Hlekweni heeft een eenvoudige mal ontworpen, een soort houten lade, waarin de aarde met de hand wordt aangestampt. De aarde kan eventueel worden vermengd met zand en cement. Reeds na één dag door de zon te zijn gedroogd, is de steen klaar voor gebruik. Eén man kan ongeveer 200 stenen per dag maken. Een arbeidsintensief karwei, maar een erg eenvoudige en goedkope (als men de arbeidstijd niet rekent) bouwmethode, die een uitkomst lijkt te zijn bij het bestrijden van de woningnood op het platteland en een steun bij het streven naar zelfvoorziening van de bevolking. Dit laatste wordt sterk gepropageerd door de overheid van *Zimbabwe*.

Lego-huizen

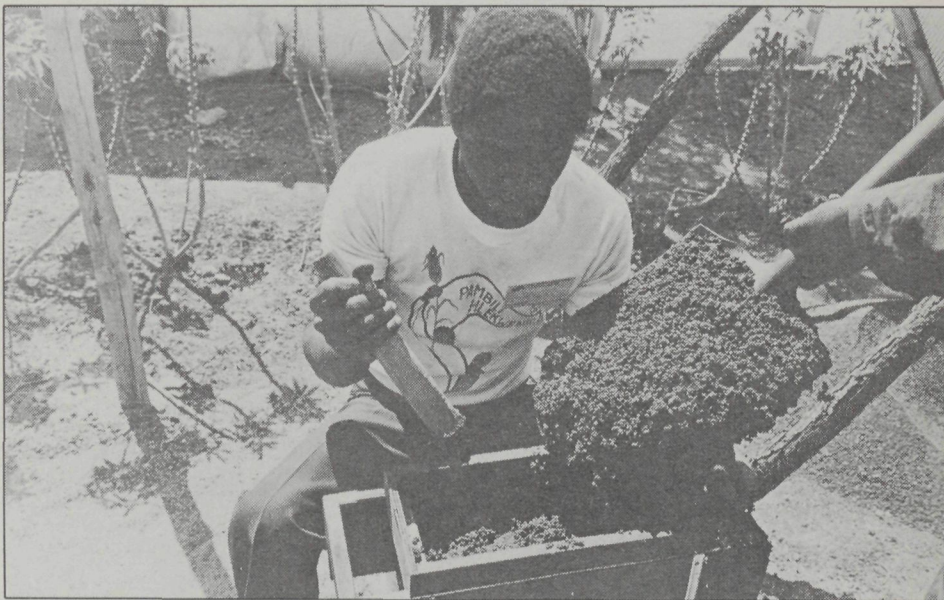
Een andere bouwsteen en revolutionaire vorm van bouwen, werd tentoongesteld door een *Zimbabwe*se ondernemer en uitvinder. De *Speedblock* – bouwmethode is gebaseerd op zeven verschillende standaard betonstenen die men als een soort *Lego* in elkaar zet. De uitvinder, *Ray Olsen*, legde enthousiast uit, dat doordat

de betonblokken exact in elkaar passen, er ternauwernood cement bij het bouwen nodig is. Dat is een belangrijke kosten-drukkende faktor. Een ander voordeel is, dat iedereen met deze methode kan bouwen, waardoor geschoolde arbeiders niet nodig zijn. Aangezien de blokken slechts op één wijze in elkaar passen, is het uitgesloten dat er fouten worden gemaakt.

Voor het geringe bedrag van 12 gulden per m² aan bouwmaterialaalkosten kunnen drie man een huis, bestaande uit drie kamers/keuken en een totale oppervlakte van 8 x 3,30 meter, in slechts vier uur bouwen. De konstruktie kan weer worden afgebroken en ergens anders worden opgezet. Volgen *Olsen* gaat slechts twee procent van de stenen stuk bij het afbreken. Hij heeft vijftientig jaar aan zijn uitvinding gesleuteld en is ervan overtuigd dat de *Speedblock* – bouwmethode de uitkomst is voor het herstel- en opbouwprogramma van de overheid.

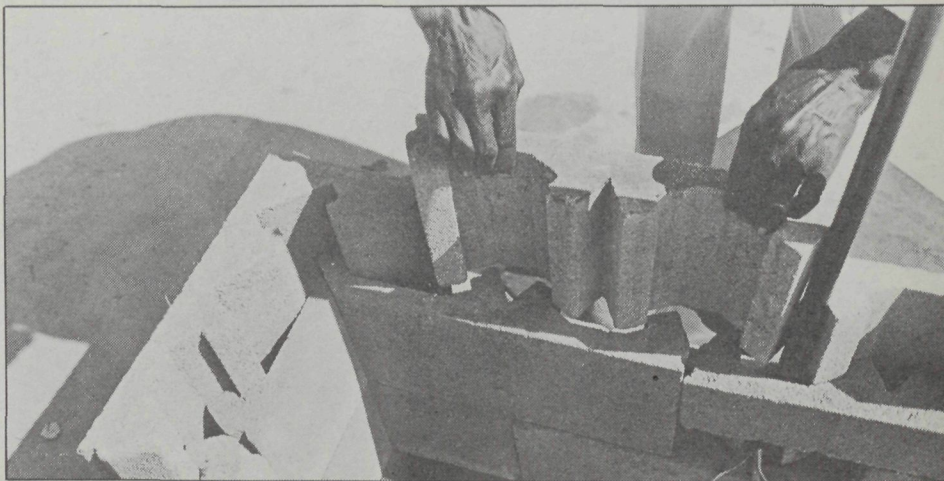
Navraag bij het Ministerie van *Rural Development* leerde dat hun interesse voor deze bouwmethode groot is en dat *Speedblock* goed door alle officiële bouwtesten heen is gekomen.

Ruim 12.000 mensen bezochten de *RDT* en het ligt in de bedoeling van de organisatoren om deze beurs iedere twee jaar te organiseren.

■ Rammed Earth Brick Mould

■ Speedblock

There is no bizznizz like...

In welke mate voorzag de alternatieve technologie op de RDT in de behoefte van de plattelandsbevolking van Zuidelijk Afrika – de doelgroep op wie deze beurs was gericht?

Veel van het tentoongestelde, met name datgene wat uit de westerse landen kwam, was te gekompliceerd en te duur.

Een lid van de Mozambiqueese delegatie gaf het volgende commentaar: 'Het meeste dat is tentoongesteld is niet erg bruikbaar voor ons. We weten allang dat er vele nieuwe manieren en instrumenten bestaan om de levensstandaard op het platteland te verbeteren. Het probleem is echter, volgens ons, hoe we al die ideeën aan de boeren moeten presenteren, opdat zij ze kunnen accepteren. Dit is ons grote dilemma en we zijn helaas op deze beurs niet veel wijzer geworden'.

Een interessant, doch zeker niet zo bedoeld, aspect van de tentoonstelling was, dat in duidelijke mate naar voren

kwam hoe sommige westerse landen hun zogenaamde ontwikkelingsgelden gebruiken om *eigen* activiteiten te kunnen financieren. Met name de VS is bijzonder slim bezig zich er van te verzekeren dat het grootste deel van de ontwikkelingsdollars, bij de Amerikanen zelf terecht komt.

Neem bijvoorbeeld één van de meer succesvolle deelnemers aan de beurs: Tom van *A. T. International*, uit Californië. Hij was speciaal voor de RDT aangesteld door ATI, een in Washington gevestigde organisatie, die een grote som geld uit het *US AID-FUND* had gekregen om het Amerikaanse paviljoen op de beurs te coördineren. Uit deze gelden werd onder andere Toms vliegtuigticket betaald. Gedurende zijn verblijf in Bulawayo verbleef hij – en de rest van de meegekomen Amerikanen – in het beste hotel (Holiday Inn), at en dronk erg lekker en dat alles met de complimenten van US AID.

Nieuwe markten

Toegevend dat hij erg weinig wist over de situatie in Zuidelijk Afrika, zei Tom: 'Met opzet probeer ik zo weinig mogelijk te weten te komen over de politieke situatie in de landen die ik bezoek. Politiek komt uiteindelijk al-

tijd op hetzelfde neer. Alles staat en valt met het persoonlijke initiatief – daar ligt het werkelijke verschil'. Ronald Reagan zou trots op hem zijn geweest.

Tom kwam naar Zimbabwe in de hoop 'twee à drie' veelbelovende ondernemers te vinden, aan wie hij zijn nieuw ontworpen weefmachine met een hoge productiecapaciteit zou kunnen verkopen.

Toen ik opmerkte dat 1000 à 2000 Zim \$ waarschijnlijk meer was dan de meeste wevers op het platteland konden investeren, glimlachte Tom en zei dat geld 'geen probleem was' dankzij de Amerikaanse ontwikkelingsgelden waaruit de aanschaf van de machines kon worden gefinancierd.

'En heb je al enige potentiële klanten gevonden' vroeg ik.

'Nou en of!' antwoordde hij enthousiast. 'Op dit ogenblik heb ik er reeds zeven à acht'!

Ik vroeg of deze grote respons hem niet voor enige financiële problemen zou stellen. 'Geld is geen probleem' herhaalde hij, mij verzekerend dat er ruim voldoende *US AID*-geld aanwezig was om al zijn klanten te helpen.

(Uit november-nummer van *Moto-magazine*.)

Raadgevers

De DKA raadgevers geven gratis adviezen. De Kleine Aarde is hier erg blij mee. Houdt u er rekening mee dat ze dit doen in hun vrije tijd. Als u hen wilt bezoeken, schrijf of bel dan in ieder geval van te voren.

Als u een schriftelijke reactie verwacht, sluit dan een postzegel voor antwoord in.

Wilt u zelf raadgever worden, schrijf dan naar: Redactie De Kleine Aarde, postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Bedrijfseconomische adviezen bij het opzetten van bedrijfjes

F. M. Damen, Pa. Verkuyllaan 155, 1171 ED Badhoevedorp. Tel. 02968-7275.

(Voor al adm.- en belastingproblemen).

Drs. D. C. J. van der Werf, Waalbandijk 19, 4148 EK Opijnen (Gld.). Tel. 04181-1901. De speciale organisatie hiervoor is: Stichting Memo, Damrak 37, 3 hoog, 1012 LK Amsterdam. Tel. 020-268294.

Biogas-installatie

Frits Ogg, Postbus 244, Nijmegen. Tel. 080-565735.

Bouwen (ekologisch)

Jos Haas, Koesteg 19, Berlicum (speciaal Canadese houtskeletbouw).

Vereniging voor Integrale Biologische Architectuur (VIBA), Halder 4, 5271 VK St. Michielsgestel. Tel. 04105-2684.

Harry de Vries, Oosteinde 61, 9079 LB St. Jacobiparochie. Tel. 05189-773.

Joris Wijffelaars, Borredreef 34, Vlijmen. Tel. 04108-3540 (speciaal Finse houtbouw).

Bureau voor Advies en Begeleiding van Energiebesparing

A. Kroon, Vierambachtsweg 67a, 2481 KS Woubrugge. Tel. 01729-8143.

Drainage, water aan- en afvoer

Bert Pijpers, Weteringstraat 10, 3131 VZ Vlaardingse.

Elektriciteit, akku's, windenergie, energiebesparing

Ing. Hendrik Venema, Konijnenbergweg 2, 8051 CC Hattem (Gld.). Tel. 05206-45643.

Fruit- en groententeelt

J. M. J. v. d. Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel.

Geitenkaas

G. J. van Diemen, Mr. J. B. Kanweg 99, 9439 TE Witteveen. Tel. 05935-415.

Houtkachels

Pim de Haan, Kromme Mijndrecht 1, 1426 AA De Hoef. Tel. 02975-60032.

Lassen, smeden, draaien, bankwerken en metaalbewerken, sloop- en grondwerkzaamheden

Jaroš Janssen, Werkplaats Oostelijke Handelskade - begin Ertskade, 1019 B Amsterdam - Stadsrietlanden.

Milieuvriendelijk (volks)tuinieren

Voorl. centrum De Kemphaan, Kemphaanweg, Almere, tel. 03240-11423. (Open van 10-16.00

uur; van 1 april tot 1 oktober ook in 't weekend.)

Rik Dedapper, Rozendaal 78, B 2440 Geel (België).

Noten, blauwe bessen

Ir. C. J. Gerritsen, Westeinde 2, 7975 RK Uffelte. Tel. 05215-317.

Rietdekken

Grietines Harms, Balloerstraat 3, 9451 AK Rolde. Tel. 05924-2800.

Ruimtelijke ordening, bouw- en vestigingsvergunningen, bezwaarschriften

Bob Schat, Wagendwarsstraat 28, 3581 WL Utrecht. Tel. 030-521347 ('s avonds).

Struik- en houtgewassenkompost

Volgens de methode van Jean Pain: Frederik Vanden Brande, Hof ter Winkelen, 2900 Londerzeel, België. Tel. 052-300166.

Verwarming

H. E. Schouten, Lenieweg 13, 7921 VK Zuidwolde.

Volwaardige voeding en diëten

Yvonne Hoebe, Brinkstraat 185, 7512 ED Enschede. Tel. 053-320659. Helly Molendijk, De Laan 37a, 9712 AT Groningen. Tel. 050-120674.

Weven

Mies Bouwmeester, Herengracht 14, 1441 EW Purmerend. Tel. 02990-23774.

Windenergie

Speciale organisaties hiervoor

zijn:

Energie Anders, Stationsweg 91, 3151 HR Hoek van Holland. Tel. 01747-5242.

Organisatie voor Duurzame Energie (ODE), Donkerstraat 17, Postbus 750, 3500 AT Utrecht. Tel. 030-331328, tst. 29.

Wilde tuinen

R. Osinga, Pastorijfinne 14, 9023 AL Jorwerd.

Wol

Annemiek Bosma, Joseph Haydnlaan 111, 3533 AD Utrecht (verven, spinnen en breien)

Wonen

Stichting Behaaglijk Wonen, bouwfysisch en installatietechnisch adviesbureau, Bouwerstraat 3, 7413 BW Deventer. Tel. 05700-22051.

Wijn- en biermaken

Harry Nijhuis, Thorbeckelaan 1, 7241 HJ Lochem. Tel. 05730-2048.

M. H. Hoose, Const. Huygensstraat 12, 6573 CH Beek- Ubbergen. Tel. 08895-1626.

Zonne-energie

Hugo de Vries, Beukenlaan 22, 3762 AH Soest. Tel. 02155-11549 (na 19.00 uur). Evert Sjoerdsma, Gobartstraat 38, 1902 DG Castricum. Tel. 02518-53426.

Zuivelprodukten zelf maken

M. de Laat, Hoofdweg 533, Hoofddorp. Tel. 02503-1557.

MENSEN

en mogelijkheden

Voor donateurs van De Kleine Aarde is plaatsing van (niet-kommerciële) berichten gratis tot een maximum van 50 woorden.

Voor het herfstnummer moeten de berichten uiterlijk 15 juli binnen zijn.

Ik wil graag een holistische werk/leefgemeenschap opzetten met deskundige, zo 'totaal' mogelijk mensen, hier of in Frankrijk. Inl. Louise Bloemen, Kloosterlaan 32, Breda.

Hoi, ik ben MTS-er elektrotechniek en ik zoek na juni werk in de alternatieve energie. Het liefst als **windmolenbouwer** en in Zuid-Holland. Bel of schrijf naar Wim v.d. Drift, Bleijenburgstraat 16, 3311 LB Dordrecht.

In Vlaardingen gaat binnenkort een **Konsumentenkring** van start. Belangstellenden kunnen contact opnemen met Peter, tel. 010-359821 of Mariët 010-748076.

We willen gezamenlijk het wonen, werken, de cultuur, de natuur beleven op een boerderij-landhuis met actieve mensen, die niet in een bejaardenhuis willen. We willen **alles zelf doen** met elkaar, voor elkaar, opvang bij ziek-zijn, bij alleen zijn, creatief bezig zijn enz. Geïnteresseerden bellen of schrijven Jans en Jan van Lievenooogen, Gelkenesstraat 12D, 3042 VC Rotterdam. Tel. 010-373362 of 833501.

Ik zoek woonruimte in een woongroep omgeving midden-Zuid Brabant, buiten de steden, **dicht bij de natuur**. Ik ben 21 jaar. Mijn adres: Ruud Noorlander, Oud-Cromstraatdijk WZ 102, 3376 BV Klaaswaal.

Vrouw (28 jr) met baby zoekt geschikte **woonruimte**, liefst woongroep in Amsterdam of omgeving. Tel. 01853-3619 of 02291-1207.

Op korte termijn willen wij in verband met gezondheid voor langere tijd **naar het zuiden vertrekken**. Wie helpt ons aan adressen van en informatie over leefwoon-werkgemeenschappen in Zuid-Frankrijk, Portugal, Spanje of Italië? Schrijf naar Johan, Postbus 441, 1740 AK Schagen of bel naar Leny 02243-1905.

Erkend dienstweigeraar 20 jr. zoekt met ingang van heden werkzaamheden gedurende 18 maanden in kleinschalig bedrijf. Ervaring als **hulpmolenaar** in ko-

renmolen en als vrijwilliger in kringloopcentrum. Reacties aan: Joost Verheij, Vondellaan 8, 6901 ME Zevenaar, tel. 08360-23771.

Ik, Arnolda (25 jr) zoekt een **woonruimte** buiten Amsterdam (max. 20 km vanaf Amsterdam). Het liefst woon ik met meer mensen of in een woon/werk-gemeenschap. Reacties: 02902-3375 of p/a Fronemanstraat 5, 1093 KT Amsterdam.

Ik, Gerard Rijnberg, 30 jaar, zoek **groepsproject** gericht op **gezond leven**. Wil beslist op het platteland leven. Ben lichamelijk gehandicapt, rolstoeler, heb weinig hulp nodig, hersenbeschadiging. Worstel met AWBZ. Zie dubbel en minder scherp. Hobbies: radiozendamateur. Reacties: 05957-1977, Mernaweg 42G, Wehe, Den Hoorn.

Vegetarische leefgemeenschap zoekt nieuwe mensen (jong of oud, met of zonder kinderen) die ook financieel flink kunnen deelnemen. Boerderij in fijne omgeving, flinke eigen woonruimte. We werken aan een **praktisch alternatief leven**. Ook mensen die kunnen helpen met werken of ons financieel kunnen steunen, willen graag informatie geven. Berry, Cor, Prinsenmaatweg 6, Rha (Steenderen Gld. 05755-2165).

Ik ben 22 jaar en zoek **redelijke woonruimte** in een gezellig huis of woongroep. Liever niet meer dan 20 min. fietsen van **Leiden** aangezien ik daar studeer. Huur max. f 300,—. Voor degene die mij kan helpen bak ik een lekkere taart! Ingrid/Arnold, Korte Mare 12A, 2312 NN Leiden.

Natuurvoedselkring **Hardenberg** onlangs gestart met een winkel met beperkte openingstijden is op zoek naar een **actieve winkelier** met de bewuste, vriendelijke instelling. Er is winkelruimte + inrichting + vergunning + klantenkring aanwezig. Wie voelt hiervoor? Bel of schrijf: 05233-2005. Jan Janny Schippers, Hongerdijk 11, Bruchterveld (Ov.).

Vader en dochter (45 en 13) met **groot huis en ekotuin** in Friesland bieden jongere die zelfstandig wil wonen en werken **vrije woonruimte** in ruil voor mee werken en bouwen in huis en tuin. Tel. 05162-1572.

Paar 45 en 48 j. Hij natuurgenezer (kruiden en magnetisme), zij kundig in determinatie en verwerken van kruiden, zoekt contact met **alternatieve leefgroep** liefst in Frankrijk om te wonen en te werken. Ook bereid om op andere vlakken de handen uit de mouwen te steken. Brieven onder nummer MM 45-01 DKA uitgeverij, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Ik (meisje, 22 jr) zoek **werk** in de biologisch-dynamische landbouw in de omgeving van **Delfzijl**. Moet bereikbaar zijn met openbaar vervoer/fiets. Ik doe nu kantoorwerk, maar wil graag iets

met mijn handen doen, liefst buiten. Wie weet een adres? Iné Lommerts, Fransestraat 114A, 9933 KK Delfzijl.

Vakantie! Waar moeten ze nou weer heen? Stichting voor Zon en Vrijheid organiseert **kinderdorpen** voor kinderen van 9 t/m 12 jaar in Vierhouten en Schayk. Voor 13 t/m 16-jarigen is er een **jeugdcamping** in Vierhouten. Mogelijkheden op het gebied van **watersport**, zeilschool 'Het Molenhuis' in Woudsend voor **diverse leeftijdsgroepen**. Uitgebreide informatie kunt u aanvragen bij: **Stichting voor Zon en Vrijheid**, vakantie-service, Plein '40-'45, nr. 5, Postbus 8112, 1005 AC Amsterdam, 020-138588.

Leven van het land organiseert in juni, juli, augustus en september 1983 maandkursussen op het ecologisch gemengd bedrijf **Glynhyndod** in Wales. Programma: veehouderij, akkerbouw, ecologisch tuinieren, melken, kaasmaken, broodbakken en zelfvoorziening. Kosten f 850,— p.m. (inkl. kost en inwoning en materiaal). Inlichtingen: Stichting Leven van het Land, Lange Raarberg 36, 6231 RN Meerssen (L). Tel. 043-643600.

Is er misschien iemand die kan **pottenbakken** en voor mij een aantal bloempotten wil maken? In ruil wil ik dan wat **spinnen of weven** voor je. Marry Sminia, Dorpsstraat 740, Assendelft (NH) Tel. 02987-4767.

Wie kan gebruiken een goed werkend **aluminium rolloek**, 2,25 m breed en 1,30 m hoog? Aanbod van vakantie in ons huis in Amsterdam in juli, aan iemand met minimum inkomen. Tel. 020-183881.

Leef/werkgemeenschap in Eindhoven zoekt mensen van alle leeftijden (het liefst **vrouwen** omdat we weer een **gemengde groep** willen worden) die bij ons willen komen wonen en werken. We leven van de opbrengst van de verkoop van welvaartsresten. Met het geld dat we over hebben, steunen we maatschappijveranderende projecten. Emmaus, Gennepweg 11, Eindhoven. Tel. 040-527527.

Een week anders **vakantievieren**, met bijv. muziek en spel; sport en meditatie; keramiek en schilderen. Ook voor ouder en kind. Bel onze leefgemeenschap voor informatie. Tel. 05456-448.

Help! Ik ben nu 24 jaar en ben vanaf m'n tweede **allergisch** voor dieren. Heb van alles geprobeerd om daar vanaf te komen maar helaas zonder resultaat. Wie, o wie geeft mij **goede raad**? M. Kwaaitaal, Zadelstraat 11b, 3511 LR Utrecht.

Wij, (echtpaar en kind 1 jaar) zoeken **woonruimte** in een woongroep of boerderij op het platteland. **Dringend**. Josien Botschuyver-Ruis, Abel Tasmanstraat 51 bis, 3531 GT Utrecht.

Zuinig aan met voeding?

Voeding (hoe) moet je daar op bezuinigen?

De economische recessie lijkt ons leven danig te beïnvloeden. Er verschijnen artikelen over deze teruggang, congressen worden georganiseerd over het thema ontwikkelingssamenwerking en de economische recessie en wat gebeurt er met de milieubeweging in deze malaise?

Maar ook het voedsel van iedere dag wordt bij de recessie betrokken. Wat is de invloed op ons voedingspatroon als we minder geld te besteden hebben? Daarover werd in oktober 1982 gepraat tijdens een kongres georganiseerd door de Stichting Informatiecentrum op Voedingsgebied. Het Voorlichtingsbureau Voor De Voeding schreef een brochure in samenwerking met het NIBUD (Nederlands Instituut voor het Gezinsbudget) en er verscheen een Prijsbewust Kopen Wijzer van Konsumenten Kontakt.

Dit artikel werpt een kritische blik op deze publikaties en zet er een De Kleine Aarde visie, waar nodig, naast.

Minder geld voor voedsel?

Wanneer je de inkomens- en prijzenontwikkeling sinds de Tweede Wereldoorlog analyseert, blijkt dat we relatief steeds minder geld aan voeding uitgeven.

Een steeds groter deel van ons inkomen is bestemd voor luxe gebruiksgoederen. Als 'luxe' beschouwen we onze auto, wasmachine en koelkast al lang niet meer. Deze ontwikkeling betekende wel dat de voedselprijzen laag moesten blijven. De boeren kregen nauwelijks meer geld voor hun produkten. Om hun inkomen veilig te stellen, moesten ze meer produceren. Dat betekende schaalvergroting van de landbouw, de gevolgen kennen we allemaal: legbatterijen, loopstallen, varkensmestrijen, melkplassen, boterbergen en gesaneerde boeren. Bezuinigen op voeding mag volgens De Kleine Aarde niet betekenen dat de prijzen die de boeren voor hun produkten krijgen niet zouden mogen stijgen. Een redelijk inkomen voor de boer is een voorwaarde voor een betere landbouw en blijft uitgangspunt van de ekologische maatschappijvisie.

We kunnen natuurlijk wel bewuster omgaan met ons geld bij de samenstelling, inkoop en bereiding van onze voeding. De brochure 'Goed eten voor weinig geld' van het VOVO en het NIBUD geeft mogelijkheden aan om een gevarieerde, verantwoorde voeding voor weinig geld op tafel te zetten. Volgens deze brochure kun je voor f 5,50 – f 6,50 per dag per persoon goed eten. Dat vraagt dan wel tijd, zorg en fantasie. Prima toch in deze jachtige wereld, dat we weer wat meer stil moeten blijven staan bij onze eerste levensbehoeften. Even gauw een blik open trekken of iets uit de muur eten, jaagt ons nog meer op.

Vakmanschap is meesterschap, dat geldt zeker in de keuken. Een goede kok of

kookster kan met weinig middelen een heerlijke maaltijd bereiden. Een kookkursus kan een goede investering zijn om verantwoorde, prijsbewuste maaltijden te leren maken.

Goede voeding hoeft niet duur te zijn

Het Voorlichtingsbureau Voor De Voeding beveelt een gezonde voeding aan. Dat betekent volgens het VOVO: een voeding rijk aan plantaardige produkten (groente – aardappelen – fruit – granen en graanprodukten) en een matig gebruik van eiwit- en vetrijke produkten.

We zijn het daar helemaal mee eens, maar toch blijkt de praktische invulling verschillend. De Kleine Aarde legt sterker de nadruk op het gebruik van plantaardige voedingsmiddelen. Vlees, zuivel en eieren zijn slechts een aanvulling. Een hoog gebruik van deze produkten is niet alleen overbodig, maar bovendien nog *duur* ook.

Jammer dat de VOVO brochure slechts één keer per week een vleesloze maaltijd aangeeft. Ze constateren wel dat vlees de grote kostenfactor is in de maaltijd. Waarom zou je dat vlees dan niet wat vaker weg laten om de kosten te drukken?

Bewust kopen

Hoe kun je prijs- en voedingsbewust inkopen doen? De VOVO brochure geeft enkele suggesties, De Kleine Aarde ook, daarom lopen we de voedselschijf eens rond.

Vak 1: granen en graanprodukten

Volgens het VOVO zijn zilvervliesrijst en volkoren deegwaren duurder dan de geraffineerde produkten. Daarbij wordt voorbij gegaan aan het feit dat de volkoren soorten meer verzadigen en meer vitamines en mineralen bevatten. Dus méér waar voor je geld.

Luxe broodsoorten versierd met zaden, korrels en vlokken zijn relatief erg duur, beschouw ze ook echt als een luxe. Het zelf brood bakken zal je niet veel geld besparen, vooral niet als je de energiekosten er bij rekent.

Vak 2: Groente, aardappelen en fruit

De VOVO brochure geeft aan dat groente uit het seizoen goedkoper zijn. Op de groentekalender kun je zien hoe groot de variëteit aan groente in ieder seizoen is. Wanneer je groente uit het seizoen kiest, sta je dicht bij de natuur, er is dan meer variatie tussen de seizoenen.

Geef groenten die op dat moment erg

Tabel 1. De gemiddelde besteding van huishoudens, gerekend over de totale bevolking over de periode 1951-1978

verbruiksgroep	gemiddeld bruto inkomen		
	1951 f 4.700,-	1963/1965 f 12.300,-	1978 f 46.600,-
	%	%	%
eten en drinken	35	30	22
woning	25	23	29
kleding en schoeisel	14	14	9
hygiëne en			
geneeskundige verzorging	5	9	13
ontwikkeling en ontspanning	11	13	14
verkeer en vervoer	4	9	13
overige	6	3	1
totaal	100	101	101

Uit: Voedingsinformatie nr. 9 sept. 1982

duur zijn, rauw. Je hebt dan per persoon veel minder nodig. Varieer ook eens de bereiding; gekookte kool smaakt heel anders dan gestoofde kool met kerrie of rauwe kool met appel.

Volgens de brochure is diepvries en blikgroente soms goedkoper dan vers, en even goed. De 'Prijzbewust kopen wijzer' van Koopkracht plaatst diepvries- en blikgroente niet zo hoog op de lijst. En ook De Kleine Aarde zet bij deze aanbeveling grote vraagtekens. Misschien is zo'n blik sperciebonen goed voor de portemonnaie. Maar hoe zit het met het milieu? Hoeveel energie en grondstoffen zijn er nodig voor de productie van het blik? En erger nog: voor het bewaren van diepvriesgroente?

Vak 3: Zuivel, eieren, vlees, vis, peulvruchten

Halfvolle melk is inderdaad goedkoper dan volle melk, maar je kunt natuurlijk ook minder melk drinken of melk met water verdunnen. De verhouding tussen eiwitten, suikers, vetten, mineralen en vitamines in de melk blijft dan als bij het oorspronkelijke produkt. Halfvolle melk bevat relatief veel eiwit en weinig vet, dus ook weinig vitamine A en D. Vooral voor kinderen zijn deze vitamines hard nodig, o.a. voor de opbouw van het skelet. De brochure geeft smeerkaas en korstloze kaas aan als goedkope vervangers voor kaas. In plaats van deze ver bewerkte kaasprodukten kun je beter je boterham dunner beleggen, dikkere boterhammen snijden of een dubbele boterham nemen. Geef ook eens wat goedkoper beleg: fruit, groente, peulvruchtenpaté of een lekkere verse boterham met tevredenheid.

Vak 4: Boter – olie – noten en zaden

Halvarine bevat de helft minder vet dan margarine. Je betaalt er wel bijna evenveel voor. Het is dus goedkoper dun margarine op je brood te smeren, zegt de VOVO brochure. Op de DKA voedselschijf komen margarine en halvarine niet voor; het zijn zwaar bewerkte produkten, gemaakt van grondstoffen die voornamelijk uit Derde Wereld landen komen. We geven de voorkeur aan roomboter. Natuurlijk moet je daar zuinig mee zijn. Dat geeft de grootte van het vakje en de prijs wel aan.

Zuinigheid met vlijt

Ook bij de voedselbereiding kun je prijsbewust zijn.

De brochure van het VOVO geeft aan, dat we aardappelen dun moeten schillen en ook waardevolle groene delen van groente als prei, andijvie en sla kunnen gebruiken.

Maar er vindt nog veel meer verspilling in de keuken plaats. Wat denk je van het kookvocht van groente en peulvruchten? Heerlijk, en vol vitamines en mineralen. Jammer dat het zo vaak de gootsteen ingaat. Je kunt er heerlijke soepen en sauzen van maken, dan hoeft dat bouillonblokje ook niet meer.

Het oude brood, de restjes groente en graan, je kunt er de heerlijkste gerechten mee maken. Een restje graan? Geen probleem, verwerk het als vulsel in soepen of pap, bak het op met wat kruiden of maak er een salade van.

■ De DKA voedselschijf

Natuurlijk kun je ook zuinig zijn met energie tijdens het koken. Misschien kent u ze al die bekende energiebesparende tips, toch nog maar even noemen:

- Kies een pan die op de warmtebron past.
- Deksel op de pan, dan blijft de warmte tenminste in de pan.
- Breng het gerecht aan de kook, temper de warmtebron en kook het gerecht zachtjes gaar. Hard koken verhoogt het energieverbruik. Een volle vlam gebruikt 6 keer zoveel energie als een kleine vlam. De warmte wordt alleen gebruikt om het water te verdampen. En als het water op is, brandt het gerecht aan. Het is niet eerder gaar, want of het gerecht nu hard kookt of zachtjes kookt de temperatuur blijft 100°C.
- Draai de aansteekbrander uit als je niet kookt.
- De gasoven hoeft niet voorverwarmd te worden.

Een hogedrukpan beperkt de kooktijd tot één zesde van de oorspronkelijke kooktijd. Maar door de hoge temperatuur gaat vitamine B1 verloren. Een hogedrukpan is aan te raden voor produkten met een lange kooktijd zoals granen en peulvruchten. Juist die produkten zijn een belangrijke vitamine B1 leverancier. Daarom geven wij de voorkeur aan de hooikist. Hierbij moet je wel beseffen dat de energie, nodig bij de voorbereiding van voedsel slechts een klein percentage is van het totale huishoudelijke energieverbruik. De energie gebruikt bij de voedselverwerking ligt veel hoger; dus beter die zwaar bewerkte en ruim verpakte produkten laten staan.

Zelf maken is goedkoper

Kant en klaar produkten zijn duur, bezuinigen kan door meer zelf klaar te maken. Veel werk? Dat valt wel mee, het gaat vaak om kleine dingen; in plaats van yoghurt met vruchten kant en klaar te kopen, kun je ook zelf een vrucht klein snijden en door de yoghurt mengen. Een slasausje is zo gemaakt van olie en azijn, wel veel goedkoper dan de kant-en-klare sauzen en met talloze variatiemogelijkheden. Meng er eens een ui, wat knoflook, mosterd of verse kruiden door en je hebt 4 heel verschillende sausjes.

Nieuw of vernieuwd

Er komen steeds weer nieuwe en vernieuwde produkten op de markt. Nog beter? Waren de oude produkten niet goed? Wees attent op deze produkten. Onder het mom van nieuw en vernieuwd worden vaak prijsverhogingen ingevoerd.

Ekologisch eten – Ekologisch leven

In De Kleine Aarde nummer 37 stond het artikel 'Lekker niet duurder'. Uit dit artikel bleek dat een ekologischer voeding niet duurder hoeft te zijn dan een gangbare voeding. De produkten uit de alternatieve winkel zijn wel duurder, maar het voedingspatroon is soberder. De totale kosten voor voeding liggen dus niet hoger. Twee studenten van de opleiding diëtetiek in Amsterdam, schreven de scriptie 'Blut door voeding zonder prut'. Ze onderzochten in hoeverre het mogelijk is voor mensen met een minimuminkomen een voeding zonder additieven¹ te betalen. Ze kwamen tot de konklusie dat: 'Bij een netto inkomen van 2 x of 3 x modaal geen financiële beperking wordt opgelegd bij de keuze van de voeding'. Men kan zijn konsumptiepatroon dus handhaven en i.p.v. voedingsmiddelen met additieven voedingsmiddelen zonder additieven kiezen.

Bij een minimum of modaal netto-inkomen is het niet mogelijk om een voedingspatroon zonder additieven met 'luxe' produkten te betalen, maar wel een sober voedingspatroon zonder additieven. Een ekologischer voedingswijze kun je niet los zien van een ekologischer leefwijze. Zo'n leefwijze betekent bewust omgaan met energie, grondstoffen, het milieu. In de praktijk betekent dat b.v. energie besparen door een andere leefwijze, hergebruik van kleding en huisraad en een bewuste voedselkeuze die rekening houdt met het milieu. Zo'n leefwijze is beslist goedkoper dan 'de gemiddelde westerse welvaart leefstijl'.

Bezuinigen? Velen van ons hebben minder geld te besteden. Laten we dat geld dan bewust uitgeven. Dat betekent kiezen voor een leefstijl en niet alleen een dubbelte verdienen op de halvarine bij Lever Uni en een stuiver op de aardappelpuree bij Food-Giants.

Dat is de essentie van mijn kritiek op de brochure van het VOVO: het gaat alleen om centen tellen, er ontbreekt een visie.

Informatie gebruikt bij de samenstelling van dit artikel:

– 'Goed eten voor weinig geld' samengesteld door VOVO i.s.m. NIBUD

Prijs f 1,50 excl. verzendkosten
Te bestellen bij VOVO, Postbus 85700, 2508 CK Den Haag

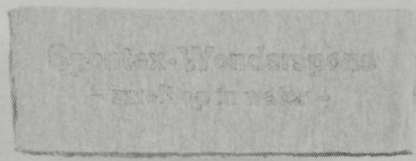
– 'De kosten van voeding in ons bestedingspatroon'

Voedingsinformatie, september 1982
'Lekker niet duurder' door Greet Hospers
DKA nummer 37

'Blut door voeding zonder prut' door Janet den Breejen en Stans Kuiper, Prinses Marijkelaan 9, 1934 EA Egmond a/d Hoef (N-H).

¹ Onder additieven verstaan we o.a. kleur-geur-smaakstoffen en conserveringsmiddelen.

Waarom zou u deze keer uw reclamebudget niet 'ns in het water gooien?

Geschenken

Straks is het weer december en in die maand wordt iedereen een beetje gek. Met name de firma's in relatie-geschenken zijn dan helemaal door het dolle. In die maand moeten ze de jaaromzet maken.

De pennenfabrikanten kruisen de stalen, gouden of iridium degens, iedereen wil het origineelst zijn, maar de kroon stak toch wel het reclamebureau, dat vorig jaar zijn relaties een miniracebaantje gaf met twee elektrische autootjes; de reclame op de zijkant van het ene autootje verwees naar het desbetreffende bureau, het andere ging getooid met die van de concurrentie.

De grap was natuurlijk dat 't langzamer rijdende wagentje de concurrentie verbeelde. Kostelijk.

Nee, dan kunnen wij ons helemaal vinden in de aanbeveling van een sponzenfabrikant: Waarom zou u deze keer uw reclamebudget niet 'ns in het water gooien?

Prima idee voor de reclameboys, die zichzelf en hun *métier* weten op te blazen tot gigantische afmetingen, en die o zo dol zijn op gezwollen taal en dikdoenerij. Geef ze volgend jaar een spons.

Fijne neus

Rijnmond vraagt een inspecteur/coördinator stankbestrijding (m/v), stelt verschrikkelijk veel eisen aan de man/vrouw, maar in het rijtje komt niet voor: de bereidheid zijn/haar neus in andermans zaken te steken; een fijne neus voor stinkende zaakjes hebben; ervaring en kennis om snel te kunnen zeggen: daar zit een luchtje aan etc.

De Dienst Centraal Milieubeheer Rijnmond (DCMR) is Schiedamskade 111, 2611 CA Rotterdam. Het is een openbaar lichaam Rijnmond en is onder meer belast met het toezicht op de naleving en de technische advisering in het kader van diverse milieuwetten, zoals de Hinderwet, de Wet inzake de luchtverontreiniging, de Wet geluidshinder en de Wet chemische afvalstoffen.

Binnen de DCMR is de afdeling 'uitvoering Wet inzake de luchtverontreiniging' belast met de werkzaamheden, in het kader van voornoemde milieuwetten, voor de grotere bedrijven in het Rijnmondgebied (raffinaderijen, petrochemische industrieën en dergelijke) welke onder de Wet inzake de luchtverontreiniging vallen. Bij de onlangs gevormde afdeling 'controle en inspectie' van deze sectie bestaat op dit moment een vacature voor een:

**inspecteur/coördinator
stankbestrijding (m/v)**

(vacaturenummer 8303)

Taakomschrijving:
De betreffende medewerker zal speciaal worden belast met werkzaamheden betreffende de aanpak van de stankproblematiek in het Rijnmondgebied. In dit kader zullen de volgende taken zijn:
- het (in teamverband) uitvoeren van onderzoeken bij (proce-) installaties, welke stankvervalsing kunnen zijn; het verspreiden van de rapportage en de evaluatie;
- het, mede in relatie met voornoemde onderzoeken, coördineren van emissieconcentratieonderzoeken; het evalueren van de resultaten;
- het uitvoeren, dan wel de coördinatie, van nader onderzoek naar aanleiding van klachten over stank, welke bij de centrale meld- en regelkamer (CMRK) van de DCMR binnenkomen; het in dit verband, onderhouden van de contacten met de coördinator CMRK;
- het medewerken aan de beleidsvoorbereiding en -vorming ten aanzien van de aanpak van de stankproblematiek in het Rijnmondgebied.

Eisen:
Voor deze zelfstandige functie gelden de volgende eisen:
- chemische en procestechnische kennis op H.T.S.-niveau;
- ruime ervaring in de procesindustrie;
- bijzondere belangstelling voor de milieuproblematiek;
- zelfstandigheid en goede contactuele eigenschappen;
- redelijke vaardigheden;
- bereidheid om buiten kantooruren diensten te vervullen;
- rijbewijs BE;
- deelname aan een thuiswerkdienst.

Werken bij Rijnmond betekent een aanstelling in overheidsovereenkomst met de daaraan verbonden secundaire arbeidsvoorwaarden.

Het salaris bedraagt bij aanstelling maximaal f 4.893,- bruto per maand.

Tot de selectieprocedure behoort een gesprek met medewerkers van de afdeling.

Belangstellenden kunnen hun sollicitatie richten aan het hoofd van de afdeling Personeels- en Organisatiezaken, Postbus 23073, 3001 KB Rotterdam. Telefonische inlichtingen: 010-732499, toestel 221.

etc. De beloning is niet mis: maximaal f 4893,- bruto per maand. Daar zouden we twee dingen op willen zeggen: a. Geld stinkt niet en b. Da's geen kattenpis. Ik begrijp trouwens toch niet waarom zulk leuk werk zo saai moet worden omschreven. 't Is toch maar weer de vooruitgang - en niet te vergeten onze bloedeigen chemische industrie - die voor een mooi stuk - nieuwe - werkgelegenheid zorgt.

Een modern probleem

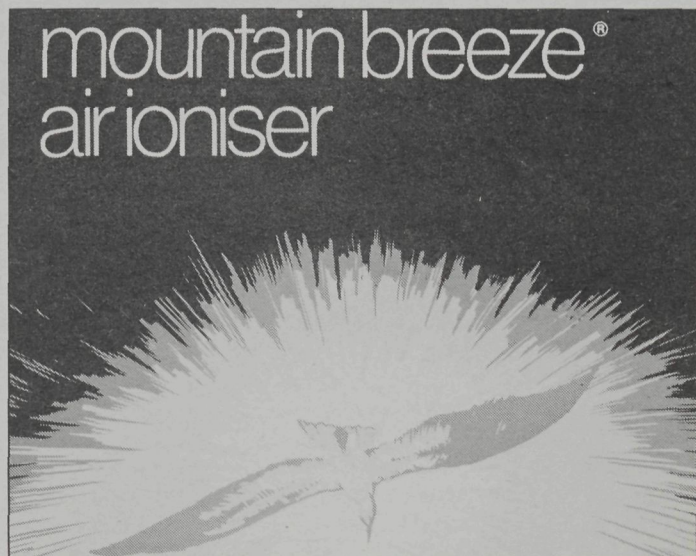
Natuurlijk is het een modern probleem dat wij nergens meer frisse lucht tot onze beschikking hebben. Niets aan de hand dus, want daarvoor hebben we een moderne oplossing: de Soma Mountain Breeze Air Ionizer, een hele neusvol.

Soma kennen we allemaal van Huxley's Brave New World, dat zit dus wel goed. Mountain Breeze klinkt ook heel geruststellend: in vroeger tijden gingen mensen aansterken in de bergen, tegenwoordig hoor je daar niet zoveel meer van, maar de lucht schijnt er wel goed te zijn. Air Ionizer is wat moeilijker. Positieve ionen, teveel ervan schijnen ons depressies te geven; negatieve ionen vluchten allemaal naar plastic wanden, metalen oppervlakken en kunststof kleding. TV-toestellen, elektrische kachels en drogers produceren

positieve ionen, terwijl de centrale verwarming weer voor het opslokken van negatieve ionen zorgt. 't Is dus een warboel in een modern huis, maar met een moderne oplossing, een ionisator, zorg je er voor dat de ionen-balans weer in orde is. Negatieve ionen hebben dus een positieve invloed op je, dat is wat ik ervan begrijp, en je vindt ze in de natuur onder andere bij watervallen en op bergtoppen. Ook na een onweersbui is het buitenshuis goed toeven.*

Goed, de ionisator die Sidha importeert, is klein en leuk ontworpen en past in elk kantoor op elk bureau, vooral goed als er veel wordt gerookt. De stekker in het stopcontact, dus. . . 'n modern antwoord op een modern probleem. Zou Sidha nog meer leuke producten in gedachten hebben? Kleine, onopvallende kastjes die ons leven verrijken? Te fabriceren in kleine, mensvriendelijke onderneminkjes? Met arbeidsterszelfbestuur? Waar vanzelfsprekend een frisse wind waait? Elke dag?

* Uit een recent onderzoek in Wageningen komt echter naar voren dat planten harder gaan groeien dankzij positieve ionen. Is er misschien verband tussen de lengte van bergbewoners en de grote hoeveelheid negatieve ionen? Zou dat eens onderzocht kunnen worden alvorens wij een ionisator aanschaffen?

Regeladvertenties

Tarief: f 1,50 per woord inclusief BTW.
Minimumprijs per plaatsing f 30,-.
Maximum aantal woorden 50.
Voor advertentie onder nummer f 5,- extra.
Opgave vóór 15 juli met betaling door middel
van een giro-(betaal)-kaart of bankcheque,
t.a.v. T. v. Minderhout.

TE KOOP

Te koop in Zuid-West Frankrijk, 45 km. t.n.v. de PYRENEËN; zeer grote (270 m²), riante boerderij, vrijwel geheel gerestaureerd. Gelegen op 'n heuvel, aan stille landweg met 2 ha grond. Biologische moestuin, boom- en wijngaard, bos, vijver. Uitzicht op het zuiden met nog 14 ha grond aangrenzend te koop. Zeer geschikt als leefgemeenschap of bewoning door bijv. 2 gezinnen. Prijs f 240.000,—.
Inl.: Ferme Cassere, Couloumé-Mondébat, 32160 Plaisance du Gers. Tel. 09-3362694302.

In Ursum (NH) staat de stolpboerderij 'de Noorderhoeve'. Van buiten fraai en oorspronkelijk, van binnen geheel afgestemd op de ideeën van de woongemeenschap. Een DEEL van deze, uit vijf wooneenheden bestaande BOERDERIJ is te koop, d.w.z. een ruime woonkamer, keuken, badkamer met ligbad op de begane grond. De etage biedt twee ruime slaapkamers. Voorts is er in gezamenlijk eigendom en gebruik: logeerruimte, centrale doe-ruimte, bijhuis, stallen, kapschuur en een biologische moestuin. Het geheel is geïsoleerd en centraal verwarmd. Totale grondopp. 3600 m². Prijs: f 100.000,— k.k. Tel. 02202-1760 of 02202-3742.

Geschikt voor twee gezinnen: HEERLIJK VOLLEDIG HUIS, oerdegelijk verbouwd. Negen kamers, ruime keuken, badkamer, zolder, schuur. Kelder met welput, C.V.-kachelaansluitingen, geïsoleerd.

Dichtbij gelegen 3000 m² biologische vruchtbare grond plus heuvelslandschap. Op terp Usquert, gezellig havendorp met veel historie. Goede treinverbinding. Prijs f 130.000,— Bezoekers: in overleg treinkosten vergoed. Paulus Morssink, tel. 05955-1950.

Te koop WINCHARGER (windmolen) compleet. Gunstige prijs voor serieuze gegadigden. F. Mulder, Almelo, tel. 05490-15622.

Te koop in MIDDEN-PORTUGAL: BOERDERIJTJE met 800 m² land in zeer mooi bebost berggebied. Eigen fruitbomen en druiven. Moet enigszins opgeknapt worden. f 14.000,—. F. Timmerhuis, Van Diemenstraat 213 2518 VB Den Haag.

Ter overname aangeboden: goed lopende NATUURVOEDINGSWINKEL in Noord-Holland. Financiële middelen en een vakdiploma detailhandel en middenstand zijn vereist. Ekologisch georiënteerde enthousiastelingen kunnen reageren onder nr. 45-02, uitgeverij De Kleine Aarde, Postbus 151, Bostel.

Te koop v. particulier wegens omstandigheden BOERDERIJ-SCHUREN, veel mogelijkheden, nabij Dedemsvaart op 1 ha grond. Geschikt voor woongroep. Inl. 05250-2837.

FRANCE, HAUTE-PROVENCE, Drôme, à vendre propriété, moyenne montagne, 200 hect. Elevage ou agrément, FF 2.500.000. Nadere inlichtingen 030-710489.

Te koop AGA-fornuis, tel. 04135-1323.

COTTAGE TE KOOP in visrijk merengebied Ierland: 2 woonkamers, keuken, badkamer, 3 slaapkamers, C.V., 1600 m² tuin. Prijs f 60.000,— C. Bakos Lisroughty Garadice Carrick-on-Shannon Co. Leitrim.

Te koop: AMERIKAANSE POLDERMOLEN, hoogte 8 m., diam. 3 m. Tegen ieder aannemelijk bod. F. Tichelaar, Buorren 10, 9008 SW Roordahuizen.

Te koop: HOEKHUIS met winkel. Ideaal voor woongroep. Tevens werk gezocht in Frankrijk voor de wintermaanden. Harderwijk. Tel. 03410-18773.

Beste mensen, als u deze zomer gaat schilderen, bedenk dan dat verf een van de grootste vervuilingsbronnen is. Kies daarom de MILIEUVRIENDELIJKE AGATHOSVERVEN. Steun dit initiatief! Verkrijgbaar op ruim 40 verkooppunten. Voor info: 05750-17643.

Te koop: JØTUL nr. 4, nieuw voor f 1850,—. Tevens andere types leverbaar. Tel. 05750-17643.

Te koop: BOERDERIJTJE met halve hectare weiland, houtwallen, schuren, groente- en kruidentuin, 20 km west van Groningen. f 80.000,—. Tel. 08894-14074.

Te koop AGA fornuis, tel. 05287-1732.

Wij maken houten elektrische GRAANMOLENS voor huishoudelijk gebruik, zeer compact formaat. Maalsteen 16 of 20 cm doorsnede. Bij voldoende belangstelling kan de verkoopprijs zo laag mogelijk worden gehouden. Bel voor informatie naar 035-62825, bij voorkeur tussen 18-20 uur.

TE HUUR/VAKANTIE

VEGETARISCH VAKANTIE- EN ONTMOETINGSCENTRUM 100 km ten zuiden van Bergerac, gastvrij landhuis, ruimte, vegetarische keuken, biologische groente uit eigen tuin. Creatieve mogelijkheden, goed te bereiken per trein (fietsen te huur). Vraag onze brochure. Leefgemeenschap 'Le Marchon' Bazens, 47130 Port Ste. Marie, France. Tel. 09-3353872226.

CAMPING À LA FERME in Z.W.-Frankrijk. Mooie heuvelachtige omgeving met een meer in de nabijheid, produkten uit eigen tuin verkrijgbaar. Aantal plaatsen beperkt. Reservering mogelijk. Inl. Mario Ackermans 'pomme' La Bastide d'Armagnac 40240 Les Landes. Tel. 09-3358458928.

Te HUUR in hartje Maastricht luxe professioneel GESLUIERDE drielokappartement (63 m²). Vanaf 25-6 t/m 3-9-'83. f 300,— p.w.: weekenden (gehele jaar: f 85,—. Bel: Egbert 043-14097 of 043-888888: sein 4.

Nationaal park MERCANTOUR. Vakantie op boerderij. 3 kamers.

f 15,—, per dag, zelfverzorgend of f 32,50 halfpension. Per openbaar vervoer bereikbaar. Ponte di Gallo, La Brigue 06430 Tende, La France. 09-3393046964

Baarn. In oude villa plezierige kamer TE HUUR voor persoon die van rust houdt. Bij gezamenlijke aanpak kan onze kleine MOESTUIN misschien iets worden. Tel. 02154-12457.

Ardennen-Ourdal. TE HUUR voor 1 jr. op zuidhelling gelegen, ruime gemeubileerde boerderij, alle comfort, 2500 m², eigen grond. Geschikt voor schrijver/schilder/rustzoekend persoon. Brieven onder nr. 45-01, uitgeverij DKA, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

In de bossen van Dwingeloo Dr. TE HUUR voor vakantie: kamers+keuken voor 2-3 personen. Billijke prijs, huisdieren welkom. Tel. 05219-7353.

Camping à la ferme in Zuid-Frankrijk in schitterend natuurgebied, bij rivier DE TARN, vrij KAMPEREN in bos of weiland. Vele wandelmogelijkheden. B.D. groenten, fruit, wijn van eigen grond. Adres: Michel+Yvonne Bodt Turien, L'Albugue, Brasc, 12170 Requista, France. Tel. (65) 997322.

Voor vakantie te huur: APPARTEMENT voor 2 personen op ekologisch bedrijfje met geiten, IJslandse ponies, kippen en groenten. Vrij na 27 aug. Prijs f 150,— per week. Tel. 05935-451.

Middell. Zee. Kom met ons meedoen op onze biologische boerderij in Z-Frankrijk. Zuurdesem BROOD BAKKEN in middeleeuwse oven, GEITENKAAS maken, tuinieren EN GENIETEN van de zon, zee, bergen. Tent meebrengen. Voll. pension vanaf f 25,— p.p./p.d. (naar inkomen). Na 15 aug. vanaf f 20,— p.p./p.d. Inl. Mas Plage Torte, Route de Sorede 66700 Argeles sur mer, tel. 0933-68813028.

GASTENVERBLIJF in Z-O-Friesland in grote boerderij 4-6 personen, grote houtkachel, zonneterras, klein speeltuintje, grasvelden, dichtbij bossen, zwem- en viswater. Tel. 05610-8628.

Op kleinschalig boerenbedrijfje in Zd-Frankrijk hebben wij twee volledig ingerichte BOERENHUISJES TE HUUR. Ook is er mogelijkheid tot kamperen.

Inlichtingen: Klaas en Nel Eldering, aux Barthès LeFrayssees 81430 Villefranche d'Albi.

Te huur mooie grote circusachtige TENT van 15x20 meter, dus 300 m². Een paal in het midden en ongeveer 7 meter hoog. Rondom overal 2,20 hoog en aan alle zijden toegankelijk. Wit en daglicht doorlatend. Geschikt voor actiegroepen, kleinschaligheidsbeurzen, festivals of gewoon een groot feest. Evt. is daarbij ook een ruime sanitairwagen te huur. Informatie bij Jan van der Linden, tel. 04105-5228, Halder 4, 5271 VK St. Michielsgestel.

FRANKRIJK-ALLIER. Vrij kamperen met tent of caravan voor rustige kampeers. Tel. 09-3370661064, C. Mell 03320 Coulevre.

Midden-Frankrijk. Te huur aan rand van groot bos: landhuisje en eenvoudig huisje m.a. comfort, CHARMANTE OMGEVING met meren en watersport. C. Mell, 03320 Coulevre. Tel. 09-3370661064.

DE ZEILZWERFSCHOOL. Met een kleine groep zwerven door Friesland en goed leren zeilen. f 325,— per week. Tel. 020-922660/277016, Postbus 14783, Amsterdam.

TE KOOP GEVRAAGD GEZOCHT

TE KOOP GEVRAAGD: De groep Amnesty International te Spijkenisse zoekt een niet te kleine fietskar. Tot f 150,—. Wie kan ons helpen? Tine Kampen, Chr. Huygenslaan 27, 3204 CE Spijkenisse, tel. 01880-20269.

Twee mensen willen graag helpen op een kleinschalig boerenbedrijfje (in het buitenland). Wie weet een adres? Brieven onder nr. 45-03 DKA-uitgeverij, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Studente Natuurgeneeskunde zoekt SLAAPKAMERTJE voor 's maandags- en dinsdagnacht in Bloemendaal of omgeving. Tel. 073-144223. Met ingang van september '83. Anneth Zwinkels, St. Lucasstraat 1, 5211 ZE Den Bosch

MEDEBEWONERS gezocht door vr+m wonend in ruime boerderij met grond bij Geldermalsen en station. Max. 2 personen (lieft een stel) die

graag bezig zijn met huis en tuin. Koop of huur. Nieuwe ideeën (bedrijf/atelier) zijn welkom. Brieven onder nummer 45-04 uitgeverij DKA, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Vereniging De Mos zoekt voor haar ekologische winkel zo spoedig mogelijk een ERVAREN MEDEWERK(ST)ER (4 dg.p.w.) Liefst met ervaring op het gebied van ekologische voeding en belangstelling voor administratieve zaken en verenigingsactiviteiten. Wij bieden minimumloon. Schriftelijke sollicitaties vóór 1 augustus. Vereniging De Mos, Leusderweg 12, 3817 KA Amersfoort, tel. 033-622432.

Wij (2 gezinnen-9 pers.) zoeken landelijk gelegen woonruimte tot f 200.000,—. Min. grondoppervlak 2000 m², op max. 50 km afstand Amsterdam. Tel. 02240-13468 of 02243-1677.

DIVERSEN

GRONDONDERZOEK met alternatief bemestingsadvies GIFREST EN MILIEUONDERZOEK. Voor meer informatie CBB Deventer, Singelstraat 15-21, 7400 AV Deventer. Tel. 05700-15236. Vraag een monstername pakketje aan.

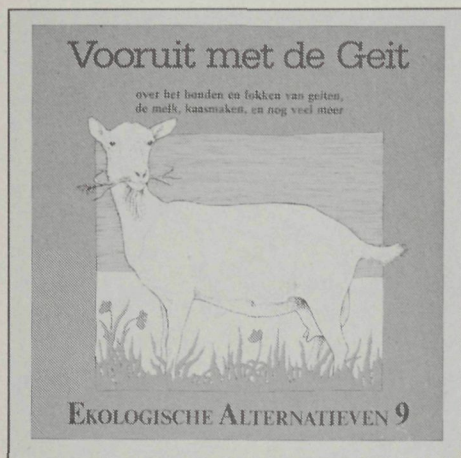
KURSUSSEN

ZOMERSE STAGES in het Centrum Harmonie VITALE Gagnac, 46130 BRETENOUX (France) tél.: 09-3365338583. Natuurlijke gezondheid-Massages-Ritmische dansen-Biologische tuinbouw-Radioactiviteitsbescherming. Van juni tot oktober: VEGETARISCH PENSION met biologische voeding.

STAL NOORDERLICHT geeft rijkursussen voor volwassenen volgens een nieuwe methode. Gereden wordt op IJslanders en Fjorden, eigen paard kan meegebracht worden. Tevens rij ik paarden in. Inlichtingen: Vanda Oosterhuis, Oosteinde 13, Wapserveen. Tel. 05213-343.

WEEFKURSUS in Frankrijk. Van 24 t/m 30 juli en 31 juli t/m 6 augustus. Kamperen op eigen terrein. Maaltijd gezamenlijk. Nederlands-talig. Informatie: Jeanne GOSSELIN, II route de Paris, 28130 Maintenon France, tel. 09-333727-5432. In Nederland: tel. 08870-2068.

NIEUW VAN DE UITGEVERIJ

De geit was lange tijd de koe van de armen. In het begin van deze eeuw liepen er zo'n 200.000 geiten rond in Nederland. Ze voorzagen de arbeiders, die op het platteland woonden en niet veel geld hadden, van melk, vlees en huiden.

Anno 1983 lijkt het erop dat we teruggaan in de tijd.

'De laatste jaren neemt de belangstelling voor de geitenhouderij toe. De steeds stijgende prijzen, de veranderde ideeën omtrent het milieu en de belangstelling voor kleinschaligheid dragen er toe bij, dat steeds meer mensen geiten gaan houden.'

Zo beginnen Anneke en Bert Pasman hun boekje VOORUIT MET DE GEIT, alweer het negende deeltje in de serie Ekologische Alternatieven van De Kleine Aarde uitgeverij.

Het duo, dat zelf een geitenfokkerij en kaasmakerij heeft, laat zien hoe leuk (en leerzaam) de geitenhouderij kan zijn.

'Vanwege de vele aspecten die eraan verbonden zijn, moet je je bezighouden met plantengroei, seizoensinvloeden en voortplanting van het dier.' Het praktische nut van geiten komt uiteraard uitvoerig aan de orde. Het dier levert ons tenslotte melk, vlees, huiden en mest. Aan de hand van het boekje kunt u zelf boter, kwark en geitekaas maken of huiden looien.

De geit is het dier dat het meest geschikt is om op een kleinschalig niveau te houden. 'Beatrix' (het beestje moet tenslotte een naam hebben) heeft geen grote stal nodig. Wanneer iemand enigszins buitenaf woont, is er al gauw

ruimte en gras genoeg voor één of twee geiten.

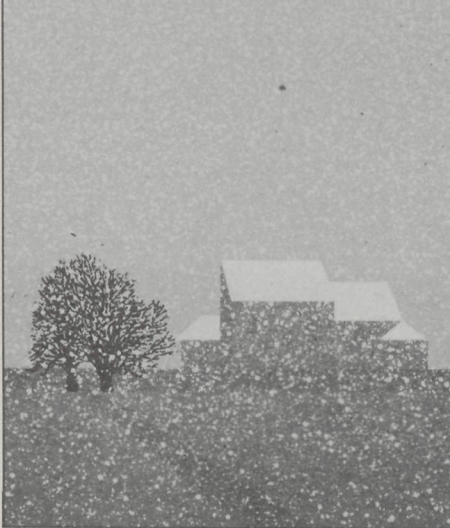
Nuttige informatie in het boekje over huisvesting, beweiding en voeding helpt de geitenhouder zijn dieren zo gezond mogelijk te houden.

Bovendien kom je aan de weet, wat je moet doen als 'n geit ritsig wordt en op bokkelucht gaat reageren.

Zojuist verschenen, deel 9 in de reeks Ekologische Alternatieven: VOORUIT MET DE GEIT, door Anneke en Bert Pasman.

Verkrijgbaar in boekhandel, kiosk en EKO-winkel (f 5,-), of bij de uitgeverij (f 5,- + f 2,50 verzendkosten storten op gironummer 52730 van De Kleine Aarde, Boxtel, o.v.v. VOORUIT MET DE GEIT).

Isoleer je huis Anders doe het zelf

'In de Nederlandse bouwwereld heeft men tot dusver nog betrekkelijk weinig aandacht geschonken aan warmte-isolatie van woningen.' Zó begon onze brochure *Het geïsoleerde huis* (1978), de voorloper van de nieuwe DKA-uitgave *Isoleer je huis anders*.

Sinds 1978 is er veel veranderd. Glanzend reklamedrukwerk voor spouwmuurisolatie in de brievenbus, Shell helpt met Termoparels en makelaars maken in hun advertenties melding van geïsoleerde buitenmuren'. Daarnaast

doet de overheid ook nog haar best ons te bedelven onder allerlei voorlichtingsmateriaal. De stapel isolatiefolders is zo langzamerhand een ware isolatiefolder geworden.

Inderdaad, het is allemaal wat tè. Want laten we eerlijk zijn: er is inmiddels zo'n overstelpende hoeveelheid isolatiematerialen op de markt, dat de gewone doehet-zelver door de bomen het bos niet meer ziet. En als hij dan uit pure wanhoop, een tiental folders gaat vergelijken, wordt hem slechts één ding duidelijk: al die propagandafolders stellen allemaal dezelfde vraag: 'Wat kost isoleren, en hoeveel geld bespaar ik ermee op de brandstofrekening?' Maar geen enkele folder geeft eigenlijk antwoord op die vraag

Dit boek gaat die vraag niét uit de weg. Aan de hand van *'Isoleer je huis anders'* kun je zelf uitrekenen wat de werkelijke kostenbesparingen zijn.

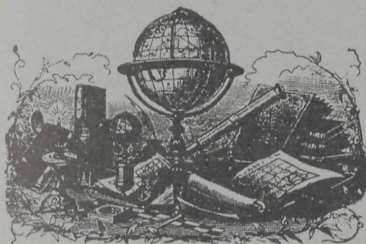
Het DKA-boek 5 staat ook stil bij enkele andere 'kosten'factoren. Namelijk: deugt het isolatiemateriaal wel, en hoe gevaarlijk is het voor onze gezondheid en het milieu? Onachtzaamheid op dit punt kost uiteindelijk méér dan geld. Zo is het bijvoorbeeld volgens de Stichting Voorlichting Energiebesparing Nederland (SVEN) niet belangrijk wat de chemische eigenschappen zijn van isolatiematerialen. Als het maar goed isoleert. Dat is net zoals als: uw lampen branden even goed op kernenergie als op elektriciteit uit gewone centrales. Is dát voorlichting?

Natuurlijk is *Isoleer je huis anders* ook een handleiding voor het zelf isoleren van muren, vloeren, ramen, dak en leidingen. Daarnaast is er een schat aan informatie over milieu- en gezondheidsrisico's, materiaalkeuze en brandstofbesparing.

Kortom, het is een handboek voor mensen die de handen uit de mouwen willen steken om er later warmpjes bij te zitten. Maar dan wel in een gezonde omgeving. *Zie bestelpagina*

Mensen, dieren, natuur en milieu zijn door mensen, wereldwijd, naar hun hand gezet. Gevolgen: honger en verspilling, uitbuiting en erosie, uitsterven van dieren en planten, levensgevaarlijke vervuiling, uitputting van energievoorraden en grondstoffen. Het is dus aardig

De Kleine Aarde

doet een boekje open

Over milieuveilige landbouw, politiek met mes en vork, onuitputtelijke energiebronnen; experimenten en activiteiten van het project in Boxtel.

uit de hand gelopen op die (kleine) aarde.

Wat is het antwoord daarop van De Kleine Aarde? Wat is dat eigenlijk voor een klub? Wat voeren ze daar uit in Boxtel? Denken ze met hun 'alternatieve' eten iets te veranderen? Kan voedsel worden gekweekt zonder te spuiten? Moeten we van de wind gaan leven?

In dit boekje wordt uiteengezet waar De Kleine Aarde zich mee bezig houdt en wat u daaraan kunt hebben.

Met plattegrond van 'De Kleine Aarde'

Voor f 2,50 verkrijgbaar in boekhandel en EKO-winkel. Bestellen bij de uitgeverij kan ook: f 2,50 + f 2,50 verzendkosten gireren op postgiro 52730 van De Kleine Aarde, Boxtel, met vermelding 'boekje open'. (België: 50 + 50 franc).

■ Wil van Eysden (links) kreeg bij de manifestatie Vers voor de Pers het Gouden Ei uitgereikt. Van zijn boekje 'zelf kippen houden' werden er in één jaar tijd maar liefst 15.000 verkocht.

Nieuwe winkels

Amsterdam, Salvore, Veerstraat 56, tel. 020-645946, W.

Bussum, De Gooiling, Kerkstraat 3, tel. 02159-17418, W.

St. Jansteen, de Schommeling, Heerstraat 35, tel. 01140-11681, B.

Gouda, de Kiem, Turfmarkt 22, tel. 01820-23721, W.

Hulst, vegetarisch eethuis Hulst, Grote Bagijnestraat 25, tel. 01140-14604, W.

Haarlem, De Graanhoek, Mr. Comeliusstraat 44 zw, tel. 023-273912.
Nunspeet, De Kaardebol, Westerlaan 6, tel. 03412-7839, W.
Ommen, Het Goede Gasthuis, Gasthuisstraat 15, W.
Purmerend, Ketting en Inslag, Herengracht 14, Weefatelier.
Rhenen, Onder de Poort, Kruisstraat 3. W.
Eindhoven, Gender Zon, Bellinistr. 10, tel. 040-510423. W.

Adreswijzigingen.

Boerakker, Heidekoren is nu: Kanaalstraat 15, Roden.
Heerlen, De Oliemolen, Heerlerbaan 160.
Leeuwarden, Ananda is nu: Kleine Hoogstraat 15.

Sneek, De Graanwaag heet nu Lotus, Singel 4.

Utrecht, Santeakraam is nu: Oudegracht 68.
Arnhem, La Rose, tel. nummer moet zijn: 085-432335.

Opgeheven of verhuisd.

Amsterdam:
Arbolito
The Garden is nu: Salad Garden.
Kweektuinen
Het Nabije Oosten. Zus
Bemmel: De Kring.
Zaandam: De Iris.
Woerden: De Poort.
Raalte: De Garve.

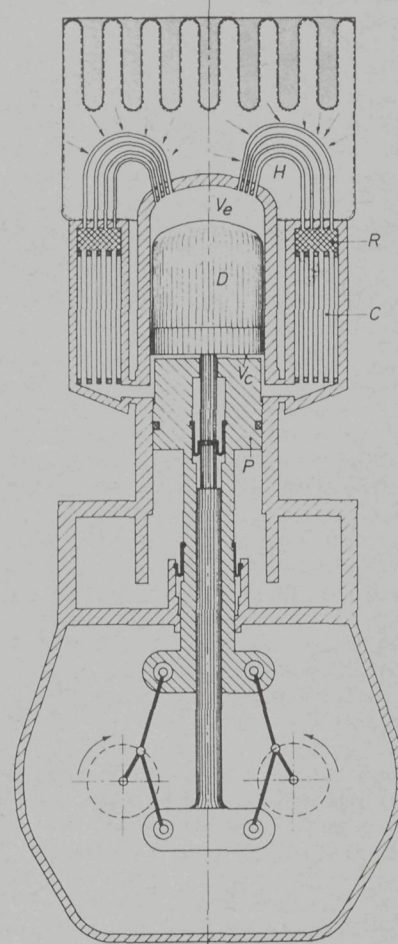
België

Dessel, Marjolein.

Verhitte diskussies rond heteluchtmotor

Ons verhaal over de Stirling-motor heeft nogal wat op gang gebracht. De niet zo in techniek geïnteresseerde lezer werd er niet heet of koud van, maar de ware techneuten lazen het artikel met rode oortjes. Een mevrouw (afkomstig uit Eindhoven) wenste ons blad niet langer te ontvangen; het kón toch niet waar zijn wat wij allemaal over Philips schreven; daar zaten toch zeker geen domme jongens en als bewijs dat wij van toeten noch blazen wisten, voerde zij aan dat wij de naam van de Schotse dominee verkeerd spelden. Wat het laatste betreft: wij hielden ons aan de spelling die ook in een Engels tijdschrift werd gehanteerd en veronderstelden dat de Britten het wel zouden weten. Kennelijk tillen de Engelsen er niet zo zwaar aan, wetend dat de burgerlijke stand rond 1800, toen dominee Stirling zijn uitvinding deed, nog niet zo volmaakt in elkaar zat als nu. Maar waarde mevrouw, om het gehele artikel af te doen als nonsens, op grond van één letter, dat gaat ons toch wel wat al te ver. Dat is een truc die studenten in *debating-clubs* gaarne gebruiken.

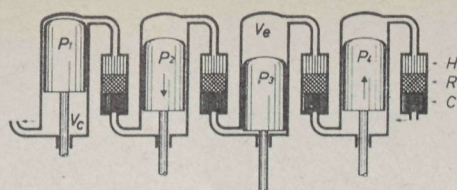
Van diverse zijden kregen wij echter waardevol aanvullend materiaal toegestuurd (hartelijk dank), waaruit zonneklaar naar voren komt dat de Stirling-motor nog steeds, 167 jaar na de uitvinding, de motor met de beste papieren is. En het vermakelijke is, dat wij dit niet zeggen, maar een wetenschappelijk adviseur van Philips, en wel dr. ir. R.J. Meijer. Deze vertrok, nadat Philips in 1973 de hele technologie aan Ford had verkocht, naar Amerika. Meijer hield eens een voordracht in Amerika over de Stirling-motor van Philips en na afloop kwam iemand met de vraag: 'What is wrong with the engine?'. Meijer antwoordde letterlijk: 'Het bestaan van andere motoren'. Philips heeft ontzettend veel gesleuteld

■ Doorsnede van stirlingmotor met systeem voor indirecte verhitting met vlamgassen via een warmtepijp (bovenaan). De streeplijn, juist binnen de wand getekend, stelt de poreuze laag voor. De wand wordt verhit door vlamgassen die door de geschaduwde ruimten stromen. De natriumdamp condenseert op de pijpen H die de expansieruimte Ve van de motor verbinden met de regenerator R. Onder de regenerator de koeler C, die in verbinding staat met de compressieruimte Vc. P zuiger. D verdringer. In de krukkast (onder) is het ruitdrijfwerk geschetst.

aan het basisontwerp van dominee Stirling. Dankzij nieuwe metaallegeringen die in de jaren twintig beschikbaar kwamen en door veel onderzoek te verrichten op het vlak van de stromingsweerstand, de warmteoverdracht en het regeneratieprincipe, kon het rendement gemakkelijk met een faktor 100 worden verbeterd. De grote, logge machines uit het begintijdperk haalden soms niet meer dan een rendement van 3%. Een dergelijke machine leverde dan 2 pk en woog 800 kilogram. Het eerste waarmee het Natuurkundig Laboratorium van Philips begon, was de machine kleiner te maken en de temperatuur en de werkdruk te verhogen. Had de machine die 2 pk leverde een zuigerverplaatsing van 25 liter, Philips slaagde er in hetzelfde vermogen te bereiken met een verplaatsing van 200 cm³. Daarna ging men aan de slag om de regenerator te verbeteren. De ook door briefschrijvers genoemde mysterieuze warmtespons blijkt niets anders te zijn dan een poreuze prop metaaldrad... het funktioneerde echter wonderwel.

Wat doorklinkt in de artikelen van Philips-ingenieurs in bijvoorbeeld het *Philips Technisch Tijdschrift*, is het grote enthousiasme over de motor. Met name de eenvoud van het principe, de geringe slijtage (geen olieconsumptie bijvoorbeeld), weinig lawaai, de mogelijkheid verschillende brandstoffen te gebruiken, gelijkmatige koppel, kortom, vergeleken met de knallende, vieze gassen uitbrakende benzinemotor deze factoren maakten de

■ Schematische voorstelling van een dubbelwerkende viercilinder-Stirlingmotor. De symbolen hebben dezelfde betekenis als in fig. 13. Het open uiteinde rechts onder C, moet aangesloten gedacht worden op de opening links van de linkercilinder. Er zijn hier geen aparte zuigers en verdringers; de expansieruimte van de ene cilinder staat via H, R en C in verbinding met de compressieruimte van de volgende.

Stirling tot een juweeltje.

Het moet dan ook voor de pioniers, zoals ir. Rinia, een grote teleurstelling zijn geweest toen de Philips-top besloot de research stop te zetten: de Stirlingmotor paste kennelijk niet langer in de concern-strategie. Zowel Ford als General Motors hebben het werk van Philips voortgezet. Duidelijk is, dat deze giganten bezig zijn de motor te vervolmaken, vooral ook omdat de motor veel schoner (8x) is dan de gasturbine. In de VS loopt nog een ander onderzoeksproject, gesteund door het Department of Energy en NASA. Mechanical Technology Inc. in Latham, N.Y. heeft nu een viercilinder motor in een AMC-Spirit gebouwd, die waterstof als medium (in plaats van lucht) gebruikt.

De verslaggever van *Popular Science*,

E.F. Lindsley, beschrijft hoe de testrit verliep: 'Eerlijk, als ik had mogen rijden, dan had ik even gewacht tot de wagen van links de uitrit zou zijn gepasseerd. Het kon net, maar het hield niet over. De chauffeur, Jeff Spraker, technicus in het laboratorium waar de ongewone motor wordt ontwikkeld, trapte echter hard op het gas. Ik hoorde het grint onder de achterwielen wegspringen toen wij met een vloeiende boog de weg opschoten. Gek genoeg hoorde ik niets dat op motorgeluid leek - geen gebrul uit de uitlaat, geen trillingen of andere symptomen van een vliegende start...'

MTI heeft de afdichting van de cilinders nu ook onder de knie. Het waterstofgas, dat zelfs door metalen sijpelt, wordt 'gedoped' met koolmonoxide of gewoon koolzuurgas; het oxide bouwt een waterstofdicht laagje op.

Tijdens de testrit werd moeiteloos overgeschakeld op andere brandstof. Van gewone benzine naar diesel en van diesel naar gasahol. Maar ook dit project dreigt halfafgemaakt te eindigen. De Stirlingmotor is kennelijk het droeve lot beschoren nooit verder te komen dan laboratoriumtoepassingen. Of omdat een electronicafabrikant als Philips niets aan automotoren heeft, of omdat - zoals nu het geval is - in de VS de regering veel minder geld beschikbaar stelt voor energiebesparings- en milieubeschermdende onderzoeksprojecten, dreigt een veelbelovende ontwikkeling wederom tot stilstand te komen. (S.N.)

Bevrijdende Technologie

Alternatieve technologie is geen doel op zich, maar slechts een onderdeel van een levenswijze op weg naar bevrijding binnen de grenzen van het ekologischer systeem. Dat vinden Sander en Wil uit Nijmegen, schrijvers van de brochure *Bevrijdende Technologie*. Ze willen met deze brochure het geïntegreerd denken over alternatieve technologie (A.T.) onderstrepen. A.T. kan ook toegepast worden door zogenaamde wolven in schaapskleren en dat is iets wat ze in de gaten willen houden.

Het aantal milieu-technici groeit zienderogen evenals het aantal boeken op dit gebied. Omdat dit vaak dikke en peperdure werken zijn, hebben ze voor hun brochure vrijelijk plaatjes en goede teksten hieruit gebruikt om zo het volk van die weelde te kunnen laten meegenieten.

Het boekje is de eerste in een serie waarin verder ondermeer de geschiedenis van de A.T. en A.T. en de derde wereld aan bod zullen komen. In het eerste nummer staat een overzicht van de (duurzame) energiebronnen en een aantal hoofdstukjes over onder andere politieke ecologie, voeding, transport, geïntegreerde systemen. Elk van deze onderdelen zullen in volgende nummers worden uitgewerkt.

Het blad valt op door de overzichtelijke lay-out en de leesbaarheid. Erg veel in-

formatie is kernachtig samengevat en daarom zou het bijvoorbeeld op scholen prima gebruikt kunnen worden.

Bevrijdende Technologie nr. 1, 62 blz. f 4,-. Te bestellen bij Sander en Wil, Johannes Vijghstraat 25 in Nijmegen.

Luc Oteman.

Errata Kursusprogramma

Algemene Voorlichting

De gastkursus 'De geneeskrachtige werking van edelstenen', wordt gegeven op Donderdagavond 24 november en 1-8-15 december.

Voeding zaterdag 17 december

Studiedag voor artsen en natuurartsen

In de gangbare diëten wordt weinig of geen rekening gehouden met de alternatieve voedingspatronen. Toch is ook in deze voeding vaak een dieet nodig (energiebeperkt dieet, dieet bij *Diabetes Mellitus*, lichtverteerbaar dieet).

Om hieraan tegemoet te komen heeft De Kleine Aarde voor een aantal diëten richtlijnen opgesteld m.b.t. ecologische voeding.

Daarom organiseren wij op 17 december een studiedag om deze diëten toe te lichten en de toepassingsmogelijkheden te bespreken. Ook het uitwisselen van ervaringen zal een belangrijk onderdeel van deze dag vormen.

De studiedag begint om 10.00 uur en is rond 17.00 uur afgelopen.

De prijs is: f 40,- (incl. lunch).

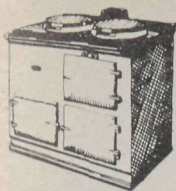
Eko-werk draait

Het Eko-werk-project voor Bostel en omgeving is per 1 maart officieel van start gegaan. Jan Juffermans, die een aantal jaren bij de DKA-Uitgeverij werkte, zal het nieuwe vak, als part-time baan (24 uur), gaan uittesten. Want het gaat om een proefproject. Het geld komt voor een deel van de gemeente Bostel.

Het provinciebestuur van Noord-Brabant heeft geen geld, maar wel steun aan het project gegeven door haar subsidieregeling 'Brabantse proefregio' (stimulering van kleinschalige werkgelegenheid) naar voren te schuiven. Het ministerie van Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieu geeft subsidie omdat men vindt dat het project een voorbeeldfunctie kan vervullen voor andere gemeenten. En dat wil De Kleine Aarde ook; als het aan haar ligt komen er Eko-werkers in alle dorpen en steden. In DKA 43 (p. 40, 41) staat een uitvoerig artikel over opzet en achtergrond van het project. Het komt erop neer dat de Eko-werker participuleren, bedrijven en plaatselijke besturen gaat stimuleren milieu-vriendelijker te werken. En daarbij wordt vooral gedacht aan een praktische aanpak. Voor belangstellenden is een nota (van maar 4 pagina's) beschikbaar. Deze is te bestellen door f 2,50 over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde, Bostel, met vermelding 'Nota Eko-werker'.

Importeur voor België:

ALFA BELGIUM, Gentbruggestraat 181, 9110 St.-Amandsberg
Tel. (091) 281484

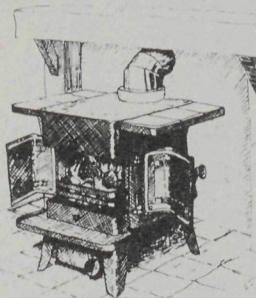

AGA

Het beste fornuis ter wereld. Volledig geïsoleerd, thermostatisch geregeld. Zeer hoog rendement. Leverbaar in gas-, olie- en kolenuitvoering, 2-4 ovens, 2 kookplaten en warmwater aansluiting.

QUEBB

Hout- of kolengestookte kachels en centrale verwarmingsketels. In dubbel deur uitvoering ook nog een mooie openhaard.

RAYBURN Het zusje van de AGA ROYAL. Kolengestookt, voorzien van kookplaat, 2 ovens en warmwater voorziening.

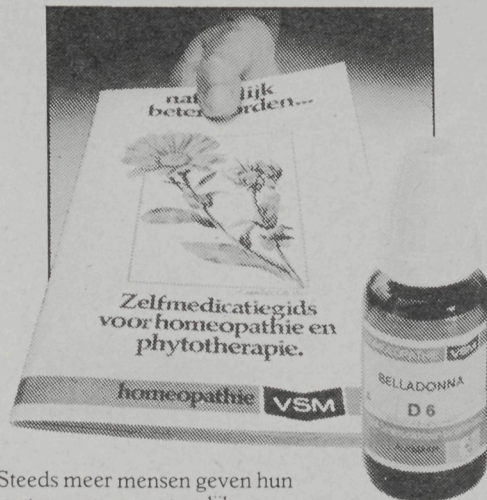
MF, hout- en kolengestookt. Voorzien van kookplaat, 2 ovens en centrale verwarmingsaansluiting.

voor Nederland:

ALTERNATIEF VERWARMINGSCENTRUM „SCHOUTEN”,
Linieweg 13, Zuidwolde - Tel. (05287)1732

natuurlijk beter worden...

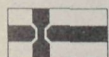
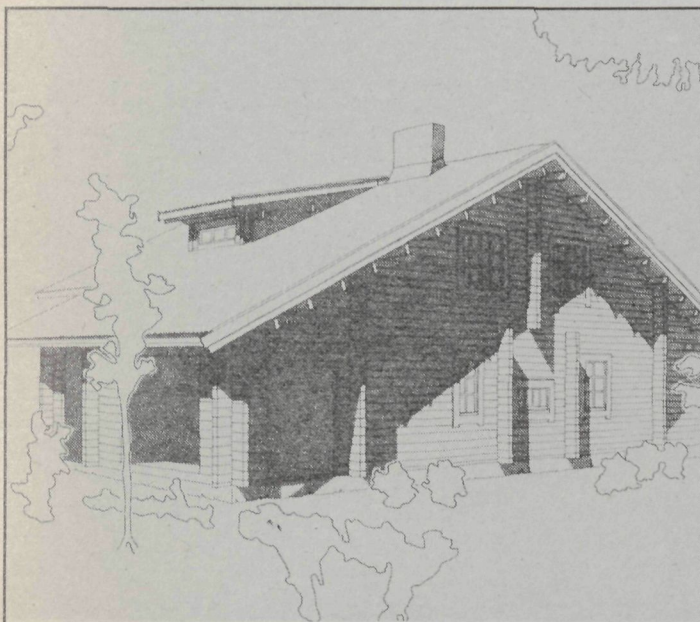
Zelfmedicatiegids voor homeopathie en phytotherapie van VSM.

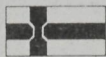
Steeds meer mensen geven hun vertrouwen aan natuurlijke geneesmiddelen. De nieuwe Zelfmedicatiegids VSM van 60 pagina's bevat een uitvoerige inleiding en een beschrijving van 90 homeopathische geneesmiddelen met hun toepassingen. De VSM-Schwabe preparaten zijn goedwerkende, betrouwbare middelen. Voor slechts 2,95 is deze praktische gids verkrijgbaar bij uw drogist.

homeopathie

VSM

FINN-LOGS

milieuvriendelijk energiebesparend bouwsysteem

medewerkend architect:
Joris Wijffelaars.

**Simpel en gezond
bouwen in hout**

FINN-LOGS
Borredreef 34
5251 AG Vlijmen
Holland
Postbus 34
5250 AA Vlijmen
Tel. 04108-6344*
Na 18.00 uur
Tel. 04108-3540

Biologisch tuinieren met **VULKAN® lavameel**

Vulkanische gebieden op aarde staan bekend om hun vruchtbare gronden. Deze vruchtbaarheid dankt de bodem aan een optimale water-luchthuishouding en een enorme voorraad mineralen. U weet een gezonde plant heeft minder kans op ziekte en schadelijke insecten.

Met Vulkan Lavameel en Vulkankorrels ontstaat ook bij u zo'n vruchtbare grond.

Stuur mij uw documentatie.

naam

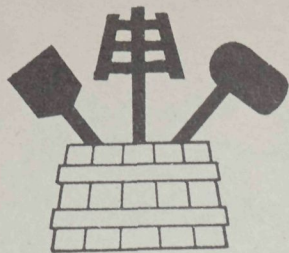
adres

woonplaats

Rook Krimpen bv
Postbus 9
2920 AA
Krimpen
a/d IJssel
telefoon
01807-13044
telex 22361

rook krimpen

Wie wijn wil maken hoeft niet tot oktober te wachten!

- Waarom maakt U niet een bloemen-, kruiden- of bessenwijn?
- Nog veel meer mogelijkheden komen het komende seizoen binnen uw bereik.
- Wij leveren alle informatie, ingrediënten en accessoires, en leveren door het hele land.

Nieuwe wederverkopers zijn welkom.

Vraag gratis prijslijst en kleurenfolder.
Selfbrouwhuys, Postbus 119, 7204 AC Lochem. Tel. 05730-2048.

Selfbrouwhuys

Natuurzuivere muurverven, binnen- en buitenverven, glaceer-(sluier-)verven, beitsen, impregneermiddelen en vernissen van

Alkristal
natuurzuivere
verven

worden door Kristallijn schilderwerken BV aan u geleverd.

Verzending door geheel Nederland. Boven f 500,— gratis thuis.

Bestellen, telefonisch: **08850-16335**
en **073-422248**, schriftelijk:

Kristallijn schilderwerken BV, Wilgengriend 77, 1356 JE Almere.

Uitgebreide productinformatie sturen wij u gaarne op uw verzoek toe.

mens- en milieuvriendelijk bouwen
beperkt zich bij ons niet tot de houten wanden alleen.

ibac
babc

(architektenburo)

(bouwgroep)

halder 4, 5271 VK
st-michielsgestel
tel. 04105-2677

Prachtige oude tegelkachels

- geïmporteerd uit Zwitserland
- stooktechnisch 100% in orde
- prijzen f 600,— tot f 1200,—
- vraag vrijblijvend folder

A. Jeuken, Servatiusweg 12
5803 AD Venray. Tel. 04780-89174.

Op zoek naar adressen van en informatie over mens- en milieuvriendelijke bedrijven? Benieuwd naar natuurvoedingszaken, klussenbedrijven, windmolenbouwers, zuurdesembakkers, biologische tuinders, kringloop-, energie- en andere winkels, om maar wat te noemen...?

***DE GROENE KLAPPER**

komt er voor uit. Onmisbaar naslagwerk voor iedereen die in het alternatief circuit zijn weg wil vinden.
Kost 10 gulden in de boekhandel.
Te bestellen voor f 10,— + f 2,30 porto op postgiro 275000 van Stichting MeMo Amsterdam.

(voorheen "De Memogids")

hoveniersbedrijf en tuinarchitectuur

'hagebeemd'

hans g. b. m. timmerman

- * natuurlijke beplantingen
- * ontwerp, aanleg en onderhoud van tuinen
- * (sier) bestratingen
- * boomverzorging

st. catharinastraat 38
eindhoven, nederland
telefoon 040-449009

Adverteren in De Kleine Aarde? Vroegtijdig reserveren.

Bel Tineke van Minderhout, 04116-84921 toestel 18.

Livos
verf voor het hele huis:

transparante- en dekkende natuurharslakken, impregneermiddelen, muurverven en bijenwaspreparaten; naar keuze met planten en mineralen gekleurd
Livosbrochure f. 6,- inkl. porto....

NATUUR STOF voor interieur, kleding:
linnen, zijde, wol, katoen....
in weefsels, trikot, teddy...
natureel of in kleur.....

Kaneis
Prins Bernhardlaan 23
Soest...tel.: 02155-24004

SALVARE
NATUURVOEDING

De ekologiese winkel van Amsterdam Zuid-West, Veerstraat 56 (bij de Zeilstraat), tel. 020-645946, voor volwaardige voeding van biologiese kwaliteit.
Geopend: dinsdag t/m vrijdag van 10.00 tot 18.00 uur
zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

tot ziens!
Jan en Hanneke

Voddenweverij
AVE
voor sterke vloerkleden
en lopers van textielafval

Prinsegracht 38
2512 GA Den Haag
070-635349
[b.g.g. 45 8987]
di. t/m vrijdag 10-16 uur

DE MINI - HUISHOUDGRAANMOLEN
D.D.D. VERZEKERT VERSE, ZUIVERE
EN GEZONDE BAKBARE BLOEM.

Sinds 1940 worden te Ieper (België) drie grootten van mini-graanomolens D.D.D. voor het huishouden vervaardigd. Ze worden identiek vervaardigd als de bloemmolens die vroeger gebruikt werden in de windmolens: volledig in hout en uitgerust met zeer traag draaiende bloemmaalstenen die gemaakt zijn met natuurstenen.

4 zware modellen worden eveneens vervaardigd voor molenaars, peperfabrikanten, bakkers, vetmesters en fokkers van biggen. Heden worden deze fenomenale graanomolens naar alle landen ter wereld geëxporteerd.

Voor gratis dokumentatie en prijzen, schrijven of telefoneren naar een van onze agenten in uw land of rechtstreeks naar: Etn D.D.D.-PRESIDENT VAN IEPER - Fabrik van graanomolens, haverpletters, bulter- en mengmachines, enz. - El Molino 487 te 8904 Ieper (België). tel. 057/20 19 96 (4 lijnen)

KRINGLOOP RIJNMOND

toonaangevend in kringlooppapier

voor drukwerk: 60, 70, 80, 120, 190 grs. offset; A4, A3, plano; 21 verschillende enveloppen.
voor kantoorgebruik: stencil-, offset- en fotokopieerpapier; schrijfblokken; enveloppen met en zonder venster of aktesluiting.
voor de winkelverkoop: enveloppen, schrijfblokken, interieurs, schriften, grijze typ-out en vele specialiteiten.

Vraag prijscourant + enige monsters:

Roentgenstraat 62-68. 3071TD Rotterdam Telefoon 010-230133

SPECIALHUIS HOFMAN

Beauty without cruelty

Beauty without cruelty (= schoonheid zonder wreedheid). Cosmetics en toiletartikelen bestaan uit een uitgebreide serie verzorgings- en make up-artikelen. Deze produkten zijn op plantaardige basis gemaakt en zijn gegarandeerd dierproefvrij. Dit gaat uit van de Stichting 'Schoonheid zonder wreedheid' te Den Haag, Koningin Sophiestraat 25, tel. no. 070-834240 (van 9-12 uur) en wordt door ons als groothandel geleverd aan wederverkopers.

Op uw kiesbewuste vraag kan elke drogist, reformhuis, natuurvoedingswinkel, enz. deze artikelen bij ons kopen. Want het kan u alleen nog maar meer vreugde schenken te weten, dat voor de fabricage van deze produkten geen dier geleden heeft.

Speciaalhuis Hofman B.V.,
Postbus 8,
8730 AA Wommels,
tel. 05159-1660

LIJNOLIEVERF
voor een bijdrage aan een gezond milieu

- * Een groot assortiment verven, beitsen en lakken.
- * Duurzaam maar niet duurder!
- * Verwerkt plezierig.
- * Milieuvriendelijk en vriendelijk voor de werker.

Verkrijgbaar op ruim 30 verkooppunten in Nederland en België.
Nadere informatie:

Agathos
Distributie van deugdelijke produkten.
Burg. Leenstraat 40,
Lochem, tel. 05730 - 3759

EKO logische voeding

"DE VLIER"
TEXEL Tel. 02220 - 4396

heeft voor u een groot assortiment natuurvoedingsartikelen.
De Vlier is gevestigd aan de Waalderstraat 17, Den Burg.

DKA tijdschriften- aanbieding

NU
4 NUMMERS
VOOR
SLECHTS *f* 7,50
+ *f* 6,—
VERZEND-
KOSTEN

Belangrijkste the- ma's van de diverse tijdschriften

- 20 Geheim agent B12
- 21 Ander werk
- 23 Bouwen
- 24 Landbouw
- 25 Milieu en huishouden
- 26 Energie
- 27 Preventieve gezond-
heidszorg
- 28 Voeding
- 29 Vervoer
- 30 Kinderen en milieu
- 31 Belang van utopieën
- 32 Derde wereld
- 33 Samen werken,
wonen, overleven
- 34 Natuurbehoud begint
aan tafel
- 35 Dieren tussen de men-
sen
- 36 Wie leert wie wat?
- 37 De bloeiende handel
in beter eten
- 38 De jacht op afval
- 39 Nieuwe economie: be-
tere tijden op komst

U kunt zelf een at-
traktief pakket sa-
menstellen uit de
vorige nummers.

Voor bestelwijze zie bestel-
pagina.

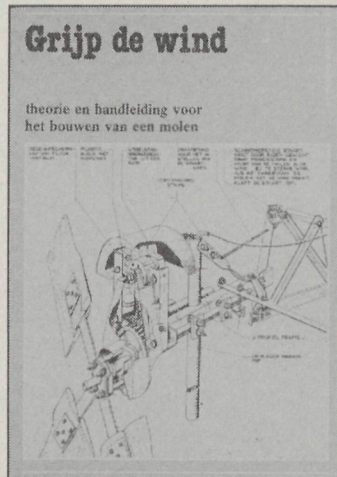
Uitgaven van De Kleine Aarde

Boeken

De Aarde, je Leven. Een hand-
boek voor iedereen die milieube-
wust wil leven, 288 pag.
f 25,00/Bf 490

**De Kleine Aarde in vier seizoe-
nen.** De gebundelde eerste jaar-
gang van het tijdschrift. (Zesde
druk) *f* 10,00/Bf 195

Grijp de wind. Theorie en hand-
leiding voor het bouwen van een
molen, 84 pag. DKA-boek 1.
(Vijfde druk) *f* 14,50/Bf 275

Eten wat de grond schaft. Ekolo-
gische voeding in theorie en prak-
tijk. Door Arnold Robbé. DKA-
boek 2. (Derde druk).
f 11,00/Bf 215

Het Hergebruikboek. Dubbellang
plezier van duizend en één din-
gen. Samenstelling: Hanneke van
Veen. DKA-boek 3. (Tweede
druk). *f* 7,50/Bf 145

Eet Kook Ekologisch. Handboek
voor de gif-vrije keuken. Door
Louise van Gisteren en Greet
Hospers. DKA-boek 4.
(256 pag.) *f* 32,50/Bf 635

Isoleer je huis anders. Vol prakti-
sche tips, waarmee u zelf uw wo-
ning kunt isoleren, tochtvrij
maken etc.
DKA-boek 5. *f* 19,50/Bf 380

Brochures

Vleesloze recepten. Vijftien vol-
ledige menu's. Door Denise Wa-
gemakers. (Vijfde druk). DKA-
brochure 1. *f* 5,00/Bf 95

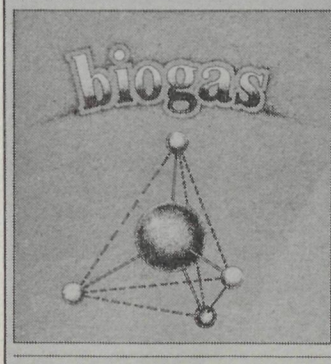
Ekologische tuinbouw. Tips voor
milieuvriendelijk tuinieren
(Tweede druk). DKA-brochure 2.
f 2,50/Bf 50

Alternatieve Landbouwmethoden.
Uittreksel van het eindrapport
van de Kommissie Onderzoek
Biologische Landbouwmethoden
(77) (Tweede druk). DKA-
brochure 3. *f* 10,00/Bf 195

**Minder vlees...? Geen pro-
bleem.** Ekologische voeding als
dagelijkse kost. Waarom minder
vlees en wat eet je dan? Door
Arnold Robbé en Obe de Vries.
DKA-brochure 5. (Zesde druk).
f 2,50/Bf 50

Methaangisting Energie uit mest en afval

Jan Craens

**Methaangisting. Energie uit mest
en afval.** Door Jan Craens en an-
deren. DKA-brochure 6 (Vijfde
druk) *f* 5,00/Bf 95

**Milieubewust wonen in piramide-
huizen.** Het woon/leefplan van
De Kleine Aarde en de architek-
ten Gerard Schouten en Gerrit de
Jonge. DKA-brochure 10 (Vijfde
druk). *f* 2,50/Bf 50

De zon in huis. Bundel van arti-
kelen over de mogelijkheden van
zonne-energie. (Derde druk)
DKA-brochure 11. *f* 4,00/Bf 80

Windenergie. Bundel van artike-
len over de mogelijkheden van
windmolens, adressen en alge-
mene informatie. (Derde druk).
DKA-brochure 12. *f* 5,00/Bf 95

Kleine Aardigheden. Recepten
voor lente, zomer, herfst, winter,
broodmaaltijden, picknickmand.
(Tweede druk). DKA-brochure
13. *f* 5,00/Bf 95

Anders omgaan met energie. Mo-
gelijkheden tot besparen door
technisch vernuft en simpele ver-
andering van gewoonten.
(Tweede druk). DKA-brochure
14. *f* 5,00/Bf 95

**De Kleine Aarde doet een boekje
open over milieuveilige land-
bouw, politiek met mes en vork,
onuitputtelijke energiebronnen;
experimenten en activiteiten van
het project in Boxtel. Met platte-
grond van De Kleine Aarde.**
DKA-brochure 15. *f* 2,50/Bf 50

**Volkorenbrood bakken. Lespak-
ket voor het onderwijs: brood
bakken met kinderen. (Vierde
druk). *f* 4,00/Bf 80**

In de serie *Ekologische Alternatie-
ven* verschenen tot nu toe:

Granen. Boekje over de actie
'Nederland Meerkorenland', Eko-

Bestelpagina

logische Alternatieven 1. (Tweede druk). f 5,00/Bf 95

Zelf kippen houden. Ekologische Alternatieven 2. (Tweede druk). f 5,00/Bf 95

Kompost. Complete handleiding voor het zelf maken van puike compost. Ekologische Alternatieven 3. f 5,00/Bf 95

Kamerkost. Een groot aantal praktische keukentips en recepten voor elke kamerbewo(n)st(er). Ekologische Alternatieven 4. f 5,00/Bf 95

Eetbare paddestoelen. Plukken - kweken - klaarmaken. Het boekje beschrijft zestig eetbare soorten, die zonder bezwaar voor de natuur en zonder gevaar voor de gezondheid geplukt en gegeten kunnen worden. Ekologische Alternatieven 5. f 5,00/Bf 95

Inmaken en bewaren. Een praktische handleiding over inmaak- en

bewaarmethoden, zoals inkuilen, drogen, melkzuurfermentatie (zuurkool). Ekologische Alternatieven 6. f 5,00/Bf 95

Babyvoeding. Boekje over poedermelk of moedermelk? Potjes en pakjes of zelfgemaakte zuigelingenvoeding? Ekologische Alternatieven 7. f 5,00/Bf 95

Groente uit 't wild. Veel 'onkruiden' zijn voortreffelijk eetbaar, als je maar weet hoe je ze klaar moet maken. Met teeltinformatie en recepten. Ekologische Alternatieven 8. f 5,00/Bf 95

Vooruit met de Geit. Praktische handleiding over 't houden van geiten. Van melk, kaas & kwark maken tot huiden looien. f 5,00/Bf 95

Overige uitgaven

DKA-sweater. Degelijk katoen. Kleur donkerblauw, met wit DKA-vignet. Ze zijn er nog in de maten S (small), M (medium) en L (large). Gireer f 27,50/Bf 525 op giro 52730 van De Kleine Aarde, Bostel, met vermelding DKA-sweater maat . . .

Buttons 'Krap bij Kas' en 'Zure Reagan'. Doorsnede 37 mm, neutronenbombestendig. Per stuk f 1,00/Bf 20

Verzendkosten (ongeacht aantal) f 1,50/Bf 30.

Affiches: Groenten van het Seizoen: Etiketten voor 't milieubewuste huishouden; Minder Vlees Mevrouw; Gebruikte Spullen te Koop; Minder energie Van Agt: f 0,35 per stuk/Bf 6
Verzendkosten tot 5 ex. f 1,50/Bf 30

Nederland Meerkorenland. Poster in 3 kleuren. f 1,00/Bf 20

Voedselschijf. A4 kleur. f 1,00/Bf 20

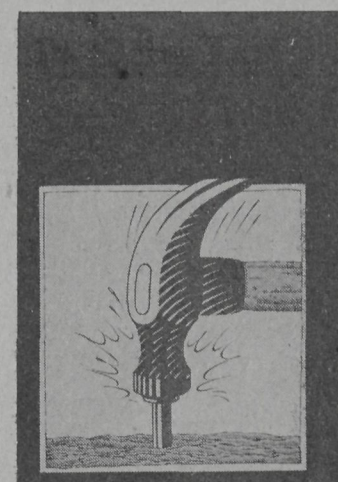
Hergebruik etiketten. Pakjes à zestig stuks: f 2,00/Bf 40

Verzendkosten f 1,75/Bf 33 (poster, voedselschijf of etiketten)

Verzamelband. Groen linnen. Voor 3 jaargangen De Kleine Aarde f 19,50/Bf 370

Verzendkosten f 5,25/Bf 100

DKA tijdschrift

De Kleine Aarde wordt gestuurd aan donateurs en is in de boekhandel en EKO-winkels verkrijgbaar voor f 6,25 per nummer. Per post is de prijs per stuk f 8,75

Steun ons werk

Als u het werk van de Stichting De Kleine Aarde steunt met een donatie van minimaal f 25,- per jaar, ontvangt u het tijdschrift.

Aanmelding kan het beste door overmaking van de donatie, met vermelding 'nieuwe donateur'. U krijgt dan De Kleine Aarde vanaf het lentenummer in de bus. Als we aan het eind van het jaar geen schriftelijke opzegging hebben ontvangen, nemen wij aan dat u donateur blijft.

Bedrijven, bibliotheken en andere instellingen betalen min. f 30,-/Bf 525.

Buiten Nederland en België betaalt u f 10,- meer (per postwissel). Verzendingskosten per luchtpost op aanvraag.

Bestellen bij De Kleine Aarde

Vertegenwoordiger voor de Belgische Boekhandel: KRITAK, uitgeverij en verspreidingscentrum Vesaliusstraat 1, 3000 Leuven.

Indien uw boekhandel of EKO-winkel bovenvermelde uitgaven niet in voorraad heeft dan kan hij ze voor u bestellen. Bestelt u rechtstreeks bij de uitgeverij dan betaalt u wel extra verzendkosten.

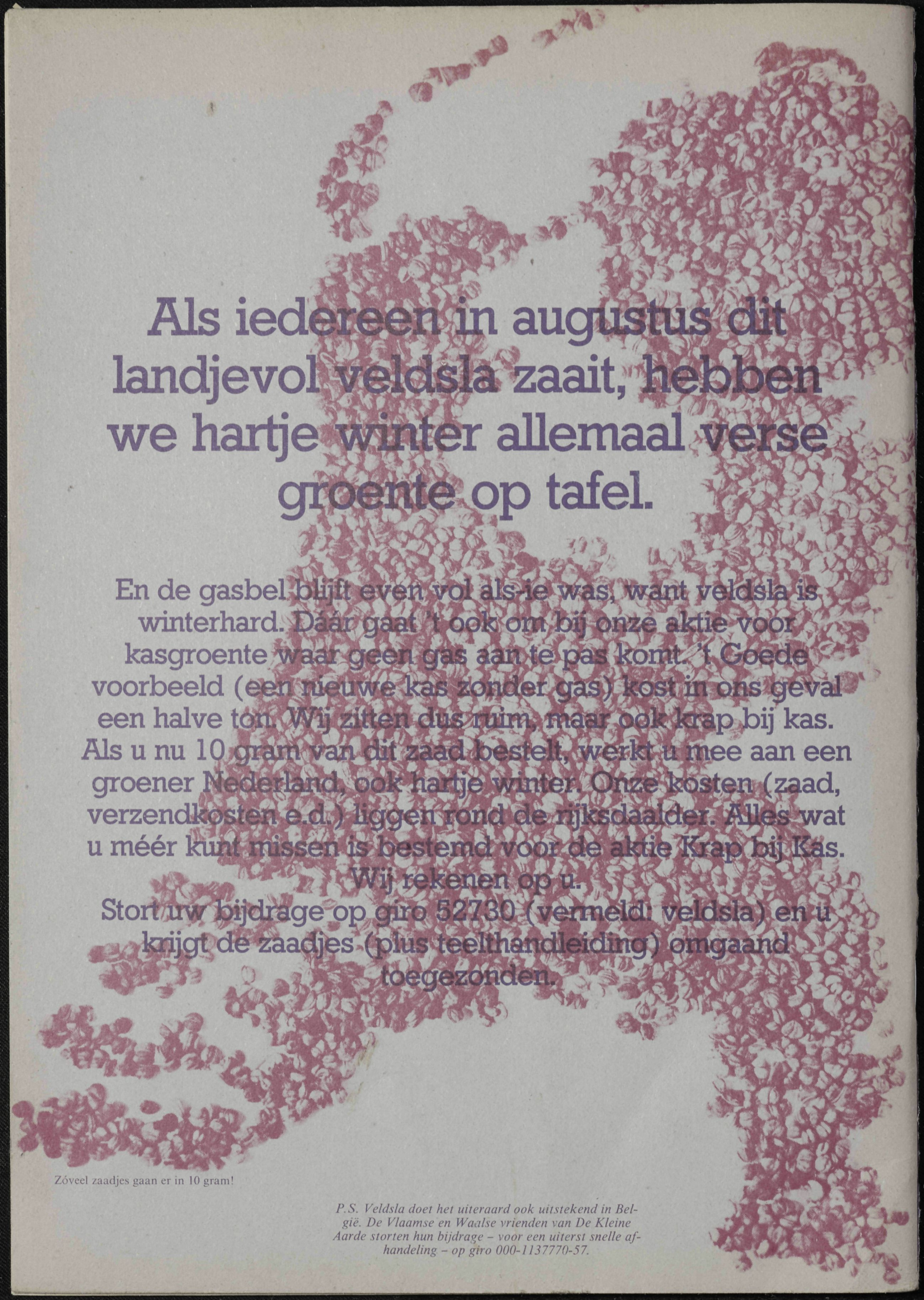
Verzendkosten boeken: f 4,00/Bf 76 voor het eerste ex. Jeder boek extra f 1,50/Bf 29 erbij tellen.
Verzendkosten brochures: f 2,50/Bf 50 voor het eerste ex. Voor elk volgend exemplaar f 0,75/Bf 14 erbij tellen.

Stort het bedrag - en niet vergeten - met verzendkosten, op postgiro 52730 van De Kleine Aarde, Bostel, met vermelding van titels en gewenste aantallen.

Voor België: 000-1137770-57

Prijswijzigingen voorbehouden (raadpleeg het meest recente nummer van het tijdschrift).

De Kleine Aarde
Postbus 151
5280 AD Bostel.

Als iedereen in augustus dit landje vol veldsla zaait, hebben we hartje winter allemaal verse groente op tafel.

En de gasbel blijft even vol als-ie was, want veldsla is winterhard. Daár gaat 't ook om bij onze actie voor kasgroente waar geen gas aan te pas komt. 't Goede voorbeeld (een nieuwe kas zonder gas) kost in ons geval een halve ton. Wij zitten dus ruim, maar ook krap bij kas. Als u nu 10 gram van dit zaad bestelt, werkt u mee aan een groener Nederland, ook hartje winter. Onze kosten (zaad, verzendkosten e.d.) liggen rond de rijksdaalder. Alles wat u méér kunt missen is bestemd voor de actie Krap bij Kas.

Wij rekenen op u.

Stort uw bijdrage op giro 52730 (vermeld: veldsla) en u krijgt de zaadjes (plus teelthandleiding) omgaand toegezonden.

Zóveel zaadjes gaan er in 10 gram!

P.S. Veldsla doet het uiteraard ook uitstekend in België. De Vlaamse en Waalse vrienden van De Kleine Aarde storten hun bijdrage - voor een uiterst snelle afhandeling - op giro 000-1137770-57.